

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİHSEL BAĞLAMIN DÜŞÜNÜRLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
MACHIAVELLI, HOBBS VE ROUSSEAU ÖRNEĞİ

NAZLI BELEN ALAN

OCAK 2019

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TARİHSEL BAĞLAMIN DÜŞÜNÜRLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
MACHIAVELLI, HOBBS VE ROUSSEAU ÖRNEĞİ**

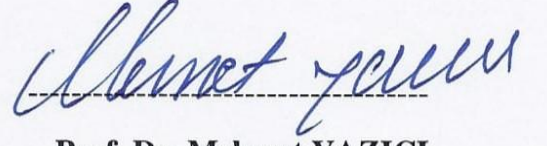
NAZLI BELEN ALAN

OCAK 2019

**Tez Başlığı: Tarihsel Bağlamın Düşünürler Üzerindeki Etkisi: Machiavelli,
Hobbes ve Rousseau Örneği**

Tezi Hazırlayan: **Nazlı BELEN ALAN**

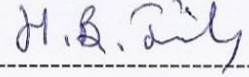
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Mehmet YAZICI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığımı onaylarım.

Prof. Dr. Hasan Bahadır TÜRK

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanı

Bu tez tarafımdan incelenmiş olup yüksek lisans tezi olarak uygun bulunmuştur.

Prof. Dr. Hasan Bahadır TÜRK

Tez Danışmanı

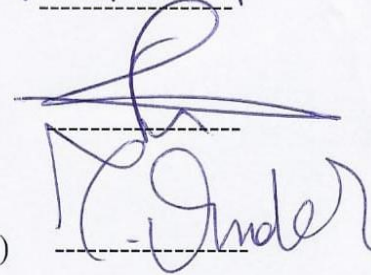
Tez Jüri Tarihi: 15.01.2019

Tez Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Hasan Bahadır TÜRK (Çankaya Üniversitesi)

Prof. Dr. Tanel DEMİREL (Çankaya Üniversitesi)

Doç. Dr. Tuncay ÖNDER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

15.01.2019

Adı, Soyadı: **Nazlı BELEN ALAN**

İmza:

ÖZET

TARİHSEL BAĞLAMIN DÜŞÜNÜRLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: MACHIAVELLI, HOBBS VE ROUSSEAU ÖRNEĞİ

BELEN ALAN, Nazlı

Yüksek Lisans Tezi

M.A., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Hasan Bahadır TÜRK

Ocak 2019, 323 Sayfa

Bu çalışmanın ana amacı, XVI, XVII ve XVIII. yüzyılın tarihsel bağlamının, o yüzyıllarda yaşamış bazı düşünürlerin siyasal kuramları üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışma üç ana bölümden oluşmuştur. Çalışmanın ilk bölümünde XVI. yüzyıl Rönesans İtalya'sı ile Niccolò Machiavelli bağlantısı konusuna yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde XVII. yüzyıl İngiltere'si ile Thomas Hobbes bağlantısı irdelenmiştir. Çalışmanın üçüncü yani son bölümünde ise XVIII. yüzyıl Fransa'sı ile Jean-Jacques Rousseau bağlantısı incelenmiştir. Çalışmanın her bölümünde hem ilgili ülkedeki tarihsel bağlama hem de söz konusu düşünürün bu bağlam ile olan etkileşimine, düşünürün eserlerinden atıflar incelenmek suretiyle yer verilmiştir. İlk bölümde Rönesans ve Hümanizm ile Machiavelli bağlantısı, ikinci bölümde Erken Modernite ve Bilim Devrimi ile Hobbes bağlantısı, üçüncü bölümde Aydınlanma ile Rousseau bağlantısı ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel Bağlam, Machiavelli, Hobbes, Rousseau, Rönesans, Hümanizm, Modernite, Bilim Devrimi, Aydınlanma

ABSTRACT

INFLUENCE OF HISTORICAL CONTEXT ON PHILOSOPHERS: THE CASE OF MACHIAVELLI, HOBBS AND ROUSSEAU

BELEN ALAN, Nazlı

Master Thesis

M.A., Political Science and International Relations

Supervisor: Prof. Dr. Hasan Bahadır TÜRK

January 2019, 323 pages

This three-part study aims to understand the impacts of the historical context of the sixteenth, seventeenth and eighteenth centuries on the political theories of certain philosophers who lived in the respective centuries. The first part focuses on Renaissance Italy in the sixteenth century and its connection with Niccolò Machiavelli; the second part of the study looks at England in the seventeenth century and its association with Thomas Hobbes; and the third and final part analyzes France in the eighteenth century and its linkage with Jean-Jacques Rousseau. In each part of the study both the historical context in the respective countries and the interaction of the related philosophers with this context are discussed through a review of the citations from the writings of the respective writers. The connection between the Renaissance, Humanism and Machiavelli; the association between Early Modernity, the Science Revolution and Hobbes; and the linkage between the Enlightenment and Rousseau are discussed in the first, second and third parts, respectively.

Keywords: Historical Context, Machiavelli, Hobbes, Rousseau, Renaissance, Humanism, Modernity, Scientific Revolution, Enlightenment

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmam sűresince deęerli yardım ve katkılarıyla beni bilgilendiren, yűnlendiren ve yűreklendiren tez danıőmanım Prof. Dr. Hasan Bahadır TŪRK'e, yűksek lisans eęitimim sűresince bana katkı sunan hocalarıma, bu sűrete bana sabır gűstererek çalıőmama olanak saęlayan deęerli eőim Burçin ALAN'a ve ocuklarım Beren ile Metehan'a teőekkűrű bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İntihal Bulunmadığına İlişkin Sayfa.....	iii
Özet.....	iv
Abstract.....	v
Teşekkür Sayfası.....	vi
İçindekiler.....	vii-ix
Giriş.....	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

XVI. YÜZYIL VE NICCOLÒ MACHIAVELLI

1. Giriş.....	5
2. Rönesans İtalya'sına Genel Bir Bakış.....	5-6
2.1 Rönesans Nedir?.....	6-15
2.2 Rönesans Neden İtalya'da Başlamıştır?.....	15-18
2.3 Rönesans Döneminde İtalyan Kent Devletleri.....	18-29
2.4 Floransa'nın Durumu.....	29-46
3. Niccolò Machiavelli ve Rönesans.....	46-47
3.1 Machiavelli'nin Hayatı.....	47-52
3.2 Machiavelli'nin İtalya'nın Genel Durumuna İlişkin Düşünceleri.....	52-57
3.3 Virtu, Fortuna ve Necessitato Özelinde Machiavelli.....	57-62
3.4 Rönesans Dönemi Avrupa'sının Machiavelli'nin Düşünce Dünyası Üzerindeki Etkisi.....	62-79
4. Sonuç.....	79-83

İKİNCİ BÖLÜM

XVII. YÜZYIL VE THOMAS HOBBS

1. Giriş.....	84-86
2. XVII. Yüzyıl İngiltere'sine Genel Bir Bakış.....	86
2.1 İngiltere'nin Siyasal Yapısı ve İktisadi Gelişmeler.....	86-99
2.2 Erken Modern Dönemde İngiltere'nin Toplumsal Yapısı.....	99-109
2.3 İngiltere'de Reform Sonrası Protestanlık ve Dinin Monarşi ile İlişkisi.....	109-121
2.4 İngiltere'de Püriten Öğretinin Farklı Alanlarla İlişkisi.....	122-135
3. Thomas Hobbes ve Modernite.....	135-136
3.1 XVII. Yüzyıl Batı Felsefesine Genel Bir Bakış.....	137-146
3.2 Thomas Hobbes'un Hayatı ve Düşünceleri.....	146-158
3.3 Hobbes'un Siyasal Kuramının İngiltere'deki Tarihsel Bağlam İle Etkileşimi.....	159-188
4. Sonuç.....	188-191

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVIII. YÜZYIL VE JEAN-JACQUES ROUSSEAU

1. Giriş.....	192-194
2. XVIII. Yüzyıl Fransa'sına Genel Bir Bakış.....	194-195
2.1 Fransa'nın Siyasal Yapısı	195-205
2.2 Fransa'nın İktisadi Yapısı.....	206-214
2.3 Aydınlanma Döneminde Fransa'nın Toplumsal Yapısı ve Fransız Kültürü.....	214-223
2.4 Fransa'da Protestanlık ve Dinin Monarşi ile İlişkisi.....	223-233
3. Jean-Jacques Rousseau ve Aydınlanma.....	233-235
3.1 XVIII. Yüzyıl Batı Felsefesine Genel Bir Bakış.....	236-247
3.2 Jean-Jacques Rousseau'nun Hayatı ve Düşünceleri.....	247-262
3.3 Rousseau'nun Siyasal Kuramının Fransa'daki Tarihsel Bağlam İle Etkileşimi.....	262-296
4. Sonuç.....	296-303
SONUÇ.....	304-312
KAYNAKÇA.....	313-321
Ek-1 ÖZ GEÇMİŞ.....	322-323

GİRİŞ

Temel sorunlara farklı dönemlerde farklı soru ve çözüm önerileri getirmeye çalışan teorik girişimler kuşkusuz dönemseller olarak birbirleriyle benzerlikler veya farklılıklar gösterir. Dolayısıyla bu hat üzerinden düşünce tarihinin kilometre taşları sürekli olarak oluşmaya devam eder.¹ Yani tarihsel araştırmalar asla zamanın içindeki tek paradigmatlı aşamaları ya da tipik dönemleri gün ışığına çıkarmazlar; teoriler bilimsel gelenekler ve bilim imgeleri arasındaki kritik diyalog daima sürekli ve kesintisiz olmuştur.² Sözgelimi George H. Nadel'e göre Cassirer ve Meinecke gibi bilim insanları bile Bayle ve Hume gibi düşünürlerce ileri sürülen bazı fikirleri yeni ve devrimci olarak ifade etmelerine rağmen aslında bu fikirler öyle olmadıkları gibi yalnızca klasik eserlerden alıntılar veya yorumlar olarak telakki edilebilirler. Öyle ki bu fikirler Rönesans ve XIX. yüzyıl arasında yaşamış herhangi eğitilmiş bir bireyin de oldukça aşina olduğu fikirlerdir.³

Dolayısıyla bir yüzyılı anlamak için önceki dönemleri de anlamak gerekir ve geçmişin bağlamı bugünün bağlamı üzerinde belirli etkiye sahiptir.⁴ Çünkü Kütükoğlu'nun da ifade ettiği gibi: *"Başka bir ifadeyle tarih, bir olaylar dizisini değil, insanların düşüncelerinin ifadesi olan ve zamanla ortaya çıkan olayları; insanların yönlendirdiği sosyal gelenekleri konu edinir."*⁵ Örneğin; Skolastik Dönem, Avrupa kültürüne kalıcı bir damga vurmuştur ve Descartes'tan başlayarak çoğu Modern Çağ filozofunu anlamak için geçmişe dönüp bu filozofların hararetle karşı çıktıkları

---

¹ Muhammet İrgat, Tarihin Yeniden İnşası: İbn Haldun'un Tarihe Eleştirel, Bilimsel ve Felsefi Yaklaşımı, International Journal of Social Science, 42, s. 481-491, The Journal of Academic Social Science Studies, s. 482.

² Paolo Rossi, Modern Bilimin Doğuşu, Çev. N. Domaniç, Literatür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 8.

³ George H. Nadel, Philosophy of History Before Historicism, History and Theory 3(3), s. 291-315, Blackwell Publishing, 1964, s. 292.

⁴ Muhammet İrgat, Tarihin Yeniden İnşası: İbn Haldun'un Tarihe Eleştirel, Bilimsel ve Felsefi Yaklaşımı, International Journal of Social Science, 42, s. 481-491, The Journal of Academic Social Science Studies, s. 482.

⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, Tarih Araştırmalarında Usul, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1998, s. 2.

yazarların eserlerini incelemenin gerekli olduğu kesinlikle doğrudur.⁶ Zira tarihsel süreç içerisindeki her yeni düşünce akımı, var olabilmek amacıyla tarihteki diğer felsefe akımlarına yönelik eleştirel bir yanıt oluşturmak suretiyle kendini ortaya koyar. Düşünce hareketi bu şekilde kendisini ortaya koyan düşünürden bağımsızlaşır ve felsefeye birer bilgi, disiplin ve yeni bir bakış açısı olarak giriş yapar.⁷

Ancak öte yandan John Gribbin, Rönesans'tan sonra meydana gelen bilimsel keşifleri anlattığı "*Bilim Tarihi*" isimli eserinde, kişilerin ve yaşamlarının, içerisinde yaşadıkları toplumu yansıtmalarından ötürü de önem taşıdığını ifade etmiştir.⁸ Çünkü Demircan'ın da ifade ettiği gibi: "*Kendisinden önceki çağlardaki olguları yorumlamaya gelince tarihçinin, yaşadığı toplumdan, bağlı olduğu kültürel çevreden, aldığı eğitimden, bizzat yaşadığı tarihî olgulardan ve koşullardan etkilenmeyecek şekilde bir nesnelliğinden söz etmek mümkün değildir.*" İşte bu bağlamda bu kez münferit olarak düşünürlerin hayatlarının ve fikirlerinin incelenmesinin söz konusu çağın ruhunun kavranmasında taşıyacağı önem ile bu sürecin hatalı çıkarımlara mahal verebileceği yönündeki endişenin de eşzamanlı olarak gün yüzüne çıkması olasılığı mevcuttur. Bu doğrultuda Demircan'ın ifade ettiği gibi tarihsel bir hususta düşüncelerini kaleme alan bir bireyin, incelediği dönemde meydana gelen bütün olaylar hakkında bilgi sahibi olması da mümkün değildir. Mümkün olsa bile belli olgularla ilgili bilginin eserlerine yansımaları veya bazılarının hiç dâhil edilmemesi ihtimali nedeniyle bu bilgilerin güvenilirliği de bir başka meseledir.⁹

Bir diğer sakıncayı dile getiren modern tarihyografinin, sosyolojinin ve iktisatın öncülerinden, XIV. yüzyıl düşünürü İbn Haldun; tarih biliminde hatalı görüşlerin ortaya çıkmasının, dönemlerin değişmesiyle toplumların da değiştiği gerçeğinin tarih bilimiyle uğraşanlarca anlaşılma-ş olmasından kaynaklandığını

---

⁶ Paolo Rossi, *Modern Bilimin Doğuşu*, Çev. N. Domaniç, Literatür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 5.

⁷ Muhammet İrgat, *Tarihin Yeniden İnşası : İbn Haldun'un Tarihe Eleştirel, Bilimsel ve Felsefi Yaklaşımı*, *International Journal of Social Science*, 42, s. 481-491, *The Journal of Academic Social Science Studies*, s. 482.

⁸ John Gribbin, *Bilim Tarihi*, Çev. B. Gönülşen, Alfa Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 2017, s. 12.

⁹ Adnan Demircan, *Tarih Üzerine Bazı Düşünceler*, *Milel ve Nihal*, 4(3), s. 69-89, 2007, s. 71-72.

söylemiştir. Düşünüre göre insanın tarih sahnesi önünde ve zaman içerisinde sebep olduğu tüm olgular zamanla değişime uğramakta ve bu değişimi idrak etmekte sıkıntı yaşayanlar da incelemelerinde yanlış sonuçlara ulaşmaktadırlar.¹⁰ Zira Kütükoğlu'nun da ifade ettiği gibi: “*Tarihin meydana gelmesinde, insan unsurunun rolü kesin olmakla birlikte, bunun, önder vasfını hâiz insanlarca mı yoksa toplumlarca mı gerçekleştirildiği konusunda görüş ayrılıkları vardır.*”¹¹

İbn Haldun'un değişim kavramı etrafında oluşturduğu siyaset felsefesine göre sosyopolitik sistemleri algılamaya ilişkin her gayret, özünde toplumların tabiatının, dönemlerin değişmesiyle-değiştirdiği düşüncesinin ön kabulünü gerektirir. Ancak son derece yavaş ilerleyen bu derin ve gizli değişim sürecinden hem insanlar hem kentler hem sosyal yapılar hem de devletlerin siyasal sistemleri etkilenmektedir. Fernand Braudel, İbn Haldun ile benzer bir görüşü dile getirmiş ve değişim süreci yavaş geliştiğinden, sayıları oldukça az olan bilge kişiler haricinde, bu sürecin, içinde yaşayan halk tarafından pek fark edilmediğini söylemiştir. İbn Haldun'a göre her bir çağın kendine özgü düzenleyici bir kanunu vardır ve o çağda yaşanan sosyopolitik ve iktisadi gelişmeler ancak ilgili düzenleyici kanunun bilinmesi suretiyle algılanabilir.¹²

Bu noktada da söz konusu çağlardan günümüze eserleriyle bu bilgiyi aktaran düşünürlerin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Buna paralel olarak Richard Tuck da farklı tarihsel dönemlerde yaşamış filozofların okuyucular tarafından sanki aynı dönemin, aynı büyük işin, aynı projenin parçasıymış gibi algılandıklarını, oysa hepsinin parça parça sunduğu fikirleri, çalışmaları ve savlarının farklı bir çağdaki okuyucu tarafından bir araya getirilerek bütünü meydana çıktığı değerlendirilmesine varılması gerektiğini söylemiştir.¹³ Buradan da anlaşılacağı üzere diğer pek çok alanda olduğu gibi, siyasal kuramların ve kuramcılarının da tıpkı tarihteki tekerrürler gibi

---

¹⁰ Muhammet İrgat, Tarihin Yeniden İnşası: İbn Haldun'un Tarihe Eleştirel, Bilimsel ve Felsefi Yaklaşımı, International Journal of Social Science, 42, s. 481-491, The Journal of Academic Social Science Studies, s. 486.

¹¹ Mübahat S. Kütükoğlu, Tarih Araştırmalarında Usul, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1998, s. 2-3.

¹² Akif Kayapınar, İbn Haldun'un Asabiyet Kavramı : Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım, İslâm Araştırmaları Dergisi, s. 83-114, Sayı 15, 2006, s. 85-86.

¹³ Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Öge, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 13.

birbirinden etkilendiği ve siyasal kuramların söz konusu tekerrürlerin doğru ve uygun biçimde analiz edilmesiyle inşa edilebileceği söylenebilir. Biz de bu çalışmada, farklı yüzyıllarda yaşamış olan bazı aydınların, yaşamlarını sürdürdükleri tarihsel, siyasal, kültürel ortamlarının nasıl olduğunu yansıtmaya çalışarak günümüzden geriye baktığımızda bir bütün olarak karşımızda duran Modern Avrupa Medeniyeti'nin aslında hangi evrelerden geçerek günümüzdeki yapısına kavuştuğunu söz konusu üç düşünür üzerinden gözlemlemeye gayret gösterdik.

Bu çerçevede söz konusu çalışmanın amacı, on altıncı yüzyıl İtalya'sındaki tarihsel bağlamın, Niccolò Machiavelli'nin siyaset konusundaki fikirleri üzerindeki etkisini, ardından XVII. yüzyıl İngiltere'sindeki tarihsel bağlamın Thomas Hobbes'un fikirleri üzerindeki etkisini, son olarak da XVIII. yüzyıl Fransa'sındaki tarihsel bağlamın Jean-Jacques Rousseau'nun fikirleri üzerindeki etkisini tartışmaktır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde XVI. yüzyıl Rönesans İtalya'sı ile Machiavelli bağlantısı konusuna yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde XVII. yüzyıl İngiltere'si ile Hobbes bağlantısı irdelenmiştir. Çalışmanın üçüncü yani son bölümünde ise XVIII. yüzyıl Fransa'sı ile Rousseau bağlantısı incelenmiştir. Dolayısıyla her bölümde hem ilgili ülkedeki tarihsel bağlama hem de söz konusu düşünürün bu bağlam ile olan etkileşimine yer verilmiştir. İlk bölümde Rönesans ve Hümanizm ile Machiavelli bağlantısı; ikinci bölümde Erken Modernite ve Bilim Devrimi ile Hobbes bağlantısı; üçüncü bölümde Aydınlanma ile Rousseau bağlantısı ele alınmaya gayret edilmiştir.

Bu kapsamda her düşünürün hayat öyküsü, içinde bulunduğu ülkenin genel durumuna ilişkin düşünceleri ve siyasal düşüncelerinin söz konusu bağlamdaki görünümü ele alınmıştır. Daha sonra düşünürün yaşadığı çağda söz konusu coğrafyada hâkim bulunan felsefi hareketlerin belli başlı özelliklerinin, düşünürün düşünce dünyası üzerindeki etkisi, eserlerinden atıflar sunularak tartışılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

XVI. YÜZYIL VE NICCOLÒ MACHIAVELLI

1. Giriş

Machiavelli'nin siyasal düşünceler tarihine damga vuran fikirlerinin, yaşadığı dönemin ve içinde bulunduğu toplumsal koşulların ürünü olduğunu ileri sürmek hiç kuşkusuz malumu ilam etmek anlamına gelecektir. Bu minvalde Machiavelli'nin düşünsel serüvenini biçimlendiren temel dinamiğin İtalya'nın birliği meselesi olduğu açıktır. Sözelimi Macaulay, Machiavelli'nin politik bir pragmatist, Floransa'nın bağımsızlığını her şeyden üstün tutan ve onu güvence altına alacak her şeyi kabul eden bir vatansever olduğunu ifade eder.¹⁴

Bu çerçevede bu çalışmanın amacı; Machiavelli'nin düşüncelerine yön veren tarihsel-toplumsal bağlamı tasvir edici bir perspektif üzerinden değerlendirmek ve söz konusu bağlam ile Machiavelli metinleri arasında kurulabilecek paralelliklere işaret etmektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Rönesans İtalya'sının sunduğu manzaraya bakılacak ardından Machiavelli'nin, döneminin İtalya'sına dair sunduğu fikirlerin bir muhasebesine odaklanılacaktır.

2. Rönesans İtalya'sına Genel Bir Bakış

Bu bölümde öncelikle temel bir sorunun peşinden gideceğiz: Rönesans Nedir? Söz konusu soruya -çalışmanın asli gayesi doğrultusunda- daha çok İtalya merkezli bir yanıt vermeye çalışacak ardından Rönesans'ın öznel tarihi içinde İtalya'yı özel kılan şeyin ne olduğu üzerine düşüneceğiz.

---

¹⁴ Isaiah Berlin, "Güncelliğe Karşı Machiavelli'nin Özgünlüğü", Felsefe Logos, 18 (54), s. 91-119, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 95.

Bu temelde Rönesans döneminde İtalyan kent devletlerinin sunduğu genel manzarayı mercek altına alacağız. Son olarak Machiavelli'nin bu manzara içindeki konumunu daha iyi anlayabilmek için düşünür için kritik bir konumu haiz olan Floransa'nın genel vaziyeti üzerinde duracağız.

2.1. Rönesans Nedir?

Bazı sosyal bilimciler Rönesans'ı Modern Çağın başlangıcı olarak, bazıları Orta Çağ ile Modern Çağ arasında bir geçiş dönemi olarak görmüş bazıları ise söz konusu terimi sanatla sınırlamayı tercih etmiştir. Rönesans'ın sınırları konusunda anlaşmazlık bulursa da bu terim oldukça yaygın biçimde kullanılmaktadır.¹⁵

Rönesans'ın, yani Batı Avrupa'daki uyanışın, Türklerin Konstantinopolis'i fethettiği yıl olan 1453'ten sonra başladığı ifade edilmektedir. Zira bu tarihten sonra birçok Yunan ekolünden gelen bilgin, ellerindeki belgeleri de yanlarına alarak Avrupa'ya göç etmiştir. Bu göç öncelikli olarak İtalya'ya doğru gerçekleşmiştir. Bu belgeler üzerinde çalışan İtalya'daki hümanist düşünürler, Karanlık Çağ'dan önce var olan temelde medeniyetin tekrar kurulması için bu belgelerdeki düşünceleri kullanma gayreti içerisine girmiştir.¹⁶

İtalya'da 1350-1550 yıllarında yaşayan insanlar Klasik Antik Çağ'ın yeniden doğuşuna yani Yunanlıların ve Romalıların dünyasının yeniden inşa edildiğine tanık olduklarına inanıyorlardı. Ancak bu görüşü paylaşmayan düşünürler de mevcuttur. Örneğin; Bloch, Rönesans için, sıklıkla yorumlandığı gibi, "*Geçmişteki bir şeyin, Antik Çağ'ın yeniden ortaya çıkışı değildir, insanoğlunun hiçbir zaman tasarlamadığı bir dönemin doğuşudur, yeryüzünde hiçbir zaman görülmeyen kişilerin ortaya çıkışıdır.*" demiştir.¹⁷ Ancak genel kanı itibarıyla bu dönem, tarihçilerin daha sonra Rönesans olarak adlandıracakları yeni bir devri anlatır. Rönesans Fransızca "yeniden

---

¹⁵ Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 179.

¹⁶ John Gribbin, Bilim Tarihi, Çev. B. Gönülşen, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2017, s. 12-13.

¹⁷ Ernst Bloch, Rönesans Felsefesi, Çev. H. Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 7.

doğuş” anlamına gelir ve bazı kaynaklarda “*Rinascimento*” olarak İtalyanca terimiyle de ifade edilir. Her iki kavram da Latince kökenli olup tekrar doğmak, yeniden yükselmek, yeniden ortaya çıkmak, yenilenmek anlamlarına gelen “*renascere*”, “*renasci*” sözcüğünden türemiştir ve tarih araştırmalarında genellikle Avrupa’nın tarihsel kronolojisi içerisinde İtalya’da başlayarak buradan diğer Avrupa ülkelerine yayılmış farklı ve özel bir dönem olarak incelenmektedir.

XV ve XVI. yüzyıllarda Avrupa Kıtası’nda bilim, edebiyat ve sanat alanında yeniliklerin meydana geldiği bu dönem, XV. yüzyıl içinde bütün Avrupa’ya yayılmıştır. Bu hareketin temelinde, Roma ve Grek başarılarının yeniden canlandırılması istemi vardır. Rönesans, “yeryüzü ilgi çekici ve araştırılmaya değer bir yerdir” önermesi, “insan güçlüdür ve bu gücüyle büyük başarılar elde edebilir” fikri, “insanın sürekli faal olması şerefli bir şeydir” ve “gerçek güzeldir” temel anlayışlarına dayanmaktadır. Hatta Machiavelli de yazdıklarıyla kendi bürokratik kaderini riske atarak bu bahsedilen gerçekliği keşfetmeye çalışmıştır.¹⁸ Sözü edilen bu anlayışlara bağlı olarak da yaşadığımız dünya o kadar ilgi çekici bir yerdir ki başka dünyaları düşünmenin hiçbir anlamının olmadığı anlayışı bu döneme hâkimdir.

Rönesans Hareketi’ni başlatan sebepler arasında değinilecek olursa; kâğıt ve matbaanın icadı, coğrafi keşiflerden sonra Avrupa’da sanattan zevk alan zengin bir sınıfın ortaya çıkması, İstanbul’un fethinden sonra birçok bilim adamının İtalya’ya giderek orada çalışmalarda bulunması, coğrafi keşiflerin diğer etkileri, eski Yunan kültürünün incelenmesi gibi hususları saymak mümkündür. Ayrıca İstanbul’un fethinden sonra ortaya çıkan bazı gelişmeler ve İslam dünyasına ait bazı eserlerin çevirilerinin yapılması da bu döneme katkı sağlamıştır.¹⁹ Yine bu dönemde, Johann Gutenberg, XV. yüzyılın ortalarında hareketli matbaa harflerini geliştirmiştir.²⁰

---

¹⁸ Giorgio de Santillana, Seçme Metinlerle Rönesans Filozofları, Çev. İ. Yıldız-A. Gelmez, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s. 120.

¹⁹ Taşkın & Becermen, Felsefe Tarihi II-Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 19.

²⁰ John Gribbin, Bilim Tarihi, Çev. B. Gönülşen, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2017, s. 13.

Rönesans döneminde İtalya'nın toplumunun genellikle kentsel bir toplum olduğunu görmekteyiz. Zira İtalya'yı oluşturan kent devletleri bu dönemde İtalyan siyasi, iktisadi ve sosyal hayatının merkezleri haline gelmiştir. Bu kent devletleri gittikçe artan oranda refah seviyesine sahip olduklarından, buralarda yaşayan insanlar kent toplumları olmuş, dünyevi meselelere ilişkin toplumun ilgisi artmış ve laik bir anlayış egemen olmuştur. Rönesans'tan bahsederken bu dönemin aslında, XIV. yüzyıldan kalma, kara ölüm denilen veba, siyasi sorunlar, iktisadi gerileme gibi birtakım felaketlerden sonra gelen bir iyileşme dönemi olduğunu söylemek de doğru olacaktır. Bu iyileşme sürecinde İtalya'daki Rönesans düşünürleri ve entelektüel kesim, kendi tarihlerine, yani Greko-Roman antik kültürüne karşı derin bir ilgi duymaya başlamıştır. Bireysel kabiliyetlere eğilim ve insana yönelik yeni bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. XV. yüzyılın ünlü mimarı Leon Battista Alberti, bu yeni felsefeye atıfta bulunurken; “*İnsanoğlu şayet isterse, her şeyi yapabilir.*” demiştir. İşte insana ve insanın bireysel potansiyeline yönelik bu yüksek güven yeni bir sosyal gayeye yani “evrensel insana” (“*l’Uomo Universale*”) kapı açmıştır ve bu yeni insan, hayatın birçok alanında başarıya ulaşabilecek bir insan tipidir.²¹ Bloch, bu dönemde insanın; ortaya çıkan gelişmelerin ve değişimlerin tam olarak bilincinde olmayan, ateşli, derin duygulu bir insan olarak tanımladığı *Homo Faber*'in doğuşuna katkıda bulunduğunu ve çalışmalarıyla dünyayı değiştirdiğini ifade etmiştir.²²

Toplumsal yapısı bakımından değerlendirildiğinde XIV. yüzyılın şiddetli iktisadi değişimleri ve sosyal ayaklanmaları akabinde ticaret ve üretim miktarının artmasıyla Avrupa ekonomisi kademeli olarak iyileşme göstermiştir. İtalyanlar ve özellikle de Venedikliler, refah içindeki ticaret imparatorluklarını, deniz aşırı keşiflerin XVI. yüzyılda Atlantik'e kıyısı olan devletlere yeni önemler ithaf ettiği döneme kadar genişletmişlerdir. İşte bu tarihten sonra İtalyan kent devletleri, kendilerinden daha güçlü ulusal devletlerin rekabet avantajından kötü etkilenmeye başlamışlardır. Orta Çağ'da, toplum, toplumun ruhani boyutuna önderlik ettiğine inanılan ruhban sınıfı veya birinci sınıf (*first estate*), topluma güvenlik ve adalet temin etme görevine sahip olduklarına inanılan asiller veya ikinci sınıflar (*second estate*) ve son olarak da

---

²¹ William J. Duiker, Jackson J. Spielvogel, World History, <http://eduln.org/14627.pdf>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017.

²² Ernst Bloch, Rönesans Felsefesi, Çev. H. Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 7-8.

kasabalarda ve kentlerde yaşayanlar ile köylüler olarak adlandırılan üçüncü sınıf (*third estate*) olarak üçe bölünmüştür. Asiller, Avrupa'nın büyük bölümünde olduğu gibi toprak sahibi soylulardır ve XIV ile XV. yüzyılın büyük bölümünde gelirlerinin düşmesi sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Eski soylular sınıfının birçok üyesi bu durumu atlatmış ve birçok yeni üye de aralarına katılmıştır. 1500'lerde ülkede nüfusun yüzde 2 veya 3'ünü oluşturan hem eski hem de yeni katılan bireylerden oluşan soylular sınıfı, Orta Çağ'da yaptıkları gibi, önemli siyasi mevkilerde yer alarak ve krala danışmanlık görevini ifa ederek toplumu idare etmeyi başarmışlardır. 1500 yılına gelindiğinde bir soyludan veya aristokrattan bazı idealleri karşılaması beklentisi ortaya çıkmıştır. İtalyan Baldassare Castiglione'nin "*Il Cortegiano*" isimli eserinde bu idealler ortaya konulmuştur.²³ Castiglione kusursuz bir saray mensubunun üç temel özelliğini betimlemiştir. Birincisi; soylu olunamayacağı, soylu doğulabileceği ve kusursuz bir karaktere, nezakete ve becerilere sahip olmak gerektiğidir. İkincisi; kusursuz bir saray mensubunun askeri faaliyetlere ve fiziki talimlere katılması zaruridir çünkü bir saray mensubunun temel mesleği silah adamlığıdır. Ancak Orta Çağ şövalyesinden farklı olarak Rönesans soylusu aynı zamanda klasik bir eğitimden de geçmeli ve sanat ile hayatını süslemelidir. Bir saray mensubunun üçüncü özelliği ise kendisinden belirli bir davranış standardını izlemesi beklenmektedir. Soyluların başarılarını alenen değil de ancak zarafet ile ifşa etmeleri beklenmektedir.²⁴ Kusursuz bir soylunun gayesi prensine etkin ve dürüst biçimde hizmet etmek olmalıdır.²⁵

Bu dönemde İtalya'nın kuzeyi ve Flanders'ın aşırı kentleşmiş bölgeleri haricinde toplam Avrupa nüfusunun yüzde 85-90'ını oluşturan köylüler, *üçüncü sınıfın* çoğunluğunu oluşturmuştur. Derebeylik sistemi önemini kaybettiğçe köleliğin uygulama alanı da aynı oranda azalmıştır. Bir köylünün efendisine çalışma vergisi adı altında ödemesi gereken borcu ise para karşılığı ödenebilecek kiralar haline dönüştürülmüştür. 1500'lere gelindiğinde özellikle de Batı Avrupa'da her gün daha fazla köylü yasal olarak özgürlüğüne kavuşmuştur. *Üçüncü sınıfı* oluşturan geri kalan

---

²³ J.R. Hale (Ed.), *The Thames and Hudson Dictionary of The Italian Renaissance*, Thames and Hudson Ltd., London, 1997, s. 16.

²⁴ William J. Duiker, Jackson J. Spielvoege, *World History*, <http://eduln.org/14627.pdf>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017.

²⁵ Charles G. Nauert, *Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü*, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 48.

kesim ise kasaba ve kentlerde yaşayan halktır ve bunlar da aslında tüccar ve zanaatkârlardır. Fakat XV. yüzyıla gelindiğinde Rönesans kasabası veya kentinin görünümü daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Kentsel toplumun en tepe noktasında asilzadeler vardır ve bu kimseler ticaret, sanayi ve bankerlik faaliyeti ile elde ettikleri kapitalist yapıdaki kuruluşları sayesinde servet sahibi olmuş ve kendi kentsel toplumlarını iktisadi, sosyal ve siyasal anlamda yönetmeye başlamışlardır. Bu kesimin altında ikinci sırada burjuvalar gelmektedir. Burjuvalar; dükkân sahipleri - zanaatkârlar-, lonca ustaları ile tüccarlardır ve yerel tüketime yönelik mal ve hizmet sağlarlar. Burjuvaların altında, çok düşük ücretler karşılığı çalıştırılan mülksüz çalışanlar ve de işsizler sınıfı vardır ve bu sınıf, sefil ve acınacak bir hayat sürmektedir. Bu kesim kentsel nüfusun yüzde 30 ila 40'ını oluşturmaktadır.²⁶

Rönesans İtalya'sında aile yaşantısına ve evlilik kurumuna bakacak olursak bu dönemde İtalya'daki kent yaşamında aile bağları önemli bir güvence unsurunu teşkil etmektedir. Aileyi sürdürmek amacıyla ebeveynler, ticari veya ailevi bağları güçlendirmek gayesiyle çocuklarının evlilikleri üzerinde sıklıkla söz sahibi olmuşlardır. Bu tür evliliklerin ayrıntıları çok önceden ebeveynlerce organize edilmiş hatta bazen resmi olarak bağlayıcı evlilik sözleşmeleri yapılmıştır. Bu tarz sözleşmelerin önemli unsurlarından biri çeyiz olarak verilecek paranın tutarıdır. Bu para, evlilik yapıldıktan sonra kadının ailesi tarafından erkeğe sunulur. Baba veya koca ise İtalyan ailesinin merkezindedir. Bu kişi, aileye soyadını vermiş ve tüm maddi konuları idare etmiştir. Eşinin, kocanın serveti üzerinde hiçbir hakkı bulunmamış, çocukların yaşantılarına ilişkin kritik kararları yine baba veyahut da koca almıştır. Bir babanın çocukları üzerindeki otoritesi, kendisi ölene veya yasal olarak çocuklarını azat edene dek mutlak biçimde devam etmiştir. Çocuklar belli bir yaşa geldiklerinde yetişkin olarak görülmemiş, yetişkinlik ancak babanın bir hâkim önünde onların yetişkin olduklarını ifade etmesi ile tasdik edilmiştir. Yetişkinlik yaşı bazen ergenlik çağları olabildiği gibi yirmili yaşların sonlarına kadar da uzayabilmiştir. Kadın, evin idaresini yürüten kişi olmuş ve bu görev kadınlara günlük yaşamlarında belirli oranda bir özerklik tanımıştır. Birçok kadın bununla beraber temel görevlerinin çocuk

---

²⁶ William J. Duiker, Jackson J. Spielvoege, World History, <http://eduln.org/14627.pdf>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017.

doğurmak olduğunun idrakinde olmuştur. Yüksek sınıfa mensup kadınlar sık aralıklarla hamilelik geçirmiştir.²⁷ Örneğin 16 yaşında evlenmiş olan Floransalı Alessandra Strozzi 10 yılda sekiz çocuk doğurmuştur. Ancak Rönesans kadını için çocuk doğurma eylemi aynı zamanda endişe duyulacak bir olaydır çünkü hem acı veren bir eylemdir hem de sonucu ölümcül olabilmektedir. Bu dönemde her 10 kadından biri doğum esnasında hayatını kaybetmiştir.²⁸

XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılda sanat kavramı İtalya’da büyük gelişme göstermiştir. Bu zaman zarfı içinde birçok büyük yazar ve sanatçının yetişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde Antik Yunan ve Roma sanatı ile edebiyatına çok büyük bir ilgi duyulmuştur. Zengin İtalyan sınıfı, sanat faaliyetleri üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Güzel Sanatlar alanında Rönesans hareketlerini kısaca inceleyecek olursak öncelikle resim alanında Rönesans akımı; anatomi biliminin gelişmesi, perspektifin incelenmesi, insan vücuduna ve güzelliğe değer verilmesi vesilesiyle doğmuştur. İtalya’da zamanla üç resim okulu oluşmuştur. Daha ziyade manzara resmi ile ilgilenen Venedik Okulu’nun (*Paysagiste*) en önemli temsilcisi Tisiyendir. İnsan vücuduna, perspektif ve anatomiye odaklanan Floransa Okulu’nun temsilcilerinden Ciyoto, İtalyan resmini Bizans etkisinden kurtarmış ve resim alanında Rönesans’ın doğmasını sağlamıştır. Dönemin diğer önemli temsilcileri, Leonardo da Vinci ve Michelangelo’dur.²⁹

İtalya bu yüzyılda kent devletleri ve feodal beyliklerden oluşan bir siyasal yapıya sahiptir. Bunlardan başı çeken beş büyük kent devleti diğerlerini de bu savaşın içine çekmek suretiyle İtalya’nın bir savaş alanına dönüşmesine sebep olmuştur. Buna ilaveten bu durum komşu ülkelerin İtalya’ya olan ilgisini artırmıştır. Bu sözü edilen ilgi ve İtalya’nın komşuları arasında paylaşılama meselesi o kadar vahimdir ki; Fransa ve İspanya, İtalyan kent devletlerinin birbirleriyle olan mücadelelerinden

---

²⁷ Charles G. Nauert, Avrupa’da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 74.

²⁸ William J. Duiker, Jackson J. Spielvoege, World History, <http://eduln.org/14627.pdf>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017.

²⁹ Charles G. Nauert, Avrupa’da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 127.

faydalanarak bu topraklara istedikleri zaman girip çıkmış ve birbirleriyle olan hesaplaşmalarını dahi bu topraklar üzerinde sürdürmüşlerdir.³⁰

Yazılı matbaanın Venedik'e 1470 yılında geldiği sırada İtalyan ticari yaşamı refah içerisinde olduğu bir dönemden geçmektedir. Kent devletleri de keza bir refah dönemi yaşamaktadır. Örneğin XV. yüzyıl Floransa'sı bir banker ailesi olan Mediciler tarafından yönetilmiştir. Aslında Floransa oligarşi tarafından yönetilen bir kenttir ama Mediciler onu kontrol altına almayı başarmış bir ailedir. Medicilerin en başarılı aile üyeleri 1434'ten 1363'e kadar kenti yönetmiş olan ve Rönesans'ın Platoncularından addedilen Cosimo Medici³¹ ve 1469'dan 1492'ye kadar yönetimi başarıyla yürütmüş olan Muhteşem Lorenzo'dur. Fakat İtalya, XV. yüzyılın sonlarında yabancı güçlerin eline geçmiş ve 1494'te ise Fransız Kralı, Napoli tahtını ele geçirmiştir. Aynı yıl, İtalya'yı işgal ederek 1495'in şubat ayında Napoli'ye girmiştir. Bununla beraber kısa süre içinde buradan çıkmak durumunda kalmıştır.³²

XVI. yüzyılda, yukarıda bahsedildiği gibi Fransızlar ve İspanyollar, İtalya için savaşa girmişler ve İtalyan devletleri, kendilerini işgal eden güçlerle savaşmak yerine Fransa'yı veya İspanya'yı destekleyen iki kesime ayrılmışlardır. Fransa, 1515 yılında Milano'yu ele geçirmiştir. Bununla beraber 1519'da V. Charles, İspanya'nın ve Avrupa'da diğer bazı bölgelerin imparatoru olmuştur. 1521'de İspanyollar Milano'yu Fransızların elinden almıştır. 1525 yılında vuku bulan Pavia Savaşı'nda Fransızlar kesin olarak yenilgiye uğramıştır. Bunun akabinde Fransızlar, bazı İtalyan devletleriyle ittifak kurmuş ve buna *Cognac Birliği* adını vermişlerdir. İspanyollar, Birliğe karşı bir ordu göndermiş ve 1527 yılında Roma'yı yağmalamışlardır. 1529'da Fransızlar, Cambrai Anlaşması uyarınca İtalya üzerindeki taleplerinden vazgeçmek durumunda bırakılmışlardır. Bununla beraber Cateau-Camresis Anlaşması'nın Fransızların İtalya'daki varlığını sona erdirdiği yıl olan 1559 yılına kadar İspanyollar

---

³⁰ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Niccolo Machiavelli: Prensın İktidarından Devlete", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 320.

³¹ Taşkın & Becermen, Felsefe Tarihi II - Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 19.

³² Tim Lambert, A Brief History of Italy-Italy in the 16th Century, <http://www.localhistories.org/italy.html>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017.

ile daha birçok kez savaşmışlardır. Daha sonrasında İtalya, İspanyolların eline geçmiştir.³³

Diğer yandan özgür düşünce ve sorgulama mevhumu XV. yüzyılda İtalya’da gelişme kaydetmiştir. Bununla beraber XVI. yüzyılda ise bu durum değişmiş ve Engizisyon, İtalya’da Protestanlara acımasızca zulmetmiştir. Örneğin; 1600 yılında Giordano Bruno isminde bir gökbilimci yakılarak öldürülmüştür.³⁴ 1525 yılında meydana gelen Pavia Savaşı’ndan sonra Machiavelli, diğer birçok İtalyan gibi, V. Charles’ın İtalya’yı hâkimiyeti altına alma tehlikesinin farkına varmıştır. Machiavelli, bu bağlamda İtalya’nın bir ulusal askeri gücünün olması fikrine Papa’nın ilgi duymasını sağlamış fakat sonucunda bir gelişme kaydedilememiştir. Daha sonra Floransa’nın savunmasını hazırlamak konusunda kendisine önemli bir görev verilmiştir. 1527’de, Floransa’da Cumhuriyet tekrar tesis edildiğinde ise Machiavelli yeni hükümette bir görev arayışına girmiştir. Floransalıların, Machiavelli’nin Medicilerle yakın olduğunu düşünmesi sebebiyle “Büyük Cumhuriyetçi”ye bir görev verilmemiştir. Haziran’ın 22’sinde gelen ölümünü belki de bu olay hızlandırmıştır.³⁵

XVI. yüzyılın başlarında İtalya’daki siyasi duruma dönecek olursak bu dönemde siyasal birlik mevcut olmayıp ülkede en zengin devletler olarak Venedik, Cenova, Floransa, Napoli, Ceneviz, Milano ve Papalık devletleri bulunmaktadır. İtalya’nın bu dönemde kendi içinde bölünmüş kent devletlerinden oluşan siyasal yapısının arkasındaki ideolojinin temelini Cumhuriyetçi özerklik olduğu söylenilebilir.³⁶ Kent, gerçek cumhuriyetleri despotluğun buyurgan ve özel karar alma tabiatından ayıran bir müzakere, değerlendirme ve uzlaşma süreciyle yönetilmiştir.³⁷ Ancak bu kentlerdeki cumhuriyetçiliğin özü konusunda da bazı tartışmalar

---

³³ Tim Lambert, A Brief History of Italy-Italy in the 16th Century, <http://www.localhistories.org/italy.html>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017.

³⁴ Tim Lambert, A Brief History of Italy-Italy in the 16th Century, <http://www.localhistories.org/italy.html>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017.

³⁵ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 4, The Invasions of Italy 1494-1527 Machiavelli and Guicciardini, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/04.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 10.

³⁶ Armağan Öztürk, "Machiavelli'nin Tarih Anlayışı", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 79.

³⁷ Charles G. Nauert, Avrupa’da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 34.

süregelmiştir. Örneğin; Floransa, gerçekte kâğıt üzerinde bir Cumhuriyet'tir çünkü 1434'ten beri Medici ailesinin kontrolü altındadır ve 1494'te Fransa Kralı VIII. Charles'ın Toskana bölgesini ele geçirip Floransa'yı alması üzerine halk isyan ederek Medicileri kentten sürmüştür. Akabinde Savonarola adlı bir Dominiken rahibi dört yıl sürecek teokratik ve Püriten bir yönetim kurmuştur. 1498'de burjuvazinin onu devirip öldürmesinin ardından yalnızca azınlığın yurttaş ayrıcalığına sahip olduğu Cumhuriyet rejimi tekrar tesis edilmiştir. Daha sonra 1512 yılında, İspanyollar, Fransa'nın müttefiki olan Floransa'yı teslim olmaya zorlamış ve Mediciler kente geri dönerek iktidarı geri almıştır.³⁸

“*Prens*” eserinin satirik bir eser olduğunu öne süren Garrett Mattingly'nin görüşünü bir tarafa bırakırsak³⁹ Machiavelli, “*Devletlerin büyüklüğünü teşkil eden bireyin değil kamunun menfaatidir. Kamu menfaati şüphesiz sadece cumhuriyetlerde gözetilir...*”⁴⁰ sözleriyle Cumhuriyet yanlısı tutumunu ortaya koymuştur ancak politik kariyerinde yükselen bir cumhuriyetçinin toplumu oluşturan bireylerin yönetim kademesinden ayrı tutulmadığı ve halk egemenliğinin olduğu bir sistem içerisinde olmasının getirdiği, mevcut konumunu koruma gayesiyle cumhuriyeti övmesinden daha doğal ne olabilir ki sorusu akla gelmektedir.

Bütün bu gelişmelerden görülmektedir ki Machiavelli'nin “*Söylevler*” eserinde taraftarı olduğu Cumhuriyet'ten ziyade monarşinin, tek adam yönetimlerinin bu dönemde revaçta olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Zira bu dönemde imparatorluk ve kent cumhuriyetlerine karşı ulusal devletler ve krallar artık ön plana çıkmaktadır. Birtakım siyasi yapılar aracılığıyla kendi kendini yönetmekte olan burjuva sınıfı önemini yitirmektedir ve Avrupa genelinde feodalite ile kiliseye karşı kralların ve burjuva sınıfının bir ittifakı gelişmeye başlamıştır.⁴¹

---

³⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Niccolo Machiavelli: Prens İktidarından Devlete", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 320.

³⁹ Can Karaböcek (2014-3), "Her Dem Yeni Machiavelli", Felsefe Logos, 18 (54), s. 121-128, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 122.

⁴⁰ Niccolò Machiavelli, Siyaset Üzerine Konuşmalar, Çev. H. Zengin, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, s. 220.

⁴¹ Armağan Öztürk, "Machiavelli'nin Tarih Anlayışı", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 79.

Bu noktada akla bir soru gelebilir. Yukarıda sözünü ettiğimiz monarşinin Floransa’da tekrar iktidarı devralması meselesine baktığımızda Medicilerin geri dönüşü ile Machiavelli’nin bu kez geçmişte yücelttiği toplumun bir parçası olarak kaldığı takdirde monarşi üyelerinin üstünlüğünü temsil eden yeni sistemde bir yerinin olmayacağını anlaması ile; monarşi yanlısı, hükümdarına methiyeler düzen ve onun yol göstericiliğine soyunan bir kişilik olarak karşımıza çıkması da Rönesans’ın getirdiği gerçekçi, yenilikçi, bireyci insan doğasının bir yansıması olarak düşünüldüğünde yine oldukça doğal değil midir? Aynı zamanda bugün Machiavelli düşüncesi üzerine yapılan araştırmalar, onun düşüncelerinin birinci Medici yönetiminin 1494’te sona ermesinden sonra Floransalı egemen sınıfın benimsemiş olduğu siyasal tartışmaları yansıttığını ortaya koymuştur.⁴²

2.2. Rönesans Neden İtalya’da Başlamıştır?

Rönesans Hareketi’nin tarih sahnesinde ilk kez ortaya çıkması İtalya’da olmuştur. Daha sonra buradan Fransa, Almanya, İngiltere, XVII. yüzyılda da İspanya ve Hollanda gibi diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Bu dönemde insan ve insana ait değerlere atıfta bulunarak onları ön plana çıkaran hümanizm akımı ortaya çıkmıştır. Edebiyat alanında örneğin Dante, Petrarck ve Machiavelli, resim alanında Leonardo da Vinci, heykeltıraşlık alanında Mikelanj, mimarlık alanında Rafael öne çıkan önemli isimlerdir.⁴³

Hümanizm genel olarak dinsizdir.⁴⁴ Ancak hümanizm, yeni öğretinin temel Hristiyanlık inancıyla sentezlenmesiyle ortaya çıkan Hristiyan hümanizmi ile özellikle

---

⁴² Charles G. Nauert, Avrupa’da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 107.

⁴³ Jacob Burckhardt, İtalya’da Rönesans Kültürü, Çev. B.S. Baykal, Okuyanıs Yayınları, İstanbul, 2013, s. 532.

⁴⁴ Jacob Burckhardt, İtalya’da Rönesans Kültürü, Çev. B.S. Baykal, Okuyanıs Yayınları, İstanbul, 2013, s. 532.

İtalyan siyasetinde görülmüş olan, tarihçilere yön veren ve daha dünyevi olan hümanizm olarak ikiye ayrılmaktadır.⁴⁵

Rönesans'ın İtalya'da ortaya çıkmasının nedenleri çeşitlidir. İtalya; Roma, Yunan ve Helen uygarlıklarının izlerini ve birikimini taşıyan zengin bir uygarlık merkezidir. Siyasal açıdan ise daha önce sözünü ettiğimiz kent devletleri şeklinde düzenlenmiş yapısı sayesinde insanlar burada daha özgür yaşabilmektedir. Toplumun inanç temelleri açısından bakıldığında da Roma, Hristiyanlığın merkezidir ve Papa bütün Avrupa'da etkili bir dini lider olmuştur. Ülkenin coğrafi konumunun da etkisi büyüktür zira bir Akdeniz ülkesi olarak İtalya, Antikite ve İslam Kültür ve Uygarlığı ile tanışmasından dolayı önem arz eder. Aynı şey ekonomik durumu için de geçerlidir çünkü İtalyan kentleri Akdeniz ticaretiyle uğraştığından zenginleşmişlerdir.

İtalya'daki Rönesans hareketleri kapsamında edebiyat alanındaki gelişmeler İlk Çağ edebiyatının incelenmesi anlamına gelen "hümanizm" ile başlamıştır. Yunanca, Latince ve İbranice metinler Eflatun, Napoli ve Yeni Roma Akademilerinde incelenmiştir. Hümanizmin öncüleri; Dante, Petrank, Bokaçius'dur. XV ve XVI. yüzyılda da Machiavelli, Gişarden, Ariyosto ve Tosso hümanizmin önde gelen isimleri olmuşlardır. Daha önce bahsettiğimiz gibi Fransızca yeniden doğuş anlamına gelen "renaissance" sözcüğünden hareketle akım olarak Rönesans'ın, eskinin tekrar doğuşundan ziyade aslında bir "yenilik" akımı olarak görülmesi daha doğru olacaktır.⁴⁶

Rönesans'a damgasını vuran unsurlar burjuva sınıfının yükselişi ve buna paralel olarak benimsediği hümanist akımdır. Bu yüzyıllarda lonca ekonomisinin ve temelinde feodal yapının olduğu toplumun yerini ticaret ve bir iktisadi sistem olarak kapitalizm almıştır. Tüm bu sebeplerle ki dünyada sınırların genişlemesi, küreselleşmeye ilk adımlar ve Avrupa'ya bilgi akışı başlamıştır ve Batı normları işte bu noktadan hareketle Batı medeniyeti olarak dünyaya yayılmaya başlamıştır.

---

⁴⁵ Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 13.

⁴⁶ Armağan Öztürk, "Machiavelli'nin Tarih Anlayışı", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 78.

Rönesans'ın Avrupa genelinde yarattığı kültürel özgürlükçülük ve bireyci özgürlükçülük ile faydacı, mantıklı, kadercilikten uzak kalmış bir insan tipi ön plana çıkmıştır. Machiavelli'nin eserlerinde sık sık başvurduğu “*virtù*” kavramı da temel ilkesi itibarıyla bireyci özgürlük ilkesi üzerine temellenmiş olan hümanist akımdan etkilenmiştir.⁴⁷ Machiavelli için hümanizmin anlamı, kendi döneminde uygulamaya konulabilecek olan öğretilere erişim imkânıdır.⁴⁸

Bu dönemde monarşinin, tek adam yönetimlerinin revaçta olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. İmparatorluk ve kent cumhuriyetlerine karşı ulusal devletler ve krallar artık ön plana çıkmaktadır. Birtakım siyasi yapılar aracılığıyla kendi kendini yönetmekte olan burjuva sınıfı önemini yitirmektedir. Tam da bu noktada Avrupa genelinde feodalite ve kiliseye karşı kralların ve burjuva sınıfının bir ittifakı gelişmeye başlamıştır. Diğer bir gelişme ise bu devrin sembol imgelerinden biri olarak şiddet yoğunlaşması kavramıdır. Zira Rönesans döneminden; hümanist akım temelinde gelişme gösterdiği görüşünden hareketle barışın, kardeşliğin, özgürlükçülüğün devri olarak söz edilmesi beklenirken beklentilerden farklı olarak Rönesans Çağı'nın bir şiddet, iç savaş, çeşitli savaşlar, ayaklanmalar, eşkiyalık, çetecilik gibi birtakım unsurlarla donanmış olması bir tezat teşkil eder. Ancak geçmişe duyulan özlem ile yeni olanı başlatmak arzusu arasında ilk bakışta mevcut olduğu düşünülen gerilimin, devrimci olan ile antik olanı sentezleyen hümanizm döneminin atmosferi ve Machiavelli düşüncüsü içerisindeki ağırlığı dikkate alındığında çelişkili olmadığı görülecektir.⁴⁹

XIV ve XV. yüzyıllarda İtalya'da hümanizm alanında yapılan çalışmalarda eski elyazmaları da araştırılmıştır. Bu eserler üzerinde yürütülen çalışmalarla hem Latincenin güzel kullanımı hem de dünyevi yaşam nasıl doğru biçimde idame ettirilir

---

⁴⁷ Armağan Öztürk, "Machiavelli'nin Tarih Anlayışı", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 78.

⁴⁸ J.R. Hale (Ed.), The Thames and Hudson Dictionary of The Italian Renaissance, Thames and Hudson Ltd., London, 1997, s. 195.

⁴⁹ Armağan Öztürk, "Machiavelli'nin Tarih Anlayışı", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 79, 88-89.

sorusu üzerine bilgiler gün ışığına çıkmıştır. İtalyan hümanistler, dinsel tefekkürden ziyade etkin bir kent yaşamı sürmeyi bu çalışmaları sonucunda öğrenmişlerdir.⁵⁰

2.3. Rönesans Döneminde İtalyan Kent Devletleri

İtalya yarımadasındaki devletlerin 1494 ile 1559 yılları arasında birbirleriyle yaptıkları savaşlar; savaşa katılan devlet sayısı, sürekli taraf değiştirmeleri ve paralı asker taburlarının kullanılması gibi nedenlerle oldukça karmaşık bir yapı arz eder. İtalya'nın çok parçalı görünümü içerisindeki devletçiklerden en önemlileri, Venedik Cumhuriyeti, Milano Dukalığı, Floransa Cumhuriyeti, Napoli Krallığı ve Roma Papalık Devleti'dir. Bu beş büyük devletin birbirleri üzerindeki nüfuz mücadelesi diğer kent devletlerini de etkilemiş ve İtalya'yı savaş alanına çevirmiştir.⁵¹

Bu savaşlar kendi aralarında ikiye ayrılabilir: 1494 ve 1516 yılları arasında İtalya'dan toprak koparmak isteyen devletler söz konusudur ve 1522 ile 1559 yılları arasında çatışmalar diğer Avrupa bölgelerine ve Akdeniz'e sıçrayarak Fransa Valois Kralları ile Avusturya ve İspanya'nın Habsburgh yöneticileri arasında ölüm kalım savaşına dönüşmüştür. İtalya'nın bu dönemde içinde bulunduğu durum; refah içinde olması, zenginliği, mevcut iç karışıklıkları ve zayıflığı, merkezi yönetim eksikliği gibi nedenlerle komşu ülkelerin gözünde bu ülkenin cazibesini artırmıştır. Böylece İtalya XVI. yüzyılın başlarında işgal edilmiş ve birçok savaşa, çatışmalara, ihtilaflara ve yıkıma maruz kalmıştır. 1490'lı yılların İtalya'sı; insanları, ticareti, malları açısından zengindir ve aynı zamanda da birçok başarılı hükümdarın yönetimi altındaki şehirlerden oluştuğundan bir iktidar ve ruhani merkez konumunda olmuştur. Ayrıca güzel ve süslü şehirleriyle de tanınmıştır. İtalya'yı komşularının gözünde cazip konuma getiren, stratejik ve coğrafi konumu olmuştur. XV. yüzyılın sonları ve XVI. yüzyılın başlarında İtalya genişlemek için fethedilmesi gereken bir konuma sahip olmuştur. Aynı zamanda İtalya'daki mevcut siyasal anarşi de ülkeyi kolay bir hedef

---

⁵⁰ Jack Goody, Rönesanslar, Çev. B. Tırnakçı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 13.

⁵¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Niccolo Machiavelli: Prens İktidarından Devlete", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 320.

haline getirmiştir. Çünkü İtalyan devletleri mütemediyen kendi içlerinde savaş halinde olmuş ve karşılıklı entrikalar içerisinde diğer ülkelerden destek arayışı içine girmişlerdir. Bütün bunlar ve işgaller ışığında Machiavelli'nin gönlünde yatan birleşik İtalya arzusunun o zamanın şartları çerçevesinde çok uzak bir ihtimal olduğu ve bu dönemde İtalyan kent devletlerinin başındaki prenslerin kendilerini ve devletlerini birbirinden ayrı siyasal oluşumlar olarak görmüş olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Bir diğer sebep İtalya'nın kültürel anlamda haklı bir şöhret kazanmış olması ve Floransa'nın yüzyılın sonuna kadar Avrupa'nın kültür merkezi olarak kabul edilmesidir. Zenginlik bakımından 1796 yılı gibi ileri bir tarihte bile hala İtalyan devletlerinin ne kadar zengin olduğu hususu dile getirilmiştir. Fransız devlet adamı Bonaparte, İtalya'ya yapacağı ilk seferin arifesinde, "*Sizi dünyadaki en verimli yerlere götürmek üzereyim. Zengin eyaletler, büyük şehirler avucunuzun içinde olacak.*" demiştir. Machiavelli de İtalya'nın uğradığı saldırılar konusunda ülkeyi, *İbranilerden daha fazla köleleştirilmiş, Atinalılardan daha çok bölünmüş, lidersiz, kanunsuz, yıkılmış, parçalanmış ve istila edilmiş* bir ülke biçiminde dile getirmiştir.⁵²

Avrupa'nın XIV ve XV. yüzyıllarda en refah içinde bulunan ve bilim ve sanat açısından en ileride bulunan ülkesi İtalya ve hususi olarak da 120 bin nüfuslu Floransa kentidir. Bu şehir zaman içinde bir bankacılık ve sanayi kenti haline gelmiştir ve zengin kesim tarafından yönetilmektedir. Bu kentte yüksek sınıftan olmayan kimseler devlette de birtakım görevler alamamışlardır. Kentin zengin ailelerinden olan Medici ailesi, arkasına halk desteğini de alarak iktidara gelmiş ve bu aile, önce Cosimo ardından oğlu Pietro, onun oğlu Giulio ve Lorenzo olmak üzere nesilden nesile kenti yönetmişler ancak sonunda güçlerini kaybederek iktidarı da kaybetmişlerdir. Bu sırada Dominiken papazı Girolamo Savonarole halk üzerinde nüfuz oluşturmaya başlamıştır. 1494'te Fransa'nın İtalya'yı işgali başlamıştır. Fransa'nın başında Fransa Kralı VIII. Charles vardır. Akabinde Pisa ve birtakım diğer İtalyan kentlerinde Fransızların desteğiyle bazı isyanlar baş göstermiştir. Mediciler bu isyanları bastıramadığından iktidarlarını kaybederek sürgüne gönderilmiş ve Floransa'da Cumhuriyet rejimi ilan edilerek Savonarole lider konumuna getirilmiştir. Ancak Papa VI. Alessandro

---

⁵² Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 63-66.

kendisini eleştirdiği gerekçesiyle Savanarole'yi aforoz etmiş ve 1498 yılında Fransiskanlar tarafından yakılarak öldürülmüştür. Floransa kentindeki iktidar boşluğunu “*Onlar Heyeti*” adı verilen ve burjuvalardan oluşan bir heyet, 1512 yılında Medici ailesinin tekrar yönetime dönüşüne kadar doldurmuştur.⁵³

Dönemin İtalya'sı birçok farklı site/kent ve feodal beyliklerden oluşmuş ve siyasal bütünlükten mahrum paramparça bir yapıya sahip durumdadır. Bu küçük kentler içerisinde ön plana çıkanlar Floransa, Napoli, Milano, Venedik ve Papalık olmuş ve bunlar da kendi aralarında sürekli bir ihtilaf içerisinde bulunmuştur. Bu çatışma ortamından faydalanan komşu devletler ise İtalya'yı ele geçirmeye çalışmıştır. Hatta bu ortamda İspanya Napoli'yi ele geçirmiştir bile. Akabinde ise Lombardiya Avusturya'nın, Savoia Fransa'nın eline geçmiştir. Floransa'da ise *Ghibellines* ile *Guelfs* denilen yani İmparator ve Papa yandaşları olarak adlandırılan gruplar arasında bir burjuvazi-aristokrasi mücadelesi süregelmış ve bu da kenti yıpratmıştır. Machiavelli ise bu grupların herhangi birinde yer almamıştır. Çünkü kendisi asil fakat yoksul bir aileden gelmektedir ve asil olmasına rağmen zengin olmadığından bu gruplara girememiştir. Ayrıca her iki grubun pek hazzetmediği Soderini'yi desteklediği için Soderini'den sonra başa geçen Medici ailesi ve yandaşları onu aralarına almak istememişlerdir. Medicilere karşı olan gruplar da kendisiyle yakınlık kurmak istememiştir.⁵⁴

İtalya'nın karşı karşıya olduğu siyasi bakımdan ihtilafli durumun yanı sıra gittikçe artan bir iktisadi çöküş de bölgeyi tehdit etmiştir. Daha önce var olmayan yeni ticaret yolları türemiş ve bütün geçimini yalnızca ticarete dayandırmış olan kent devletleri giderek daha çok kan kaybetmiştir. Siteler olarak adlandırılan küçük kent devletlerinin etrafında feodal beylere ait zirai araziler mevcuttur. Ancak üretimi kendisine yetmekten aciz olan İtalya'da sanayi de gerilemiş, merkezi devletlerde

---

⁵³ Ekrem Buğra Ekinci, Machiavelli ve Hukuk Tarihindeki Yeri, <http://www.ekrembuagraekinci.com/pdfs/MACHIAVELLI.pdf>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 2.; Imago Mundi, L'histoire de Florence, Florence au temps des Médici, <http://www.cosmovisions.com/hist-Florence-Medicis.htm>, Erişim tarihi: 25 Kasım 2015.

⁵⁴ Ekrem Buğra Ekinci, Machiavelli ve Hukuk Tarihindeki Yeri, <http://www.ekrembuagraekinci.com/pdfs/MACHIAVELLI.pdf>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 3.

büyük gelişme kaydetmekte olan kapitalizm akımı ile rekabet edemez hale gelmiştir.⁵⁵ İtalya'daki siyasal zayıflık ile mevcut feodal yapılar ve bölünmüşlüğü kapitalizm üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle ülkede ekonomik çöküş de başlamıştır.⁵⁶

Tüm bu sebeplerle İtalya'yı oluşturan irili ufaklı kentlerden hiçbiri bir İtalyan birliği kuracak yetkinliğe sahip olmamıştır. Diğer yandan Papalık Devleti ise dünyevi hırslarla dolu Papaların elindedir. Hatta Machiavelli, bu bağlamda Papaların İtalya'nın bölünmesine yönelik desteğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Öyleyse biliyor olmalısınız: Son birkaç yüzyıldır, imparatorluğunun İtalya'da güç kaybetmeye başlaması ve Papa'nın yeryüzündeki gücünün giderek artmasıyla, İtalya birçok devlete bölündü; çünkü birçok büyük şehir, soylulara karşı silaha sarıldı (daha önce, imparatorun desteklediği soylular, bu şehirleri baskı altında tutuyorlardı) ve Kilise, yeryüzündeki gücünü artırmak için, onları destekledi; birçok başka şehirde ise, sıradan yurttaşlar prens oldular.⁵⁷

Machiavelli, içinde bulunduğu bu koşullardan mütevellit pek çok kişi tarafından eleştirilen bu tür fikirlerini dile getirmeye başlamıştır.⁵⁸ Çünkü tıpkı Floransa örneğinde olduğu gibi İtalya'nın genelinde süregelen yozlaşma artış göstermiş ve siyasal yapı işlevselliğini yitirmiştir. Bu da toplumun farklı kesimlerinin yarattığı çatışma dinamiğinden kaynaklanan olumlu etki sayesinde yaratılan özgürlükçü ve ortak iyiyi hedefleyen ortamın sürdürülmesini olanaksız hale getirmiştir.⁵⁹

---

⁵⁵ Ekrem Buğra Ekinci, Machiavelli ve Hukuk Tarihindeki Yeri, <http://www.ekrembugraekinci.com/pdfs/MACHIAVELLI.pdf>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 3.

⁵⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Niccolo Machiavelli: Prens İktidarından Devlete", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 320.

⁵⁷ Niccolò Machiavelli, Prens, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 84-85.

⁵⁸ Ekrem Buğra Ekinci, Machiavelli ve Hukuk Tarihindeki Yeri, <http://www.ekrembugraekinci.com/pdfs/MACHIAVELLI.pdf>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 3.

⁵⁹ Armağan Öztürk, "Machiavelli'nin Tarih Anlayışı", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 88.

Görüldüğü üzere, Orta Çağ'ın sonlarında ve Rönesans'ın erken dönemlerinde İtalya'da olumlu bir hava mevcut olmamıştır. Ülke Fransa ve İspanya gibi bölgedeki diğer güçlü devletlerce işgal edilmiştir. Roma'da Aleksandr Borgia rüşvet yoluyla Papalık seçimini kazanmış ve hızlı biçimde kilisenin tüm malvarlığını kendi ailesinin üzerine geçirmiştir. Floransa'da ise bir zamanlar oldukça güçlü olan Medici ailesi, zayıf düşmüş ve farklı zaman zarflarında kâh güç kazanmış kâh kaybetmiştir. İtalya'ya ait bölgelerden bazıları, örneğin Cenova, Cumhuriyet haline gelmiş fakat Venedik gibi kentler diktatörlerin eline geçmiştir. Ülkeyi yönetecek, miras yoluyla nesilden nesile aktarılan bir monarşi mevcut değildir ve merkezi bir hükümet de yoktur. Her İtalyan devleti kendine münhasır ufak bir ulus gibidir ve mafyavari bir yaklaşım ile kendilerine rakip olanları ortadan kaldıran oligarşik ailelerce yönetilmişlerdir. İtalya bu dönemde deyim yerindeyse birleşmemiş ve yarımadayı saldırganlara karşı koruyamamıştır.⁶⁰

İşte bahsi geçen tüm bu gelişmelerin yaşandığı dönem olan Rönesans Dönemi, Avrupalılara göre modern tarihin başlangıcının Avrupa Kıtası'na özgü bir evresidir ve Rönesans olmaksızın modernleşme de gerçekleşemez.⁶¹ Rönesans, Avrupa tarihinin Orta Çağ'dan modern dünyaya geçişinin mihenk taşı olan bir dönemdir. Bu akım, ifade ettiğimiz gibi İtalya'da başlamıştır ve buradan Avrupa'da Alpler'in ötesine yayılmış ve yayıldığı yerlerde o ülkelerin farklı özellikleri ve geleneklerinden de etkilenmiştir. Orta Çağ İtalya'sı, kuzeyindeki bölgelerden, Roma geleneğinin ısrarcı etkisi nedeniyle farklılık arz etmiştir. İtalya bu dönemde karşımıza çıkan diğer ülkelere veya bölgelere kıyasla daha kentsel bir yapıya sahiptir. Çünkü buralarda bulunan ve en az X. yüzyıldan kalma dirençli kasabalar, kendilerini derebeylerin kontrolünden kurtarmak için her fırsatı değerlendirmiş ve sanal bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Bu hareket kimi zaman yönetici konumundaki bir piskoposa karşı meydana gelen bir ayaklanmaya kadar gitmiş ve bazen de Kutsal Roma İmparatoru'nun taleplerine karşı gelme anlamına da gelmiştir. Örneğin; bu bilinçli bağımsızlık ruhunu Başpiskopos'a, Papa'ya ve İmparator'a karşı kendisini savunan Milano kentinin tarihinde

---

⁶⁰ L. Kip Wheeler, Niccolò Machiavelli and "The Prince", <https://web.cn.edu/kwheeler/machiavelli.html>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017.

⁶¹ Jack Goody, Rönesanslar, Çev. B. Tırnakçı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 14.

görebilmekteyiz. Bu kent, İmparator I. Frederick Barbarossa'nın taleplerine direnmesi sebebiyle 1162 yılında yıkılmıştır. Bununla birlikte zaman içinde yeniden kurulmuş ve 1176 yılında Legnano Savaşı'nda Lombardia'ya bağlı kentlere, İmparator'un ordusuna karşı zafer kazanma sürecinde önderlik etmiştir.⁶²

Orta Çağ Avrupa'sında ticaret canlanmaya başladığında bu durum kentlerin gelişmesine ivme kazandırarak İtalya'nın canlanmasına ön ayak olmuştur. Bazı İtalyan kentleri, bankacılık, ticaret ve sanayi alanlarında büyük merkezler haline gelmişlerdir. Cenova, Pisa ve Venedik Akdeniz ticaretinde önemli yer edinmiş ve Venedik, hükümetinin istikrarlı olması sebebiyle içlerinde en çok zenginleşen kent olmuştur. Floransa bankacılık ve yün üretimi alanlarında üstün başarı göstermiştir. XV. yüzyılda Napoli, Milano ve Venedik, Batı Avrupa'nın en kalabalık beş şehri arasında yer almıştır. Birçok başka kent de gelişmiş ve büyümüştür ve böylelikle İtalya'yı XIV. yüzyılda Batı Avrupa'nın en kentleşmiş bölgesi haline getirmiştir. Feodalizm, İtalya'da hiçbir zaman kuzeyde olduğu kadar sıkı biçimde yerleşmemiştir. Bu sebeple büyüyen kentler için soyluları bastırmak suretiyle topraklarını ele geçirmek ve çevredeki kırsal alanlara yayılmak kolay olmuştur. İtalya'da toprak sahibi soylular kasabalarda ikamet etmiş ve kent yaşamının bir parçası haline gelmiştir. Kasaba ve kentlerde siyasi güç, zengin bankerler, tüccarlar ve iş adamlarına ait olmuştur. Bu kentlerin siyasi yaşamı güç mücadelesi ile dolu olmuş ve bu mücadeleler ekonomik büyümenin bir sonucu olarak yeni sınıfların ortaya çıkması ile yakından ilintili olmuştur. Kentler kendi işlerinin kontrolünü ele almaya başladığında, ticari faaliyeti de olabilmesine rağmen genellikle toprak ile feodal soylular sınıfıyla bağlantıları olan yerleşik bir yönetici sınıfı tarafından yönetilmiştir. Artan servet ve refah seviyesi ile halk arasından bazı kişiler esnaf haline gelmiş ve genellikle aralarından zengin ve güçlü olanları, hükümette daha fazla söz sahibi olmak istemiştir. Eski yönetici sınıf, "grandi" yani "önemli insanlar" olarak adlandırılmış ve buna karşın esnaf, "halk" manasına gelen "popolo" adıyla anılmıştır. Halk tabiri, yanlış anlaşılmaya müsait bir kavramdır çünkü hem bu grubun bazı üyeleri oldukça zengindir hem de nüfusun büyük bir kesimi sözde halk partisinde temsil edilmemektedir. *Grandi* ile *popolo* arasındaki

---

⁶² William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 1.

ihtilafın tabii sonucu halkın zaferi ile sonuçlanmıştır. Halk Partisi'nin zaferi, zaman içinde, despotluğun veya tek adam yönetiminin yükselişine yol açmıştır. İtalyan kent devletlerinde *popolo*, verdikleri üstünlük mücadelesinde liderleri olarak muhalif partinin bir üyesini, bir soyluyu seçme eğiliminde olmuşlar ve ona halkın “kaptanı” gibi bir unvan vermişlerdir. Partinin kazanmasından itibaren devletin başına büyük olasılıkla Partinin lideri geçmektedir. Bu konuma ulaştıktan sonra amacı, diğer tüm otorite kaynaklarını baskılayarak gücünü mutlak hale getirmektir. Bunu yapmayı başarabildiğinde ise bu kez iktidarını kalıtımsal hale getirmeye çabalamıştır. İtalyan kentlerindeki yönetici ailelerin birçoğu bu şekilde yükselme göstermiştir. Miras yoluyla aktarılan despotluğa yönelik eğilim evrenseldir fakat her zaman tarif edildiği şekilde de gerçekleşmemiştir.⁶³

Despot yönetimin bir diğer kaynağı *podest* 'lerdir (*İtalya* 'da bazı kasabalarda *hâkimlere verilen isim*). Bu görevli, İtalyan kasabalarında türeyen yoğun hizipler arası çekişmelerin bir sonucu olarak 1200'lerde sıklıkla karşılaşılan bir görevli haline gelmiştir. Bu çekişmeler yoğunluğu bakımından acımasız olmuştur; siyasi hasımlara yönelik nefretlerinde erkekler vahşi hayvanlar gibi hareket etmişler, öldürme, işkence gibi aşırı uçlara kadar gitmişlerdir. Bir siyasi mücadelede yenilmek, oyların azınlığını elde etmek ve bir sonraki seçimi beklemek anlamına gelmemiştir. Bu, büyük ihtimalle bir siyasi mücadelede yenilmek ve sonrasında şayet canını kurtardıysa sürgüne gönderilmek ve diğer sürgün arkadaşlarıyla mevcut zafer kazananlardan otoriteyi geri almak amacıyla komplo teorileri kurmak anlamına gelmiştir.⁶⁴

Bu koşullar altında birçok kent bir “*podeste*” başvurmuştur. Bu kişi diğer bir İtalyan kentinden gelen bir yabancısıdır, kendisine belirli bir süre için dikkatlice belirlenmiş yetkiler verilmektedir. Bu kişinin, yerel hiziplerin hiçbirleriyle ilişki kurma veya yerel ailelerden hiçbiri ile evlilik bağı kurma izni yoktur ve görev süresinin sonu olan bir yıl veya altı ay sonra tutum ve davranışları derinlemesine bir incelemeden

---

⁶³ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, 1-2.

⁶⁴ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 2-3.

geçmektedir. Bu koruma önlemlerine rağmen bazı hâkimler konumlarını kalıcı ve nesilden nesile aktarılır hale getirmeyi başarmışlardır.⁶⁵

İçerdeki mücadeleler en azından başlarda, Papalar ve Kutsal Roma İmparatorları arasındaki rekabet ile ilintili olmuştur ve bu rekabetin ana mükâfatlarından biri İtalya olmuştur. İtalyan kentlerinde, İmparator yanında yer alan hizip, *Ghibellines* Partisi olmuş; Papa'nın yandaşlarına ise *Guelfs* denilmiştir. Almanca *Welf* ve *Waiblingen*'den türemiş olabilecek bu kavramlar, Floransa'da XIII. yüzyılda ortaya çıkmış gibi görünmektedir ve buradan da diğer bölgelere yayılmışlardır.⁶⁶

Dolayısıyla birçok İtalyan kentinde *Guelfs* ve *Ghibellines* taraflarından biri, nihayetinde diğerine üstün geldiğinden Milano gibi *Ghibellines* kentleri ve Floransa gibi *Guelfs* kentleri ortaya çıkmıştır. Yenilgiye uğrayan hizip, bu sebeple kentinde gücü tekrar ele geçirmek için genellikle planlarını yaparken dost bir kente sığınmıştır. Zaman geçtikçe Papa veya İmparator ile olan bağlara gölge düşmüştür. Çünkü İmparatorlar, Frederik II'nin 1250 yılında ölmesinden XVI. yüzyılın ilk yarısında V. Charles'in yönetime geldiği döneme kadar İtalya'da önemli bir güç timsali olmamışlardır. Sonunda geriye yalnızca bu kavram isimleri kalmış ve bu kavramlar mücadelesi hiçbir ilkesel temelde olmayan fakat güç arzuları üzerinde şekillenen hizipleri tanımlayagelmiştir. Uzun vadede ne Papa ne de İmparator İtalya'da hâkim konuma gelmiştir. Bu gruplar arasında çağlar boyunca süren ihtilafların ise İtalyan kentlerini tam bağımsızlığa götüren unsuru harekete geçirme etkisi olmuştur. Ancak bu gruplar İmparator veya Papa ile her şeye rağmen yine de nominal bir bağ

---

⁶⁵ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 2-3. ve Imago Mundi, La rivalité des Guelfes et des Gibelins, Le XIIIe s., <http://www.cosmovisions.com/hist-Florence-Guelfes-Gibelins.htm>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017.

⁶⁶ J.R. Hale (Ed.), The Thames and Hudson Dictionary of The Italian Renaissance, Thames and Hudson Ltd., London, 1997, s. 165.

kurduklarını ileri sürmüşlerdir. Neticede bağımsızlık ancak onu sürdürebilecek kadar güçlü olan kentlerin ödülü olmuştur.⁶⁷

İtalyan kent devletlerinde en üstteki yönetime ilişkin bir diğer kilit unsur askeri komutadır. XIV. yüzyıla gelindiğinde halkın ordusu, yerini kiralanan paralı birliklere bırakmıştır. Bu değişiklik kısmen dâhili sınıf çatışmasının bir sonucu olmuştur; güç mücadelesinden hangi hizip galip çıkarsa yenilen düşmanlarının silah sahibi olmasına izin vermek konusunda çekimser bir tutum takınmıştır. Çoğunlukla Fransız ve İngiliz asıllı olan bu kiralanan birliklerin liderlerine *condottieri* adı verilmiştir (tekil haliyle *condottiere*). Onlara muhalif olan Machiavelli ise şayet kaybederlerse onları kiralayan kentin düşmanının insafına kalacaklarını işaret etmiş ancak şayet kazanırlarsa kent bu kez de *condottieri*'lerin insafına kalacaktır. Bu, bazen hakikaten de böyle olmuştur. En fark edilir örnek Milano örneği olmuştur ki bu örnekte Francesco Sforza, dışarıdan gelen birtakım tehlikeye karşı bu birlikleri kiralamış ve 1450 yılında kente hâkim hale gelmiştir. Yani birçok yöntem ve geniş yelpazeli anayasal formlar içerisinde cumhuriyetçi özgürlük İtalya'nın kent devletlerinde çökertilmiş ve bazı kısıtlı formlarda miras yoluyla geçen yönetimler tesis edilmiştir. "Floransa" ve "Venedik Cumhuriyeti" ismini muhafaza eden o kentlerde bile gerçek olan, dışarıdan görünen biçiminden oldukça farklı tezahür etmiştir.⁶⁸ İtalyan kent devletlerinde erdem ile zenginlik arasında bir bağın var olduğu, kamu memuriyetine atanma ve yükselmelerin erdemden çok zenginliğe bağlı olarak gerçekleşmesi ile açıklanabilir. Machiavelli de bu bağdan duyduğu rahatsızlığı paralı askerlik mevhumuna değinerek dile getirmiş ve zengin vatandaşların paralı askerleri finanse ederek devletin savunmasında söz sahibi olmasını eleştirmiştir.⁶⁹ Yani görünürde eşitlikçi hümanist Floransa'nın aslında hiyerarşik düzeni devam ettiren bir kent olduğu gerçeğinden yola çıkarak *oportünist*

---

⁶⁷ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS : Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi : 23 Şubat 2017, s. 3 ve Imago Mundi, La rivalité des Guelfes et des Gibelins, Le XIIIe s., <http://www.cosmovisions.com/hist-Florence-Guelfes-Gibelins.htm>, Erişim tarihi : 23 Şubat 2017.

⁶⁸ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 3.

⁶⁹ Ahu Tunçel, "Uyum'suz Bir Cumhuriyetçi: Machiavelli", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 40.

Machiavelli'nin kimi eserinde eleştirdiği bu meseleye rağmen Prens eserinde Monarşi ve belli sınıfların üstünlüğünü muhafaza etmeye yönelik tutumunu, kendisinin de hiyerarşik düzendeki konumunu kaybetmek istememesi nedeniyle Floransa'nın hiyerarşik özü ile tam bir uyum içerisinde olmasına bağlamak belki de yanlış olmayacaktır.

Machiavelli'nin 1521'de yazdığı “*Savaş Sanatı*” eseri de yine İtalya'daki askeri yöntemlere reform getirme arzusu ve bunu da Rönesans'ın antik Roma özlemi vurgusu çerçevesinde Roma ordularının düzenini ve disiplinini yansıtmak suretiyle başarma amacını gütmüştür. Yani diğer bir deyişle yine İtalya'nın siyasal birliğinin kurulmasındaki engellerden biri olan dönemin paralı asker kullanımı meselesinden etkilenilerek kaleme alınmıştır. Öte yandan adeta bir saplantı mertebesinde paralı asker kullanımı eleştiren Machiavelli'yi bu kez Ernst Bloch, *paralı bir askere benzeyen Rönesans insanı Niccolò Machiavelli* şeklinde, eleştirdiği şeye benzemekle suçlamıştır.⁷⁰

Görüldüğü üzere İtalya'da süregelen bu ihtilaflar söz konusu bu coşkulu kentsel toplumların bir nevi kaderi olmuştur. İçerideki mücadeleye ek olarak ve de İmparator ve Papa'dan bağımsızlık kazanma mücadelelerine ek olarak kentlerin birbirleriyle sürekli savaş durumu devam etmiştir. Ticari üstünlük, ticaret yollarının kontrol altına alınması, limanlara erişim, toprak kazanımı ve doğal kaynakların hâkimiyeti gibi konular için sürekli savaş verilmiştir. Kendi iç ihtilaflarının yanı sıra, kentler arası bu savaşlar ve rekabetler, daha da acımasızca ve insanlıktan uzak şekilde uzayıp gitmiştir. Burada örnek olarak Cenova, Pisa ve Venedik arasındaki ticari rekabet gösterilebilir. Floransa, Pisa'nın kontrolünü ele geçirmek için yüzyıllarca savaş vermiş ve sıklıkla Lucca ve Siena gibi diğer Toscanolu komşu ve rakipleriyle savaşmıştır. Bu farklılıkların uzun dönemli sonuçlarını analiz etmenin uygun bir yolu XIV. yüzyılın ortası ve XVI. yüzyılın başı arasında İtalya'nın durumunu gösteren haritaları karşılaştırmaktır. Daha erken tarihlerde bağımsız olan birçok kent, daha büyük ve daha güçlü komşuların toprakları tarafından ele geçirilmiştir. Birkaç kısmen küçük kent, örneğin; Ferrara, Mantua ve Siena bağımsızlık statülerini korumuşlardır.

---

⁷⁰ Ernst Bloch, *Rönesans Felsefesi*, Çev. H. Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 132.

Bununla beraber İtalya, beş büyük kent olan Venedik, Floransa, Milano, Papalık Devletleri ve Napoli Krallığı devletince hâkimiyetleri altına alınmıştır.⁷¹

Benzer bir bütünleşme süreci bir bütün olarak Avrupa tarihinde de görülebilmektedir. Yaklaşık 1500 ila 1900'lü yıllarda Avrupa haritasındaki bağımsız antitelerin sayısı büyük oranda azalmış ve 1900'larda Avrupa dünyası yarım düzine ulus tarafından hâkimiyet altına alınmıştır. Bunlara da Büyük Güçler (*Great Powers*) denilmektedir. Bu gelişme paralelliği, diğerlerinde olduğu kadar siyasi alanda da Rönesans İtalya'sının modern zamanlara kapı araladığını göstermiştir. Bu noktada insan, İtalyan yarımadasının kısıtlı sınırları içerisinde daha sonra büyük milletlerin kent devletlerinin rollerini devraldığı Avrupa Kıtası'nın daha geniş bir sahnesinde meydana gelecek gelişmeleri hayalinde canlandırabilir. İtalyan kentlerinin birbirleri arasında kurduğu ilişkilerin, modern Avrupa'daki uluslararası ilişkileri bir nevi sergilediği görülür. Örneğin diplomasi bunlardan biridir. Yabancı saraylara daimî elçileri ilk kez gönderenler İtalyanlar olmuş ve erken dönemlerdeki bazı İtalyan diplomatları kendi ülkelerinin hükümetlerine bugün dahi halen değerli addedilen raporlar göndermişlerdir. Machiavelli'nin yabancı misyonlarından gönderdiği belgeler, işte o siyasi dehanın gözlemine ve keskin değerlendirmesinin doğruluğunu göstermektedir. Venedikli elçiler, bilhassa yetenekli kimseler olmuş ve raporları değerli birer bilgi kaynağı olmaya devam etmiştir.⁷²

Bu dönemde yine bugünkü modern Avrupa'daki gibi bir devletin diğer tüm devletleri hâkimiyeti altına alma çabalarından doğan ve tekrarlayan krizler vuku bulmuştur. Bu gelişmeleri yorumlamak konusunda ilk kez gerçekten modern düşünen bir siyasi düşünür olarak ve geleneksel önyargılardan arınmış bir bakış açısına sahip olarak addedilebilecek iki XVI. yüzyıl gözlemcisi mevcuttur. Bu düşünürler Machiavelli ve Guicciardini'dir. Söz konusu bu gelişmeler; 1400'lü yıllarda hegemonya kurmak isteyen devlet Milano iken bundan yüzyıl sonra ise İtalyan

---

⁷¹ William Gilbert, *Renaissance and Reformation*, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 3-4.

⁷² William Gilbert, *Renaissance and Reformation*, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 4.

devletlerinin bu kez Venedik'in yayılcı eğilimlerinden endişe duyar hale gelmesidir. Nihai olarak XV. yüzyılın ortalarında hassas bir dengeye ulaşılmıştır ki bununla ilgili olarak bazı tarihçiler modern uluslararası ilişkilerin bir başka oyuncusunu oyuna dâhil etmiştir: *güçler dengesi*.⁷³ İşte bu bağlamda, Milano'nun emperyalist tutumu ve Floransa'ya saldırıları sonucunda Floransalılarda özgürlüklerini muhafaza etme eğilimi söz konusu olmuş ve bu saldırıların Floransa üzerindeki etkisi başka hiçbir kent devletinde görülmediği ölçüde cumhuriyetçi değerlerin bilincine varmalarını sağlamasıdır. İşte bu yönden Machiavelli, Milano saldırılarından etkilenmiş ve Floransa'nın özgürlük savunucusu rolünü benimseyerek eserlerinde bunu dile getirmiştir.⁷⁴ Hans Baron'un da ifade ettiği gibi bu bağlamda, Floransa'nın siyasal ideolojisi ve hümanizmin filizlendiği kültür yaşamı üzerinde kente yönelik askeri ve siyasal tehdidin devrim niteliğinde bir etkisi olmuştur.⁷⁵

2.4. Floransa'nın Durumu

XIV. yüzyıl sonlarında ve XV. yüzyıl boyunca Floransa, hümanist kültürün en önemli merkezi konumunda olmuştur. Ancak kentin kültürel önderliğinin arkasında yatan sebep tam olarak kestirilememekle birlikte yeni hümanist kültürün desteklenmesi için gerekli olan varlıklı ve okuryazar nüfusa sahip tek kent olmamasına rağmen Floransa'da 1349 yılına kadar bir yerel üniversitenin kültür yaşamında egemen rolünün olmaması dikkat çekicidir. Bu durum da kentin entelektüellerinin üniversitenin gelenekçiliğinden kısmen bağımsız olarak hareket etmelerine olanak tanımıştır.⁷⁶

Floransa'nın XV-XVI. yüzyıldaki durumuna baktığımızda ise genel olarak bir yozlaşmanın kente hâkim olduğunu görmekteyiz. Machiavelli de "*Floransa Tarihi*"

---

⁷³ William Gilbert, *Renaissance and Reformation*, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 4.

⁷⁴ Ahu Tunçel, "Uyum'suz Bir Cumhuriyetçi: Machiavelli", *Felsefe Logos*, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 38.

⁷⁵ Charles G. Nauert, *Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü*, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 40.

⁷⁶ Charles G. Nauert, *Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü*, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 33-34.

adlı eserinde bu yozlaşmadan ötürü kentteki özgürlüklerin nasıl kısıtlandığından ve kentin dış güçlere nasıl açık hale geldiğinden bahsetmiştir. Hatta Machiavelli kentteki yozlaşmayı iç ve dış olarak ikiye ayırmayı uygun görmüş ve bunu kentin dış tehditlere açık olması ve ayrıca “iç kavgalar ve düşmanlıklar” şeklinde tanımlamıştır.⁷⁷

Machiavelli, Floransa kentindeki yasaların ve ilgili birtakım kurumların kamu menfaatlerinden ziyade bireysel amaçlarla oluşturulması konusunda eleştiri getirmiş ve bu eleştirisinde de hayli ısrarcı olmuştur. Keza bunun bir tehlike olduğunu ve hâlihazırda kentteki gelişmelerden de anlaşılacağı gibi iç düşmanlıkları körükleyeceğini vurgulamıştır. Machiavelli toplumun farklı kesimleri arasında örneğin; Floransa’da olduğu gibi boyun eğmek istemeyen sıradan halk ile yönetimi ele geçirmek isteyen soylular sınıfı arasında düşmanlıkların olduğunu ifade etmiş ancak bu düşmanlıkların, ayrılıkların ve farkların engellenemeyeceğini ileri sürmüştür. Bu noktada hatta bazı düşmanlıkların iktidara faydalı bazılarının zararlı olduğunu ileri sürmüş ve kentteki hukuk sisteminin amacının kaçınılmaz olan bu düşmanlıkları ortadan kaldırmaya çalışmak yerine hizipleşmeyi engellemek olması gerektiğini savunmuştur. Çünkü Floransa’da karşımıza çıkan tüm bu düşmanlıklar da zaten her zaman taraflar, hizipler arasında meydana gelmiştir. Ancak bunun sonucunda köleler ile asiller arasında bir uçurumun var olduğu ve bu iki kesimin de birbirini desteklediği bir durum ortaya çıkmıştır. Machiavelli’ye göre bu iç çekişme XIII. yüzyıldan beri süregelmiştir. Yani soylular köleliği desteklemiş köleler ise soyluları desteklemiştir. Bu iki kesimin düşmanlığı öyle kuvvetli olmuştur ki biri diğerini hiçbir zaman tam olarak alt edememiş ve bu yüzden ki hiçbiri uzun vadeli bir istikrar kuramamıştır. Floransa’daki özgürlükler işte bu hizipleşmeler sonucunda yok edilmiştir. XIV. yüzyılda Floransa halkı, Atina Dükü’nün tiranlığı altında sahip olduğu hakları yitirmiş ve geleneklerinin de yitirilmesine tanık olmuştur. Halk daha sonra tirana karşı gelmeyi başarmış ve kendi yönetimini kurmuştur. Machiavelli’nin “*dizginlenemez kalabalıklar*” olarak ifade ettiği halk, 1378’de Cumhuriyet’i ele geçirmiş ancak yozlaşma devam ederek bu kez aristokratların halkın özgürlüklerini sınırlandırdığı yeni bir despot yönetim rejiminin teşvik edildiği bir döneme geçilmiştir. Machiavelli

---

⁷⁷ Quentin Skinner, Machiavelli Düşüncenin Ustaları, Çev. C. Atila, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 118-119.

aynı zamanda kentin yönetimine ilişkin birkaç eleştiriyi de zengin kesimlerin sahip oldukları servet ile kendi menfaatlerini koruyacak bazı yandaşlar edinmelerine yönelik olarak getirmiş ve bunun büyük bir tehlike olduğunu vurgulamıştır: Bazı yandaşların birtakım iyilikler yapılması, yetkililerden korunma sağlanması, para yardımıyla bulunulması, haksız rütbe sağlanması suretiyle kazanılmasının veya çeşitli ödüllerle kitlelerin sonunda özgürlüklerini kaybedeceklerini idrak etmelerini engellemek suretiyle yandaş toplanmasının büyük tehlike yaratacağını ifade etmiştir. Floransa kentinde Medici ailesinin yönetim anlayışı ile birlikte Mediciler tiranlıklarını uygulamaya koyma noktasında çok başarılı olduklarından halk, onların yönetimden gitmesi için gayret etme mevhumuna karşı adeta tepkisizleşmiş ve nihayetinde de özgürlük kavramı kentte unutulmaya yüz tutmuştur.⁷⁸

XI. yüzyıldan bu yana Floransa'nın bugüne değin sabit kalmış olan bazı özelliklerinden bahsedecek olursak küçük soylu sınıfı ve zengin tüccarlardan oluşan yönetici sınıfı o zamanlar mensupları arasındaki acımasız ihtilaflarla bölünmüş durumdadır. Kent, etrafını çevreleyen kırsal kesime doğru genişlemiş ve komşu kentlerle iktisadi ve askeri ihtilaflar içerisine girmiştir. Pisa konusundaki mücadele yüzyıllar boyunca sürmüştür. 1250 yılına kadar Orta Çağ'ın son büyük İmparatoru II. Frederik ölene dek Floransa, kente sahip olmak isteyen imparatorların çabalarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu savaşlardan hiçbirisi Floransa'nın zenginleşmesinin önünde engel teşkil edememiştir. 1252'de altın florin parası basılmış ve bu para tutarlı oluşu ve içeriğindeki altın oranına duyulan güven nedeniyle uluslararası değişim aracı haline gelmiştir. Floransa parası bu dönemde en erken basılan altın para olmayabilir zira hemen hemen aynı dönemde ve belki de biraz daha öncesinde Cenova ilk altın paralarını basmaya başlamıştır. Bir sonraki yüzyılda bu örnek diğer İtalyan kentlerince takip edilmekle kalmamış Avrupa devletleri de bunu izlemiş ve bu da ticaretin ve iktisadi yaşamın genel olarak canlanmasına vesile olmuştur.⁷⁹ Diğer yandan dönem olarak Floransa'yı bir Rönesans kenti olarak ele

---

⁷⁸ Quentin Skinner, Machiavelli Düşüncenin Ustaları, Çev. C. Atila, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 123.

⁷⁹ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 11.

aldığımızda, İtalya'nın kendi bölünmüş yapısı içerisindeki kent cumhuriyetlerinden birisi olan bu kent, hümanist burjuva insanının benimsediği özgürlükçü, aşkınlıkçı kültürü yansıtan bir mekân olmuştur.⁸⁰

Floransa kenti, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, İtalya'daki *Guelfs* ve *Ghibellines* hizipleri arasındaki savaşlar sırasında bir *Guelfs* kenti haline gelmiştir ve İmparatorluğa karşı Papalığın yanında yer almıştır. Geleneksel hale gelen ve Papalarla olan bu ittifak Floransalı bankerler için Papalığın bankacılık işlerini yürütme görevini teminat altına almış ve Floransalı tüccarlar için Papaların hususi nüfuzlarının olduğu alanlarda özel ayrıcalıklar sağlamıştır. Floransa'nın tüccar ve banker sınıfının gittikçe artan zenginliği, sonunda onların kentin yönetimini 1282'de kendi içlerindeki birliksizlik ile zayıf düşen eski bir yönetim sınıfından, kodamanlardan almalarını sağlamıştır. Yeni yönetici sınıf olan *popolo*'lar, yani halk, loncalara bölünmüştür. Toplam 21 loncanın yedisi büyük loncalar, 14'ü küçük loncalardır. Büyük loncaların mensupları yaygın olarak *popolo grasso* olarak bilinmektedir. Bunların dışında orta sınıf addedilen ve küçük insanlar denilen, küçük loncalara mensup kişiler vardır. *Popolo Grasso* bu tarihten sonra Floransa hükümetine hâkim olan sınıf olmuştur ancak orta sınıfa da bazı yetkiler verilmiştir. Büyük loncalar arasında yün üreticileri, yün aprecileri, ipek tüccarları ve bankerler vardır. Hâkimiyetlerinin aracı olarak altı başrahipten oluşan bir yürütme organı kurmuşlardır ancak bu sayı daha sonra sekize çıkmıştır. İki aylık görev süreleri büyük loncaların hâkimiyetini güçlendiren bir sisteme göre kura ile belirlenmiştir. Bu durum, kısa görev süresi ile birleşince yetkinin gerçekten de büyük tüccarlara, üreticilere ve bankerlere güvenli biçimde verilmesine yardımcı olmuştur. Floransa, Cumhuriyet ismine sahip olsa da aslında bir oligarşi olarak da adlandırılabilir. Diğer yandan Floransa'da hiçbir siyasi gücü olmayan bir başka büyük sınıf da işçilerdir. Özellikle yün üreticileri tarafından çalıştırılanlar bu kesime mensup kimseler olmuştur. Bu sınıf, hiçbir loncanın mensubu olmamış ve kendi loncalarını kurmaları yasaklanmıştır. Ekonomik buhran sırasında en kötü etkilenen sınıf işçi sınıfı olmuştur. Bu kesim aynı zamanda modern endüstriyel işçi sınıfının en erken örneklerini temsil eder. Hoşnutsuzlukları zaman zaman ortaya

---

⁸⁰ Armağan Öztürk, "Machiavelli'nin Tarih Anlayışı", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 78.

çıkılmış ancak buna rağmen daimî bir siyasal statüyü hiçbir zaman elde etmeyi başaramamışlardır.⁸¹

1282'nin muzafferleri, eski yönetici sınıfı olan kodamanların mensuplarını cezalandıran 1293 yılının “*Adli Kararları*” vasıtasıyla yerlerini sağlamlaştırmışlardır. Bir *gonfaloniere* (eski Roma'daki yargıçlar), soylular aleyhine mahkemede alınan kararların ifa edilmesi görevini yerine getiren yedinci başrahip olarak ve başrahiplerin lideri olarak görevlendirilmiştir. Bu amaçla kendisine asiste edecek bin kişilik bir birlik verilmiştir. Dahası soylular başrahip seçilememişler veya loncalarda görev alamamışlar ve *popolo*'nun mensuplarına yönelik suçlar işlemesi durumunda sert biçimde cezalandırılmışlardır. Bu kısıtlamaların bazıları 1295 yılında kaldırılmıştır ve soyluların, şayet lonca mensubu iseler, başrahip olmalarına izin verilmiştir. Bu sınıfın bazı mensupları resmi olarak soyluluk statülerinden vazgeçmiştir ve siyasi düşmanlara saldırmanın bir yolu bundan böyle onları resmi olarak kodaman olarak deklare etmek olmuştur. Daha sonrasında Floransa'da muzaffer olan *Guelf*'ler, birliklerini koruyamamış, Siyah ve Beyaz hiziplerine ayrılmışlardır. Papa Boniface VIII ve 1301'de Floransa'ya gönderdiği Fransız Prensi Charles de Valois'nın yardımıyla Siyahlar kazanmış ve Beyazlar vahşice katledilmiştir. Birçoğu sürgüne gönderilmiştir. Bu kişiler arasında Dante ve Petrark'ın babası da mevcuttur. Öte yandan, XIII. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Papalar, Fransız Kraliyet ailesi mensuplarına Papalığın İtalya'daki menfaatlerini korumaları amacıyla çağrıda bulunmuşlardır. Bu, İtalya'da daha sonra meydana gelecek felaket işgallerinin temelini teşkil etmiştir.⁸²

---

⁸¹ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS : Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi : 23 Şubat 2017, s. 11-12 ve Imago Mundi, La rivalité des Guelfes et des Gibelins, Le XIIIe s., <http://www.cosmovisions.com/hist-Florence-Guelfes-Gibelins.htm>, Erişim tarihi : 23 Şubat 2017.

⁸² William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS : Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 12-13 ve Imago Mundi, La rivalité des Guelfes et des Gibelins, Le XIIIe s., <http://www.cosmovisions.com/hist-Florence-Guelfes-Gibelins.htm>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017.

Bu arada 1338 yılı civarında Floransa refah konusunda en üst seviyeye ulaşmıştır. Tarihçi Giovanni Villani'ye göre nüfus yaklaşık olarak 90 bin civarındadır ve bu da Floransa'yı Avrupa'nın en büyük kentlerinden biri yapmaktadır. Zenginliği, çoğunlukla muazzam miktardaki yün kumaş imalatına dayanmaktadır. Floransa'nın bankerlerinin en büyük bankerler olduğu ve uzak mesafelere yayılmış ticari ilişkiler içinde oldukları da doğrudur. Bu durum, XIV. yüzyılda kenti etkileyen büyük felaketlerin nedenlerinden biri olacaktır. Bardi ve Peruzzi adlı iki büyük banka, İngiltere Kralı III. Edward'a ödünç para vermiştir. Kendisi 1339'da borcunu ödeyememiş ve böylece kentin finansal durumunu zayıflatmıştır.⁸³ Bu arada Floransa için Lucca'ya karşı girişilen savaş o kadar çok masrafa neden olmuştur ki hükümet, kredilerine yönelik ödemeleri askıya almak zorunda kalmıştır ve bu da finansal krizi derinleştirmiştir. Muhtemelen felaketi engellemek gayretiyle kent, Napoli'nin yönetici ailesinin bir mensubuna, Atina Dükü Walter de Brienne'e, kentin işlerini geçici olarak devralması için çağrıda bulunmuştur (daha önce bu ailenin mensuplarına Floransa'da geçici otorite verilmiştir). Walter, 1342 yılında kente gelmiş, adeta bir tiran gibi davranmaya çalışmış ve 1343'te toplumun çeşitli unsurlarını bir araya getiren bir ayaklanma ile kentten gönderilmiştir. Aradan çok uzun bir süre geçmeden, başarılı bir ayaklanma, küçük loncaların kentte hâkim güç haline gelecekleri ve 35 yıl sürecek bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Bu dönem hizipler ve sınıflar arasındaki savaşların, dışarıda meydana gelen çatışmaların ve Papalık ile eski ittifakın tersine döndüğü, Floransa ile Papa arasında savaşın başladığı 1375-1378 yıllarında meydana gelen Sekiz Aziz Savaşı'na (*War of the Eight Saints*) neden olmuştur. Dönemin başında 1340'lı yıllarda kentin refahını iki felaket sekteye uğratmıştır; zayıflayan finansal yapı, Bardi ve Peruzzi iflas ettiğinde çökmüş ve kendileriyle birçok şirketi de batırmıştır. Öte yandan 1348'deki *Kara Ölüm*, muhtemelen 50 bin Floransalının ölümüne sebep olmuştur. Bu felaketler, sonraki yıllarda Floransa'da ortaya çıkacak iç gerilimlere güçlü biçimde katkıda bulunmuştur.⁸⁴

---

⁸³ J.R. Hale (Ed.), *The Thames and Hudson Dictionary of The Italian Renaissance*, Thames and Hudson Ltd., London, 1997, s. 42.

⁸⁴ William Gilbert, *Renaissance and Reformation*, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, *The Italian City-States of the Renaissance*, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 12-13.

Bu çağda yoksul kesim, en çok ekonomik gerilemeden ve vebadan mağdur olmuş ve bu etkenler, haklarından mahrum edilmiş çalışanlar arasında hoşnutsuzluğun artmasına neden olmuştur. *Ciampi İsyanı* adı verilen 1378'deki isyanda bu hoşnutsuzluk doruk noktasına ulaşmıştır.⁸⁵ Bu isyan, işçilerin özellikle de yün tarakçılarının isyanıdır. Kısa süreli bir başarı yakalamış ve birkaç yıllığına da olsa işçiler kendi loncalarını kurabilmiş ve birtakım siyasi yetkileri ifa edebilmişlerdir. Bu dönem, *popolo grasso*'nun zor kullanarak bir asır önce elde etmiş olduğu gücü ele geçirmesiyle 1382 yılında sona ermiştir. İşçilerin yeni loncaları feshedilmiş, 1343 yılından beri faaliyetlerine devam eden küçük loncaların egemenliği sona ermiş ve tüccar oligarşisi tekrar yönetime gelmiştir. Bu oligarşinin iktidarı döneminde Floransa, Milanolu Gian Galeazzo Visconti tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu mücadelede Floransalılar tiranlığa karşı özgürlüğü savunduklarını iddia etmişler⁸⁶ ve 1402'deki ölümü ile büyük dükten kurtuluşlarının özgürlük mücadelesi konusundaki metanetleri sebebiyle olduğuna inanmışlardır. Özgürlüğe adanmışlık, Floransa'nın siyasi ideolojisi olarak adlandırılabilir meselenin olmazsa olmaz bir parçası olmuştur. Bu ideolojiye göre Atina Dükü'nün 1343'te püskürtülmesi bu yönde önemli bir rol oynamıştır. Zira Floransalılar bu dönemi kentlerinin bir tiranı püskürterek idealini gerçekleştirdiği dönem olarak görmüşlerdir. Floransa'nın resmi diplomatik belgeleri bile özgürlüğe ilişkin birçok atıf içerir. XIV. yüzyılda Floransa, özgürlüğü yalnızca kendisi için değil aynı zamanda Toskana'nın geri kalanı için hatta bir bütün olarak İtalya'nın tümü için de savunduğunu ileri sürmüştür. Floransa'nın tek başına Gian Galeazzo'ya karşı direndiği doğrudur çünkü diğer kentler ona gönüllü olarak boyun eğmiş veya tersi şekilde Galeazzo bu kentleri ele geçirmiş veya bu kentler ondan bir şekilde uzak durmuşlardır.⁸⁷

Filippo Maria Visconti, babasının saldırgan politikasına kaldığı yerden devam ettiğinde Floransa ona karşı durmuş ve yine özgürlük ideallerini savunmuştur. 1425'te

---

⁸⁵ J.R. Hale (Ed.), *The Thames and Hudson Dictionary of The Italian Renaissance*, Thames and Hudson Ltd., London, 1997, s. 85.

⁸⁶ Charles G. Nauert, *Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü*, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 41.

⁸⁷ William Gilbert, *Renaissance and Reformation*, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, *The Italian City-States of the Renaissance*, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 13.

Venedik, Milano'ya karşı savaşa katılmış ve böylece bir süreliğine iki büyük cumhuriyet yan yana savaşımıştır. Her biri özgürlüğe olan adanmışlıklarını beyan etmişlerdir. Son Visconti'nin ölümü ve Francesco Sforza'nın başa gelmesiyle Floransa'nın Milano topraklarına Venedik'in yayılmasına karşı çıkması ve Sforza'ya yardım etmesi ile ittifak bozulmuştur. XV. yüzyılın birinci yarısında, Visconti'ye karşı direnişin tesiri altında Floransa'da kentsel hümanizm adı verilen mesele gelişmiştir. Floransa'nın hümanist düşünürleri devletin hizmetinde faal bir kentsel yaşamı benimsemiş ve liderlerden bazıları kentte önemli mevkilere gelerek Floransa'yı özgürlüğe adanmışlığı sebebiyle yüceltmişlerdir. Bu dönemde kentin kökenlerini Sezar'a atfetme yaklaşımında bir değişim gözlemlenmiştir. Sezar'ın namı artık değişmeye başlamıştır zira bu döneme kadar Sezar, Roma'da özgürlükleri yok eden kişi olarak tanınmıştır. Bunun aksine kentin tarihi, Roma Cumhuriyeti'nin son yıllarında, *Sulla* askerlerinin yerleşimine kadar dayandırılmıştır. Hatta Floransa kentinin de kendisini tanımlamaya başladığı dönemde kurduğu gelenek, kökenlerini Roma'ya dayandırmaktır.⁸⁸ Tüm bu idealler, XVI. yüzyılda Machiavelli'nin zihninde halen canlıdır. Floransa'nın övgüler getirilen özgürlüğü ne ölçüde gerçeklerle uyuşur sorusu da elbette başka bir meseledir. Her halükârda kentsel özgürlük 1434'de Cosimo de Medici iktidara geldiğinde kaybedilmiştir. Kendisi, bu zamana kadar yönetici sınıf arasındaki bir hizibin lideri konumunda olmuştur. Bir süreliğine Venedik'e sürgün edilmiş ancak ülkesindeki düşmanlarının popülerliklerini yitirmesiyle iktidara geri çağırılmıştır. 1434'ten 1464'teki ölümüne kadar Floransa'da etkin olarak hüküm sürmüştür. 1389 yılında doğmuş olan ve kentin en zengin ailelerinden birine mensup olan Cosimo, hükümetteki tüccar-banker oligarşinin bir mensubudur. Medici aile servetinin temeli Medici Bankası'dır ve bu Banka Cosimo'nun babası tarafından kurulmuştur. Medici ailesi, 1378'in sıkıntılı döneminde kendilerini halka sevdirmeleri sebebiyle kentin büyük ve egemen aileleri arasında yer almış ve ayrıca yoksul kesim tarafından en çok destek gören aile olmuştur.⁸⁹

---

⁸⁸ Levent Yılmaz, "Machiavelli Galiba Büyük bir Şaka", Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite (ed. C.B. Akal), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012, s. 45.

⁸⁹ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 14.

Cosimo, Floransalıları iyi tanıyan bir liderdir ve cumhuriyetçi özgürlüklerinden onları mahrum bırakmaması gerektiğini veya sahip oldukları özgürlüklerden mahrum bıraksa dahi en azından onlara birazını veriyor gibi görünmesi gerektiğini iyi bilen bir yöneticidir. Zira yeni hümanist kültürün cumhuriyetçi siyasal ideal ve uygulamalara bir yakınlık duyduğu yadsınamaz bir gerçektir.⁹⁰ O da bu sebeple kendisine, hiçbir yüce güce atıfta bulunan bir unvan edinmemiş ve hükümetin kurulu olan organlarını da değiştirmemiştir. Mensup olduğu toplumsal sınıfa göre basit bir hayat sürmüş, hatırına ve erişilebilir bir kişi olarak kalmıştır. Düşmanlarını idam ettirmemiş ancak düşmanlarının kendisine zarar verebilecek güçlerini, onları sürgüne göndererek ve mallarına el koyarak bertaraf etmiştir. Kendisi bir kültür patronu olmuştur. 1439'da Kilise konseyinde, Floransa'daki Yunanlıların varlığı, Platon'un çalışmalarını teşvik etmesi için onu harekete geçirmiş ve bunun da önemli sonuçları olmuştur. 529'da yani Platon'un Akademisini İmparator Justinien'in kapatmasından dokuz yüzyıl sonra Cosimo de Medici, Floransa'da bir Platoncu Akademi açmış ve Bizans'tan kaçan bilginler buraya Yunancayı getirmiştir.⁹¹ Cosimo, hümanist düşünörlere karşı cömert olmuş ve içlerinden en seçkin ikisini kentin şansölyesi gibi önemli bir göreve getirmiştir. Ressamlara ve mimarlara karşı da benzer şekilde cömertlik sergilemiştir. Avrupa'daki ilk kamuya açık kütüphaneyi San Marco Manastırı'nda kurmuştur. Aynı zamanda büyük bir bölümü döneminin en büyük mimarı Brunelleschi tarafından kendi himayesi altında inşa edilen San Lorenzo Medici Cemaat Kilisesi dâhil olmak üzere birçok başka kiliseyi ve manastırı inşa ve rehabilite ettirmiştir. Cosimo tarafından patronaj ilişkisi kurulan diğer büyük sanatçılar arasında heykeltıraş Donatello ve ressam Fra Angelico da mevcuttur.⁹²

Cosimo'nun 30 yıllık iktidarı boyunca kent içeride sakindir ama ne kadar dikkatli biçimde gizlenmiş olsa da tek adam iktidarı altında rahatsızlıklar yaşanmıştır. Dış politikada, gördüğümüz gibi, Francesco Sforza'ya Milano hükümetini ele

---

⁹⁰ Charles G. Nauert, Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 34.

⁹¹ Ernst Bloch, Rönesans Felsefesi, Çev. H. Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 13.

⁹² William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 14-15.

geçirmesinde yardımcı olmuştur. Bu durum sonucunda Floransa'ya yönelik tehditler oluşmuş ve 1454'ün barış anlaşmasını getirmiştir. Bu da İtalya'ya, ciddi bir ihtilaftan ve harici müdahalelerden uzakta 40 yıl kazandırmıştır. Cosimo, ölümünden sonra San Lorenzo Kilisesi'ne gömülmüştür. Naaşı nef içerisine konulmuş ve üzerine kendisini Atayurdun Atası (*Father of Fatherland-Pater Patriae*) olarak ifade eden basit bir açıklama yazılmıştır. Cosimo'dan sonra oğlu Piero (1464-69) halefi olarak gelmiş ve ondan sonra da Piero'nun oğlu Lorenzo (1469-92) iktidarı devralmıştır. Gut hastası olan Piero aile bankasının servetini en üst seviyesine çıkaran becerikli bir adamdır ve bazı Floransalı muhalif ailelerin ve Venedik dâhil birçok İtalyan kentinin kendisine karşı komplolarını başarılı biçimde kontrol altında tutmuştur. Daha sonraları Muhteşem olarak adlandırılacak olan Lorenzo ise babasının yerine kentin yönetimine geçmesi kendisinden istendiğinde yalnızca 20 yaşındadır. Bu parlak adam yalnızca düşünürlerin, şairlerin ve sanatçıların hamisi değil aynı zamanda kendisi de dizeleri İtalyan edebiyatı tarihi için önemli addedilen bir şairdir. Bir iş adamı olarak daha az başarı göstermiş ve Medici bankası onun döneminde büyük sıkıntılar yaşamıştır.⁹³

Lorenzo yönetime geldikten kısa süre sonra çok ciddi bir komplo ile karşı karşıya kalmıştır; bu komployu Medici hâkimiyetine öfke duyan büyük Floransalı ailelerden biri olan Pazziler düzenlemiştir. Pazziler, Papa Sixtus IV tarafından teşvik edilmiştir. Papa, Floransa'ya çok yakın topraklara akrabalarını yerleştirmiştir. Plan hem Lorenzo'yu hem de genç kardeşi Giuliano'yu 26 Nisan 1478'de katedraldeki ayinde öldürmektir. Komplocular Giuliano'yu öldürmeyi başarmışlar ama Lorenzo'yu ancak yaralayabilmişlerdir. Ardından kent, komploculara karşı ayaklanmış, bu kişilerin izleri sürülmüş ve öldürülmüşlerdir. Lorenzo'nun kent üzerindeki hâkimiyeti güçlenmiştir. Ancak sıkıntıları sona ermemiştir. Bununla beraber Papa'nın kendisini ve başrahiplerini aforoz etmesi ile Napoli tarafından Floransa'ya savaş ilan edilmiştir. İtalyan kentlerinin büyük çoğunluğu, taraflardan birinin veya diğerinin yanında yer almış, savaş 1478-1479 yıllarında devam etmiş ve sonuçlar genellikle Floransa'nın aleyhine olmuştur. Bu noktada Lorenzo kariyerinin belki de en olağanüstü girişimini

---

⁹³ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 14-15.

üstlenmiştir. 1479'un aralık ayında, Floransa hükümetinin yetkilileri ile hiçbir görüşme yapmaksızın Napoli Kralı Ferrante ile görüşmeye gitmiştir. Daha öncesinde bazı ön görüşmeler yapılmış olmasına rağmen ve Ferrante'nin, Türk tehdidi ve Floransa tarafında Fransız müdahalesi korkusu gibi barış istemek adına kendine özgü sebepleri olmasına rağmen bu hamle cesur bir hamle addedilmiş ve bazı riskleri de barındırmıştır. Böylelikle 1480 Şubat'ında, Lorenzo bir barış anlaşması yapmayı başarmıştır. Ağustos ayında Türkler Otranto'yu işgal etmiş ve İtalyan kentlerinin birbirleriyle ihtilaflarını geçici olarak bir kenara bırakmalarına neden olmuştur. Osmanlı Sultanı'nın bir sonraki yıl ölümü İtalya'ya barışı getirmiştir. Bundan sonra Lorenzo, nüfuzunun en yüksek mertebesinde Milano ve Napoli ile geleneksel Medici ittifakını korumak, yarımadanın bütününde barışı muhafaza etmek ve yabancı müdahalesinin önüne geçmek için gayret göstermiştir. Bunu yaparken Fransa ile de iyi ilişkileri korumaya çalışmıştır. Düşünürler, İtalya'nın bu kısmi sükûnetinin ne kadarını Lorenzo'ya borçlu olduğu konusunda farklı görüşlere sahiptir ama her halükârda onun ölümünden sonra İtalya yabancı hâkimiyeti altına girmeye zorlanmıştır. Lorenzo, devlet hâkimiyetini daha da güçlendirecek anayasal değişiklikleri yapabilmek için artan prestijinden faydalanmıştır. Lorenzo tarafından 1480'de oluşturulan ve kontrol altında tutulan Yetmiş Konseyi (*Seventy Council*) hükümetin temel fonksiyonlarını ifa etmekle görevlendirilmiştir. 1490 yılında Onyediler Komitesi (*Seventeen Committee*), benzer biçimde Lorenzo tarafından kontrol altında tutulmuş ve kendisi de dâhil olmak üzere mensuplarının başrahipleri seçmesi amacıyla kurulmuştur.⁹⁴

Yaşamının ileriki yıllarında kenti yönetme biçimi konusunda Lorenzo'ya karşı bir memnuniyetsizlik oluşmuştur. Floransa'daki yün ticareti de düşüşe geçmiştir. Medici Bankası'nın artan sorunları Lorenzo'yu özel amaçlarla kamu parasını kullanmaya itmiş olabilir ki bu kendisinden önce gelenlerin kaçınmak için dikkatli davrandıkları bir husus olmuştur. Bu doğru olsun veya olmasın insanlar buna inanmıştır. Temel sorun elbette ki Lorenzo'nun kamu görevi ifa etmekte olmasına rağmen teknik olarak halen bir sivil vatandaş olması ve dolayısıyla da kamu malını

---

⁹⁴ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 15-16.

kullanmaya yetkili olmamasıdır. Kendisinin mi yoksa herhangi başka birinin mi süresiz olarak yabancı işgallerini uzak tutmuş olabileceği bilinmemekle birlikte bu çok da muhtemel görünmemektedir. Fransız hükümdarlar İtalya'ya gittikçe daha fazla ilgi duymuşlardır. Ferdinand ve Isabella güçlü bir İspanyol monarşisi yaratmaya başlamış ve Ferdinand'ın mensubu olduğu Aragon hanedanının bir mensubu, hâlihazırda Napoli'yi yönetmektedir. Ferdinand'ın kendisi Sicilya'nın Kralı'dır. Öte yandan İtalyan devletleri arasında ihtilaflar süregelmiş fakat Lorenzo hayatta olduğu süre boyunca dışarıdan müdahale gelmeksizin bu anlaşmazlıklar uzlaşmaya kavuşmuştur. Lorenzo, genç yaşında, 8 Nisan 1492'de 43 yaşında ölmüştür. Kendisinden sonra gelen halefi ise bu göreve uygun olmadığını ortaya koymuştur.⁹⁵

Floransa'nın 1494-1530 yıllarındaki genel durumuna bakacak olursak Fransızların yaklaşması üzerine 1494 yılında Lorenzo'nun oğlu ve varisi Piero de Medici şehirden ayrılarak VIII. Charles ile müzakere etmeye gitmiştir. Fransız Kral'dan kentin bağımsızlığına saygı duyması yönünde bir söz koparmış ancak buna karşılık Floransa topraklarını koruyan en önemli birkaç kaleden birini vermiştir. Bu anlaşmanın yapıldığı haberinin şehre ulaşması üzerine büyük bir öfke seli olmuştur. Piero atalarından almış olması gereken dersleri unutarak kibri nedeniyle ve konumunu korumak uğruna yaptığı davranışlarının bir sonucu olarak popülerliğini yitirmiştir. Bunun sonucunda bir ayaklanma meydana gelmiş ve Piero ile iktidarı alaşağı edilmiştir. Sonrasında ise daha sevilen bir yönetim yerine geçirilmiştir. Yeni yönetim Fransızları şehre kabul etmiş, bazı gergin görüşmeler cereyan etmiş ve bu görüşmelerde Floransalılar Charles'ın tekrar Piero'yu önderleri olarak yerine iade edeceğinden endişe etmişlerdir. Bu taleplere karşı vatandaşların karşı koyma kararlılığı ve bunu da gerekirse silahla yapma kararlılığı Charles'ı çok etkilemiş ve onlara baskı yapmaktan vazgeçip kente özgürlüğünü vererek oradan ayrılmıştır. Pisa dâhil kaleleri elinde tutmuştur. Floransa için Pisa'ya tekrar kavuşmak bir tutku olmuştur ve bunu Fransızların yardımıyla yapmak umuduyla Floransa, Fransa ile bir ittifaka girmiş ve bu ittifaka sonraki birkaç yıl boyunca sadık kalmıştır. Charles ile müzakere eden kişiler arasında bulunan 1452 yılında Ferrara'da doğan ve seçkin bir

---

⁹⁵ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 3, The Italian City-States of the Renaissance, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 16.

ailenin üyesi olan Girolamo Savonarola isimli bir Dominiken rahibi, Floransa'da siyaset alanında sonraki dört yıl boyunca egemen figür haline gelmiştir. Onun eğitiminden sorumlu olan büyükbabası iktidardaki Este ailesinin saray hekimidir. Girolamo'nun genç yaşından itibaren kuvvetli bir dini yönü olmuş ve 1475 yılında evinden ayrılarak Dominik mezhebine geçmiştir. Gerçek yerini bulması birkaç yılını almıştır. Sonunda Savonarola, beraat vaizi olmuştur. Bu vaizler, Orta Çağ'da insanlara, geç olmadan dünyevi davranışlarından vazgeçmelerini salık veren kişilerdir. Zaman içinde çok güçlü ve etkili bir vaaz verme tarzı geliştirmiş ve bu da kendisini dinleyenleri oldukça etkilemiştir. İlk olarak 1480'lerde Floransa'da vaaz vermiş ve o dönem halka hitap ederken büyük bir başarı kazanamamıştır. 1490 yılına gelindiğinde ise Lorenzo kendisini çağırmış ve yine burada vaaz vermesini istemiştir. Floransa'nın kamu yaşamında önemli bir figür olarak kariyerinin başlangıcı işte bu noktada gerçekleşmiştir. Önce St. Marco Dominiken evinde kardeşlere vaazlar vermiş fakat namı o kadar yayılmıştır ki sonrasında kendisini dinlemek isteyenlerin hepsinin isteklerini yerine getirebilmek amacıyla katedrallerde vaaz vermek durumunda kalmıştır.⁹⁶ İtalya, V. Adrien'in Papalık tahtına çıkışına kadar sükûnet ve huzur içinde olmuştur. O sırada Charles d'Anjou Roma'da yaşamaya devam etmekte ve senatör unvanı ile kenti yönetmektedir. Papa, onun otoritesini kabullenemeyip Viterbe'e yerleşmiş ve İmparator Rodolfo'ya İtalya'ya gelip Charles'a saldırması için baskı yapmıştır. Papalar işte bu şekilde kâh dini amaçlarla kâh kendi gayelerini gerçekleştirmek amacıyla yabancıları İtalya'ya çağırıp durmaktan ve yeni yeni savaflara yol açmaktan bir türlü vazgeçmemiştir. Prensler ise hep korku içinde kalmış zira Papalar savaşsalar da kaçsalar da sonunda mutlaka kazanan taraf olmuşlardır.⁹⁷

İtalya'daki Roma Katolik Kilisesi'nin dini yorumlayış biçimine baktığımızda “tembelliği artırıp, kadınsılığı teşvik ederek *virtù*'yu köreltmektedir.” Hâlbuki Machiavelli Hristiyanlığın, toplumu pasifleştirdiğini ve yozlaştırdığını ifade etmiştir. Buna karşın sıklıkla yaptığı gibi Roma İmparatorluğu'ndaki pagan kültürüne atıfta

---

⁹⁶ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 4, The Invasions of Italy 1494-1527 Machiavelli and Guicciardini, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/03.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 3-4.

⁹⁷ Jean-Marie Tremblay, Nicolas Machiavel, Histoire de Florence, Extraits, http://classiques.uqac.ca/classiques/machiavel_nicolas/histoire_de_florence/histoire_de_florence.pdf, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 9-10.

bulunmuştur. Machiavelli'ye göre Katolik Kilisesi, hem toplumu ahlaki olarak yozlaştırmış hem de bir devlet olan Papalık bu siyasi arenadaki gücünü, İtalyan Birliği'nin önünde bir engel olması suretiyle toplumun zararına kullanmayı seçmiştir.⁹⁸ Ancak Machiavelli, bu noktada, iyi bir yöneticinin dinin veya inanç sistemlerinin toplumu etkisi altına alma gücünün olduğunu idrak etmesi gerektiğini ifade etmiş ve siyasal birlik sağlamak için dinin insanları bir arada tutma gücünden faydalanılabileceğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla bu sebeptendir ki iktidara, yani İtalyan birliğini sağlayacak kişiye önerisi, dini kendi tarafında tutmasının ve hakikatte olmasa bile dindarmış gibi görünmesinin menfaat sağlayacağı yönündedir. Machiavelli, bu bağlamda din kavramını siyasetin içine dâhil etmenin faydalı olacağını düşünmüştür. Din ile devlet bekası beraberlik sağlayabilirse devleti kurmak ve yönetmek ona göre çok daha kolay olacaktır. Din ile birbirine kenetlenen halk, devlete daha çok itaat edecektir. Kilise bu sebeple devlete bağlanmalıdır.⁹⁹

Zira Machiavelli'ye göre ahlak da din de evrensel bir otorite olamaz ve yalnızca birer araç işlevi görür.¹⁰⁰ Diğer yandan dinin ve din adamlarının toplumdaki yerinin önemine de değinen Machiavelli, bir örnekte Floransa'nın Fratesca ve Arrabiata adı verilen iki hizipe bölünmesi konusuna "Söylevler" eserinde değinmiştir. Çıkan ihtilafta Fratesca'nın yenildiğini ve ayaklanma sırasında halkın Fratesca taraftarı Pagolantonio Soderini'nin evini talan etmek için gittiğinde o sırada Soderini'nin evinde şans eseri Volterra Piskoposu ve kardinalinin bulunduğunu, Soderini'nin en ağırbaşlı giysilerini giydiği ve üzerine piskoposun beyaz cüppesini geçirdikten sonra silahlı adamları karşıladığı, görünüşünün ve kullandığı sözcüklerin onları durdurduğunu, yani öfkeli kalabalığı kontrol altına almak için görünüşünün saygıdeğer kıldığı ve kendisi de saygıdeğer olan birinin varlığının gerekli olduğu sonucuna

---

⁹⁸ Armağan Öztürk, "Machiavelli'nin Tarih Anlayışı", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 86.

⁹⁹ Armağan Öztürk, "Machiavelli'nin Tarih Anlayışı", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 86; Mehmet Rauf Karslı, Niccolò Machiavelli'nin Hayatı ve Düşünceleri Üzerine Kısa bir İnceleme, http://www.academia.edu/1201585/Niccol%C3%B2_Machiavelli_nin_Hayat%C4%B1_ve_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceleri_%C3%9Czerine_K%C4%B1sa_Bir_%C4%B0nceleme, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 12.

¹⁰⁰ Taşkın & Becermen, Felsefe Tarihi II - Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 49.

vardığını ifade etmiştir.¹⁰¹

XV. yüzyılda İtalya'daki hükümdarların hiçbiri ulusal bir askeri birliğe sahip olmamıştır. Floransalılar da aynı gerekçeden ötürü iktidarlara boyun eğmiş zira siyasi yapıları tüm soyluları ortadan kaldırmış ve Cumhuriyet, ticaretle beslenen kişilerin kontrolü altında kalmıştır. Halk kendisini bu insanlara teslim etmek zorunda kalmıştır. Yani İtalya'daki silahlı güçler, prenslerin veya kıdemli olmayan savaşçıların elinde olmuştur. Prenslerin zafer kazanmak gibi bir kaygıları olmamış ve yalnızca yaşamlarını sürdürmek daha zengin olmak ya da daha huzurlu olmak istemişlerdir. Savaşçılar ise çocukluktan itibaren savaşla beslendikleri ve başka hiçbir meslekleri olmadığı için zenginlik ve güç peşine düşerek bu yolla bir kazanç sağlamaya çalışmışlardır. Bu dönemde bu savaşçılara örnek olarak; François Sforza, Niccolò Piceinino, Agnolo della Pergola, Lorenzo di Micheletto Attenduli, Tartaglia, Giacomaccio, Ceccolino de Pérouse, Niccolò da Tolentino, Guido Torello, Antonio de Ponte da Era ve buna benzer birçok kişiyi sayabiliriz. Bu kişilere ilaveten Roma baronları Orsini ve Colonna, Napoli ve Lombardia Krallıklarından birçok senyör her zaman savaşa girişmeye hazır ve nazır kişiler olmuştur. Bu kişiler savaşçılığı meslek olarak icra etmiş ve kendi aralarında bir tür anlaşma yapmışlardır. Bu anlaşmaya göre genellikle adına savaşmışları iki taraf da kaybedecek şekilde davranmıştır.¹⁰²

Machiavelli, Floransa Cumhuriyeti'nde, ülke vatandaşlarından oluşan bir ordunun kurulması gerekliliğini gözlemlemiştir. Çünkü Floransa Cumhuriyeti'nin savaşlarda kaydettiği birtakım başarısızlıkları Machiavelli paralı askerlerden oluşan orduların kullanılmasına atfetmiş ve Floransa'nın kendi ordusunu kurma gerekliliği o dönemde de sıklıkla ifade edilen bir husus olmuştur.¹⁰³ Hatta kentin kendi ordusunun olması gerekliliğini ifade ederken Machiavelli, kurumsal bir yapıya sahip olan, Antik Roma'nın lejyon temelli ve süvariye değil de piyadeye öncelik veren bir yapıya sahip

---

¹⁰¹ Niccolò Machiavelli, Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler, Çev. A. Tolga, Say Yayınları, Ankara, 2009, s. 187.

¹⁰² Jean-Marie Tremblay, Nicolas Machiavel, Histoire de Florence, Extraits, http://classiques.uqac.ca/classiques/machiavel_nicolas/histoire_de_florence/histoire_de_florence.pdf, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 11-12.

¹⁰³ Armağan Öztürk, "Machiavelli'nin Tarih Anlayışı", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 85-86.

olan, kendi deyimiyle “öz ordusundan” bahsetmiştir.¹⁰⁴ İtalya'nın kendi ordusunun bulunmamasını ve paralı ordu kullanımını şu sözlerle eleştirmiştir:

Bu tür askerlere itibar kazandıran ilk kişi, Romagnalı Alberigo da Conio'ydu. Onun öğrettiklerinden yola çıkarak, başkalarının yanı sıra, Braccio ile Sforza kendilerini gösterip yaşadıkları dönemde İtalya'ya egemen oldular. Bundan sonra, günümüze kadar bu ordulara komuta eden bütün öteki kişiler geldi: Üstün becerilerinin sonucu, İtalya'nın Charles tarafından kuşatılması, Louis tarafından yağmalanması, Fernando tarafından ırzına geçilmesi ve İsviçreliler tarafından aşagılanması oldu.¹⁰⁵ Hiçbir prenslik, kendi ordusu olmadan güvende değildir; tersine, zor durumlarda onu inançla savunacak güçten yoksun olduğu için, tümüyle talihin buyruğu altındadır.¹⁰⁶

Ayrıca İtalya'nın yıkımından paralı askerleri sorumlu tuttuğunu şu sözleriyle ifade etmiştir: “Bunu kanıtlamam hiç de zor olmaz, çünkü İtalya'nın bugünkü yıkımının tek nedeni, yıllardır paralı ordulara dayanmış olmasıdır.”¹⁰⁷

1521 yılında Machiavelli “Savaş Sanatı” isimli eserini yayınlamıştır. Bu eser Roma ordularının düzenini ve disiplinini kopyalamak suretiyle İtalyan askeri yöntemlerine bir reform getirmek gayreti ile yazılmıştır.¹⁰⁸ Bu kitabında Machiavelli, kısmen paralı askerler kiralamak suretiyle İtalyan prenslerinin görevlerini ihmal etmelerini küçümsemiştir. Francesco Sforza hem paralı askerlerin hem de prenslerin kötü yönlerini ortaya koymuş, kendisine görev veren Milano halkına ihanet ederek, onları özgürlüklerinden mahrum bırakarak egemenliği altına almıştır. Bu genel kötümserlik ve hayal kırıklığı hissiyatına rağmen Machiavelli; şiir, resim ve heykelden doğmuş olan İtalya'nın gerçek bir askeri disiplin sağlayarak özgürlüğüne kavuşabileceğine dair az da olsa umudu olduğunu ifade etmiştir. Nihayetinde Machiavelli Mediciler ile arasını düzeltme noktasındaki gayretlerinde birtakım

---

¹⁰⁴ Niccolò Machiavelli, Askerlik Sanatı, Çev. N. Güvenç, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 2008, s. 47.

¹⁰⁵ Niccolò Machiavelli, Prens, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 85.

¹⁰⁶ Niccolò Machiavelli, Prens, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 89.

¹⁰⁷ Niccolò Machiavelli, Prens, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 81.

¹⁰⁸ Niccolò Machiavelli, Askerlik Sanatı, Çev. N. Güvenç, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 2008, s. 61.

başarılar yakalamaya başlamıştır. Kardinal Giulio diğer Floransalılar ile ondan da Floransa hükümetini reformdan geçirmenin en iyi yolları konusunda fikirlerini yazmasını istemiş ve bunları Papa Leo X'a göndermesini istemiştir. Bu talebe cevaben Machiavelli Floransa'nın, Papa Leo ve Kardinal'in ölümünden sonra Savonarola dönemini temel alan ve cumhuriyetçi bir hükümet şekline geçmesini teklif etmiştir.¹⁰⁹

İtalya'daki tüm kent devletlerinin sorunlarının temelindeki bütün mesele halk ile soylular arasındaki derin ve tabii düşmanlıktır. Şöyle ki bu mesele soyluların yönetme arzusu ve halkın da hiçbir şekilde buna boyun eğmemesi sorunsalıdır. Bütün cumhuriyetleri paramparça eden tüm sorunlar işte bu farklılık üzerinden beslenir. Roma ve Floransa kentlerindeki etkileri farklı olmuş olsa bile bu husus ihtilafı ortaya çıkarmıştır. Roma'da halk ile soylular arasında ortaya çıkan düşmanlıklar ihtilaflar biçiminde kalırken Floransa'dakiler savaşa dönüşmüştür. Roma'da bu ihtilafları dindirmek için bir yasanın geçmesi yeterli gelirken Floransa'da bunları, ancak çok sayıda vatandaşın sürgün edilmesi veya öldürülmesi bastırabilmektedir. Bu durum Roma'nın askeri erdemlerini geliştirirken Floransa'ninkini ise tamamen ortadan kaldırmıştır. Roma'da durum tüm vatandaşlar arasında bir eşitlikten muazzam bir eşitsizliğe dönüşürken Floransa'da ise eşitsizlik durumundan bedbaht bir eşitliğe dönüşmüştür. Neden olunan sonuçları açısından bakıldığında bu farklılıklar iki ulusun hedeflerinin farklı olmasına atfedilebilir. Roma halkı üstün saygınlıklardan tıpkı soylular gibi ve onlarla birlikte istifade etmek istemiş ancak Floransa halkı ise içinde soyluların hiçbir şekilde yer almadığı hükümeti tek başlarına ele geçirmek için savaşmıştır. Roma'nın istekleri daha makul olduğundan soylular onların işledikleri suçlara nispeten kolay tahammül etmiş ve silah kullanma yoluna başvurmadan boyun eğdirilmişlerdir. Hatta bir yasanın hazırlanmasına yönelik birkaç itiraz sonucunda ilgili yasa, soyluların saygınlıklarını koruduğu ve aynı zamanda da halkı memnun ettiği gerekçesiyle kısa zaman içinde kabul edilmiştir. Floransa halkının istekleri ise bunun tam tersine hem yaralayıcı hem de adaletsiz olmuştur. Öyle ki soylular kendilerini şiddete başvurarak korumak durumunda kalmışlardır ve savaşlar ancak kan veya sürgünlerle sona ermiştir. Roma'daki durumda Roma halkının zaferleri, erdemi

---

¹⁰⁹ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 4, Niccol Machiavelli (1469-1527), http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 9.

artırmış çünkü yargıçların, orduların ve fethedilen imparatorlukların yönetimini soylularla paylaşabilmeleri rakiplerinde gördüğümüz erdem pırlıltısının kendilerinde de gelişmesini sağlamış ve böylelikle Cumhuriyet, gelişen ve artan erdemleriyle birlikte gücünü artırmıştır. Fakat Floransa'da burjuvazi galip geldiğinde soylular istihdamdan dışlanmış, iş elde etmek isterlerse davranışlarıyla, duygularıyla ve yaşam biçimleriyle halka benzemek durumunda kalmıştır. Buradan hareketle soyluların halk sınıfına aitmiş gibi onlara benzemek için davranışlar içine girmiş oldukları söylenebilir. İşte bu şekilde önceleri soyluları diğerlerinden ayıran bu değerler ve yüksek hissiyat durumu artık gündən güne ortadan kalkmaktadır. İşte bu şekilde Floransa gündən güne alçalmış ve bayağılık içine düşmüştür. Diğer yandan Roma'nın erdemleri kibre dönüştüğü anda da ancak bir prensin otoritesi altında var olabilecek seviyeye inmiştir. Hâlbuki Floransa ise bilge bir yasa yapıcının herhangi bir hükümet biçimini verebileceği bir kıvama gelmiştir.¹¹⁰

Dönemin Floransa'sında, hümanizm ile İtalyan kent cumhuriyeti kültürü öğelerinin harmanlanmış olduğu söylenebilir. Kent cumhuriyetinin özerklik, bağımsızlık ve özgürlükçülük anlayışı gerek sosyal anlamda gerekse de siyasal anlamda Machiavelli'nin doktrinini oluşturan temel unsurlardan biri olmuştur.¹¹¹ İşte tam da bu noktada Machiavelli'nin düşüncesinde Rönesans'ın izlerini sürmek önem kazanır.

3. Niccolò Machiavelli ve Rönesans

Çalışmanın bu bölümünde Machiavelli ve Rönesans bağlantısı üzerinde düşüneceğiz. Bunu yaparken ilk olarak Machiavelli'nin hayat öyküsüne kısaca bir göz atacak, ardından Machiavelli'nin İtalya'nın genel durumuna ilişkin düşüncelerinin bir

---

¹¹⁰Jean-Marie Tremblay, Nicolas Machiavel, Histoire de Florence, Extraits, http://classiques.uqac.ca/classiques/machiavel_nicolas/histoire_de_florence/histoire_de_florence.pdf, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 13, 14.

¹¹¹Armağan Öztürk, "Machiavelli'nin Tarih Anlayışı", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 79.

değerlendirmesini yapacağız. Bu yol haritası üzerinden *virtù*¹¹², *fortuna*¹¹³ ve *necessitato* kavramları özelinde Machiavelli'nin siyaset düşüncesinin söz konusu bağlamda nasıl bir görünüm arz ettiğini ele alacağız. Bu bölümün son başlığı altında ise Rönesans dönemi Avrupa'sının Machiavelli'nin düşünce dünyası üzerindeki etkisini tartışmayı deneyeceğiz.

3.1. Machiavelli'nin Hayatı (1469-1527)

Tarihi eskilere dayanan, köklü ama pek de zengin sayılamayacak bir ailenin oğlu olarak 1469 yılında Floransa'da doğan Niccolò Machiavelli, çok yüksek bir eğitim almamasına rağmen Latince ve Yunancayı çok iyi öğrenmiştir. Ancak yazım dili olarak dönemdaşı hümanist İtalyanlar gibi Latinceyi değil de İtalyancayı kullandığı için eleştirilmiştir.¹¹⁴ Floransa Üniversitesi'nde eğitimini tamamladığı ileri sürülmekle birlikte daha çok kendini yetiştirmiş bir kişi yani bir "otodidakt" addedilmiştir.¹¹⁵ Babası hukukçu olan Niccolò, hayatını kazanmak için bir işe girmesi gerektiğini bildiğinden 1498 yılında dönemin Floransa'sını yöneten *Onlar Heyeti*'nin kâatibi olmuş ve ansızın Floransa'nın ikinci adamı konumuna yükselmiştir. On dört yıl süresince ifa ettiği bu görevin gerektirdiği şekilde elçi yardımcısı pozisyonundayken birçok yere seyahat etmiş ve İtalya'nın birçok şehrini, Fransa, Almanya ve İsviçre gibi birçok ülkeyi gezme ve bu ülkelerdeki siyasi durumu yakından takip etme olanağını bulmuştur.¹¹⁶ 1502 yılında evlenerek elçi unvanıyla Cesare Borgia'nın emrine gönderilmiştir. Borgia'yı büyük bir ustalıkla idare etmiş ve bu görevde bulunduğu süre

---

¹¹² Güçlü hükümdarların sahip olduğu ve ahlaki iyilik anlamında kullanılan bu kavram, erdem olmamakla birlikte, hükümdarların kendi iradeleriyle çevrelerindeki dünyaya biçim verme yeteneğine atıfta bulunur. Bk. Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 191.

¹¹³ Bu kavram Antik Roma'da ve Rönesans İtalya'sında bir tanrıça olarak resmedilmiştir. Machiavelli bu kavramı "talih" kavramını karşılayacak biçimde kullanmış ve ona cinsiyet atfetmiştir. Bk. Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 191.

¹¹⁴ Charles G. Nauert, Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 104.

¹¹⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Niccolo Machiavelli: Prens'in İktidarından Devlete", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 320.

¹¹⁶ J.R. Hale (Ed.), The Thames and Hudson Dictionary of The Italian Renaissance, Thames and Hudson Ltd., London, 1997, s. 195.

zarfında ülkesine çok değerli bilgiler içeren mektuplar göndermiştir. Önerdiği projeleri ve tavsiyeleri arasında; paralı askerler yerine ulusal ordudan faydalanılması önerisi olumlu karşılık bulmamıştır. Machiavelli, bu esnada Pisa'nın geri alınması konusunda da teşvik edici bir rol üstlenmiştir. Papa II. Julius'a elçi olarak gönderilmiş ve İmparator Maximillian'ın taç giyme törenine katılmak için Bolzano'ya gitmiştir. Almanların giyim tarzları ve öğeleri konusunda da bir kitap yazmıştır. Fransa'dayken Fransız monarşisini anlatan ufak ve önemli bir eser yazmıştır. 1512 yılında Papa X. Leon adını alacak Kardinal Giovanni de Medici, İspanya ile ittifak kurup Floransa'yı ele geçirince Medici ailesi tekrar yönetime gelmiştir. Eski Başkan Soderini'ye olan sadakatinden vazgeçmeyen Machiavelli ise görevinden alınarak Medicilere karşı düzenlenmiş olan bir suikastta yer aldığı şüphesiyle hapse mahkûm edilmiş ve sürgüne gönderilmiştir. Machiavelli, Giovanni'nin Papa seçilmesinden sonra affedilmiş ve San Casciano'daki çiftlik evinde sade bir hayat sürmeye başlamıştır. Burada sıkıntılı günler geçiren Machiavelli, *Titus Livius* başta olmak üzere önemli düşünürlerin eserlerini okumuştur; "*Söylevler*", "*Askerlik Sanatı*" gibi eserleri kaleme almıştır. Buna ilaveten birkaç komedi eseri de yazmıştır. İtalya'nın kurtuluşunun ancak güçlü bir devletin kurulması ile sağlanabileceği kararına varmış ve bunu yapabilecek kişinin Papa X. Leon'un küçük kardeşi olan Giuliano de Medici olduğunu düşünmeye başlamıştır. 1513 yılında "*Prens*" eserini önce Giuliano de Medici'ye Giulio de Medici'nin 1516'da ölmesi üzerine de onun yeğeni Lorenzo di Piero de Medici'ye ithaf etmiştir.¹¹⁷ Diğer yandan dil üzerine de bazı çalışmalarda bulunarak Floransa'da konuşulan lehçeyi edebiyat dili olarak teşvik etmiştir. 1520 yılında Floransa Üniversitesi tarafından kendisine Floransa'nın tarihini yazma görevi verilmiş ve "*Istorie Fiorentine*" adlı eserini kaleme almıştır. Bu eserinde ağırlıklı olarak hümanist öncelleri Brunı ve Poggio'dan faydalanmıştır.¹¹⁸ 1526 yılında affedilmiş ve Papa VIII. Clementus kendisini küçük bir memuriyet görevine sonra da elçilik görevine getirmiştir.¹¹⁹ 1527'de Floransa'da Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte yeni yönetimin Medici ile geçmişte teması olmuş olan bir kişiye güvenmemesinden ötürü

---

¹¹⁷ Ekrem Buğra Ekinci, Machiavelli ve Hukuk Tarihindeki Yeri, 2017, <http://www.ekrembugraekinci.com/pdfs/MACHIAVELLI.pdf>, Erişim tarihi: 23 Şubat, s. 2.

¹¹⁸ Charles G. Nauert, Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 105.

¹¹⁹ J.R. Hale (Ed.), The Thames and Hudson Dictionary of The Italian Renaissance, Thames and Hudson Ltd., London, 1997, s. 195.

kendisine başka bir görev daha verilmemiştir. Machiavelli aynı sene yoksulluk içinde hayata veda etmiştir.¹²⁰

Machiavelli'nin siyasal yaşamda bir bürokrat olarak sahip olduğu yere ve üstlendiği görevlere ayrıntılı olarak değinmek onun İtalya'daki siyasal tecrübelerini daha iyi anlamak açısından faydalı olacaktır.

Öncelikle Machiavelli, Floransa'nın hizmetine Savonarola'nın iktidardan düşüşünden kısa bir süre sonra girmiştir ve Medicilerin iktidara geri dönüş tarihleri olan 1512 yılına kadar faal olarak görevinde kalmıştır. Hükümetin en yüksek mertebelerine hiçbir zaman erişememiş olmasına rağmen önemli diplomatik mevkilerde bulunmuş ve hem diğer İtalyan kentlerine hem de Fransa ve Roma İmparatoru'nun sarayına birtakım görevlerle gönderilmiştir. Görevleri arasında Cesare Borgia misyonu da sayılabilir. 10 Aralık 1513 yılında ancak günümüzde ün kazanabilmiş arkadaşı Vettori'ye yazdığı mektubunda hayatının bu döneminde yaşadığı sıkıntıları, kötü geçen günlerini ve bu günleri doldurmak adına yaptığı şeyleri anlatmıştır.¹²¹ Bir yandan da yazdığı küçük yeni kitabı yani "*Prens*"i bu mektupta arkadaşına anlatmaktadır. Hükümdarlara bir tavsiye niteliği taşıyan bu eser, tür olarak kendisine benzer birçok eserden biridir çünkü antik dönemlerde ve Orta Çağ'da daha önce bu tür eserler yazılmıştır. Örneğin bazı hümanist İtalyan düşünürler buna benzer eserler kaleme almışlardır. Ancak Machiavelli kendinden öncekilerden farklı bir şey yazdığını ileri sürmektedir. Çünkü ona göre diğerleri hiçbir zaman var olmamış ideal devletleri tahayyül etmekte ve kendisi ise gerçeğin ta kendisi ile ilgilenmektedir. Dönemdaşları hümanist düşünürlerin hepsi, birbirlerinden farklı yöntemler izlemiş olsalar da Antik Çağ'ın temel niteliklerini tekrar ortaya çıkararak daha iyi bir gelecek kurma düşüyle hareket etmiş ve hümanist entelektüelin rolünü düzeni sorgulayan bir muhalif olarak betimlemiştir.¹²² Machiavelli'nin de kaynakları, işte bu doğrultuda, kendine ait olan ve uzun yıllar boyunca edinmiş olduğu deneyim ve sürekli olarak

---

¹²⁰ Ekrem Buğra Ekinci, Machiavelli ve Hukuk Tarihindeki Yeri, 2017, <http://www.ekrembugraekinci.com/pdfs/MACHIAVELLI.pdf>, Erişim tarihi: 23 Şubat, s. 2.

¹²¹ David Wootton, Machiavelli - Selected Political Writings (The Prince-Selections from the Discourses-Letter to Vettori), Hackett Publishing Company, Inc., Indiana, 1994, s. 1-4.

¹²² Charles G. Nauert, Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 293.

geçmiş üzerinde çalışmasıdır. Hatta ona göre siyaset biliminin hedefi, olması gerekeni tasarlamak değil olanı inceleyip açıklamaktır.¹²³ Amacının, hükümdarlara devletlerinin nasıl yönetileceğini ve muhafaza edileceğini göstermek olduğunu savunmuştur. Tıpkı Vettori'ye yazdığı gibi temel gayesi yeni monarşilerle ilgilenmektir. Bunlar ona göre miras yoluyla iktidarın yeni nesillere aktarıldığı monarşilerden farklılık arz etmiştir. Bu yeni monarşi türleri bir prensin kendi yetenekleriyle kurduğu veya ele geçirdiği monarşi türleridir. Bu eserinde üzerinde dikkatini en fazla yoğunlaştırdığı yeni prensler ise Francesco Sforza ve Cesare Borgia'dır.¹²⁴

1520'de Floransa Üniversitesi tarafından Floransa'nın tarihini yazmak üzere görevlendirilmiştir. "*Floransa Tarihi*" eseri bittiği sırada Papa Clement VII, Kardinal olmuştur. Machiavelli eseri ona adanmış ve 1525 yılında Roma'da kendisine sunmuştur. 1532 yılında yazarın ölümünden sonra eseri yayınlanmıştır. Bu eser, sekiz kitaptan oluşan ve 1492'de Muhteşem Lorenzo'nun ölümü ile sonlanan bir eserdir. Sonraki kitaplarına eklenmek üzere hazırlanmış bazı metinler mevcuttur ancak o kitaplar hiçbir zaman basılmamıştır.¹²⁵

Machiavelli genellikle Floransa'nın tarihini yazmış olan hem klasik tarihçilerden hem de hümanistlerden etkilenmiştir. İlgi alanları siyaset ve askeriye dir. Karakterlerinin ağızından çoğunlukla kendi görüşlerini konuşturmuştur. Karakterleri sıklıkla tiranlığı kınayan ve özgürlüğü metheden söylemlerde bulunmuştur. Eserlerinde, Paralı askeri birliklerin zararlı etkilerine ilişkin iyi tanınan fikirlerini ve İtalya'yı bölünmüş halde tuttuğu için Papalığa karşı eleştirisini dile getirmiştir. Machiavelli, aynı zamanda Floransa'daki hizipçi çekişmelerin olumsuz sonuçlarının da altını çizmiş ve bunların olmaması halinde hiçbir yüksek merteye yoktur ki Floransa

---

¹²³ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Niccolo Machiavelli: Prens İktidarından Devlete", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 324.

¹²⁴ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 4, Niccol Machiavelli, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/04.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 16-17.

¹²⁵ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 4, Niccol Machiavelli, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/04.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 9.

oraya ulaşmasını demmiştir. Medicilerle patronluk ilişkisi çerçevesinde yazılmış olan bu kitapta Floransalıların özgür insanlar olarak yaşamaktan aciz olduğunu ve özgürlüklerini sokağa attığını kabul etmekle beraber, Medicilere, Floransa'nın özgürlüğünü yok etmeleri nedeniyle muhalif durduğunu da aksettirmeyi başarmıştır. Bununla beraber "*Floransa Tarihi*"; üslubunun canlılığı, anlatısının akıcılığı ve siyasi yaşama ilişkin gözlemlerinin etkileyiciliği sebebiyle tarih üzerine yapılan en büyük çalışmalardan birisidir. Eser aynı zamanda Machiavelli'nin olayların daha derinlerine inme ve ardında yatan nedenleri ve bağlantıları bulma arzusu sebebiyle de sıra dışı bir eserdir. Diğer eserleri arasında diplomatik görevleri üzerine yazdığı mektuplar ve raporlar da mevcuttur. Bunlar dönemin siyasi yaşamı hakkında ve kendi deneyimleri ile fikirlerinin gelişimine ilişkin değerli bilgiler sunmuştur. Machiavelli, İtalyan edebiyatı tarihi açısından değerlendirildiğinde de önemli oyunlar ve hikâyeler yazmıştır. Rönesans tiyatro tarihinin ilk komedilerinden en iyi ikisi olan "*Mandragola*" ile "*Clizia*"yı ve düzyazı biçiminde kusursuz bir masal olan "*Belfagor*"u yazmıştır.¹²⁶ "*Mandragola*", "*Goldoni*"den önce İtalya'da yazılan en iyi komedi eseridir.¹²⁷ Üslubundan ötürü yalnızca siyasi yazıları bile onu bir edebiyat kişisi olarak önemli biri yapmıştır. Machiavelli, bu bağlamda İtalyan düzyazısının en büyük üstatlarından biridir. Hümanist ekolün retorik sanatının¹²⁸ yani ikna edici konuşma ve yazma sanatının bir Rönesans yazarı olarak onun da eserlerine yansımış olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.¹²⁹ Düşünürün bazı soneleri ve birtakım siyasi

---

¹²⁶ Charles G. Nauert, Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 105.

¹²⁷ J.R. Hale (Ed.), The Thames and Hudson Dictionary of The Italian Renaissance, Thames and Hudson Ltd., London, 1997, s. 195.

¹²⁸ Machiavelli'den iki yüzyıl sonra Aydınlanma Çağı'nda yaşayan Cenevrelî düşünür Jean-Jacques Rousseau da söz sanatının öneminden Toplum Sözleşmesi eserinde bahsetmiş ve siyaset içerisinde yer alan kişilerin söz sanatlarında başarılı olması gerektiğini şu sözleriyle ifade etmiştir. "Üstünde durulması gereken bir başka güçlük daha var: Halka halkın diliyle değil, kendi dilleriyle seslenmek isteyen bilge kişiler demek istediklerini anlatamazlar ona. Oysa halk diliyle anlatılamayan bin bir çeşit düşünce vardır. Çok genel kavramlar gibi, çok uzak konuları da halk anlayamaz: Her birey, yalnız kendi çıkarına uygun yönetim biçiminden başkasını denemediği için, iyi yasaların yüklediği sürekli yoksunluklardan elde edeceği yararları kolay kolay göremez." Bk. Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 39.

¹²⁹ Charles G. Nauert, Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 37.

içerikli şiiri de mevcuttur.¹³⁰ Rönesans'ın biyografi trendini de izleyen Machiavelli, 1520 yılında “*Vita di Castruccio Castracani*” isimli biyografik bir eser kaleme almıştır.¹³¹ Machiavelli'nin eserleri hiç kuşkusuz Rönesans'tan izler taşır. Şimdi bu noktada hem bir tarihsel dönem olarak Rönesans'a hem de Rönesans İtalya'sının genel durumuna bakmak anlamlı olacaktır.

3.2. Machiavelli'nin İtalya'nın Genel Durumuna İlişkin Düşünceleri

Machiavelli'nin fikirlerinin oluştuğu dönemde içinde bulunduğu İtalyan coğrafyası birçok farklı kent devletinden oluşmuştur ve bu devletler de birbirleriyle çatışma halindedir. Bu mücadeleler yüzünden kent devletlerinin güçsüz düştüğü ve İtalya dışından gelen diğer ülke krallarının buraları ele geçirme tehlikesine kapı araladığı bir ortam söz konusudur.

Machiavelli'nin de eserlerini kaleme alırken gözettiği yegâne amaç İtalyan yarımadasının, içerideki ihtilafli ortamdan ve dışarıdan gelen tehditlerden kurtulması olmuştur. Machiavelli bu arzusunu dile getirirken İtalyan birliğini sağlayacak tek bir prensin yönetimini en iyi çare olarak görmemiştir ancak bunun ulusal siyasi birliğin kurulabilmesi ve kent devletleri arasındaki mücadelelerin sona erdirilmesi için zaruri olduğunu savunmuştur. Bunu başaracak olan kişi olarak da kuvvetli, becerikli, cesur birinin yani *virtù* sahibi bir hükümdarın gerekli olduğuna inanmıştır. Bu açıdan baktığımızda Machiavelli'nin İtalya'ya ilişkin siyasi arzusunun; merkezi yönetim ile yönetilen bir İtalya'nın tesis edilmesi ve onun sürekliliğini sağlayacak sistemlerin kurulması olduğunu ifade edebiliriz. Bu bağlamda Machiavelli için hem iktidarın tesis edilmesi hem de korunması için *virtù* olmazsa olmaz bir husustur.¹³² Bu sistemlerden biri olarak gördüğü ulusal ordu konusunda, yeni birliklerin kurulması ve gerekli

---

¹³⁰ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 4, Niccol Machiavelli, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/04.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 10.

¹³¹ Niccolò Machiavelli, Prens, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 17.

¹³² Mehmet Rauf Karslı, Niccolò Machiavelli'nin Hayatı ve Düşünceleri Üzerine Kısa bir İnceleme, http://www.academia.edu/1201585/Niccol%C3%B2_Machiavelli_nin_Hayat%C4%B1_ve_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceleri_%C3%9Czerine_K%C4%B1sa_Bir_%C4%B0nceleme, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 6, 7, 9, 13.

değişikliklerin yapılması durumunda bunların hükümdara saygınlık ve büyüklük kazandıracak şeyler olacağına da altını çizmiştir.¹³³

İtalya'nın kurtuluşu için gerekli olan erdemler konusunda Machiavelli, Prens eserinde Medicilere seslenirken, “*Şu an, seçkin hanedanınızdan daha çok neye bel bağlayabileceğini görmek olanaksız: Hanedanınız, talihi ve gücüyle, Tanrı'nın ve şimdi prensi olduğu Kilise'nin desteğiyle, bu kurtuluşa öncülük edebilir.*” sözleriyle Medicilerin İtalya'nın tek kurtuluşu olduğunu işaret etmiştir.¹³⁴ Ona göre yasayı da kuralları da koyan mutlak otorite sahibi olan hükümdardır.¹³⁵ Diğer yandan Machiavelli'ye göre tesis edilen siyasal birliğin korunmasını ve devamını sağlamak için de güçlü bir ordunun kurulması gerekir zira İtalya; coğrafi önemi, refah seviyesi gibi nedenlerle cazibe merkezi olduğundan askeri saldırılara her daim açık bir bölge olmuştur. İtalya'nın kalkınması için de orduya ihtiyaç duyulmaktadır zira genel kaide olarak bir ülke ancak güvenlik tehdidi sona erdiğinde diğer alanlarda gelişme gösterebilir veya bir yol kat edebilir. Paralı askerlerden oluşan taburların kullanıldığı bir devirde de İtalya gibi tehdit altındaki bir bölgenin korunması için ulusal ordunun tesis edilmesi tek çare gibi görünmektedir. Machiavelli ülkesinin o dönemde maruz kaldığı sorunlar ile gerek içeriden gerekse dışarıdan gelen tehditlerin farkında olmuş ve bunların sona ermesi ve maruz kalınan zararların düzeltilmesi için gerekirse şiddet ve zor kullanma yoluyla tesis edilecek yeni bir sistem sayesinde durumun iyileştirilebileceğine olan inancını korumuştur.¹³⁶ Machiavelli bu görüşlerini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Ve eğer daha önce adı anılan İtalyanlardan hiçbiri, seçkin hanedanınızın yapmasını umduğumuz şeyi yapamadıysa ve İtalya'daki bunca çalkantı ve bunca savaş içinde İtalya'nın askerlik becerisi hep yitmiş gibi görünüyorsa şaşmamak gerekir; çünkü bu,

---

¹³³ Niccolò Machiavelli, Prens, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 137.

¹³⁴ Niccolò Machiavelli, Prens, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 134.

¹³⁵ Taşkın & Becermen, Felsefe Tarihi II - Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 49.

¹³⁶ Mehmet Rauf Karslı, Niccolò Machiavelli'nin Hayatı ve Düşünceleri Üzerine Kısa bir İnceleme, http://www.academia.edu/1201585/Niccol%C3%B2_Machiavelli_nin_Hayat%C4%B1_ve_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceleri_%C3%9Czerine_K%C4%B1sa_Bir_%C4%B0nceleme, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 6, 7, 9, 13.

*ülkenin eski kurumlarının iyi olmamasından ve yenilerini bulmayı bilecek hiç kimsenin var olmamasından kaynaklanıyor.*¹³⁷

Machiavelli, “*Prens*” eserinin XXVI. Bölümünde İtalya’yı barbarların elinden kurtarmak için çağrı yaptığını, “*İtalya’da yeni bir prensi onurlandıracak zamanların hüküm sürüp sürmediği ve öngörülü ve yetenekli birisine, kendisine onur, ülkedeki herkese esenlik getirecek bir biçimi İtalya’ya getirme fırsatını verecek koşullar mevcut mu diye düşündüğünde yeni bir prensin lehine o kadar fazla unsurun olduğunu ve bunun için daha elverişli bir zamanın olamayacağını*” sözleriyle ifade etmiştir.¹³⁸

Machiavelli bu düşüncesini Antik zamanlara gönderme yaparak şu sözlerle desteklemiştir:

*Ve eğer, dediğim gibi, Musa’nın yeteneğinin görülebilmesi için İsrail halkının Mısır’da köle olması; Kros’un ruh yüceliğinin bilinebilmesi için Perslerin Medlerin zulmüne uğraması, Theseus’un kusursuzluğunun bilinebilmesi için Atinalıların dağılması gerekli idiye; günümüzde de, İtalyan bir ruhun gücünün bilinebilmesi için İtalya’nın şu anki duruma düşmesi ve Yahudilerden daha köle, Perslerden daha boyunduruk altında, Atinalılardan daha dağınık, başsız, düzensiz, yenilmiş, yağmalanmış, parçalanmış, ezilmiş ve her türlü yıkıma katlanmış olması gerekliydi.*¹³⁹

Düşünür, bu sözleriyle talihin hiç olmadığı kadar Medicilerden yana olduğunu, zamanlamanın muhteşem olduğunu ve Medicilerin de gerekli olan tüm erdemlere sahip olduğunu işaret etmiştir.

Machiavelli, Medicilere yaptığı bu çağrılarda ve antik toplumların başından geçen olaylarla ilgili verdiği örneklere binaen İtalya’nın kurtuluşu ve birliği için izlenecek yolu, başvurulacak erdemleri şu sözleriyle dile getirmiştir:

---

¹³⁷ Niccolò Machiavelli, *Prens*, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 135.

¹³⁸ Niccolò Machiavelli, *Prens*, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 133.

¹³⁹ Niccolò Machiavelli, *Prens*, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 133-134.

Yukarıda adı anılanların eylemlerini ve yaşamlarını göz önünde bulunduracak olursanız, bu çok zor olmayacaktır. Ve bu insanlar sıra dışı ve olağanüstü olsalar da gene de insandırlar ve her birinin elinde şimdikinden daha az fırsat vardı; çünkü onların girişimleri bundan ne daha haklıydı ne daha kolay ne de Tanrı size olduğundan daha fazla dosttu onlara.¹⁴⁰

Machiavelli, hayatta kalmak için gerekli olan halk desteğini elde etmek isteyen bir hükümdara ahlaki sınırlamalar da getirmiştir. Bu sınırlamalar ahlakçı yurttaşlık hümanizmi geleneğinden gelen bir yaklaşım çerçevesinde siyaset ahlakı kapsamında hükümdarın yapabilecekleri ile kişilerin bireysel olarak kendi yaşamlarında uymaları gereken ahlak yasasıyla özdeş değildir.¹⁴¹

Bloch, Machiavelli'nin politikayı, kaba güç politikasının klavyesi üzerinde çalmak ama yine de güzel bir müzik parçası üretmek olarak tanımladığını ifade etmiştir.¹⁴² Bu bağlamda Machiavelli'nin devlet tahayyülüne baktığımızda siyasetin özerkleşme teorisini ilk Machiavelli dile getirmiştir. Düşünür, siyaseti tarihsel olarak ahlakın da dinin de dayandığı esaslardan farklı esaslara dayandırmıştır.¹⁴³ Devletin bireylerin birbirleriyle savaşını sona erdirmek ve aralarındaki ihtilafları çözüme kavuşturmak amacıyla sözleşme sonucunda ortaya çıktığını savunur. Düşünür, devletin iyi veya kötü olmasının istikrar temelinde belirleneceğini, iyi devletin toplumdaki mücadeleyi bitiren mutlak otoriteyi sağlayan devlet, kötü devletin ise anarşinin ve bireysel çıkar çatışmalarının kol gezdiği istikrarsız devlet olduğunu ileri sürer.¹⁴⁴

Machiavelli'nin “*Prens*” ve “*Söylevler*” eserlerinde dile getirdiği düşüncelerinin hikmet-i hükümet kuramının yapıtaşlarından olduğu kabul

---

¹⁴⁰ Niccolò Machiavelli, *Prens*, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 134.

¹⁴¹ Charles G. Nauert, *Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü*, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 107.

¹⁴² Ernst Bloch, *Rönesans Felsefesi*, Çev. H. Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 133.

¹⁴³ Pierre Bourdieu, *Devlet Üzerine Collège de France Dersleri (1989-1992)*, Çev. A. Sümer, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 397.

¹⁴⁴ Taşkın & Becermen, *Felsefe Tarihi II - Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 49.

edilmektedir.¹⁴⁵ Machiavelli, *virtù* sahibi bir yöneticinin liderlik ettiği seküler bir devlet yapılanmasında, Cumhuriyetçi kurumların sağlam biçimde varlığını sürdürmesinden yanadır. Cumhuriyetçi yapıda reform mücadelesinin verildiği 1498-1512 yıllarına denk gelen dönemde kendi siyasal kariyeri, tüm mülk sahibi yurttaşlara siyasal yaşamda bir söz hakkı veren daha ılımlı bir aristokrat cumhuriyetine duyduğu yakınlığı sergilemektedir.¹⁴⁶

“*Prens*” eserinde İtalya’nın kurtarıcısına yaptığı çağrıda, “*İtalya yaşamsız kalmış gibi, yaralarını saracak, Lombardiya’daki yağmalara, Napoli Krallığı’yla Toscana’daki vergilere son verecek ve uzun süredir iltihaplanmış yaralarını iyileştirecek kişi kim olabilir, onu bekliyor. Bakın, onu bu barbar zalimlik ve zorbalıklardan kurtaracak birisini göndermesi için nasıl Tanrı’ya yakarıyor. Bakın, bir bayrağın peşinden gitmeye nasıl hala hazır ve istekli, yeter ki onu ayağa kaldıracak birisi olsun.*” sözleriyle adeta hükümdara yalvarmaktadır.¹⁴⁷

Machiavelli, İtalya’nın geç kalmış birliği için anın yakalanması ve artık fırsatın kaçırılmaması gerektiği yönündeki uyarısını, *occasione* kavramı özelinde son derece samimi ve duygusal sözlerle dile getirmiştir: “*Bu kurtarıcının, yabancı akınlardan ötürü acı çekmiş şu bölgelerin hepsinde nasıl bir sevgiyle, nasıl bir intikama susamışlıkla, nasıl bir inançla, nasıl bir bağlılıkla, nasıl gözyaşlarıyla karşılanacağını anlatamam.*”¹⁴⁸

Burke, “*Prens*” ve “*Söylevler*” eserlerinde ortaya atılan fikirlerin, dönemin siyaset ve bürokrasi çevrelerindeki mevcut düşünce alışkanlıkları ile karşılaştırıldığında yüksek kuramın olağan pratiği etkilemesi, 1494’teki Fransız işgalinin akabinde ortaya çıkan değişim süreciyle yöneticilerin Floransa’da akla daha

---

¹⁴⁵ Ozan Erözden, "Makyavelizm, Hikmet-i Hükümet ve Modern Devlet", Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite, (ed. C.B. Akal), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012, s. 65.

¹⁴⁶ Charles G. Nauert, Avrupa’da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 45.

¹⁴⁷ Niccolò Machiavelli, *Prens*, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 134.

¹⁴⁸ Niccolò Machiavelli, *Prens*, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 137.

az güven duyduğu ve daha ziyade güce meyledildiği çıkarımının aksine¹⁴⁹ Machiavelli'nin yazdıklarının hem akıl hem de gücü ön plana çıkardığı, politikanın temel kavramını “güç” kavramı addetmesi ve İtalya’da eksik olan şeyin bu kavram olduğunu düşünmesi ile¹⁵⁰ bir hükümdarın egemenliğini sağlamak ve sürdürmek için gücün yanında kullanacağı yöntemler arasında akla atıfta bulunması örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Machiavelli “*Prens*” eserinde bir önderin akıllı biçimde hareket ederek kaostan düzen çıkarabileceğini işaret eder. Talih kavramının çok önemli bir rol oynadığını kabul eden Machiavelli, sıkı bir tarih incelemesi ile varılan akıllıca politikaların, olayları bir dereceye kadar kontrol altında tutma olanağı vereceğini savunur.¹⁵¹

3.3. Virtù, Fortuna ve Necessitato Özelinde Machiavelli

Niccolò Machiavelli için Rönesans insanı, meziyetlerinin (*virtù*) ve talihin (*fortuna*) el verdiği ölçüde gerekli olanı (*necessitato*) yapması gereken bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu son derece pragmatist, oportünist, idealist insan, modern insanın prototipi olarak tasarlanmış ve tıpkı Ernst Bloch’un ifade ettiği gibi üreten ve geliştiren bir tür olan *Homo Faber*’in ortaya çıktığı dönemde sözü edilen insan prototipidir.¹⁵²

Virtù kavramı; Machiavelli’nin eserlerinde işaret ettiği “erdem”ler haricinde, İtalyanca çoğul şeklinde (*le virtù*) kullanıldığında evrenin yapısına ilişkin Orta Çağ algısına göre cennetin dokuz meleşinden beşi anlamına gelmektedir. *Virtù*’nun diğer bir anlamı kadının bekâreti iken aynı zamanda hümanist sanatlar anlamına da gelir. Dolayısıyla sözcüğün semantik incelemesinin dahi bize Machiavelli’nin hümanizm kavramıyla bu kadar ilişkili bir sözcüğü *Prens*’i donatması gereken kavramı

¹⁴⁹ Peter Burke, Avrupa’da Rönesans Merkezler ve Çeperler, Çev. U. Abacı, İslık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 344-345.

¹⁵⁰ Murat Satıcı, “Ahlak-Politika İlişkisi Açısından Machiavelli’nin Politika Teorisi”, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, <http://www.flsfdergisi.com/sayi20/115-132.pdf>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, s. 117.

¹⁵¹ Charles G. Nauert, Avrupa’da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 108.

¹⁵² Ernst Bloch, Rönesans Felsefesi, Çev. H. Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 8.

betimleyecek isim olarak seçtiğini göstermektedir.¹⁵³ Buradan hareketle Tanrı'nın bu beş meleğinin, belki de insanda husule gelmiş beş erdeme bürünmüş olabileceği söylenebilir. Elbette ki Machiavelli'nin kullandığı bu kavramların bilhassa semantik incelemesine yönelik bazı ileri çalışmaların yapılması sonucunda bunun günümüzde *virtù-fortuna* modeline ilişkin alternatif yorumlar getirmesi, bazı katkılar sunması mümkün olabilir.

İdeolojik açıdan baktığımızda “*Prens*” eserinde monarşi yanlısı olan Machiavelli, “*Söylevler*” eserinde yer yer Cumhuriyetçi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak koşulların elverişli olması durumunda Machiavelli cumhuriyetçi bir yönetimin diğer tüm yönetim biçimlerine tercih edilmesi gerektiği görüşünü defalarca dile getirmiştir.¹⁵⁴ Bunun bir tezatlık olduğunu öne süren analistler olsa da belki de aslında ortada hiçbir tezatlık olmayıp Machiavelli'nin bir “gereklilik” örneği karşımıza çıkmaktadır. Yani koşullara göre menfaatini ön plana koyacak biçimde davranmış ve o dönemin revaçta olan fikir akımlarına uygun olarak eserlerini kaleme almıştır. Diğer bir deyişle birbirinden farklı siyasal rejimlere vurgu yaptığı farklı eserleri, özünde aynı fikre, *iktidarın nasıl elde edileceği ve hangi yollarla muhafaza edileceği* fikrine göndermede bulunmuştur.¹⁵⁵

Machiavelli, kimi eleştirmenlere göre rüşvetle satın alınan, güvenilirmez, iltimaslarını kazanmak uğruna Medicilere yaranmaya çalışan, üstü konumundaki herhangi biri için görev alma arzusuyla yanıp tutuşan biridir.¹⁵⁶ Bir diğer görüşe göre düşünürün “*Prens*” ve “*Söylevler*” eserleri arasında olduğu iddia edilen çelişiklere verilecek yanıt aslında her iki kitabın farklı siyasal rejimlere gönderme yapıyor oluşuna rağmen asıl meselenin iktidarın nasıl kazanılacağı ve korunacağına ilişkin tavsiyeler oluşudur. Yani aslında Machiavelli, tüm zamanlar ve tüm ülkeler için geçerli

---

¹⁵³La Repubblica Gazetesi Sözlüğü, http://dizionario.repubblica.it/Italiano/V/virtu.php?refresh_ce, Erişim tarihi: 17 Nisan 2017.

¹⁵⁴ Charles G. Nauert, Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 45.

¹⁵⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Niccolo Machiavelli: Prens'in İktidarından Devlete", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 324.

¹⁵⁶ Isaiah Berlin, "Güncelliğe Karşı Machiavelli'nin Özgünlüğü", Felsefe Logos, 18 (54), s. 91-119, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 96.

olan tek bir ideal devlet formu olmadığını ifade ederek pragmatik bir bakış açısı geliştirmiştir.¹⁵⁷

Diğer yandan Machiavelli'nin bu ikili tutumunun yalnızca “*Prens*” eserine has bir özellik olduğunu ileri sürmek de yanlış olacaktır zira “*Floransa Tarihi*” adlı eserinde de kentin cumhuriyetçi geleneğine değinirken Medici ailesinin büyük politikacısı Lorenzo'yu ele almış ve onu Cumhuriyet'i deviren bir tiran olarak değil de bilge, güçlü ve ılımlı bir önder olarak tanıtmıştır.¹⁵⁸ Aslında Machiavelli, liderine, hükümdarına sadık bir bürokratin yapması gereken şeyi yapmış, hiyerarşik düzende bağlı bulunduğu üstüne, zamandan ve mekândan bağımsız olarak sadakatle hizmet etmiştir.

Bir halktan “değişken”, “dönek” ve “nankör” olarak bahsederken Prens'in de bu özelliklerden muaf olmadığını iddia eden Machiavelli, aslında Prens'in iktidara geldikten sonra halkı kontrol altına almak için bu olumsuz addedilen özellikleri kullanarak tıpkı Prens'in olumlu özellikleri olarak saydığı “kararlı”, “basiretli” ve “minnet dolu” gibi özelliklere sahip bir halk yaratabileceğini ifade eder. Burada yapmaya çalıştığı hem monarşi hem de cumhuriyet açısından halk ve Prens'in yer değiştirmesi sonucunda bir fark olmayacağı, yönetim sisteminin ne olduğundan bağımsız olarak bireylerin *virtù*'ları nasıl kullandığının, sonucu değiştiren unsur olduğu üzerinde durmaktadır.¹⁵⁹

Machiavelli'nin yaşadığı dönemin Floransa kentinin erdemleri olarak sayılabilecek; yüksek refah seviyesi, komşusu olan devletler için bir cazibe merkezi olması, süslü mimarisi, kentleşmiş toplumu yani Rönesans tesiri altındaki görüntüsü ile bundan kaynaklanan ve kentin talihi olarak karşımıza çıkan bitmek bilmeyen çatışmalar ve ihtilaflar, Papaların İtalyan birliğinin sağlanmaması yönünde sürekli

---

¹⁵⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Niccolo Machiavelli: Prens'in İktidarından Devlete", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 324, 326.

¹⁵⁸ Charles G. Nauert, Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 105-106.

¹⁵⁹ Niccolò Machiavelli, Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler, Çev. A. Tolga, Say Yayınları, Ankara, 2009, s. 201-202.

dışarıdan destek talep etmeleri, kentin işgallere maruz kalması, kentin dışarıya karşı savunulamaması, Papa ve İmparator yanlılarının süregelen çatışmaları (*Guelfler* ile *Ghibellinler*), bir önceki yüzyıldan kalan hastalıklar, yoksulluklar, toplum içerisindeki farklılıklar, monarşik yönetim yapılarının getirdiği birtakım olumsuzluklar, başa geçen muktedirlerin kabiliyetsizlikleri gibi olumsuz birtakım özellikler Machiavelli'nin eserlerinde kentin istikbali için bir şeyler yapmak isteyen devlet adamının tüm hünerini ortaya koyarak onu çözüm arayışına iten nedenler olmuştur. Bu noktadan hareketle Machiavelli'nin yaşadığı dönemde örneğin hümanizmin hüküm sürdüğü bu kentte yaşamını sürdürmesinin, şansölye, büyükelçi ve siyaset propagandacısı olarak hümanistlerin gözde olduğu bir devirde yaşamasının¹⁶⁰, Medicilerle bu bağlamdaki temaslarının, seyahat etme imkânı sağlayan bir görevde olmasının, siyasi kariyerindeki iniş ve çıkışların, bilhassa Rönesans dönemine denk gelen ömrünün onun talihi ve edindiği eğitimin, konuştuğu yabancı dillerin, bürokratik deneyiminin, faydacı aklının, gereklilik üzerine kurulu felsefesinin onun erdemlerini temsil ettiğini söyleyebiliriz.

Hem “*Prens*” eserinde hem de “*Söylevler*”de Machiavelli *talihten* de bahseder. Yazara göre “Talih” (*Fortuna*) bir kadındır ve cesurlara arka çıkar. Bizlerin eylemlerimizin yarısını kontrol eden unsurdur. İnsanlar talihin tasarımlarını ileriye taşıyabilir ama onları yenemez. Machiavelli aynı zamanda başarının; karakteri ve eylemlerinin, yaşadıkları zamana uyum gösteren bireylere ait olacağını da altını çizer. Örneğin; Papa II. Julius'un cesareti ve ataklığı kendi dönemi ve sorunlarıyla uyumludur ve belki de başka koşullar altında olsaydı başarısız olacaktır.¹⁶¹

Machiavelli *talihe* egemen olmak için izlenmesi gereken yollardan birinin ona uyum sağlamak, ona ayak uydurmak ya da kendi deyişiyle “onun ördüğü ağırları izlemek” olduğunu belirtir. Bunun anlamı, *talihin* rüzgârlarına ve değişen koşullara göre hareket etmeye hazır olunmasıdır. “*Söylevler*” eserinde de benzer bir saptamada

---

¹⁶⁰ Charles G. Nauert, Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 47.

¹⁶¹ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 4, Niccol Machiavelli, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/04.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 9.

bulunan Machiavelli, “Her zaman başarılı olmak isteniyorsa zamana göre değişmek gerekir.” demiştir.¹⁶² Genel itibarıyla bir Cumhuriyet yanlısı olan Machiavelli’nin “*Prens*” eserinde monarşiyi destekler görünen söylemlerinin arkasında yatan da işte *talihe* ayak uydurma, değişen koşullara ayak uydurma meselesidir. Bu konuya ilişkin olarak Rönesans döneminde oldukça popüler olan ve Orta Çağ’ın talih çarkı (çarkıfelek) kavramından ilham alan döngü kavramından (*cyclical concept*) da bahsetmek gerekir. Zira bu kavrama göre insan hayatları sürekli bir hareket halindedir, gelişir, zirve noktasına ulaşır ve alçalışa geçer.¹⁶³ Yani kaderin önünde hiçbir şey duramaz. Bu düşüncenin izlerini Machiavelli’de de görmek mümkündür.

Machiavelli, Floransa kentinin geçmişte başına ne geldiyse yine aynı kadere yani yenilgiye mahkûm olduğunu, o sebeple bir prensin ortaya çıkıp kentin bu talihini değiştirmesi gerektiğini ileri sürer. Yani Floransa’nın değişmeyecek kaderini değiştirmek için erdem sahibi birine ihtiyaç vardır o da bu yeni lider olacaktır.¹⁶⁴

İtalya’nın 1494’ten itibaren birliğini bozan ve kent devletlerinin bağımsızlığına yol açan yabancı işgallerinin neden olduğu siyasi yıkımlar Machiavelli’yi, talihin ve ezici gücün yani *virtù*’ların, zekice ve ustalıkla tasarlanmış planları bile boşa çıkardığına inandırmıştır.¹⁶⁵

Machiavelli, “*Söylevler*” eserinde silahsız ülkelerin savaştan uzak durmalarının gerektiğini anlatırken silahlı ve savaş disiplinine sahip olan bir halkın prensinin zorlu ve tehlikeli bir savaşla karşılaşmaya gitmek yerine onu evinde beklemesi gerektiği ancak tebaası silahsız olan ve ülkesi savaşa alışık olmayan Floransa gibi bir kentin prensinin ise savaşı her zaman elinden geldiğince ülkesinden uzaklara taşıması gerektiği sonucuna vardığını ifade etmiş ve her iki prensin de kendi

---

¹⁶² Mehmet Ali Ağaoğulları, "Niccolo Machiavelli: Prens İktidarından Devlete", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 331.

¹⁶³ J.R. Hale (Ed.), *The Thames and Hudson Dictionary of The Italian Renaissance*, Thames and Hudson Ltd., London, 1997, s. 110.

¹⁶⁴ David Wootton, *Machiavelli-Selected Political Writings (The Prince-Selections from the Discourses-Letter to Vettori)*, Hackett Publishing Company, Inc., Indiana, 1994, s. 216-217.

¹⁶⁵ Charles G. Nauert, *Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü*, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 107.

şartlarına göre karar verip, kendilerini en iyi şekilde savunacaklarına dikkati çekmiştir.¹⁶⁶ Burada yine *necessitato* örneği sergileyen Machiavelli, bireyci fayda kavramının önemini ön plana koymuştur.

3.4. Rönesans Dönemi Avrupa'sının Machiavelli'nin Düşünce Dünyası Üzerindeki Etkisi

Rönesans'ın bilindiği üzere siyaset, düşünce dünyası, inanç dünyası ve ekonomik değerler üzerinde büyük etkileri olmuştur. Bu dönem artık sanat, felsefe, bilim ve dinin egemen olduğu bir statüden duyuların ve aklın egemen olduğu “doğalcı” bir yola girmiştir.¹⁶⁷ Bu bağlamda Rönesans ile düşünce dünyasında meydana gelen değişimlerden biri hümanizmin yükselişidir. Bu görüş, insanın sahip olduğu tüm potansiyeline ve başarılarına odaklanarak bireyselliği ön plana çıkaran bir görüş olmakla birlikte Antik Yunan ve Roma değerlerinin canlandırılmasını da içermektedir. Bunun sonucu olarak da Tanrı'ya ilginin azalması ve insanın kendine daha fazla odaklanması ile sonuçlanan, Kilise'den uzaklaşma ve bireyselciliği yüceltme olgusu bu dönemde ağırlığını koymuş bir düşünce biçimi olmuştur.¹⁶⁸

Machiavelli'nin düşünce dünyası üzerinde etkili olmuş, düşüncelerine istikamet vermiş veya kendisinin de katkı sağladığı belli başlı birkaç Rönesans kavramı veya olgusu mevcuttur. Bu kavramlar arasında başta hümanizm olmak üzere dini, siyasi durum ve ekonominin etkisi, matbaanın keşfi, sembolizm, gerçekçilik, yurttaşlık hümanizmi ve yurttaş uyumu, bireysellik, gözlemcilik, seçkincilik/elitizm, oportünizm, monarşi-cumhuriyetçilik karşılaştırması, hükümdara sadakat duygusu, tarihin tekerrür edeceğine olan güçlü inanç, tepkisellik, eğitime ve dile verilen önem, Antik Roma metinlerine dönüş, patronaj ilişkileri, dinden kopuş ve faydacılık, hayvan metaforları kullanımı, mektuplaşma ve biyografi yazma trendi, yenilikçilik gibi

---

¹⁶⁶ Niccolò Machiavelli, Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler, Çev. A. Tolga, Say Yayınları, Ankara, 2009, s. 263.

¹⁶⁷ Taşkın & Becermen, Felsefe Tarihi II - Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 17.

¹⁶⁸ Peter Burke, Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler, Çev. U. Abacı, Isık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 20-21.

kavramları sayabiliriz. Şimdi bu bağlamda Machiavelli özelinde bazı örneklerle konuyu ayrıntılı biçimde incelemeye çalışacağız.

Rönesans'ın temel fikir akımlarından biri olan sekülerizmde birey dine daha az odaklanarak daha çok bugün ve gelecekte olacaklarla ilgilenmiştir. İnsanın ya doğuştan mükemmel olduğunu ya da mükemmel olabileceğini savunur. Bu bağlamda Machiavelli de hümanist eğitim sayesinde geleneksel dindarlıkların ötesine bakarak yerleşmiş olan toplumsal, siyasal ve dinsel düzeni sorgulamaya başlamıştır.¹⁶⁹

Rönesans döneminde Erasmus, More, Rabelais gibi Hristiyan yazarlar, dinsel temalara odaklanmaktan ziyade Hristiyan saiklerle toplumun geliştirilebileceğini savunmuşlardır. Bu dönem, af satışı, papazların ve kilise önderlerinin sahip olduğu dünyevi yaşam biçimi gibi meselelerle Katolik Kilisesi'nde yozlaşmanın had safhada olduğu bir dönem olmuştur. Bütün bunların sonucunda da Hristiyanlık ile hümanizmin sentezi zaten Reform hareketine giden yolu açacaktır.¹⁷⁰

Machiavelli'ye göre Hristiyanlar iyi insanlardır fakat Hristiyanlığın, kendi kuralları içinde insanlığın arayış içinde olduğu bilge ve doğal sosyal sonuçlarla bağdaşmadığını düşünür. Bir devletin Hristiyan ilkelerle yönetilmesinin onu yıkıma götüreceğini söyler.¹⁷¹ Bu çerçevede yine Rönesans döneminde dinden uzaklaşma ve gündelik yaşama dönme vurgusunun siyasal düzlemde Machiavelli tarafından ifade edildiği görülmektedir. Yüksek kültürlü bireylerde o dönemde iman eksikliği olarak tanımlanacak şeyin temel sebebinin dünyanın keşfinin söz ve resimle tasviri gibi büyük bir dünyevi ödevin bireyin tüm fikir ve ruh gücünü kendisiyle meşgul etmesi olduğu da iddia edilmektedir.¹⁷²

---

¹⁶⁹ Charles G. Nauert, Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 266.

¹⁷⁰ Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 17.

¹⁷¹ Isaiah Berlin, "Güncelliğe Karşı Machiavelli'nin Özgünlüğü", Felsefe Logos, 18 (54), s. 91-119, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 105.

¹⁷² Jacob Burckhardt, İtalya'da Rönesans Kültürü, Çev. B.S. Baykal, Okuyan Yayınları, İstanbul, 2013, s. 578.

Machiavelli, Rönesans'ın dinden kopuş eğiliminin etkisinde kalarak Hristiyan öğretisinin bir etkisinin insanlardaki vatanseverlik mevhumunu yıkması olduğunu ve sorgusuzca alçalmaya/ezilmeye katlanır hale getirdiğini iddia eder. Oysaki Roma inancı, Machiavelli'ye göre insanı daha güçlü ve yavuz yapar.¹⁷³ Rönesans'ın getirdiği, antikiteye duyulan özlemin inanç kavramı özelinde de Machiavelli'de yansımaları görmek mümkündür. Machiavelli'de antikiteye duyulan özlemin bir başka yansımaları "Söylevler" eserinde; Floransa'daki yolsuzlukların, yozlaşmanın giderilmesi için en baştaki yönetime geri dönülmesi gerektiği vurgusunda görmek mümkündür. Machiavelli burada bu amaca ulaşmak için ya yerli ya da yabancı bir "bilge"nin varlığının elzem olduğunu ifade eder. Söz konusu kurtarıcı ise Prens'tir.¹⁷⁴

Rönesans'ın bir diğer etkisi ise yazılı matbaanın keşfidir. Bunun sonucunda yeni fikirler eskisinden daha hızlı çoğaltılabilmiş, yayılabilmıştır ve edebi eserler Latince'den ziyade günlük konuşma dilinde yazılmaya başlanmıştır. Machiavelli de bu yenilikçi çevre içerisinde tüm yasaklama girişimlerine rağmen siyasal düşünceye olduğu kadar konuşma dilinde üretilen edebiyata da büyük katkılar sunmuştur. Geleneksel akademik okurun dışındaki kitleye hitap edebilme amacı taşıyan bu üslubu kullanan düşünürlerin Machiavelli'den sonra bu tür eserleri daha da yaygınlaşmaya başlamıştır.¹⁷⁵

Machiavelli'nin yaşadığı dönemde İtalya'daki bölünmüşlük, yabancı devletlerin bölgeye yaptıkları seferler, bölgenin işgali, toplumdaki fark yaraları, bir önceki yüzyıldan kalan eksiklikler, sorunlar, felaketler ve bilhassa da Rönesans'ın tesiri olmasaydı belki de Machiavelli'nin yazacağı eserler bambaşka eserler olacaktır. Bu nedendir ki Machiavelli'nin Rönesans Floransa'sının incelenmesinin, salt bir tarih incelemesi olarak kalmayacağı, Machiavelli'nin düşünce sistematığının zeminini keşfetme yolculuğu olacağı söylenebilir. İşte bu bağlamda Avrupa ve bilhassa

---

¹⁷³ Isaiah Berlin, "Güncelliğe Karşı Machiavelli'nin Özgünlüğü", Felsefe Logos, 18 (54), s. 91-119, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 103.

¹⁷⁴ David Wootton, Machiavelli - Selected Political Writings (The Prince-Selections from the Discourses-Letter to Vettori), Hackett Publishing Company, Inc., Indiana, 1994, s. 190.

¹⁷⁵ Peter Burke, Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler, Çev. U. Abacı, Isık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 244-245.

İtalya’da Rönesans’ın Machiavelli’nin siyasal düşünceleri üzerindeki etkisi oldukça fazladır.

Bu bağlamda, İtalya’nın coğrafi ve siyasi açıdan bölünmüş olmasının elbette ki düşünür üzerinde milliyetçi duyguların yükselişe geçmesinde önemi büyüktür ancak bu eğilim bununla sınırlı değildir. Zira hümanizm kapsamında o dönemde yapılan araştırmalar neticesinde jeopolitik birliğin önemi vurgulanmış ve Antik Roma’nın egemen fikirleri gün yüzüne çıkmıştır. Bunlara bağlı olarak da ortak ve paylaşılan bir mirasın var olduğu kavramı akıllarda yer etmeye başlamıştır.¹⁷⁶

Edebiyat alanında kullanılan dil hususuna bakacak olursak “*Prens*” eseri, kullandığı biçim ve dil bakımından da dönemin bazı metinlerine çok benzerliğiyle Machiavelli’nin döneminin etkisinde kaldığını gösterir. Ayrıca “*Prens*” eseri, zaman zaman alışlagelmiş siyasal bilgeliğin tam karşıtını öneren ve naklettiklerinin aykırılığının bilincinde olan özgün bir eserdir.¹⁷⁷

Rönesans döneminde eğitim alanında ortaya çıkan yeni odağın, yani ideal insanın ortaya çıkarılmasını temel alan eğitim kavramı çerçevesinde Machiavelli, “*Prens*” eserinde ideal “hükümdarın”, “*Söylevler*”de ideal “toplumun”, “*Askerlik Sanatı*”nda “ideal ordunun”, “*Floransa Tarihi*”nde ideal “kentin” portresini çizmiştir. Machiavelli bu bağlamda “*Prens*” eserinde şu sözlerle Prens’e boş zamanlarında kendisini eğitmesi tavsiyesinde bulunur:

*Bilge bir prens bu tür kurallara uymalı ve barış zamanlarında asla boş oturmamalıdır; tam tersine, zor durumlarda yararlanabilmek için, barış zamanlarını büyük bir gayretle (bilgi birikimi edinecek şekilde) değerlendirmelidir; öyle ki, talih, değiştiğinde, onu zor durumlara direnmeye hazır bulsun.*¹⁷⁸

---

¹⁷⁶ J.R. Hale (Ed.), The Thames and Hudson Dictionary of The Italian Renaissance, Thames and Hudson Ltd., London, 1997, s. 240.

¹⁷⁷ Peter Burke, Avrupa’da Rönesans Merkezler ve Çeperler, Çev. U. Abacı, Isık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 125.

¹⁷⁸ Niccolò Machiavelli, Prens, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 92-93.

“*Askerlik Sanatı*” eserinde de eğitimin önemini şu sözlerle ortaya koymuştur: “*Doğa pek az kimseyi cesur yaratmıştır; ama talimle ve çok çalışmayla cesur olunur.*”¹⁷⁹

Cumhuriyetçilik kavramına baktığımızda Floransa’da Medicilerin 1494’te ihraç edilmesi ile 1512’de geri dönüşlerine kadar ve 1527-1530 yıllarındaki dönem cumhuriyetçi dirilişin çağı olarak ifade edilmektedir. Bu dönemde Machiavelli, Francesco Guicciardini, Francesco Vettori, Donato Giannotti gibi üyeleri olan bazı küçük entelektüel gruplara önem atfedilmiştir.¹⁸⁰ Bu insanlar en iyi yönetim biçiminin ne olduğu gibi konuları tartışmak için *Orti Oricellari* gibi bahçelerde toplanmışlardır.¹⁸¹

İlk bakışta cumhuriyetten sapma olarak algılanabilecek bu tutum aslında Machiavelli’nin Floransa’nın kendi ideal cumhuriyet anlayışını gerçekleştireceğine olan inancını yitirmesi ile ilişkili midir sorusu akla gelmektedir. Zira “*Söylevler*” eserinde Floransa’nın asla gerçek bir cumhuriyet olmamış olduğundan dem vuran Machiavelli,¹⁸² kuruluşunda Roma otoritesine boyun eğmiş ve her zaman başkalarının kontrolünde yaşamış bir kent olduğundan uzun müddet kendisi için plan yapmaktan aciz kaldığı ve eline geçen ilk fırsatta kendi yasalarını yapmaya koyulduğu ancak bunun da iyi sonuç vermediği nihayetinde de iki yüzyıl boyunca gerçekten cumhuriyet olarak adlandırılabilir bir yönetime hiç sahip olamadığını ifade etmiştir. Floransa’nın adalet sistemindeki bozukluğa da değinen Machiavelli, özgür olmayan kentlerde adaletin temininde yabancılara yetki verildiğini, özgürlüğünü elde ettikten sonra da bu yetkinin yine *capitano* olarak adlandırılan yabancılara verildiğini ifade etmiştir. Bu yetkilendirmenin sakıncalarından bahseden Machiavelli, bu kişilerin rüşvet alabildiğine dikkati çekmiştir. Zaten bu sakıncanın farkına varılması ile daha sonra, “*Capitano’nun yetkilerini ifa edecek sekiz kişilik bir oluşum meydana getirilmiş*

---

¹⁷⁹ Niccolò Machiavelli, *Askerlik Sanatı*, Çev. N. Güvenç, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 2008, s. 262.

¹⁸⁰ Peter Burke, *Avrupa’da Rönesans Merkezler ve Çeperler*, Çev. U. Abacı, Isık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 125.

¹⁸¹ J.R. Hale (Ed.), *The Thames and Hudson Dictionary of The Italian Renaissance*, Thames and Hudson Ltd., London, 1997, s. 15.

¹⁸² Niccolò Machiavelli, *Titus Livius’un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, Çev. A. Tolga, Say Yayınları, Ankara, 2009, s. 174.

ancak bunlar da her zaman daha güçlü kişilerin hizmetinde olmuştur.” diyerek bu sistemi eleştirmiştir.¹⁸³

Machivelli'nin düşünceleri ve eserlerini, aynı Rönesans gibi, geçmişle gelecek arasında duran ve temelini antik fikirler üzerine inşa ettiği, geleceği şekillendirme gayesi taşıyan tahayyülleri olarak görmek doğru olacaktır. Rönesans döneminde kaynağını geçmişten alan tartışmaların; örneğin, başta Roma kökenli “Res publica” fikri, Cicero'nun “ortak iyi” ideali, Aritoteles'in “politeia” düşüncesi, Polybiusçu “karma anayasa” yorumlarını içerecek biçimde şekillenmesi¹⁸⁴, Machiavelli'nin de eserlerini şekillendirmiştir. Antik Roma metinlerine dönüş konusunda ise Machiavelli, Rönesans'ın antikitenin canlandırılması felsefesinin etkisinde kalmış bir düşünür olarak Floransa ve diğer kent devletlerinin bağımsızlıklarını nasıl koruyacaklarını antik Roma örneğini takip etmek suretiyle öğrenebileceklerine olan inancını ifade etmiştir.¹⁸⁵ Hatta bu bağlamda “*Prens*” eserinde hükümdara şu sözleriyle hümanizmin doğrudan kaynağı olan Antik Roma metinlerini incelemesini tavsiye etmiştir:

*Akıl alıştırmasına gelince; prens tarih kitaplarını okumalı ve seçkin kişilerin eylemlerini gözden geçirmeli, savaşlarda nasıl davrandıklarına bakmalı, zaferlerinin ve yenilgilerinin nedenlerini incelemeli, bu yolla yenilgilerden kaçınabilmeli, zaferleri taklit edebilmelidir.*¹⁸⁶

Sanat hamiliği ve patronaj ilişkilerine baktığımızda Rönesans döneminde İtalya dışındaki önemli sayıda haminin klasik tarz eserler sipariş etmeye başlaması XVI. yüzyılın başlarına denk düşer. İktidar, ruhban sınıfından veya diğer aristokratlardan olan sanat hamileri genellikle yüksek statü sahipleri arasından çıkmıştır. Rönesans, İtalya dışına yayılmaya başladıkça, krallar ve yüksek soyluların

---

¹⁸³ Niccolò Machiavelli, Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler, Çev. A. Tolga, Say Yayınları, Ankara, 2009, s. 174-175.

¹⁸⁴ Ruhtan Yalçın, "Cumhuriyetçilik : Bir Aktüalite Ontolojisi", Amme İdaresi Dergisi, http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/457db534a2a3ff9_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi, Erişim tarihi: 23 Nisan 2017, s. 9.

¹⁸⁵ Peter Burke, Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler, Çev. U. Abacı, Isık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 126.

¹⁸⁶ Niccolò Machiavelli, *Prens*, Çev. K. Atakay, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 92.

saraylarıyla daha yakından ilişkilenemeye başladıkça Rönesans'ın aristokratlaşmasından bahsedilebileceğini belirten Burke'ün sözlerinden hareketle¹⁸⁷ sanat alanında ortaya çıkan bu hamilik kavramının, düşünce yapıtlarına uyarlanması noktasında Machiavelli'nin örneğin “*Prens*” eserini Medici'ye atfetmesi de aristokratlaşan Rönesans'ın Machiavelli üzerindeki bir etkisi olabilir.

Diğer yandan edebiyat alanında patronaj ilişkileri; antik metinlerin yeniden gün yüzüne çıkarılması, tercüme edilmesi veyahut da bir hikâye, biyografi veya ender olarak da hayali bir eser türünde bir çalışmanın sponsor olan aile ile örtüşmesi çerçevesinde hayata geçirilmiştir. Patronaj ilişkilerinin edebiyattan daha ziyade mektup yazımı biçiminde tezahür ettiği görülmüştür.¹⁸⁸

Rönesans sanatında, antik eserlerin taklit edilmesine rağmen düşünce alanındaki yazılı eserlere ne denli az başvurulduğuna dair üzüntüsünü dile getiren Machiavelli, “*Söylevler*” eserinde bu düşüncesini şu sözlerle ifade etmiştir:

*...antik krallıklarda ve krallarıyla, generalleriyle, yurttaşlarıyla, yasa koruyucularıyla ve anayurtları için çalışan diğerleriyle birlikte cumhuriyetlerdeki tarihin bize gösterdiği en değerli etkinliklerin (virtù'ların) taklit edilmekten ziyade kolaylıkla beğenildiğini gördüğüm zaman hayretten ve kederden kendimi alamıyorum.*¹⁸⁹

Yenilikçilik konusunda, geç Rönesans dönemi, hareketin hem coğrafi hem de toplumsal olarak en yaygın biçimde kabul gördüğü dönem olduğundan bu dönemde ortaya çıkan önceleri sayıları daha az bir kitleye hitap eden fikir ve formları bu dönemde daha fazla insanın benimsediği ve kendine uyarladığı bir dönemi teşkil

---

¹⁸⁷ Peter Burke, *Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler*, Çev. U. Abacı, İslık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 144.

¹⁸⁸ J.R. Hale (Ed.), *The Thames and Hudson Dictionary of The Italian Renaissance*, Thames and Hudson Ltd., London, 1997, s. 240.

¹⁸⁹ Niccolò Machiavelli, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, Çev. A. Tolga, Say Yayınları, Ankara, 2009, s. 22.

eder.¹⁹⁰ Bu bağlamda da Machiavelli bu toplumsal kabulleniş ve benimsemenin verdiği teşvik ile eserlerinde bazı yenilikçi fikirleri dile getirmiştir.

Kabul görmüş ahlak normlarının sorgulanması meselesine gelirsek Machiavelli'nin "*Prens*" eserinde, bugün bile halen, hükümdara yönelik dönemi için yenilikçi ve alışlagelmişin dışında olduğu iddia edilen tavsiyeleri, içinde bulunduğu Rönesans İtalya'sı ile birlikte değerlendirildiğinde aslında o kadar da bilinmeyenin keşfi olmadığı gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Machiavelli, diplomaside çıkarıcılığı icat eden kişi değildir ama bir devlet adamının karşısına çıkacak fırsatları daha önce benzeri görülmemiş bilimsel yaklaşımla inceleyip bu olanakların var olduğuna dikkatleri çekmiştir.¹⁹¹

Zira Fransa'da İtalya'ya yönelik eleştirilerin o dönemde hayli güçlü olduğu, *dissimuler comme un italien (gerçekleri bir İtalyan gibi gizlemek)* deyiminin yaygın olduğu, İtalya'ya karşı duyulan korkuyu dile getiren François de La Noue ve Agrippa d'Aubigne'nin sırasıyla eserlerinde İtalya'nın *Tatlı Zehirleri (douces poisons)* ile *Floransa Zehiri'nden (venin florentin)* bahsetmeleri dikkati çeker. Hatta Gabriel Harvey; Machiavelli'yi "zehirli bir politikacı", Aretino'yu "zehirli bir küfürbaz" ve Pomponazzi'yi "zehirli bir filozof" olarak nitelendirmiştir.¹⁹²

Machiavelli "*Söylevler*" eserinde, İtalyanların her ulustan daha dinsiz ve daha ahlaksız olduğunu Kilise'nin de kendisini temsil edenler vasıtasıyla en kötü örnekleri verdiğini ifade etmiştir.¹⁹³ Machiavelli'nin Hristiyan devlet adamlığına yakışmadığı iddia edilen ve negatif anlam atfedilen tavsiyelerinin yine hâlihazırda dönemin İtalyanlarına yönelik dile getirilen genel eleştiriler olduğu, Machiavelli'nin yalnız başına olmadığı ve aslında döneminin yükselen trendinden etkilendiği ifade edilebilir.

---

¹⁹⁰ Peter Burke, Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler, Çev. U. Abacı, Isık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 290.

¹⁹¹ Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 18.

¹⁹² Peter Burke, Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler, Çev. U. Abacı, Isık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 298-299.

¹⁹³ Jacob Burckhardt, İtalya'da Rönesans Kültürü, Çev. B. S. Baykal, Okuyan Yayınları, İstanbul, 2013, s. 459.

Rönesans'ın son dönemlerinde, egzotik flora ve fauna hakkında giderek artan bilgi akışı sebebiyle bazı sanatçılar ve yazarların hayvan ve bitkilerin görünüş detaylarıyla daha çok ilgilenmeye başladığı göze çarpmaktadır. Lorenzo de Medici'ye verilen zürafa, Portekiz Kralı I. Manoel'in Hindistan'dan getirttiği sonra da 1514-1515'te Papa'ya hediye olarak gönderdiği fil ve gergedan gibi örnekler bu dönemde artış göstermiştir.¹⁹⁴ Machiavelli'nin de Rönesans'ın getirdiği bu realizme duyduğu ilgi ve dünya hayatına yönelik artan ilginin etkisinde kalarak birtakım hayvan metaforlarını insan doğasını açıklarken kullanması döneminin etkisinde kaldığına ilişkin bir başka göstergedir.

Rönesans döneminde çokça vurgu yapılan bir kavram olan yurttaşlık hümanizmi kavramını Hans Baron, etkin bir yaşam ve cumhuriyete hizmet düşüncesinin yurttaşlarca yaşamın en önemli ve seküler amacı olarak görülmesi gerektiği şeklinde ifade etmiştir.¹⁹⁵ Floransalı hümanistlerin sıklıkla dile getirdiği mesele de işte bu hümanizm çerçevesinde, yurttaşlar arasında uyumun korunması, birliğin muhafazası için uyum içinde olunmasının önemidir. Machiavelli de dönemdaşları gibi bu çerçevede, "*Söylevler*" eserinde yurttaş uyumuna dikkati çekmiştir.¹⁹⁶

Özellikle "*History of Italian Literature*" (1870-1871) adlı eserinde Francesco De Sanctis ve "*Machiavelli And His Times*" (1877-1882) adlı kitabında Pasquale Villari, Machiavelli'yi İtalyan ruhunun bir ifadesi olarak tanımlamış ve ulusal kimlik duygusuna yaptığı katkıya vurgu yaparak Rönesans'ı farklı bir bağlama oturttukları ifade edilmiştir.¹⁹⁷ Fakat bu tezin doğruluğu tartışmalı olabilir çünkü Machiavelli'nin Rönesans içerisinde konumlandırılma analizinin iki boyutlu yapılması zaruridir.

---

¹⁹⁴ Peter Burke, *Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler*, Çev. U. Abacı, Isık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 365.

¹⁹⁵ Charles G. Nauert, *Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü*, Çev.B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 41.

¹⁹⁶ Ahu Tunçel, "Uyum'suz Bir Cumhuriyetçi: Machiavelli", *Felsefe Logos*, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 39.

¹⁹⁷ Peter Burke, *Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler*, Çev. U. Abacı, Isık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 406.

Düşünsel anlamda ele alındığında, Rönesans İtalya'sının ve Avrupa'sının etkisinde kalarak Antikite ve Antik Roma siyasal ve askeri disiplinlerine özlem içeren yapıtlarıyla döneminin diğer düşünürleri ile paralel içerikli eserler kaleme almıştır. Yani ulusal kimlik duygusu eserlerindeki yegâne varış noktası olmamış, bir araç olarak kullanılmıştır. Devlet adamlığı boyutu çerçevesinde incelendiğinde ise, “*virtù*” ve “*fortuna*” gibi kavramlara yaptığı vurgu ile bir yandan yine Rönesans ruhundaki bireyseliğin yükselişinden etkilenirken diğer yandan bürokrasi içerisinde konumunu sağlamlaştırmak, yönetim çevresinde yitirdiği eski önemine yeniden kavuşmak gibi gayelerle bireyciliğin yanı sıra, Rönesans insanının gerçekçi doğasının bir örneği olarak apaçık bir fırsatçılık sergilemiştir.

Rönesans'ın belki de en temel kavramı olan hümanizm kavramı hususunda; Rönesans Floransa'sında yükselmekte olan hümanist akımın etkilerini, yani Orta Çağ'a özgü gelenekten kopuş ve dini taleplerin yerine bireysel menfaatlerin konulduğu eğilimini Machiavelli'nin eserlerinde görmek mümkündür. Ancak bir istisna olarak Machiavelli “*Prens*” eserinde, hümanistlerin temel inanışlarından biri olan, bir yöneticinin şeref, zafer ve nam elde etmek için adalet ve diğer ahlaki değerler gibi birtakım değerlere sahip olması gerektiği olgusundan saparak adaletin siyaset içerisinde belirleyici bir yerinin olmadığını ileri sürmüştür. Machiavelli'ye göre kentte barışın sürdürülmesi için ne kadar aşağılık veya ahlak dışı olursa olsun yöneticinin ne zaman şiddet uygulaması veya ne zaman aldatmaca yapması gerektiği kendisine kalmıştır.¹⁹⁸ Öte yandan Stephen J. Lee, Machiavelli'nin “*Prens*” eserinde Prens'ten bahsederken, “*Yetenekli, cesur insanlara saygı ve seçkin zanaatkârlara karşı, onurlu insanlara layık bir tutum göstermelidir.*” sözleriyle Rönesans ruhuna uygun bir tanımlama yaptığını ifade etmiştir.¹⁹⁹

Bu dönemde hızlı biçimde bireyciliğe doğru eğilim gösteren insan için otorite kavramı anlamını yitirmeye başlamıştır.²⁰⁰ Bu bağlamda Rönesans ile birlikte Katolik

---

¹⁹⁸ Renaissance Philosophy, Internet Encyclopedia of Philosophy (IEP), <http://www.iep.utm.edu/renaissa/>, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017.

¹⁹⁹ Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 17.

²⁰⁰ Taşkın & Becermen, Felsefe Tarihi II - Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 48.

Kilisesi'nin otoritesinin yavaş yavaş kalkmaya başladığını ve yerine Protestan kiliselerinin geçtiğini söylemek gerekir. Bu ulusal nitelikli kiliselerin mensubu olmak, ilgili siyasal birliğin de üyesi olmayı sağlamıştır. Bu da ulusal sınırların farklılaşmasını teşvik etmiştir. Bu minvalde Rönesans'ın bu süreçte oynadığı önemli rol yadsınamaz niteliktedir.²⁰¹ Dolayısıyla Kilise'den boşalan iktidara yeni bir prensin geçmesi, devletlerin kurulması aşamasında olmazsa olmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır.²⁰² Avrupa'da monarşilerin yükselişe geçmesi ve güçlenmesinin belki de nedenlerinden biri olan bu iktidar değişiminin; Machiavelli'ye de sıklıkla atfedilen ve çelişki unsuru olduğu gerekçesiyle eleştirilmesine neden olan, "Prens" eserinde yer yer monarşi kavramına yaptığı destekleyici atıflar bağlamında okunduğunda bu atmosferden etkilenmesini sağlayan husus olabileceği çıkarımına götürebilir.

Rönesans'ın bireyin yükselişi vurgusu ile paralel biçimde ortaya çıkan, kendini sunuşun mektup aracılığıyla yapılması trendinin yaygınlaşmış olduğunu, o dönemdeki yazarların, mektuplarını yazarken Petrarch, Erasmus ve Lipsius'un işaret ettiği püf noktalara dikkat etmiş olmalarından anlaşılmaktadır.²⁰³ Machiavelli de dönemin trendini takip ederek "hükümdarına" yazdığını ifade ettiği "Prens" eserinde "kendini affettirme" çabası içerisine girmiştir.

Ancak diğer yandan "en kötü köleliğin" bir cumhuriyet yönetimi altında olan kölelik olduğunu ifade eden Machiavelli, "*Kölelikler içinde en sert olanı bir cumhuriyete boyun eğmekle ortaya çıkar, çünkü birincisi daha uzun sürer ve ondan kaçma ümidiniz daha az olur; ikincisi kendi gövdesini büyütme için tüm diğer gövdeleri zayıflatmak ve dermansız bırakmak bir cumhuriyetin amacıdır. Eğer bir prens, doğulu prensler gibi tüm uygarlığı israf eden, şehirleri yok eden barbar prenslerden değilse ona boyun eğdiğinizde cumhuriyetlerdeki bu durum gelişmez.*"

---

²⁰¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Jean-Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 315.

²⁰² Mehmet Ali Ağaoğulları, "Jean-Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 340.

²⁰³ Peter Burke, Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler, Çev. U. Abacı, İslık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 371.

sözleriyle Rönesans döneminde krallara duyulan sadakatin ve monarşinin yükselişine uygun bir metin kaleme alarak bir bakıma prenslerin üstünlüğünü de ifade etmiştir.²⁰⁴

Bu dönemde resim alanında karşımıza çıkan realist akımın, düşünce alanında çalışan bireylerin de eserlerinde hayat bulduğu görülebilir. Tıpkı hümanizmden etkilenen Rönesans sanatında insan vücudunun ayrıntılı çizimlerinin bu döneme ağırlığını koymuş olması gibi, Machiavelli'nin de savunuları geçmişte yaşanmış gerçekler üzerinden ayrıntılı biçimde tasvir edilmiştir. Rönesans döneminde, bireyin yegâneliği düşüncesi sanat eserlerinde gerçeğe daha fazla "benzerlik" beklentisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁰⁵ İşte bu bağlamda dönemin yazarlarından Machiavelli'nin "sanat eseri" olan "*Prens*"in veya "*Söylevler*"in insan doğasının gerçeğine, gerçek insana daha fazla yaklaşmak amacıyla yer yer "genel kabul gören" Hristiyan ahlakına uygun olmayan, filtresiz portreler çizmesi de yine dönemin Machiavelli'sinin Rönesans'tan etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu gerçekçilik meselesi ile ilgili olarak Machiavelli, her hümanistin söylediği gibi "*ancak gerçek hakikat bilindiği müddetçe insanın kendini anlaması ve daha ileriye gitmesinin mümkün olacağını*" söylemiştir.²⁰⁶

Portre resmi ve sembolizm hususunda, modernizmin atası olarak bireyciliğin başlangıcını portreciliğin temsil ettiği söylenmiştir.²⁰⁷ Rönesans döneminde ünlü kişiliklerin portrelerinde, onların sosyal rollerine vurgu yapan sembolik nesnelere ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Önemli şahsiyetlerin resmedilen portrelerinde cübbe, taç, asa, kılıç, sütun, perde gibi sosyal statü göstergesi olan kültürel aksesuarlar yer almıştır.²⁰⁸ Benzer biçimde bu kez siyasal yaşamda statü göstergesi olan; güç, akıl,

---

²⁰⁴ Niccolò Machiavelli, Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler, Çev. A. Tolga, Say Yayınları, Ankara, 2009, s. 229-230.

²⁰⁵ Peter Burke, Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler, Çev. U. Abacı, Isık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 379.

²⁰⁶ Isaiah Berlin, "Güncelliğe Karşı Machiavelli'nin Özgünlüğü", Felsefe Logos, 18 (54), s.91-119, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 104.

²⁰⁷ Jack Goody, Rönesanslar, Çev. B. Tırnakçı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 18.

²⁰⁸ Peter Burke, Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler, Çev. U. Abacı, Isık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 380.

kurnazlık, askeri deha gibi özellikler bireyin aksesuarları olarak Machiavelli'nin eserlerinde yer almış ve Rönesans ruhunu aynı şekilde yansıtmıştır.

Rönesans hümanizminin yükselen değeri olan bireysellik konusunda, Machiavelli'nin bireysel faaliyeti yüceltme tutumu ile Rönesans hümanizmini en geniş şekliyle temsil ettiği söylenilebilir. “*Fortuna*”yı yenmek isteyen cesur hükümdarda, Machiavelli, liderlik özelliğinin en etkin biçimde mevcut olduğuna inanır. Bu açıdan bakıldığında Machiavelli bu yönüyle insanlarda karşı koyma dürtüsünün olması gerektiğini öne süren Rönesans hümanizmi düşüncesini kucaklar. Bu bağlamda Machiavelli'nin “*Prens*” eserinde, zihninde canlandığı insan portresi Rönesans hümanizminin tesirini birebir yansıtmaktadır.²⁰⁹

Rönesans ile gözleme dayanan çıkarımların yükselişi görülmektedir. Sir Francis Bacon ve dönem arkadaşları, kanıta dayalı teorilerin incelenmesini hayata geçirmiş, yenilenmiş bir şüpheciliği bilime getirmiştir. Bu şüphecilik akımı tabuların sorgulanması, bilimsel incelemenin değer kazanması, kilisenin otoritesinin sorgulanması gibi yenilikler getirmiştir. Farklı alanlarda meydana gelen bu gelişmelerin düşünce dünyasını da aydınlatması; toplum yapısı, iktidar, egemenlik, siyasal düzen, erk, sınıf ayrılıkları ve çatışmaları, siyasal uzlaş, cumhuriyetçilik gibi meselelerin de hümanizm ve realizm süzgecinden geçirilmesi ile sonuçlanmıştır. İşte bu noktada Machiavelli'nin eserlerinin de döneminin tüm yenilikleri ile etkileşim içerisinde olduğu söylenebilir. Örneğin; Machiavelli, özgürlük ve cumhuriyet yanlısı fikirler öne sürmüş olsa da mevcut düşüncelerinde şüpheci davranarak cumhuriyetin yüceliğini bir tarafa bırakmayı seçmiş, İtalya'nın o an gerek duyduğu kurtarıcının, bir tiran bile olsa, kim olduğunun önemi olmaksızın, bu kişiye İtalya'nın nasıl kurtarılacağı konusunda nasihat verme yoluna gitmiş, üstelik güçlü bir prensin zayıf bir halk tarafından tercih edilebileceği durumların da olduğunu vurgulamıştır. Kısacası

---

²⁰⁹ Ashley Kannan, Enotes, Examine the impact of Machiavellian Theory in Society Today, <https://www.enotes.com/homework-help/how-does-machiavellian-theory-impact-our-society-427907>, Erişim tarihi: 10 Ekim 2018.

Bacon'ın da ifade ettiği gibi, çağının getirdiği realizm akımından Machiavelli de etkilenmiştir.²¹⁰

Çağının söylemlerinin ve uygulamalarının en ağır eleştirisini yapan Machiavelli'nin bu eleştirilerini elbette ki gözlem yoluyla edindiği görüşlerden yola çıkarak yapması, Rönesans Floransa'sındaki meselelerden de etkilendiğini ortaya koymaktadır.²¹¹

Seçkinlik unsuru da Machiavelli'nin düşüncelerinde zaman zaman tezahür etmektedir. Floransalı hümanistlerin, uzun yıllar varlığını sürdüren devletlere örnek olarak gösterdiği Venedik yönetiminin seçkinler tarafından yönetiliyor oluşu görüşü ile uyum içerisinde Machiavelli de "*Prens*" eserinde Medicilerin ve onların himayesindeki seçkin sınıfın barış ve özgürlüğün korunmasını sağlayabilecek kesim olduğu söylemini, İtalya'yı kurtaracak yegâne kişinin "hükümdar" olacağı varsayımı ile dolaylı olarak teyit etmiştir. Zira bir Prens tarafından yönetilen oligarşik bir yapının içerisinde Prens'in etrafında elbet zengin seçkinlerin bulunacağı olgusu yadsınamaz bir gerçektir.²¹²

Hümanizmin ideal insana ulaşma gayesi, Machiavelli'nin özellikle hükümdar özelinde "*Prens*" eserinin temelinde yatan bir kavramdır. Vettori'ye yazdığı mektuplardan birinde, günlük rutinini anlatırken çiftlik hayatını küçümseyici ifadeleri göze çarpmaktadır. Kasabalılarla dama oynayarak ve sohbet ederek geçirdiği sıradan bir günün sonunda evine vardığında kapıda tozlu ve kirli gündelik kıyafetlerini çıkarıp saraylara ve prenslere layık kıyafetlerini giyerek ait olduğu dünyada hükümdarlarca sevinçle karşılandığını ifade etmesi,²¹³ içinde yatan üst sınıfa mensup olma duygusunu bütün şeffaflığı ile ortaya koymaktadır. Düşünün, halkın iyiliği, ortak iyi, halkçı

---

²¹⁰ Isaiah Berlin, "Güncelliğe Karşı Machiavelli'nin Özgünlüğü", Felsefe Logos, 18 (54), s. 91-119, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 95, 99.

²¹¹ Ahu Tunçel, "Uyum'suz Bir Cumhuriyetçi: Machiavelli", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 40.

²¹² Ahu Tunçel, "Uyum'suz Bir Cumhuriyetçi: Machiavelli", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 41.

²¹³ Giorgio de Santillana, Seçme Metinlerle Rönesans Filozofları, Çev. İ. Yıldız-A. Gelmez, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s. 123-124.

savunulara vurgu yaptığı “Söylevler” eserinde ortaya koyduğu düşünceler ile mektuplarında çizdiği bu kişiliğin arasındaki farkın, Rönesans’ın ideal insana ulaşmak, bireyin kendisini bilgi ve üstün zevklerle donatmak arzusundan şekillenen bir üst insan olma, halktan farklı olma varsayımını da ortaya koyuyor olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Çağdaşı İtalyan hümanistlerinin savunduğu, yurttaşlar arasındaki uyum meselesini eleştirdiği gözlemlenen Machiavelli’nin bu eleştirisini Roma tarihini inceledikten ve Roma’yı büyük kılanın yerel huzursuzluk ve kargaşalar olduğunu saptadıktan sonra yapması Rönesans’ın Antik Roma’ya duyulan özlem vurgusundan ilham almıştır. Machiavelli’ye göre bir devlet için en uygun yönetim karma anayasal düzendir. Hatta böyle bir anayasanın uygulanışı konusunda yol gösterici olarak yine Roma örneğini almıştır.²¹⁴

Oportünist Machiavelli ne tam bir cumhuriyetçi ne tam bir monarşi yanlısıdır. Bir eserinde belirli bir siyasal rejimi diğer bir eserinde başka bir modeli öngörmesi herhangi bir çelişki veya bir tutarsızlık değildir. O, yalnızca Rönesans insanının milliyetçilik duygularının yükselişe geçmesinin²¹⁵ etkisi altında kalan ve de İtalya’nın ulusal birliği ile özgürlüğünü elde etmek ve hayal ettiği, geçmişteki Roma’nın siyasal mertebesine ulaşmasını sağlamak için hangi seçenek daha başarılı sonuç verecekse o seçeneği yüceltmış bir düşündürüdür. Hatta prenslik ile cumhuriyet arasındaki çelişkili görünen bağlantının “cumhuriyeti hazırlayan diktatörlük” şeklinde yorumlandığı da olmuştur.²¹⁶ Düşünürün oportünizmine bir örnek olarak “Söylevler” eserinin 31. Bölümünde “Sürgüne yollanmış kişilere inanmak tehlikelidir.” sözleri verilebilir.²¹⁷ Kendisinin de daha sonra Mediciler tarafından sürgüne gönderileceğinden bihaber

---

²¹⁴ Ahu Tunçel, "Uyum'suz Bir Cumhuriyetçi: Machiavelli", Felsefe Logos, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 41, 42.

²¹⁵Barış Ceylan, Zamanın Tutsaklığında Milliyetçiliği Vareden Sadakat, https://www.academia.edu/3597273/Milliyet%C3%A7ilik_De%C4%9Ferlendirmesi?auto=download, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 1.

²¹⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Niccolo Machiavelli: Prensın İktidarından Devlete", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 339.

²¹⁷ Niccolò Machiavelli, Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler, Çev. A. Tolga, Say Yayınları, Ankara, 2009, s. 342.

olarak yazdığı ve Lucanialıların Epiruslu Alexandros'u nasıl öldürdüklerine değinen ve uyarıda bulunan ifadeleri bu bağlamda dikkat çekicidir.

Machiavelli her ne kadar “*Prens*” eserinde otoriter bir Prens'in yönetimini ideal yönetim biçimi olarak sunuyor gibi görünse de dikkatli okunduğunda toplumun yurttaşların katılımına dayanan bir yönetim biçimine izin vermeyecek şekilde karışıklık içinde olduğu durumlar için bir istisna ve geçici bir çözüm olarak işaret ettiği bir yönetim modeli olduğu görülmektedir. Diğer yandan Medici ailesinin prenslik döneminde bile Floransa'nın cumhuriyetçi olarak kalması ve Piero de Medici'nin yurttaşların gözünden düşmesi akabinde iktidardan indirilmesi, Medici hegemonyasının yurttaşların zımni onayına dayanmakta olduğunu göstermektedir.²¹⁸

Machiavelli'nin de monarşi yanlısı tutum sergilediği “*Prens*” eserini, yurttaşların istememesi durumunda Monarkın belki de tahttan indirilebileceğine olan inancının verdiği rahatlıkla kaleme almış olabileceği ileri sürülebilir.

Rönesans döneminin baskın görüşlerinden biri, “tek ülke, tek din” ilkesine dayanan ve krala bağlılık olgusuyla bütünleşen ulusal bir anlayıştır. Bu yaklaşımın kökeninde de sadakat kavramı bulunmaktadır. Yani krala sadakat üzerine kurulu inanç yapısı vatan kavramını kral kavramında bütünleştirmiştir.²¹⁹ İşte tam da bu noktada Machiavelli'nin “*Prens*” eserinin yapıtaşını Medici'ye yönelik bu sadakat inancı oluşturmuştur. Ancak Hristiyanlık dini baskı altında alçakgönüllülüğü ve sabrı teşvik ederek bir zayıflık örneği olmuştur. Machiavelli, Roma Kilisesi'nin hırsını ve yozlaşmasını görmüş ve bunu Hristiyanlığın düşüşü, İtalya'nın zayıflaması ve bölünmesinin kaynağı olarak yorumlamıştır.²²⁰

---

²¹⁸ Charles G. Nauert, Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 45, 106.

²¹⁹ Barış Ceylan, Zamanın Tutsaklığında Milliyetçiliği Vareden Sadakat, https://www.academia.edu/3597273/Milliyet%C3%A7ilik_De%C4%9Ferlendirmesi?auto=download, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 1.

²²⁰ William Gilbert, Renaissance and Reformation, Lawrence, KS: Carrie Books, 1998, Chapter 4, Niccol Machiavelli, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/04.html, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, s. 8-9.

İtalya'da Rönesans döneminde toplumdaki yozlaşma göz önünde bulundurulduğunda Machiavelli'nin geleneksel ahlak kuralları çerçevesinin dışına çıkarak yazdığı iddia edilen "*Prens*" eserindeki tavsiyelerin aslında oldukça masum kaldığı iddia edilebilir. Zira o dönemde Rönesans'ın getirdiği bireycilik, bireyin kendi potansiyelini fark etmesi özelliğine bağlı olarak İtalyan kültüründe, adalete güvenmeme, kendi adaletini bireyin kendisinin sağlaması, adam öldürmenin haklı görüldüğü durumların mevcut olması, toplumun şiddet ve cinayete bu denli meyilli olması, din adamlığı kisvesi altında toplu cinayetlerin işlenmesi ve çok sayıda suç işleyen haydut olması, parayla cinayet işleyen insanların sayıca fazla oluşu, insanların vahşi yapıları, korku, kişisel düşmanlıklar veya öç alma duygularıyla işlenen suçların varlığı, genç kızların topluma karışmalarının önündeki engeller sebebiyle sosyal statüleri fark etmeksizin olgun ve yaşça daha ileri kadınların gayrimeşru ilişkilerinin meşru addedilmesi gibi meseleler vuku bulmuştur. Öte yandan gelişmiş bir bencillik duygusuna sahip olan ve bu doğrultuda hareket eden İtalya'daki halkın, sırf bu özelliğinden dolayı bile kötülüğe başka uluslardan daha yakın olması ihtimali ileri sürülmektedir.²²¹ Hatta Machiavelli, cumhuriyetçi bir yapının başarısının tarihsel koşullara bağlı olduğunu ve Floransa da dâhil olmak üzere bazı toplumların ahlaki olarak kendilerini yönetmek için uygun olmadıklarını da açıkça belirtmiştir.²²² Bloch, bu devirden bahsederken Rönesans'ın yalnızca felsefe, bilim ve sanat alanlarında devlete ev sahipliği yapmadığını aynı zamanda büyük suçlular, Cesare Borgia'lar dönemi olduğunu vurgulamıştır.²²³

Machiavelli'nin eserlerini üzerine inşa ettiği temel prensip tarihin tekerrür edeceği fikridir. Düşünür, geçmiş olayların derinlemesine incelenmesi suretiyle bir cumhuriyetin başına neler gelebileceğinin öngörülebileceğini, eski yöntemlere başvurulabileceği veya olaylardaki benzerlikler üzerinden yeni yöntemlerin kolayca

---

²²¹ Jacob Burckhardt, İtalya'da Rönesans Kültürü, Çev. B.S. Baykal, Okuyanüs Yayınları, İstanbul, 2013, s. 477-485.

²²² Charles G. Nauert, Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 45.

²²³ Ernst Bloch, Rönesans Felsefesi, Çev. H. Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 133.

yaratılabileceğini ifade etmiştir.²²⁴ Tıpkı Rönesans'ın eski insanın bilgisinden, tecrübesinden, değişmeyen insan doğasından faydalanarak yeni ideal insanı oluşturma çabasıyla ortaya çıkması gibi.

Son olarak, Skinner, "*Prens*" eserinin düşünürün çağında olup bitenlere bir tepkisi olduğunu söylemiştir. John Sanbonmatsu, postmodern "*Prens*" eserinde düşünürün yaşadığı dönemde iki gelişmenin onu etkilediğinden bahseder: "*Siyasi otoritenin geleneksel kaynakları gerilemekte ve halk gücünü kendinden alan ve iktidarı zorlayan bir güç olarak ortaya çıkmaya başlamaktadır.*"²²⁵

Yani başlangıcında, kaosa karşı iradesini kabul ettirebilecek bir prensin başta olduğu bir monarşinin olacağı ve ardından da bu yapının bir cumhuriyete evrilecek sistem haline geleceği kurgusunu İtalya'daki bu iki gelişme sayesinde tasarlayabilmiştir.

4. Sonuç

Floransa'nın yönetiminde Medicilerin olması ve Akademi'deki hümanistlerin varlığı sayesinde Rönesans, ilk önce Floransa'da ortaya çıkmıştır. Birbiri arkasından gelen ve farklı alanlardaki yenilikçi eserler sayesinde Floransa, XV. yüzyılın sonuna kadar dönemin merkezi olarak kalmıştır. XV. yüzyılın sonundan itibaren ise Floransa yerini, Rönesans'ın diğer büyük ev sahibi olan Roma'ya bırakmıştır. Dolayısıyla Rönesans'ın ortaya çıkması, gelişmesi ve zirveye çıkmasına temel hazırlayan tüm gelişmelerde merkezi konumda rol almış olan Medici hanedanı ile olan ilişkisi Machiavelli'nin Rönesans hümanizminin siyasal düzlemde tüm özelliklerini barındıran bir siyaset teorisi yaratmasına vesile olmuştur.

---

²²⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Niccolo Machiavelli: Prens İktidarından Devlete", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 326.

²²⁵ Kurtul Gülenç, "Niccolò Machiavelli", Siyaset Felsefesi Tarihi- Platon'dan Zizek'e (ed. A. Tunçel, K. Gülenç), s. 134-164, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 162.

Machiavelli ile bir dönem olarak Rönesans veya bir ideoloji olarak hümanizmin yakın ilişkisi birçok düşünür tarafından da dile getirilmiştir. Örneğin; Bourdieu'nün de söylediği gibi Machiavelli, hümanist düşüncenin bir alanında ortaya çıkmıştır.²²⁶ Benedetto Croce, Machiavelli'nin Rönesans'ın saf ifadesi olarak kabul edildiğini²²⁷ ve ıstıraplı bir hümanist olduğunu ifade eder. A. H. Gilbert, Machiavelli'nin kendi döneminin tipik bir parçası olduğunu, hükümdarlar için bir ayna olduğunu söyler. Herder'e göre ise Machiavelli kendi çağının şaşılacak bir aynasıdır, kendi zamanının sınırlarına duyarlı bir düşündürdür. Machiavelli; Herder, Ranke, Burd, Gennaro Sasso tarafından çağdaş gözlemcilik konusunda engin bir düşünür addedilir. Marx, "*Floransa Tarihi*" eserini bir başyapıt olarak nitelerken Engels, "*Doğanın Diyalektiği*" eserinde onu *Aydınlanma'nın devlerinden biri olarak işaret eder.*²²⁸ Murat Satıcı'nın, Bernard Crick'in sözleriyle aktardığı gibi "*Machiavelli'nin görüşü, açıkça, İtalyan Rönesansı'nın bir parçası olarak tarihseldir.*"²²⁹

Walter H. Pater'in "*Rönesans*" eserinin önsözünde de ifade ettiği gibi:

*İtalya'da Rönesans dönemi, o dönemde yaşayan kişilikler için üretkenliğin olduğu, çok yönlülüğün bulunduğu mükemmel bir devirdir ve bu dönemin filozofları, sanatçıları kendi başlarına, diğerlerinden soyutlanmış halde yaşamlarını sürdürmemişler, ortak bir havayı soluyarak birbirlerinin etkisi altında kalmak suretiyle yaratıcılıklarını ortaya koymuşlardır.*²³⁰

---

²²⁶ Pierre Bourdieu, Devlet Üzerine Collège de France Dersleri (1989-1992), Çev. A. Sümer, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 398.

²²⁷ Benedetto Croce (2014-3), "Machiavelli ve Vico: Politika ve Ahlak", Felsefe Logos 2014, Yıl 18, Sayı 54, s. 51-55, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 51.

²²⁸ Isaiah Berlin, "Güncelliğe Karşı Machiavelli'nin Özgünlüğü", Felsefe Logos, 18 (54), s. 91-119, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 93-95.

²²⁹ Murat Satıcı, Ahlak-Politika İlişkisi Açısından Machiavelli'nin Politika Teorisi, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, <http://www.flisdergisi.com/sayi20/115-132.pdf>, Erişim tarihi: 5 Mart 2017, s. 115.

²³⁰ Walter Pater, Rönesans, Çev. A. Aydoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 30.

Bu bağlamda örneğin; “Söylevler” eserinde Machiavelli de 1494 istilası sonrası gelişen olaylardan çok etkilenmiş olan Floransalı kuşağın duygularını ifade etmiştir.²³¹

Biz de bu çalışmada XV ve XVI. yüzyıllarda Avrupa’nın ve bilhassa da Floransa’nın genel durumuna değindikten sonra görmekteyiz ki ilkin Machiavelli’nin “Prens” eserinde dile getirdiği iddia edilen, “her türlü ahlak yasasını hiçe saydığı kabul edilen siyasal sistemi” yani diğer bir deyişle “dürüstlükten yoksun siyaset” anlayışı aslında kendi dönemi içerisinde bir “gereklik”ten doğan bir çözüm arayışıdır. Machiavelli’nin bugün siyaset biliminin temel davranışlarını somutlaştırması ve bilimsel bir sistematığe aktarması bir tesadüf değil çağının gerektirdiği birtakım zaruretten ortaya çıkmış bir düşünce sistematığıdır.

Bu bağlamda “raison d’état” dediğimiz Rönesans tartışması da bu hususa işaret eder. Zira Poggi’nin ifade ettiği gibi siyasal çıkarları hedeflemek; ahlak ve hukuk sınırlarının dışına çıkmak, dizginlenmemiş kuvvet ve kasti aldatmacalardan meşru olarak yararlanmak demektir.²³² Bourdieu, bu görüşü, “Devlet aklı, hane mantığından daha güçlüdür; hislerden, merhametten, hayırseverlikten, feodal sevgiden vb. daha güçlüdür.” sözleriyle ifade etmiştir.²³³ Bir amaç uğrunda ahlaka aykırı araçların kullanılmasına başvuruluyorsa ve o amaç devletin ve/veya ulusun çıkarları olarak belirleniyorsa dar anlamıyla hikmet’i hükümetin, Makyavelizmin özel bir ifade ediliş biçimi haline dönüştüğü söylenebilir.²³⁴

İkincisi; Machiavelli ile Rönesans’ın yükselen değeri Antik Roma’ya özlem temelli eğilimlerin ilişkisi ise düşünürün siyaset kuramının İtalya’da o dönemin koşullarına uygun birtakım pratik çözümler sunan bir özelliğe sahip olmasında açıkça

---

²³¹ Peter Burke, Avrupa’da Rönesans Merkezler ve Çeperler, Çev. U. Abacı, Isık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 126.

²³² Gianfranco Poggi, Devlet/Doğası, Gelişimi ve Geleceği, Çev. A. Babacan, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 61.

²³³ Pierre Bourdieu, Devlet Üzerine Collège de France Dersleri (1989-1992), Çev. A. Sümer, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 308.

²³⁴ Ozan Erözden, "Makyavelizm, Hikmet-i Hükümet ve Modern Devlet", Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite, (ed. C.B. Akal), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012, s. 64-65.

görülmektedir.²³⁵ Machiavelli eserlerindeki tavsiyelerini kendisi bizzat geçmişteki olaylar üzerinden betimlemeyi seçmiş ve bir anlamda tarihin ve tarihten çıkan derslerin kendisine önderlik etmesini beklemiştir. Floransa kentinde hümanist çalışmalar alanında yetişenlerin sahip oldukları siyasal becerilerin hümanistlerin prensleri yüceltmek ve onlar adına propaganda yapmak üzere görevlendirilmesine yol açtığı²³⁶ gerçeği göz önünde bulundurulduğunda “*Prens*” eserinin kaleme alınış gayesi de tüm berraklığıyla karşımızda belirlemektedir. Quentin Skinner’ın ifade ettiği gibi “*Prens*”in kaleme alınış amacı cumhuriyetçi olmasından dolayı görevden uzaklaştırılması gerekçesiyle Medicilere İtalyan birliğini kurma meselesinde kendilerine yardımcı olabileceğini göstermektedir.²³⁷

Ancak durumu bu şekilde özetlemek, bu büyük düşünürün çok katmanlı siyaset anlayışını basite indirgemek olacaktır. Zira Machiavelli aslında doğrudan bir Rönesans tesiri olan Antik Roma’ya duyduğu hayranlık ve özlem ile İtalya’nın Roma’nın mirası olduğu düşüncesiyle artan milli duygularını ve gönlünde yatan birleşik İtalya hayalini, bireysel menfaatlerini ön plana koyan Rönesans insanının cesareti ve ataklığıyla bir araya getirerek bir taşla iki kuş vurmaya arzu etmiş hem İtalya’nın hem de Niccolò’nun kurtuluşunu tasarlamıştır.

Üçüncüsü; bu açıdan bakıldığında da Machiavelli, günümüzde yaşayan modern insanın istekleri, amaçları, hedefleri, arzularından çok da farklı şeylerin peşinde olmamıştır. Günümüzde Makyavelizm olarak adlandırılan davranış veya düşünüş kalıpları, uygulanması veya benimsenmesi için özel bir çaba gerektiren unsurlar değildir ve modern insan doğasından farklı birtakım özelliklere de gönderme yapmaz. Düşünür, kendi çağına göre yenilikçi görünen tüm fikirlerine rağmen aslında Antik Roma insanını modern insana bağlayan bir köprü vazifesi görmüştür. Goody, Rönesans döneminde Petrarca’nın bireysellik kavramını geliştirdiği ve bunun “modern

---

²³⁵ Taşkın & Becermen, *Felsefe Tarihi II - Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 49.

²³⁶ Charles G. Nauert, *Avrupa’da Hümanizma ve Rönesans Kültürü*, Çev. B. Tırnakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 47.

²³⁷ Ahu Tunçel, "Uyum’suz Bir Cumhuriyetçi: Machiavelli", *Felsefe Logos*, 18 (54), s. 35-49, Fesatoder Yayınları, İstanbul, 2014, s. 36.

insanın” doğuşunu temsil ettiğini ifade etmiştir.²³⁸ İtalyan kent devletlerinin cumhuriyetçi görünüşlerinin arkasında aslında despot bir yönetim ile yönetiliyor oluşları gerçeği düşünürün tüm eserlerinin öz fikrini oluşturmuştur. İşte tam da bu sebeptendir ki Machiavelli, kimi eserlerinde cumhuriyetçi kimi eserlerinde monarşi yanlısı olmakla eleştirilmiştir. Nihayetinde Rönesans’ın pragmatist Prens’i, artık günümüzde hayatın her alanında modern insan olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra değineceğimiz XVIII. yüzyıl Aydınlanması’nın başat düşünürlerinden biri olan Rousseau’nun da “*Toplum Sözleşmesi*” eserinde ifade ettiği gibi Machiavelli, krallara ders veriyor görünmesine rağmen aslında halka öğütler vermiş ve onlara birçok şey öğretmiştir. Rousseau, Machiavelli’nin “*Prens*” eserinden “*Cumhuriyetçilerin kitabıdır.*” şeklinde söz etmiştir.²³⁹

Machiavelli’ye ayırdığımız bölümün sonuna geldiğimiz için Rönesans’ın bitiş tarihini temsil etmek üzere John Gribbin’in 1687 yılının temel alınmasını önerdiğini burada hatırlatalım. Zira Isaac Newton bu tarihte “*Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*”yı yayımlamıştır. Böylelikle biz de bu bağlamda Modernite ve Hobbes bölümüne geçmek üzere Rönesans ve Machiavelli bölümünü burada sonlandırırken bir tarihsel dönemden diğerine kolayca geçemeyeceğimizin bilinciyle Rönesans’ın aslında halen sürdüğünü ileri sürebiliriz.²⁴⁰

---

²³⁸ Jack Goody, Rönesanslar, Çev. B. Tırnakçı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 13.

²³⁹ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 68.

²⁴⁰ John Gribbin, Bilim Tarihi, Çev. B. Gönülşen, Alfa Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 2017, s. 13.

İKİNCİ BÖLÜM

XVII. YÜZYIL VE THOMAS HOBBS

1. Giriş

Machiavelli'nin yaşadığı dönemin Avrupa'sına damgasını vuran Rönesans Hareketi'nden sonra yepyeni bir çağ başlamıştır.²⁴¹ Ancak bu yeni çağın felsefesi, kökenini Rönesans'tan almış olsa da tamamıyla yeni bir felsefedir. XVII. yüzyıla tekabül eden bu çağ, Modern Felsefe'nin doğuşunu simgelemiş ve işte Hobbes da çağdaşı Bacon gibi XVII. yüzyılın İngiltere'sinde Modernite'nin temellerini atan düşünürlerden biri olmuştur.²⁴²

Christopher Hill, XVII. yüzyılda olup biten olayların, gelişmelerin, günümüz dünyasının hala bir parçasını oluşturduğunu ifade etmiştir.²⁴³ Yani aslında günümüzde modern insanın dünyasını şekillendiren fikirlerin, korkuların, tutsaklıkların, çekincelerin, hedeflerin, hayallerin, sevinç ve önyargıların kökenini XVII. yüzyılda aramak muhtemelen çok da abartılı bir yönelim olmayacaktır. McNeill'in de işaret ettiği gibi, Avrupa medeniyetinin bugün başarı addedilen uygarlık mertebesine erişmesinde söz konusu bu yüzyıllarda yaşadığı deneyimler ve geçirdiği sancıları ilk elden deneyimlemiş veya bunlara tanık olmuş birçok düşünür, filozof ve bilim insanının katkısı yadsınamaz.²⁴⁴ Dolayısıyla aslında modern tarihin büyük devrimci

---

²⁴¹ Rönesans'ın bitişi olarak kesin bir tarih vermek kolay olmasa da kimi çalışmalarda 1700 yılının hatta 1687 yılının yani Isaac Newton'un *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*'yı (Doğa Fesefesinin Matematiksel İlkeleri) yayınladığı tarihin bu bağlamda işaret edildiğini görmek mümkündür. Bk. John Gribbin, *Bilim Tarihi*, Çev. B. Gönülşen, Alfa Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti. İstanbul, 2017, s. 13.

²⁴² Ahmet Cevizci, *17. Yüzyıl Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 13.

²⁴³ Christopher Hill, *İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714*, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 13.

²⁴⁴ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev. A. Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 455.

yüzyılı olarak nitelendirilebilecek bu yüzyılda insan soyunun düşüncesinde köklü bir değişim olmuştur.²⁴⁵

Batı biliminin başlamasını sağlayan çıkış noktası Rönesans'tır. Bu kapı bir kez açıldıktan sonra da teknolojinin gelişmesine katkıda bulunarak devamlılığını sağlamış, gelişmiş teknolojilere bilim alanındaki yeni fikirler öncülük etmiş, ortaya çıkan gelişmiş teknolojiler sayesinde de bilim adamları yeni fikirlerini daha büyük bir kesinlikle sınamak için gerekli olan araçları elde etmişlerdir. Yani bu yüzyılda önce teknolojiye ulaşılması suretiyle bilim ve teknoloji bir araya gelmiş, bunun kaçınılmaz sonucu ise ilerlemenin hızla sürmüş olmasıdır.²⁴⁶

XVII. yüzyıl İngiltere'si, iç karışıklık ve çatışmalarla tanımlanmış bir dönemi temsil etmektedir. Bu dönemin başlangıcında tahtta bulunan İngiltere Kralı I. James'in dönemi nispeten istikrarlıyken I. James'ten sonra tahta çıkan I. Charles döneminde İrlanda ve İskoçya'da iç savaş ve isyan patlak vermiştir. I. Charles'ın idam edilmesinin ardından İngiltere'de monarşi sona erdirilmiş, Cumhuriyet rejimi tesis edilmiş, çeşitli anayasal reformlar uygulamaya konulmuş ancak başarılı olunamayınca monarşi tekrar tesis edilmiştir. Ülkede bir müddet barış hüküm sürmüştür ancak ardından Kral II. Charles da 1670'lerde isyanlarla karşı karşıya kalmış ve ülkede Dışlama Krizi yaşanmıştır. Stuart İngiltere'sinde istikrarsızlığı yaratan en büyük faktörün din faktörü olduğu ileri sürülebilir. Zira Reform hareketinin Avrupa'daki Hristiyan birliğine gölge vurduğu dönemde İngiliz tahtına çıkan I. James, üç krallıkta da önemli dini bölünmelerle karşı karşıya kalmıştır. Farklı dini grupların mevcudiyeti, hükümetler için sorun teşkil etmiş zira bu grupların var olduğu dönemde dini farklılıklar siyasi itaatsizlik ve isyan ile bağdaştırılmıştır. I. James'in din konusunda güttüğü siyasetinde gösterdiği aydın yaklaşım, çatışmayı en aza indirgemeye yardımcı olmuş olsa da sonradan tahta çıkan krallar aynı yaklaşımı sürdürmemiştir. Hatta İç Savaş'ın patlak

---

²⁴⁵ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası IV. Cilt-18. Yüzyıl: Aydınlanma ve Devrim*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 5.

²⁴⁶ John Gribbin, *Bilim Tarihi*, Çev. B. Gönülşen, Alfa Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 2017, s. 12.

vermesinde, İngiltere monarşisinin Katoliklerin eline geçtiği paranoyası gibi dini kökenli meseleler oldukça etkili olmuştur.²⁴⁷

İşte bu bağlamda çalışmamızın birinci bölümünde; Thomas Hobbes'un yaşadığı dönemde Avrupa'da kanıksanmış ve yerleşmiş olan monarşi yönetim şeklinin karşısında parlamentoculuğun ve demokrasinin filizlenmesine zemin hazırlamış olan İngiltere'deki gelişmeleri ele alacağız.

2. XVII. Yüzyıl İngiltere'sine Genel Bir Bakış

Bu bölümde İngiltere'nin XVII. yüzyılda geçirdiği bunalımlı sürecin iyi anlaşılabilmesi için belli başlı bazı hususlarda genel bir bilgi verilmesinin faydalı olacağı düşüncesinden hareketle öncelikli olarak İngiltere'deki siyasi durumun, iktisadi gelişmelerin ve bu dönemde halkın geçirdiği sosyal ve kültürel değişimler ile etkileşimlerin güncel yaşam üzerindeki etkisi gibi hususlara değineceğiz. Ardından Thomas Hobbes'un siyasal olanı merkeze aldığı metinlerdeki haliyle söz konusu hususların bu metinlerdeki izdüşümlerine bakmaya çalışacağız.

2.1. İngiltere'nin Siyasal Yapısı ve İktisadi Gelişmeleri

İngiltere'nin XVII. yüzyıldaki durumu bütünüyle bir karmaşayı yansıtır. Zira Kral ile Parlamento arasındaki egemenlik mücadelesi ve Hristiyan inancının çeşitli mezhepleri arasındaki ihtilaflar sebebiyle ülke, kısa süre içinde bir iç savaşa sürüklenmiştir.²⁴⁸ Ancak bu dönemdeki sosyal değişimler ile 1640'tan sonraki İngiltere'deki siyasal istikrarsızlık arasında doğrudan ve büyük neden sonuç bağları kurmak oldukça zordur.²⁴⁹

²⁴⁷ Angus Stroud, *Stuart England*, Routledge, London, 1999, s. 205-206.

²⁴⁸ Solmaz Zelyüt, *Dört Adalı–Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, Doğubatı Yayınları*, Ankara, 2012, s. 13.

²⁴⁹ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714 Fourth Edition*, Routledge, New York, 2012, s. 61.

Thomas Hobbes'un yaşadığı dönemi de biçimlendiren 1500-1648 yılları arasında Avrupa Kıtası'ndaki topraklar genellikle monarşi iktidarlarının başlarında bulunduğu devletler tarafından paylaşılmıştır.²⁵⁰ İşte bu monarşi hükümetlerinden birisi de Hobbes'un yaşadığı dönemde İngiltere'nin başında bulunan Stuart hanedanıdır. Biz de bu bağlamda Hobbes'un 91 yıl süren yaşamı boyunca Stuart hanedanına mensup olarak tahta çıkan İngiltere kralları ile kısa bir süre olsa da iktidarı ele geçiren ve adına Protektora denilen bir cumhuriyet tesis eden Oliver Cromwell ve Parlamento yönetimine, iç savaşa, Restorasyon'a²⁵¹ ve diğer gelişmelere tarih kronolojisi içerisinde kısaca değineceğiz. Bu gelişmelerden sonra meydana gelen ve II. Charles'ın oğullarından birinin tahta çıkmasını engellemeye yönelik "Dışlama Krizi", İngiliz monarşisinin bugünkü halini belirleyen ve kralın parlamentonun onayı olmadan başka bir ülkeye savaş açamaması kısıtlamasını getiren ve Protestanların tahta çıkabilmesini sağlayan 1701 tarihli Tevarüs Kanunu (*Act of Settlement*²⁵²) gibi hususlar,²⁵³ Hobbes'un hayatını kaybetmesinden sonra gelişen olaylar olduğundan bu çalışmada bu hususlara ayrıntılı olarak yer veremeyeceğiz.

Hobbes'un doğum tarihi olan 1588 yılı ile ölüm tarihi olan 1679 yılları arasında İngiltere'nin başında üç Stuart Kralı geçmiştir. I. James, 1603 yılında tahta çıkıp 1625 yılında tahtı I. Charles'a devretmiştir. I. Charles ise 1625 yılından 1649 yılına kadar

---

²⁵⁰ William H. McNeill, Dünya Tarihi, Çev. A. Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 433.

²⁵¹ İngilizce *Restoration*, *İngiltere'de* iç savaş döneminde Kral I. Charles'ın 30 Ocak 1649 tarihinde idam edilmesiyle başlayan ve Fetret Devri'yle devam eden süreçte *İngiltere* monarşisinin II. Charles'ın 29 Mayıs 1660 tarihinde Londra'ya girmesiyle başlayan dönemi anlatır. Ayrıntılı bilgi için bk. Wikipedia, Restorasyon, <http://www.wiki-zero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvUmVzdG9yYXN5b25fKMSwbmdpbHRlcmUp>, Erişim tarihi: 12 Mayıs 2018.

²⁵² Tevarüs Kanunu, 1689'da William ve Mary tarafından kabul edilen Haklar Bildirgesini pekiştirerek 1701'de kabul edilmiştir. Bu kanunun esas amacı, İngiliz tahtına bir Protestan'ın çıkmasını sağlamaktır. 1707'de, Birlik Yasası'nın bir sonucu olarak, bu Kanun İskoçya'da da yürürlüğe konulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. İngiltere Parlamentosu Web Sitesi, 1701 Act of Settlement (Tevarüs Kanunu), <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/revolution/collections1/parliamentary-collections/act-of-settlement/>, Erişim tarihi: 12 Mayıs 2018.

²⁵³ Jason Peacey, News, Politics and People 1603-1714, State Papers Online Part III – 1509-1714, Gale Cengage Learning, <http://gale.cengage.co.uk/images/Peacey%20News%20Politics%20People.pdf>, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018, s. 1.

ülkeyi yönetmiştir. Hobbes'un yaşadığı döneme tekabül eden son Stuart Kralı II. Charles ise 1660 yılında tahta çıkıp 1685 yılına dek tahtta kalmıştır.

Hobbes'un devri ile çakışan ilk İngiltere Kralı, Kraliçe Elizabeth sonrasında İngiltere tahtına I. James adıyla çıkan İskoçya Kralı VI. James'dir. İngiltere bu Kral'ın döneminde barış içindedir ve ülkede 1610 ile 1621 yılları arasında "Bozuk" veya "Bozulmuş" Parlamento adı verilen Parlamento görev yapmıştır.²⁵⁴ Siyasal yaşam gerilimli ve ihtilafli olmuş olsa da bu dönemde yaşayanlar genellikle monarşi yanlısı bir tutum sergilemiştir.²⁵⁵ Kral James döneminde yaşanan mali sıkıntılar, akıllıca yürütemediği din ve dış politika alanındaki hamleleri ile "kralların ilahi hakları"na olan sağlam inancı bir araya geldiğinde parlamentoda kendisine karşı büyük bir öfke oluşmuştur.²⁵⁶ I. James hanedanlığın yerinin sağlamlaştırılması hususunu; bir imparatorluk monarşisi altında mükemmel birliğe giden yolun ilk adımı addetmiştir. Bu sebeple I. James, bütün bir Karşı Reform hareketine ve Papalık şeklinde zuhur eden "Antichrist"a (Sahte İsa) direnmeye çalışan Protestan Avrupa'da, İngiliz liderliğine olan beklentiyi ortaya çıkarmıştır.²⁵⁷ Diğer yandan Avrupa'nın XVII. yüzyılda geçirdiği huzursuzluk ve isyanlarla dolu sürece baktığımızda hoşnutsuzluğun yalnızca I. James'in idaresindeki İngiltere'de değil diğer ülkelerde de benzer şekilde deneyimlendiği görülmektedir.²⁵⁸ I. James döneminde Parlamento'nun monarşi içerisindeki rolü konusunda taht ile arasında ihtilaflar ve gerginlikler yaşanmış, 1605

---

²⁵⁴ I. James'in saltanatının ikinci parlamentosuna verilen isimdir. İki ay süren (5 Nisan-Haziran 1614) çalışmaları sırasında hiçbir iş yapmadan, yasa çıkarmadan dağıtıldığı için bu isim verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk: Christopher Hill, İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 400.

²⁵⁵ John Coffey, John Goodwin and the Puritan Revolution: Religion and Intellectual Change in 17th Century England, The Boydell Press, Woodbridge, 2006, s. 23.

²⁵⁶Stella Nangonová, British History and Culture, University of Ostrava, Complementary text to The UK 2006: A Course in British Realia, http://www1.osu.cz/~valoskova/stud_opora_Stella.pdf, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018, s. 11.

²⁵⁷ Allan I. Maccines, "The Multiple Kingdoms of Britain and Ireland: The 'British Problem'", A Companion to Stuart Britain (ed. B. Coward), Blackwell Publishing, Cornwall, 2003, s. 4, 9

²⁵⁸ J. M. Roberts, Avrupa Tarihi, Çev. F. Aytuna, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2015, s. 344.

yılında Kral'a karşı Katolik Guy Fawkes adlı kişi ve arkadaşları tarafından Katolik Barut Komplosu²⁵⁹ olarak adlandırılan bir komplo düzenlenmiştir.²⁶⁰

İngiltere tahtına geçtiği sırada İskoçya'yı hâlihazırda 29 yıldır yönetmekte olan James, iki ülkenin birliğini pratikte çok önceden sağlamış olsa da İngiltere ile İskoçya arasındaki resmi birlik Parlamento tarafından onaylanan bir kararla ancak 1707 yılında sağlanmıştır.²⁶¹ Buna karşın İngiltere, İskoçya ve İrlanda'nın çoklu monarşi içerisinde yönetilmesine atıfta bulunan "saltanat birliği" 1603'ten sonra sağlanmıştır.²⁶²

I. James'in halk nezdinde saygı ve sevgi uyandırmaması nedeniyle karizmatik bir Kral olmadığı ve politikalarına halkın güven duymadığı ileri sürülmüştür. Bu olumsuz özelliklerinin yanında İngiltere Parlamentosu'na ve din hususundaki politikalara yön vermek gibi başarılı olduğu hususlar da olmuştur.²⁶³

Stuart hanedanı içinde, İngiltere'nin tarihi açısından en önemli krallardan birisi ise I. Charles'tır. Zira onun döneminde İngiltere İç Savaş'a sürüklenmiştir. Kardeşi Henry'nin 1612 yılında hayatını kaybetmesi üzerine,²⁶⁴ I. James'ten sonra tahta çıkan ve 1625-49 yıllarında tahtta kalan oğlu I. Charles döneminde tahta yönelik organize bir muhalefet meydana gelmiştir. Bu hareketinin kökeninde; Charles'ın mutlak güç elde etme arzusu ile servet elde etme konusunda Parlamantonun çizdiği sınırlar

---

²⁵⁹ 5 Kasım 1605 tarihinde, Parlamento'yu ve I. James'i havaya uçurmak için yapılan bir tertiptir. Hepsı sadık Katoliklerden oluşan tertipçiler, Lordlar Kamarası'nın altındaki bir mahzene 30 fiçi barut saklayarak binayı havaya uçurmayı planlamışlardır. Yazarı bilinmeyen bir mektupla ihbar edilen suikastçılar yakalanarak idam edilmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Christopher Hill, İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 410.

²⁶⁰ Jeremy Black, Kısa İngiltere Tarihi, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 105.

²⁶¹ Mandy Barrow, Project Britain, British Life and Culture, Timeline of The Kings and Queens of Britain, The Stuarts, <http://projectbritain.com/monarchy/stuarts.html>, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018.

²⁶² Jason Peacey, News, Politics and People 1603-1714, State Papers Online Part III – 1509-1714, Gale Cengage Learning, <http://gale.cengage.co.uk/images/Peacey%20News%20Politics%20People.pdf>, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018, s. 1.

²⁶³ Jeremy Black, Kısa İngiltere Tarihi, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 106.

²⁶⁴ Mandy Barrow, Project Britain, British Life and Culture, Timeline of The Kings and Queens of Britain, The Stuarts, <http://projectbritain.com/monarchy/stuarts.html>, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018.

dışındaki bazı yöntemlere başvurması yatmaktadır. Dallanıp budaklanan bu ihtilaflar sonucunda 1642-49 yıllarında, tarafları Kral'ın destekçileri olup genellikle saçları uzun ve üst sınıflara mensup *Kralcılar*²⁶⁵ (*Cavaliers*) ile Parlamento Partisi olup Cromwell yandaşlarına veya saçları kısa kesilmiş yurttaşlara atıfta bulunan “*Roundheads*” olarak bilinen kesimler arasında İç Savaş patlak vermiştir.²⁶⁶

I. James döneminde tesis edilmeye çalışılan İngiltere-İskoçya birliği; sağduyusu olmadığı, esneklikten ve pragmatizmden uzak olduğu, kaypak ve güvenilmez olduğu söylenen bir Kral olan I. Charles döneminde bozulmuştur.²⁶⁷ Charles'a yönelik artan muhalefet 1640 yılına gelindiğinde kontrolden çıkmıştır. Charles'ın İskoçya'daki dini anlamdaki hâkimiyetine başkaldıran İskoçlar, İngiliz ordusunu yenerek son darbeyi indirmiştir. Bu askeri yenilginin akabinde Charles, iki kez, biri kısa diğeri uzun olmak üzere Parlamento'yu toplamak zorunda kalmıştır. Parlamento Kral'ın başvekili Strafford kontunu vatan haini ilan ederek idam etmiştir.²⁶⁸ Bu gelişmelerden de anlaşılmaktadır ki İngiltere'deki genel hoşnutsuzluğa ilaveten Charles, kendisine yönelik eleştirilere karşı anlayış göstermemiş ve onun ülkenin iktisadi meselelerine ilişkin olarak uygulamaya koyduğu Gemi Vergisi²⁶⁹ ve gizli Katoliklere ilişkin politikaları gibi bazı politikaları ülkede oldukça büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Charles'ın İskoçya'da Piskoposlar ile yaşadığı ihtilaf, dini törenlerle ilgili mevcut düzende değişiklik yapma arzusu, muhaliflerine yönelik saldırgan tutumu gibi sebeplerle 1639-40 yıllarında “*Piskoposlar Ayaklanması*” meydana gelmiş ve bu ayaklanma iç savaşı başlatan faktör olmuştur. Charles'ın yenilgisiyle sonuçlanan bu ayaklanma Britanya adalarına kadar yayılmıştır. Charles

---

²⁶⁵ Christopher Hill, İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 159.

²⁶⁶Stella Nangonová, British History and Culture, University of Ostrava, Complementary text to The UK 2006: A Course in British Realia, http://www1.osu.cz/~valoskova/stud_opora_Stella.pdf, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018, s. 11.

²⁶⁷ Jeremy Black, Kısa İngiltere Tarihi, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 107-108.

²⁶⁸ Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 51-52.

²⁶⁹ İngiltere'de liman kasabalarından kraliyet donanması için gemi temin edilmesini sağlamak üzere alınan bir vergi olan Gemi Vergisi, 1635 yılında kıyıda olmayan yerlerde de yaygınlaştırılmıştır. İzleyen üç yılda da uygulaması devam ettirilmekle birlikte, parlamento tarafından onaylanmamış bir vergidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Christopher Hill, İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 26.

meseleyi çözmek için İngiltere Parlamentosu'na başvurmuş olsa da daha öncesinde Parlamento'nun fikirlerini gözetmediği gerekçesiyle ona karşı öfke dolu olan ve siyasal sistemin rayından çıkmış olmasından endişe duyan Parlamento, Charles'a karşı harekete geçmiştir.²⁷⁰

Diğer yandan iç savaş öncesindeki bir başka gelişme; I. Charles'ın, 1640 yılında İskoçyalılara karşı İngilizlerden yardım talep etmesi ve yeni vergilerle İngiltere'nin savunulmasını mümkün kılmaya çalışmasıdır. Ancak ülkede bazı kesimler Kraliyet'in, varlığı yasalarla sabit olan kilisenin devrilmesi ve yerine Roma Kilisesi'nin hâkim kılınmasına yönelik gayretler içinde olduğuna inanmaya başlamıştır. Parlamento, Kral'a ve onun hizmetinde olanlara karşı yıldırma politikası uygulamıştır. Tüm bu gelişmeler ışığında Kral direnmeyi seçmiş ve İngiltere 1642'de iç savaşa sürüklenmiştir. I. Charles iç savaş sonunda yenilmiş, 1649'da yargılanmış ve boynu vurulmuştur.²⁷¹

Bu süreçte bir türlü çözüme kavuşturulamayan krize ilaveten 1641 yılında İrlanda'da meydana gelen Katolik ayaklanmasını bastırmak için ordu kurulması ihtiyacı sebebiyle çıkan, ordunun başına kimin geçeceği tartışmaları ve Parlamantonun Kilise yönetiminin değişmesine ilişkin talebi gerilimi daha da artırmıştır. Böylece Kral ile Parlamento karşı karşıya gelmiştir.²⁷²

1645 yılının 14 Haziran günü İngiltere'de patlak veren iç savaş sırasında iki taraf arasında yaşanan mücadele sonunda Kuzey İngiltere, Parlamento yanlılarının eline geçmiştir. Bu sırada, Parlamento ordusundaki süvarileri Oliver Cromwell yönetmektedir. Devam eden süreçte bir dizi hezimete uğrayan Kralcılar ellerindeki son toprakları da yitirmiş ve Charles, 5 Mayıs 1646'da teslim olmuştur. Parlamento'nun zaferi, zengin kesimlerin desteği sayesinde kazanılmış, Charles'ın yenilgisi kendisinin ve ordusuna mensup komutanlarının savaş yeteneği, deneyimi, şansı gibi faktörlerin

---

²⁷⁰ Jeremy Black, Kısa İngiltere Tarihi, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 107-108.

²⁷¹ J. M. Roberts, Avrupa Tarihi, Çev. F. Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2015, s. 344.

²⁷² Jeremy Black, Kısa İngiltere Tarihi, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 108-109.

bir araya gelmesi sonucu meydana gelmiştir. Zafer sonrası paydaşlar arasında çıkan anlaşmazlık sonucu,²⁷³ Kilisenin yönetilmesi, Charles ile yapılacak müzakereler, ordunun denetimi, ödenmemiş ücretler konusunda ihtilafa düşülmüştür. 1648’de İskoçların İngiltere’ye saldırmasıyla iç savaş yeniden başlamış ancak İskoçlar Preston’da yenilgiye uğramıştır. Cromwell’in zaferinden sonra Parlamento, Kral ile görüşmeleri durdurmuş ve Charles 30 Ocak 1649’da yargılanarak halka ihanet suçundan ölüme mahkûm edilmiştir. Charles’ın oğlu, II. Charles olarak tahta geçmiş ve daha sonra II ve VII. James isimlerini alacak kardeşi James sürgüne gönderilmiştir.²⁷⁴

İngiltere monarşisinin yerine artık 19 Mayıs 1649 itibarıyla “*Commonwealth of England*”²⁷⁵ tesis edilmiş ve İngiltere’de 1649-1660 yılları arasında 11 yıl sürecek bir Cumhuriyet dönemi başlamıştır. Bu yönetim biçimi 1649’dan 1653’e dek yürürlükte kalmıştır. 1653 yılında ise Oliver Cromwell’in kişisel idaresi altında Protektora kurulmuş, 1659’a kadar sürdürülmüştür. Bu gelişmeler arasında belki de en ilginç olan husus, Cromwell’in kendisine sunulan tahtı geri çevirmesi ve kral olmayı reddetmesidir. Cromwell’in 1658’de hayatını kaybetmesi üzerine kısa bir süreliğine yönetimin başına oğlu Richard geçmiştir.²⁷⁶ Fakat Püritenlerin dini-fikri tiranlığı ve dayatılan yüksek vergiler, İngiliz halkını iktidara yabancılaştırarak Cromwell’in ölümünden kısa bir süre sonra Cumhuriyet rejiminin çöküşünü ve monarşinin tekrar başa geçmesini hızlandırmıştır.²⁷⁷

---

²⁷³ Parlamento ile ordu komutanları ve İskoçlar.

²⁷⁴ Jeremy Black, Kısa İngiltere Tarihi, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 110.

²⁷⁵ Merriam-Webster’da bu kavram için kullanılan birçok karşılık arasından, söz konusu tarihsel döneme tekabül eden karşılığı; I. Charles’ın 1649 yılında hayatını kaybetmesinden 1660 yılında gerçekleşen Restorasyon’a kadar ki dönemde varlığını sürdüren İngiliz devletidir. Ayrıca Merry Wiesner-Hanks bu sözcüğü büyük bir siyasi bütünü tanımlayan standart terim olarak ifade etmiştir. Bk. Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 444.

²⁷⁶ Mandy Barrow, Project Britain, British Life and Culture, Timeline of The Kings and Queens of Britain, The Stuarts, <http://projectbritain.com/monarchy/stuarts.html>, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018.

²⁷⁷ Stella Nangonová, British History and Culture, University of Ostrava, Complementary text to The UK 2006: A Course in British Realia, http://www1.osu.cz/~valoskova/stud_opora_Stella.pdf, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018, s. 11.

Cromwell'in tasarladığı yönetim şekli, ülkeyi, hoşgörüsüz bağnazların kontrolü ele geçirmemesi ve ülkeyi Parlamento vasıtasıyla yönetme unsurlarını birlikte uygulamaya yönelik olarak tasarlanmıştır.²⁷⁸ Cromwell, 1653'te Parlamento'yu kapatarak iktidarı ele geçirmiştir. 1657 yılında “*Kalitsal Koruyucu Lord*” unvanını almıştır. Cromwell'in tesis ettiği bu rejim; ilahi bir amaç gütmeyen, dindar ve askeri nitelikli bir rejimdir. Dolayısıyla herkesi hoşnut edecek bir parlamento bir türlü oluşturulamamıştır. 1655'te tahtta hak iddia eden II. Charles'ın da desteğiyle kralcı ayaklanmalar meydana gelmiştir. Bu ayaklanmaların bastırılması amacıyla Cromwell; yerel düzeyde bütün bölgelerdeki tümgenerallere yetki vermiş ve onlardan güvenliği sağlamalarını, Püriten ve dindar bir devlet tesis etmelerini talep etmiştir. Bu noktada baskıcı Püritenlere duyulan öfke ile söz konusu radikal ve baskıcı rejime duyulan husumet bir araya gelerek birbirini körüklemiş zaten Kral'ı öldürdüğü için sarsılan Cumhuriyetçi iktidarın kırılmasını daha da artırmıştır. Cromwell'in ölümü sonrasındaki süreçte ortaya çıkan siyasal kriz ortamında; ülkenin monarşi yanlıları ile Parlamento yanlıları olarak bölünmüş durumda olmasına ve Cumhuriyet'in içinde bulunduğu kriz ortamına rağmen II. Charles'ın başa geçeceğine kesin gözüyle bakılamamıştır zira o sırada 1659 yılında George Booth'un Parlamento'ya karşı ayaklanması ve bunun bastırılması gibi gelişmeler gündeme gelmiştir. Bu siyasal kriz, Restorasyon ile çözüme kavuşmuş ve İskoçya'daki ordu komutanı George Monck güneye doğru ilerleyerek Londra'yı işgal etmiş ve düzeni sağlamıştır. Akabinde oluşturulan ılımlı Parlamento II. Charles'ı tahta geri çağırmıştır.²⁷⁹

Monarşi'nin yeniden göreve gelmesine yönelik çağrılar sonucunda tahta çıkan II. Charles da ülkenin siyasi krizlerine çözüm bulamamıştır. 1641'de Parlamento'dan geçirilen yasaları ve Cromwell döneminde İskoçya ile yapılan birleşme girişimini yürürlükten kaldırmıştır. Tahtta olduğu dönemde İngiltere ile Galler bölgesinde dini bağlamda Anglikan düzenini geri getirmek suretiyle Protestanları dışlamıştır. Dolayısıyla aslında II. Charles dönemi hem onun politikaları hem iç savaşın etkileri hem de “Fetret Devri”nin getirdiklerinin bir birlikteliği olan ve çoğulculuğu ön plana getirerek ifade özgürlüğünü vurgulayan yeni bir siyasal ve dinsel düzeni tesis

²⁷⁸ J. M. Roberts, Avrupa Tarihi, Çev. F. Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2015, s. 345.

²⁷⁹ Jeremy Black, Kısa İngiltere Tarihi, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 111-112.

etmiştir.²⁸⁰ Yani 1660 yılından 1685 yılına kadar tahtta bulunan II. Charles tarafından temsil edilen monarşi ile birlikte Lordlar Kamarası²⁸¹ ve Anglikan Kilisesi, 1660 yılında tekrar başa gelmiştir. Parlamento’da, “*Tories*”²⁸² ve “*Whigs*”²⁸³ olarak iki kanat oluşmuştur. Bu iki kesim zaman içinde iki farklı siyasi parti oluşumuna zemin hazırlamıştır.²⁸⁴ Bu tarafların oluşmasında etkisi olan gelişme, Charles’ın çocukları olmadığından ve kardeşi James’in Katolik olmasından dolayı, kimin tahta çıkacağı konusunda yaşanan endişeler sonucunda 1678 yılında patlak veren krizdir. 1678 yılında Papa tarafından kumpas hazırlandığı ve bu kumpasa Katoliklerin de müdahil olduğu yönündeki söylentiler nedeniyle 1678-81 yılları arasında, *Dışlama Krizi* olarak adlandırılan, tarafları yukarıda bahsettiğimiz “*Whig*”ler ile “*Tory*”ler olan, Parlamento aracılığıyla James’in tahta çıkışını engelleme girişimleri meydana gelmiştir.²⁸⁵ Dışlama girişimi başarısız olmuş ve 1638-42 yıllarında Saray, İskoçya ve İrlanda’da egemen güç haline gelmiştir. Hobbes, 1769 yılında hayatını kaybettiğinde iktidarda II. Charles bulunmakta ve o sırada *Dışlama Krizi* yaşanmaktadır.

Bu temelden hareketle söz konusu yüzyılda İngiltere’deki siyasi gelişmeler ile *Bilim Devrimi*²⁸⁶ arasındaki ilişkiden de kısaca bahsetmek gerekir. Zira XVII.

²⁸⁰ Jeremy Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 113.

²⁸¹ House of Lords: Lordlar Kamarası son derece önemli bir hükümet organıdır. Charles’ın hemen hemen tüm bakanları ve meclis üyeleri, Avam Kamarası’nda değil, her iki kamaradaki davalara tesir ettikleri Lordlar Kamarası’nda görev yapmıştır. Kamara, mevzuatın niteliği üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur; yasa tasarılarını hazırlamak, sayısız yasa üzerinde değişim yapmak ve bazı durumlarda Avam Kamarası’ndan gönderilenleri yeniden yazmak gibi. Lordlar Kamarası, bazen, Lordların çoğunluğunun onaylamadığı yasaları geri çevirmiştir; bunlardan en bilineni Kasım 1680 tarihli Dışlama Yasası’dır. Lordlar, Avam Kamarası’nın aksine; bir hukuk mahkemesidir. Gerçekten de bu topraklardaki en yüksek temyiz mahkemesi olmuştur. İstikrarlı bir dilekçe verildi ve anlaşma yaparak başka yerlerde tazminat talep edemeyen davacılara paha biçilemez bir hizmet sundu. Ayrıntılı bilgi için bk. Andrew Swatland, *The House of Lords in the Reign of Charles II*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 2.

²⁸² İlahi güce sahip bir monarşi ile Anglikan mezhebinin savunucuları.

²⁸³ Parlamenter monarşi ve dini hoşgörü savunucuları.

²⁸⁴ Stella Nangonová, *British History and Culture*, University of Ostrava, Complementary text to The UK 2006 : A Course in British Realia, http://www1.osu.cz/~valoskova/stud_opora_Stella.pdf, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018, s. 11.

²⁸⁵ Jeremy Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 113.

²⁸⁶ İnsan aklının en büyük başarılarından biri bilimdir ve ilerleme de insanların aslında kendilerinden önce gelen nesillerin çalışmalarının izinden giderek sağlanmıştır. 286 Bilim devrimi için; bir tesadüf eseri Andreas Vasilus’un *De Humani Corporis Fabrica* (İnsan Bedeninin Yapısı Üzerine) kitabı ile Kopernik’in *De Revolutionibus Orbium Coelestium* (Göksel Kürelerin Devinimi Üzerine) kitabının her ikisinin de 1543 yılında yayınlanması

yüzyıl başında İngiltere’de bilginin artık iktidarla özdeş hale gelmesi ve bu yeni doktrinin kabul görmesinin bu yüzyılın en büyük entelektüel devrimini oluşturduğu ifade edilebilir. Dönemin muhafazakârlarının yeni bilimden korku duymasının veya hoşnutsuz olmasının sebebi, onun kendilerine yabancı olan bir kuşkuculuğa sahip olması, geleneksel otoriteyi kabul etmemesi, akıl ve deneye öncelik vermesidir. Akıl öncülüğüne atfedilen önem ve akılla insanın çözemeyeceği bilmece olmayacağı savındaki bilimsel iyimserlik, tıpkı İngiltere’deki Protestanlığın bir türü olan “Püritenlik”²⁸⁷ gibi insana bir güven ve cesaret vermiştir. Bu noktada artık *Stuartların* Sarayı ile Parlamento arasındaki bölünme, akıl ile krala itaat arasındaki ikilem kadar aşikâr bir hale gelmiştir.²⁸⁸

Stuart dönemi İngiltere’indeki iktisadi gelişmeler de tarihçiler tarafından iç savaşın dinamikleri arasında gösterildiğinden toplumun ekonomik durumu dönemin gelişmelerinin yorumlanması açısından önem taşır. Bu bağlamda dönemi idrak edebilmek açısından ülke nüfusunun ve emtia fiyatlarının XVI. yüzyıldan sonra çarpıcı biçimde artmasıyla meydana gelen ekonomik ve sosyal değişimleri anlamak gerekir. En önemli iki sosyal değişim parametresinden biri zenginliğin dağıtımını konusunda artan çeşitlilik, zenginlerin daha da zengin olurken yoksulların daha da yoksul bir hale gelmesidir. Londra kentinin olağanüstü büyümesi de bu döneme damga vuran gelişmelerdendir. Bu gelişmeler, artan nüfusu karşılayabilmek için tüm kaynaklarını seferber eden tarım ekonomisi ile kol kola getirildiğinde ortaya çıkan bir diğer sonuç, XIII. yüzyıldan sonra İngiltere’de bir daha görülmemiş bir ölçekte beliren yoksulluk ve yokluk gibi sosyal problemlerdir. Ortaya çıkan sosyal gerilimler, Stuart İngiltere’sinin erken dönemlerinde sosyal ve siyasal istikrara yönelik büyük bir tehdit oluşturmuştur.²⁸⁹ Hatta İngiltere’de Krallığın yetkilerinin zaman içinde ellerinden

---

nedeniyle bu tarih seçilebilir. Bk. John Gribbin, *Bilim Tarihi*, Çev. B. Gönülşen, Alfa Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti. İstanbul, 2017, s. 9.

²⁸⁷ Protestan mezhebinin parçası olan Püritenler, dünyevi insan yaşamını tamamen Tanrı’nın istencine göre düzenlemeyi arzu etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev. A. Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 450.

²⁸⁸ Christopher Hill, *İngiltere’de Devrim Çağı 1603-1714*, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 124-125.

²⁸⁹ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714 Fourth Edition*, Routledge, New York, 2012, s. 58-59.

alınmasını başlatan süreç aslında ekonomik temellere de sahiptir.²⁹⁰ Örneğin; Stuart'lar ülkedeki kapitalist sektörü kontrol altında tutamadıkları ve merkezi düzenlemeler ve denetimlere boyun eğdirecek hale getiremedikleri için, ülkede hükümetin ekonomi üzerinde herhangi müdahalesinin yıkıcı etkiler yaptığını inanan halk bu tür müdahaleleri öfkeyle karşılamıştır.²⁹¹

XVI. yüzyılda köylüler, Avrupa'da büyümekte olan kentlere göç etmiş, çalışarak kazandıkları ücretlerin fiyatların altında kaldığı bir dünyayla karşılaşmışlardır. Toprak sahiplerinin kârlarını artırması, gelirleri düşen hükümetin bu sebeple vergileri arttırması gibi birbirine bağlı birçok faktör XVII. yüzyıl başlarına kadar ekonomik sıkıntıların devam etmesine neden olmuştur. Dolayısıyla enflasyonun korkutucu etkilerinin, bir sonraki yüzyıla sarkacak şekilde bilhassa da Batı Avrupa ülkelerinde yaşamın maddi açıdan insanları zorlayıcı hale gelmesine sebep olduğu görülmüştür.²⁹²

Avrupa'da bu yüzyılda toplumdaki en önemli fark, soylular ile sıradan halk arasındaki farktır ve bir nesilden diğerine aktarılan zümre hiyerarşisi, zenginlik üzerine kurulu ve daha değişken olan bir hiyerarşi ile iç içe girmiştir. Bu yapı daha sonraları toplumsal sınıf olarak ifade edilecektir.²⁹³ İngiliz toplumsal yapısı üzerinde iktisadi kökenlere sahip olduğu sanılan bölünmelerin altında başka unsurların yattığı argümanı da ileri sürülmüştür. Bugün İngiltere tarihi konusunda birçok uzmanın üzerinde mutabık kaldığı husus; 1640'lar öncesinde, XVII. yüzyıl ortalarında, İngiliz toplumunda büyük bir fraksiyonun açıldığıdır. Burada söz konusu fraksiyonun; Kieth Wrightson'ın 1980 yılında kaleme aldığı eserinde belirttiği gibi zenginlik ile fakirlik arasında değil de saygın kişiler ile "*pleb*" kültürü arasında mevcut bulunduğu ve eşraf

---

²⁹⁰ William H. McNeill, Dünya Tarihi, Çev. A. Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 433.

²⁹¹ Christopher Hill, İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 135.

²⁹² Norman Davies, Avrupa Tarihi, Çev. E. Topçugil, K. Emiroğlu, S. Kaya, B. Çığman, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 559-560.

²⁹³ Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 394-395.

ile halk kitlesini değil de üst sınıf ile yoksul işçiler kitlesini ayırdığı ileri sürülmüştür.²⁹⁴

İngiltere’de nüfusun yüzde 90’ı kırsal kesimde yaşamlarını sürdürmüştür ve bu kesim tarım ile hayatını idame ettirmiştir.²⁹⁵ Halkın geçim kaynağı olan bu faaliyet için ülkede en verimli topraklar, güneydoğu ile doğuda bulunan topraklar ile Glamorgan Vadisi gibi Galler’in güneyindeki ovalar ve İskoçya’nın ortasındaki düzlükler olmuştur. Dolayısıyla yerleşim de bu topraklarda gerçekleşmiştir.²⁹⁶ İngiltere’nin tarım ile ayakta kaldığı bu yüzyılda hasat zamanı yaşanan herhangi bir aksilik ya da o yıl hasadın iyi olmaması ekonomi üzerinde son derece olumsuz etkiler yaratmış ve birçok İngiliz için yaşam koşulları son derece zorlaşmıştır. Nitekim 1620’ler, 1630’lar ve 1640’larda meydana gelen hasada dair sorunlar nedeniyle söz konusu bu yıllar İngiltere’nin geçirdiği muhtemelen en zor yıllar olmuştur.²⁹⁷ Tarıma ilaveten İngiltere’de yeni sanayi alanları, örneğin camcılık, barut ve kâğıt üretimi gibi faaliyetler de bilimsel sorgulama yapılabilecek uygun alanlar olarak görülmüştür ve teşvik edilmiştir.²⁹⁸

1640’dan önce tarımsal ilerlemenin ölçeği olağanüstü bir boyuta ulaşmasa da Avrupa’nın diğer yerlerinde sık sık meydana gelen kendini geçindirme konusunda İngiltere’nin yaşamakta olduğu krizleri aşması bakımından yeterli düzeyde olmuştur. Özel girişimin ve kamunun sunduğu yoksullara destek programlarının geliştirilmesi, yoksulluğun yarattığı olumsuzluklara karşı bu kesime destek çıkma yönünden bazı başarılarla imza atmıştır. Bu düzenlemelerle varılmak istenen sonuç; zengin ile yoksulun arasındaki ayrımın o kadar da fazla olmadığı, Avrupa’nın diğer yerlerindeki

---

²⁹⁴ Barry Coward, *The Stuart Age: A History of England, 1603-1714 Fourth Edition*, Routledge, New York, 2012, s. 60.

²⁹⁵ Angus Stroud, *Stuart England*, Routledge, Londra, 1999, s. 7.

²⁹⁶ Jeremy Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 99.

²⁹⁷ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714 Fourth Edition*, Routledge, New York, 2012, s. 35.

²⁹⁸ Christopher Hill, *İngiltere’de Devrim Çağı 1603-1714*, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 123.

kadar bariz olmadığı veya İrlanda ve İskoçya'daki kadar olmadığı bir toplum yaratmak olmuştur.²⁹⁹

XVII. yüzyılda ticaret kaynaklı kazanımlar beş katına çıkmış ve daha önceleri yalnızca Londra, Anvers veya Hamburg arasında yürütülen ticaret bu yüzyılda artık nerdeyse dünyanın her yerinde ifa edilir hale gelmiştir. Elbette ki ticari faaliyetlerin artması İngiltere'deki istihdamın artmasına bir katkı sağlamıştır. Devletlerin gelişiminde ticaretin oynadığı rolün katkısı yadsınamaz olduğundan Erken Modern Dönemde Stuart İngiltere'sinde ticari faaliyetlerin desteklenmesi ve teşvik edilmesi Avrupa genelindeki Monarşilerin de temel sorumluluklarından biri olmuştur.³⁰⁰

İngiltere'nin ulusal finans sisteminin yapısı XVII. yüzyılda bir dönüşüm geçirmiştir. Yeni yapı eskisine oranla çok daha üretken ve verimli bir özellik arz etmiştir. 1640 yılı öncesinde Krallık, olabildiğince artan harcamaları karşılayabilmek için mücadele vermiştir. Bu harcamalar arasında önem teşkil eden kalemlerden biri askeri harcamalardır. Bu harcamanın karşılanması gittikçe daha da karmaşık bir hal alan finansal düzenlemeler gerektirmiştir.³⁰¹

XVI ve XVII. yüzyıllar İngiltere'nin denizlerdeki hâkimiyeti için merkezi öneme haiz bir dönemi temsil etmektedir. Zira bu dönemde filizlenen İngiliz başarısı, İngiltere'nin XVIII ve XIX. yüzyıllarda sergileyeceği güç gösterisi için gerekli donanımın temelini oluşturmuştur. Stuart dönemi, dünyanın bilinmeyen yerlerine yapılan deniz yolculuklarına ilaveten kilit denizaşırı anlaşmaların da imzalandığı bir dönem olmuştur. Krallık, Yeni Dünya'nın kolonileştirilmesi konusunda irade göstermiş ve bu husus, İngiltere'nin gücünü artırmakla kalmamış Amerika ile Avrupa

---

²⁹⁹ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 60.

³⁰⁰ Markéta Kadlecová, *England and the Promotion of Trade in 16th and 17th Centuries*, West Bohemian Historical Review (WBHR), <https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/11025/15538/1/Kadlecova.pdf>, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018, s. 14.

³⁰¹ Michael J. Braddick, "The Rise of the Fiscal State", *A Companion to Stuart Britain* (ed. B. Coward), Blackwell Publishing, Cornwall, 2003, s. 69.

arasında yeni ticari ilişkilerin kurulması ve İngiltere'nin bu vesileyle refahının artırılmasına da yardımcı olmuştur.³⁰²

Son olarak modern Avrupa'nın kapitalist yüzünün şekillenmesinde, yoksullara yardım gibi sosyal devlet programlarının oluşturulmasında ve bunun gibi günümüz ekonomilerinde temel parametre olarak halen varlığını sürdüren birçok hususta Protestan inancı zemininde ortaya konulmuş pek çok gerekçelendirme de mevcuttur. Norman Davies'in de ifade ettiği gibi İngiltere'de Protestanlık, genel olarak ekonomik alanda girişimcilik kültürünün yaygınlaşmasına, kapitalizmin gelişmesine önemli bir katkı yaparak³⁰³ ekonomik yaşam üzerinde bazı olumlu etkiler yaratmıştır. Protestan din adamları; geleneksel düşünce kalıpları dâhilinde insanların Tanrı'ya, bütün insanlığa ve "*Commonwealth*"e kendi mesleklerinde aktif olarak çalışarak hizmet edebileceklerini salık vermiştir. Böyle olduğu takdirde insanların konumlarının korunacağı inancı hâkim olmuştur.³⁰⁴

2.2. Erken Modern Dönemde İngiltere'nin Toplumsal Yapısı

İngiltere'nin XVII. yüzyıldaki genel görünümünü anlamaya çalışırken siyasal gelişmelerin yanı sıra nüfus, toplumun yaşam alanı ve geçim kaynağı gibi hususları da kapsayan toplum yapısı, aile ve evlilik pratikleri, hastalıklar ve tedavi yöntemleri gibi hususlardaki gelişmeleri de incelemek gerekir. Bu minvalde XVII. yüzyılın Avrupa'sında; genel olarak cadı avcılığı ve cadılık ile suçlanan kişilerin yargı süreçleri, Engizisyon gibi bilinen belli başlı gelişmelerin yaşanmakta olduğu, bunların yanı sıra *Otuz Yıl Savaşları*'nın³⁰⁵ da bu dönemde yaşandığı hatırlanmalıdır. Toplumda hırsızlık, dolandırıcılık, kundakçılık, ırza geçme, cinayet, ekinlere zarar verme,

---

³⁰² Markéta Kadlecová, England and the Promotion of Trade in 16th and 17th Centuries, West Bohemian Historical Review (WBHR), <https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/11025/15538/1/Kadlecova.pdf>, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018, s. 21.

³⁰³ Norman Davies, Avrupa Tarihi, Çev. E. Topçugil, K. Emiroğlu, S. Kaya, B. Çığman, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 536.

³⁰⁴ Christopher Hill, İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 121.

³⁰⁵ Reform'dan kaynaklanan din savaşlarının üçüncüsü olarak görülen döneme göndermede bulunur. Ayrıntılı bilgi için bk. Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 444

Kilise'nin kutsiyetine yönelik saygısız davranışlar, paralı askerlerin köyleri yağmalamaları, insan kaçakçılığı gibi problemlerin yaşandığı göze çarpmaktadır. Bu yüzyılda, Londra'daki insan nüfusunun veba nedeniyle yarıya kadar inmiş olduğunu da vurgulamak gerekir.³⁰⁶

XVII. yüzyılda İngiltere'deki toplumun büyük bir kesimi köy gibi küçük yerleşim yerlerinde veya çiftliklerde yaşamını sürdürmüştür. Ancak kasaba³⁰⁷ ve şehirlerde yaşayanların sayısında da bir artış meydana geldiği çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. Ülkede, kırsal kesimden kilise bölgelerine yönelik göçler yaşanması sebebiyle bu bölgelerde yaşanan nüfus artışına bir çözüm getirilmesi bakımından ortak toprak sahipliği nosyonu o dönemde önemli addedilmiştir.³⁰⁸

Avrupa'da bu dönemdeki aile yapısı incelendiğinde ve bilhassa evlilik pratiğine bakıldığında; çoğunlukla genç yetişkinlerin kendi evlerini geçindirecek ekonomik seviyeye ve bağımsızlığa ulaşmadıkça evlenmeyi tercih etmemeleri sebebiyle evliliklerin geç yaşta yapılması eğilimi gözlemlenmiştir. Ancak elbette ki istisnalar söz konusudur ve bilhassa da toprak sahibi elit olarak tabir edilen aileler arasında çocukların birbiriyle evlendirilmesi suretiyle bazı ayarlamalar da yapılmıştır.³⁰⁹ Toplumda cinsel ilişkiden kaçınma veya geçici ilişkiler kurma yönündeki pratik sebebiyle bu dönemde fahişeliğin artması söz konusu olmuştur. Evlilik yaşı erkeklerde ortalama 28 kadınlarda ise 27'dir.³¹⁰ Hatta toplumda hiç evlenmeyen İngilizlerin sayısı da azımsanamayacak kadar fazladır.³¹¹

XVIII. yüzyılda ortaya çıktığı ifade edilen “modern aileden” önce aile yapısının ve aile ilişkilerinin mesafeli olduğunu ileri süren tarihçilerin yanı sıra bunun

---

³⁰⁶ Paolo Rossi, Modern Bilimin Doğuşu, Çev. N. Domaniç, Literatür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 3.

³⁰⁷ İngiltere'de *borough* adı verilen bu kasabalar, imparatorluk kentlerine benzer bağımsız bir statü sahibi yerleşim yerleridir. Bk. Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 43.

³⁰⁸ Jeremy Black, Kısa İngiltere Tarihi, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 99.

³⁰⁹ Barry Coward, The Stuart Age: England, 1603-1714 Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 21.

³¹⁰ Jeremy Black, Kısa İngiltere Tarihi, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s.100.

³¹¹ Barry Coward, The Stuart Age: England, 1603-1714 Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 21.

doğru olmadığını savunanlar da mevcuttur.³¹² İngiliz aile yapısını “*Family, Sex and Marriage in England 1500-1800*” eserinde anlatan Lawrence Stone, tartışmalı bir öngörü olsa dahi İngiliz ailesinin geçtiği üç evreyi tanımlamış ve bunları 1450-1630 yıllarında “*açık nesep aile*”, 1550 ile 1700 yılları arasında “*sınırlı patriarkal çekirdek aile*” ve son olarak da 1640 ile 1800 yılları arasında kapalı “*evcil çekirdek aile*” olarak adlandırmıştır. Bizim konumuz olan XVII. yüzyıl İngiltere’indeki ailenin, duygusal bireycilikten etkilenerek yavaş yavaş daha sevgi ve muhabbet dolu bir aileye evirmeye başladığı ifade edilmektedir. Buna rağmen İngiltere’de erken modern dönem yasaları, evli kadınlara yönelik herhangi bir hak tanımamış ve kadınları kocalarının mülkü addetmiştir. Hatta döneme ait adabı muâşeret kaynakları kadının; entelektüel, ahlaki ve fiziksel anlamda zayıf olduğunu, kendilerinden üstün olan kocalarına, erkeklere biat etmeleri gerektiğini işaret etmektedir.³¹³

Rönesans’tan sonra Avrupa’nın genelinde toplumun yapısına bakıldığında halkın halihazırda soylular ve soylu olmayanlardan oluşan farklı statülere mensup bireylerden oluşmuş olduğu görülmektedir. Örneğin; İngiltere’de de yönetici sınıf Lordlar iken İspanya’da *Grande*’lerdir. Bunlar da kendileri içinde birçok sınıfa bölünmüşlerdir. Asilzadeler, özgür insanlar, plebler, köylüler, serfler gibi birçok statüye mensup insan yaşamlarını modern dünyaya kıyasla sınırlandırılmış sosyal statüler içerisinde sürdürmüştür. Bu durumun dünya genelinde Doğu-Batı iktidarları ile toplumun etkileşimi bakımından doğrudan bir etkisi olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Zira örneğin toplumdaki bu sınıfsallık mevhumunun getirdiği, parçalara ayrılmış birçok yargılama hakkının bir arada bulunması sorunu, devlet despotluğu ve dolayısıyla Moskova Çarlığı veya Osmanlı idaresi gibi yönetim biçimleriyle uyuşmamıştır. Batı’da gördüğümüz mutlakıyetçiliği Doğu’da görülen otokrasiden ayıran sosyal toplumsal temel işte burada yatmaktadır. Dolayısıyla İngiltere örneğinde, Parlamento’nun Cromwell döneminde yükselişe geçişinde ve kısa süreli de olsa bir

---

³¹² Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 411, 435.

³¹³ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 22-23, 37.

cumhuriyet yönetiminin tesis edilmesinde sözünü ettiğimiz sosyal tabakalaşmanın önemini yadsımamak gerekir.³¹⁴

Her ne kadar XVI. yüzyıl sonu ile XVII. yüzyıl başları bilimsel devrimin filizlenmeye başladığı döneme tekabül ediyor olsa da bu dönem İngiltere'nin hastalıklarla mücadele konusunda yetersiz kaldığı bir dönemdir. Bunun sebebi hem tıp konusundaki bilgilerin henüz yetersiz olması hem de insanların kocakarı ilaçlarına ve dualara sıklıkla bel bağlamasıdır. Bu dönemde ülkede sağlık sistemi de yeterli değildir. Deneyimli doktor sayısı azdır ve kentlerde yaşayan bu kişiler hastalara bakmak için yüksek ücret talep etmişlerdir. Ameliyatlar ilkel yöntemlerle ve sedasyon olmaksızın gerçekleştirilmiştir.³¹⁵ XVI ve XVII. yüzyıllarda ülkedeki berber-cerrahlar ile cerrahlar arasındaki ihtilaf, VIII. Henry'nin bir kurum tesis etmesi ve bu iki grubu bu kurum bünyesinde toplaması, bu iki grubun mensuplarına piskoposlarca ruhsat verilmesi gibi siyasal alanın tıbbi alana müdahalesi gibi gelişmeler akabinde bu iki grup hem Tudor hem de Stuart hanedanları döneminde varlığını sürdürmüş, tıbbi uygulama mesleğinin bu iki unsurunun birbirinden ayrı tabiatına rağmen tıbbi, cerrahi ve eczacılık alanlarını birbirinden kesin çizgilerle ayrı tutmak imkânsız hale gelmiştir. Londra ile diğer kasabalarda bu alanların hepsini ihtiva eden bir meslek formu hızlı biçimde gelişim göstermiştir.³¹⁶

Dönemin en ciddi hastalıklarından biri olan çiçek hastalığının önlenmesinde önemli adımlar atılmıştır. Ancak Kraliçe Mary bile 1684 yılında bu hastalığın kurbanlarından biri olmuştur. *Büyük Veba* salgınında yaşamını yitirenlerin sayısı 1665'ten sonra yalnızca Londra'da bile neredeyse 100 bin kişidir. Kentleşme ve nüfus artışı ile çiçek hastalığının yayılması arasındaki doğru orantı sebebiyle; bu salgından sağ kurtulanlar bulunmasına rağmen hastalık bölgesel bir salgın halini aldığından bilhassa bebek ve çocuk ölümlerinde başrolü oynamıştır. Hastalığın yayılmasında

---

³¹⁴ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, Çev. E. Topçugil, K. Emiroğlu, S. Kaya, B. Çığman, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 559.

³¹⁵ Jeremy Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 101-102.

³¹⁶ R.S. Roberts, "The Personnel and Practice of Medicine in Tudor and Stuart England: Part I. The Provinces." *Cambridge Journals Medical History*, *Medical History*, 6 (4), s. 363-382, Cambridge University Press, Cambridge, 1962, s. 364-365-375.

toplumsal statülere göre farklılıklar bulunmaktadır. Zira yoksullarda, zenginlere oranla daha sık görülebilmektedir. Çiçek mikrobunun bir yıla kadar yaşayabilme özelliği nedeniyle çiçek hastalığından muzdarip bireylerin ailelerinde ve ev ortamlarında yeterli hijyenin maddi imkânsızlıklar sebebiyle sağlanamaması sebebiyle yoksul aileler bu hastalıktan daha fazla etkilenmiştir. 1768 yılından itibaren aşı olarak adlandırılabilen bir çözümün ilk versiyonu olan *Sutton* yöntemi uygulanmaya başlanmıştır. Hastalığa karşı aşılama ise 1706 yılında uygulanmaya başlanmış ve böylece hastalığın yayılması kısıtlanmıştır. Görüldüğü üzere bugün tedavi edilebilir veya önlenebilir birçok hastalık o dönemin İngiltere'si için ölümcül sonuçları olan hastalıklardır. Tifo, tifüs, grip, kolera, dizanteri, suçiçeği, kızamık, kızıl ve frengi söz konusu dönem için ciddi sorunlardır. Bu salgınların yayılmasında kişilerin dolaşımı ile uluslararası ticaret faaliyetleri temel etkenler olmuştur. Buna ek olarak kötü beslenme çocuklarda ve yetişkinlerde gelişmeyi önleyici, enerji düzeyini düşürücü ve bağışıklığı zayıflatıcı faktörlerdir. Bağırsak parazitleri, sarılık ve zehirlenmeler yanlış besin maddelerinin tüketilmesiyle ortaya çıkmıştır. Ağrı kesici kullanımı pratiğinde, alkol ve afyon kullanımı, operasyon pratiğinde ise dağlama ve cıva kullanımı yöntemleri mevcuttur. Toplum olumsuz etkileyen tüm hususlar, yalnızca toplumun yoksul kesimini değil Lordları, yüksek mevkideki kimseleri de etkilemiştir. Zira kötü beslenme sebebiyle hatta meyve ve sebzelerin her mevsim bulunmayışı veya bulunsalar dahi oldukça pahalı olmaları nedeniyle insanların kısa ömürlü olmaları veya ömürlerini hastalıklarla boğuşarak geçirmeleri o dönem için normal kabul edilmiştir.³¹⁷ Bu bağlamda Thomas Hobbes, kendi döneminde yaşayan insanların kısa ömürleri ile kıyaslandığında uzun bir ömre sahip olmuştur ancak onun da kendi döneminde yaşayan insanlar gibi; muhtemelen sağlıksız beslenme ve diğer etmenler kaynaklı olarak, ömrünü hastalıklarla geçirmiş olduğu çeşitli kaynaklarda ileri sürülmektedir.

1650'lerden önceki dönemde, eğitim alanındaki fırsatlar konusunda dikkate değer bir artış gözlenmiştir. Daha fazla insan okuryazar olmuş, modern bilimsel ilkeler keşfedilmiş ve Protestanlık inancı baskın inanç haline gelmiştir. Bu gelişmelerin hepsi

---

³¹⁷ Jeremy Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11-102, 104.

için modern veya ilerlemeci demek doğru olmayacaktır zira örneğin okuryazar sayısındaki artış, okunan veya öğrenilen bilgilerin muhtevasının illa yeni veya modern fikirler içerdiği anlamına gelmemiştir. Ancak şunu söylemek mümkündür ki bu dönemi inceleyen tarihçiler, 1650 öncesi dönemin hem fikirler tarihi hem de siyasi tarih açısından Orta Çağ ile kesin bir biçimde ayrılan bir dönem olduğu konusunda hemfikirdir. Eğitim alanında kadınlara pek söz hakkı tanınmamasına rağmen erkekler için birçok fırsat mevcut olmuştur. Toprak sahibi zenginlerin oğulları için eğitim evde veya yakınlardaki bir okulda verilmiştir. Bazı beyefendiler, öğretmenleri istihdam ederek çocuklarına eğitim verilmesini sağlamıştır. Bu eğitim kapsamında evin nasıl idare edilmesi gerektiği hane görevlileri tarafından onlara öğretilmiştir. “*Petty*” okulları adı verilen ve temel okuma yazma eğitimi veren okullar vardır. Kızlara yönelik dikiş, nakış dersleri mevcuttur. Okuma öğrenmek bu dönemde önem arz etmiştir zira erkekler ancak okumayı söktükten sonra Latince okumayı ve yazmayı öğreneceği gramer okuluna geçiş yapabilmektedir. Ülkenin her yerinde hem *petty* hem de gramer okullarının sayısı oldukça fazladır. İngiliz halkının büyük bölümü, yiyecek temin etmek için harcayacak yeterli parayı kazanma endişesi nedeniyle eğitim meselesine harcanacak yeterli zaman bulamamıştır. Yüzyılın ortalarında meydana gelen eğitim reformu ise kadınlar ve yoksullara uzanacak kadar güçlü olmamıştır. Dönemin üniversitelerinin müfredatları gözden geçirildiğinde resmi müfredatlara skolastik akımın hâkim olduğu, bilim alanında olduğu gibi yeni fikirlerin de çok az içeriğe dâhil edildiği görülmüştür. Okuma yazma oranlarında 1600’lerde bir ivme olduğu işaret edilse de okuma yazma bilmeyen insanların sayısının yoksul işçiler, çiftçiler, zanaatkârlar ve birçok kadın açısından yüksek olduğu ifade edilmektedir. Oxford ve Cambridge’in o döneme ait müfredatı oldukça muhafazakâr ve dar görünmektedir ve İngiliz Devrimi’ne kadar üniversitelerde Aristotelesçi Felsefe hüküm sürmüştür.³¹⁸

XVII. yüzyılın İngiltere’inde yaşayan insanların düşünce dünyasını anlayabilmek için herhalde başvurulması gereken en önemli hususlardan biri söz konusu döneme damgasını vuran önemli gelişmelerdir. Bu noktada da bu yüzyıl için

---

³¹⁸ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 38-43.

mihenk taşlarından birini *Bilim Devrimi* teşkil etmektedir. Bilim dünyasının devrimsel bir süreçten geçtiği bu dönem aslında insanın gerek Kilise'nin öğretileri ve savları gerek Kutsal Kitap vasıtasıyla Tanrı'nın düşüncelerini çözmeye çalışan bireyler konumundan, cennetten kovulan Adem'in doğayı yeniden keşfetmek için yaratıldığı konumuna geçiş yaptığı dönemi temsil eder. Bu bakış açısı doğayı düzenleyen olayların araştırılmasını ve neticede de bir bilim devriminin meydana gelme sürecini başlatan unsur olmuştur. Aslında böylece bilim, yaratıcının amaçlarına uygun olarak doğadaki zenginliklerin insan tarafından tanınarak kullanılmasına olanak tanıyan araç addedilmiştir.³¹⁹

XVII. yüzyılda Avrupa'da bilimle uğraşan birçok insan, birbirleriyle örgütlü dernekler sayesinde sürekli etkileşim içerisinde olmuştur. Üniversitelerin konumunda XVII. yüzyılda meydana gelen köklü değişiklik sonucunda üniversitelerin yerini artık bu tür örgütler almıştır. Üniversiteler artık bilimsel araştırmanın merkezlerinden birini teşkil etmez hale gelmiştir. Hatta bir adım öteye giderek modern bilimin ortaya koyduğu yeni doğa kavramlarına muhalefet hususunda üniversiteler öncü bir rol üstlenmişlerdir. XVII. yüzyılda üniversitelerin bilime bu denli uzak konumunun kökeninde; 1600'lerde üniversitelerin bünyelerinde; eğitilmiş ancak modern bilimin doğuşuna muhalif, onu dönemin hâkim felsefesi ile dini inançlarına yönelik bir tehdit unsuru addeden grupların varlığının yattığı işaret edilmektedir. XVII. yüzyılda yaşayan önemli bilim insanlarından hiçbirinin üniversitelerde kürsüsünün olmaması ve bilimsel çalışmaların üniversiteler sayesinde değil, onlara rağmen gerçekleştirilmiş olması, bu bağlamda dikkati çekicidir. İngiltere'deki bu döneme ait üniversitelerin yeni bilime yönelik tutumlarının Avrupa'daki üniversitelere oranla gerici olmadığı ancak gelişme düzeylerinin ancak Avrupadakiler kadar olduğu ileri sürülmektedir.³²⁰

Yeni filizlenen bilim alanındaki çalışmaların İngiltere üzerindeki etkisi, bugünün bakış açısıyla görüldüğü kadar abartılı olmayabilir. Zira o günün şartlarında bilim alanındaki yeni gelişmeler, yeni buluşlar, her kesimin idrak edebilmesi kolay

---

³¹⁹ Jeremy Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 122-126.

³²⁰ Richard S. Westfall, *Modern Bilimin Oluşumu*, Çev. İ. H. Duru, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 137-139.

gelişmeler olmamıştır. O dönemde toprak sahibi seçkinlerin bazıları yeni bilime ilgi duymuştur ve “*virtuosi*” olarak adlandırılan bu kişiler çeşitli deneyler yapmaya başlamıştır. Yeni bilimin uygulamaya konulması, genellikle gemicilik, haritalama ve ölçüm gibi alanlarda kendini göstermiştir.³²¹

İngiltere’deki gelişmelerden bahsederken sanat dallarının geçirdiği süreçlerden de bahsetmek gerekir. I. James’in tahta çıkışından sonraki ilk on yıl akabinde, toplumdaki çatışmalar ve hizipleşmeler daha da artmış, sansür sıkılaşmış, Püritenlik güçlenmiş ve popüler tiyatro sanatı gerileme yaşamıştır.³²² Zira Kalvencilik ve Püritenlikte Tanrı’nın portresinin yapılması, mistik sembol kullanımı ve benzetmelerden imtina edilmesi beklenir.³²³

Bu dönemde toplumsal gelişmelerden bahsederken cadı avı sorunsalına değinmek gerekir.³²⁴ Bilimsel ilerleme ve din alanında yaşanan ve yaşatılan hoşgörü rüzgârının yanı sıra bugünkü anlamıyla deneyimlediğimiz modern dünya içerisinde baskın konumda olmayan, çok yer etmeyen, norm kabul edilmeyen büyücülük, cadılık kavramları gibi bazı hususlar o dönemde oldukça revaçta olmuştur. Yüzyıla damgasını vuran cadıların yargılanması ve öldürülmesi pratiği 1662’den sonra İskoçya’da azalma göstermiş ve 1727’deki son idam ile sona ermiştir.³²⁵ Toplum yapısında bireyciliğin filizlenmesi ve toplumun değişime uğramaya başlaması ile toplumdaki refah seviyesinin ülkenin ekonomik sorunlarıyla bağlantılı olarak düşmesi gibi faktörlerin cadı avını teşvik ettiği ileri sürülmektedir. Ekonomik açıdan artık geçimini bile sağlayamayan insanların, eskiden toplumun yoksul kesimine verdikleri bağışları veya yardımları sağlayamayacak duruma gelmesi sonucunda insanlar kendilerinden daha yoksul kişilerin yardım talebini reddetmek durumunda kalmıştır. Ancak suçluluk

---

³²¹ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 46-47.

³²² Christopher Hill, *İngiltere’de Devrim Çağı 1603-1714*, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 126.

³²³ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, Çev. E. Topçugil, K. Emiroğlu, S. Kaya, B. Çığman, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 533.

³²⁴ Cadılık pratiği konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 609-619.

³²⁵ Jeremy Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 124-125.

duygusu bu insanların içinde zaman içinde büyümüş ve başlarına gelen herhangi kötü bir olayın müsebbibi olarak kendilerinden yardım talep eden komşusunu görür hale gelmiş ve bu kişileri cadılık veya büyücülükle suçlamıştır. Cadı avının gerekçeleri konusundaki diğer açıklama, mantıksal bir açıklaması olmayan birçok trajedinin bu yüzyıllarda sıklıkla meydana gelmesidir. Zira tıp gelişmediğinden birçok insan ve hayvan hastalığında tanıya gidilememekte, çocuk ölümleri yüksek seviyelerde seyretmekte ve ekin hasadı da kötü gitmektedir. Daha önceki dönemlerde Kilise'nin koruyucu gücüne olan inanç, yeni yüzyılda "Reformasyon" ile ortadan kalktığından kişilerin dini inançlarından kuvvet bulmaları gittikçe zorlaşmıştır. Bunun sonucunda da birtakım büyücülere veya cadılara saldırmak normalleşmiş, kişileri cadı olmakla suçlamak ve bu kişilerin yargılanmaları gibi pratikler baş göstermiştir. İngiltere'de cadı avı eylemi, sanıldığı gibi aksine, otoriteler tarafından değil de cadı olduğu öne sürülen insanların komşuları veya çevrelerinde yaşayan insanlarca gerçekleştirilmiştir. Cadıların her zaman olumsuz "şeyler" yapacağı önyargısına ilaveten bazı "akıllı veya şeytan tüyü olan" erkek ve kadınların, "beyaz cadıların" ve "büyücülerin", hastalıkları iyileştirmek veya hırsızlık yapanları bulmak gibi insanların yararına olacak şekilde sihir yapma gücüne sahip olduklarına da inanılmıştır. Bu gibi kimseler toplumda sihirli gücü olan bilge kimseler olarak görülmüştür. Beyaz büyüye sahip olan kimselere hoşgörü gösterilmiş, topluma yarar sağladıkları düşünülmüş ve ender olarak yargılanmışlardır.³²⁶ Diğer bir mesele konunun edebi alandaki etkisi ile ilgilidir. Örneğin; bazı doğüstü olaylar Tanrı'dan gelen mesajlar olarak yorumlanmıştır. Örneğin; 1692'deki Londra depremi bir Tanrı uyarısı olarak kabul edilmiştir. Büyücülük, astroloji ve kayracılık gibi alanlardaki inanışlar bilimi, insan ve uzay arasındaki bağlantının devamı olarak görmüştür. Tüm bu meseleler edebiyat alanında da yer bulmuştur. Buna ilaveten günah, tövbe, günahlardan arınmak, insanüstü gücün insan yaşamına müdahalesi, ilahi adalet, tanrısal güç gibi konular hem tarihi hem edebi hem drama hem dini hem felsefi hem de ahlaki eserlerde yer almıştır.³²⁷

Bunlara ek olarak önemli bir toplumsal temayül unsuru olarak hamilik olgusunun da erken modern dönem İngiltere'sinin karmaşık bir yapıya sahip ve

---

³²⁶ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 48-49.

³²⁷ Jeremy Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 124.

gelişmekte olan toplumu ile kültürüne bir ölçüde yapısal bir uyum sağladığı ifade edilebilir. Hem kapsamlı yönden hem de daha genel olarak ele alındığında hamilik, geleneksel anlamda bağımlılık bağlarını sağlamlaştırırken bu rollerin çalkantılı zamanlarda yeni bireysel kimlikler oluşturanlar tarafından dönüştürülmesine müsaade etmiştir. Ayrıca bu dönemde hami ile müşteri arasındaki kişisel ilişkiler her iki tarafa yeteneklerini ve menfaatlerini uygulamaya koyma fırsatı vermiştir. Örneğin; Hobbes ile hamisi Newcastle Kontu William Cavendish³²⁸ arasındaki bağ, Hobbes'un bir beyefendi olarak statüsünü sağlamlaştırması ve soylularla entelektüel anlamda eşitlik sağlamasına imkân tanırken Newcastle'ı kendi teorik görüşlerini geliştirmesi için teşvik etmesi suretiyle her ikisinin de menfaatine olmuştur. XVII. yüzyılın ilk yarısında, entelektüeller büyük ve küçük hamiler tarafından desteklenmiş ve bu müessese tarafından tasdik kazanmıştır. Patronaj, saray kültürünün bir parçası olmuştur ancak hem sarayda hem de saray dışında, daha az soylu olanlarla onların entelektüel müşterilerinin eylemlerini de tanımlamıştır. Öte yandan Avrupa'nın çeşitli akademilerinde bilimin kurumsallaşmasıyla birlikte tabiat araştırmacıları, kendi mensuplarına kimlik ve destek sağlayan topluluklara entegre olmuş ve böylece bu durum hamilerin rolünü ortadan kaldırmasa da gücünü azaltmıştır. Hobbes ile Newcastle arasındaki ilişki, bu değişim sürecine tekabül etmiş ve sosyal ve entelektüel bir örgütlenme sisteminin bir başkasına nasıl yolu açtığını ortaya koymuştur.³²⁹

Sonuç olarak bu dönemdeki sosyal değişimler ile 1640'tan sonraki İngiltere'deki siyasal istikrarsızlık arasında doğrudan ve büyük neden sonuç bağları kurmak oldukça zor olmasına rağmen bu faktörlerin, erken Stuart döneminde meydana

---

³²⁸ 1. Newcastle-upon-Tyne dükü William Cavendish, 1620 yılı sonrasında Viscount Mansfield, Baron Ogle of Bothal, 1628'den sonra Newcastle-upon-Tyne Kontu ve Bolsoverlı Baron Cavendish, 1643'ten sonra ise Newcastle-upon-Tyne Markizi gibi ünvanlarla anılmıştır. 1593 yılında dünyaya gelen Newcastle, 1676'da Welbeck'de hayatını kaybetmiştir. Aralarında Hobbes'un da bulunduğu, Pierre Gassendi, René Descartes, John Dryden, James Shirley, Ben Johnson gibi birçok kişinin hamiliğini yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Britannica Ansiklopedisi, William Cavendish, 1st duke of Newcastle-upon-Tyne, <https://www.britannica.com/biography/William-Cavendish-1st-duke-of-Newcastle-upon-Tyne>, Erişim tarihi: 12 Mayıs 2018.

³²⁹ Lisa T. Sarasohn, Thomas Hobbes and the Duke of Newcastle, A Study in the Mutuality of Patronage before the Establishment of the Royal Society, *Isis – A Journal of the History of Science Society*, 90(4), s. 715-737, The University of Chicago Press Journals, Chicago, 1999, s. 717. Detaylı bilgi için bk. <http://www.jstor.org/stable/237657>, Erişim tarihi: 6 Şubat 2018.

gelen olaylar karşısında birçok insanın takındığı tutumun şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamış olduğu unutulmamalıdır.³³⁰

2.3. İngiltere’de Reform Sonrası Protestanlık ve Dinin Monarşi ile İlişkisi

Kültürel, toplumsal, siyasal etmenlerin yanında, XVI ve XVII. yüzyıllar için en kritik hususlardan birisi din faktörüdür. Zira inanç alanında gerçekleşen “*Reform*” hareketinin bu noktada, XVI. yüzyılda yaşayan insanların *Reform*’un mirası olan birbirinden farklı ve birbiriyle rekabet halinde olan dini sorumluluklarla yaşamak zorunda kalması nedeniyle zor bir hayat geçirdiği ve bu haliyle bu yüzyılın, konumuz olan XVII. yüzyılın gelişmelerine gebe olduğundan Avrupa genelinde insanların ekonomik veya toplumsal sıkıntılarına ilaveten, dini çoğulculuğun vesile olduğu dini yayma idealleri altında ezildiği meselesi unutulmamalıdır.³³¹ Bu çerçeveden hareketle söz konusu sürecin Hobbes’u da beslediği ve bu tarihsel bağlamın tesiriyle düşüncelerini bir sistematığe oturtmuş olduğu ifade edilebilir.

Din konusu, XVII. yüzyıl’da İngiltere’de oldukça karmaşık dinamikler ihtiva eden, bir o kadar karmaşık nedenleri olan ve kendisi de siyasal olarak dönüştürücü etmenlerin ortaya çıkması gibi sonuçlara neden olan bir meseledir. Zira inanç meselesinin siyasal sistem ile olan ilişkisinin; İngiltere, İrlanda ve İskoçya üçgeninde, Britanya’nın Protestan, Anglikan, Katolik kimliklerine mensup çeşitli iktidarlar döneminde farklılık arz ettiğini görmek mümkündür.

Öncelikle İngiltere için Anglikan Kilisesi’nin kuruluşu ve devamlılığı siyasetin kilit unsurlarından biri olmuştur. Anglikan Kilisesi’nin İngiltere’de tesis edilmesi, konumuz olan Stuart hanedanından önce Tudor hanedanı sırasında meydana gelmiş bir gelişmedir. 1457-1509 yıllarında tahtta bulunan İngiltere Kralı VII. Henry döneminde Kilise, devlete tabi bir yapıdadır zira Kral, ilk eşinden boşanması konusunda ihtilafa düştüğü Papa ile mücadeleye girişmiştir. 1530’lu yıllarda bu

³³⁰ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 61.

³³¹ Carter Lindberg, *Avrupa’da Reform Tarihi*, Çev. Ö. U. Hoşafçı, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2014, s. 356-361.

ihtilafın sonucunda İngiliz *Reformasyon* dönemi yaşanmıştır. Bu süreç parlamenter hükümetin gelişmesinin önünde bulunan son engeli ortadan kaldırmıştır. Kral Henry, Katolik olmasına rağmen İngiltere Kilisesi'nin başı olarak kabul edilmiştir. Protestanlık mezhebi, Henry'nin ölümünden sonra İngiltere'ye girmiş, Mary Tudor ülkeyi tekrar Katolikleştirmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Dini çatışmalar ancak I. Elizabeth döneminde son bulmuştur. İngiltere Kilisesi İngiltere'nin resmi kilisesi haline gelmiştir.³³²

İngiltere'de siyasal erk ile kilisenin güç birliği haritası görüldüğü üzere belirli dönemlerde bazı değişiklikler izler. Kral VIII. Henry, İngiltere Kilisesi'ni Roma Katolik Kilisesi'nden 1534 yılında ayırmıştır ve Protestanlık davası, 1547 ile 1553 yılları arasında VI. Edward iktidarında hızlı biçimde yaygınlaşmıştır. Daha sonra 1553 ile 1558 yılları arasında iktidarda kalan Kraliçe Mary'nin döneminde İngiltere yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi Roma Katolikliğine geri dönmüş ve birçok Protestan, Kalven'in Kilisesi'nin bulunduğu Cenevre'ye sürgüne gönderilmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan Cenevre İncil'i ve John Foxe'un "*Book of Martyrs*" eserleri İngiliz Protestanlara *Reform* sürecini tamamlamak için seçilmiş ulusun İngiltere ulusu olduğu gerekçesini sunmuştur. Protestanlar, 1558 yılında Elizabeth'in tahta çıkışından memnuniyet duymuştur ancak Protestanlık yanlısı uygulamalar bekledikleri kadar kapsamlı biçimde tesis edilmediğinden bir yandan hayal kırıklığı da yaşanmıştır.³³³

1603-1714 yıllarında İngiltere'yi yöneten Stuart hanedanı döneminde siyasal gelişmelerin yanında ülkedeki din ile ilgili meseleler dinin; 1642 yılında patlak veren "İç Savaş" gibi büyük bir dönüm noktası olan gelişme için kilit faktörlerden biri olması sebebiyle önem taşır. Bu savaşın taraftarlarından kralcılar Anglikanlığı, Parlamento ve Cromwell taraftarları ise *Püritenliği* savunmuştur.³³⁴ İç Savaş'ın arkasındaki dinamikler arasında yerleşik Devlet Kilisesi'nin yapısı ve ilahiyatı konusundaki

---

³³² Stella Nangonová, *British History and Culture*, University of Ostrava, Complementary text to The UK 2006 : A Course in British Realia, http://www1.osu.cz/~valoskova/stud_opora_Stella.pdf, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018, s. 10.

³³³ Ayrıntılı bilgi için bk. Britannica Ansiklopedisi, Puritanism, <https://www.britannica.com/topic/Puritanism>, Erişim tarihi: 31 Ocak 2018.

³³⁴ Maurice Barbier, *Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset*, Çev. Ö. Gözel, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 128.

ihtilaflar, iç savaşa giden yolda büyük tesiri olan faktörlerdendir.³³⁵ Din meselesinin önemi yine 1688 yılında Şanlı Devrim’i başlatan Katolik yönetime geri dönme arzusu ile 1701 yılındaki Tevarüs Kanunu gibi gelişmelerde de karşımıza çıkmaktadır.

Reform Hareketi’nin XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılda gerçekleşmesinin sebebi bu dönemin; toplumun Papalığa karşı nefretinin artık belirli bir seviyeye kadar çıktığı, matbaanın keşfiyle *Rönesans*’ın güçlü eleştiri silahının artık kiliseyi hedef aldığı, milliyetçilik akımları ile ulusal devletlerin karşısında kilisenin siyasal otoritesinin direnç gösteremez hale geldiği ve bu üç gelişmenin de aynı anda vuku bulduğu yegâne dönemi temsil ediyor oluşudur. Hıristiyanlık ile hümanizmin sentezi sonucunda meydana gelen gelişmeler *Reform Hareketi*’nin başlamasını sağlamıştır.³³⁶

Gelgelelim *Reform*’dan sonra İngiltere’deki Katolik karşıtlığı; Roma Katolik Kilisesi’nin İngiltere dışında olması sebebiyle, Katoliklerin yabancı bir Papa’nın tebaası oldukları ve dolayısıyla hain oldukları inancına dayanmaktadır. Bu kapsamda *Armada* ve 1605’teki *Barut Komplosu* gibi meseleler Katolik karşıtlığını beslemişlerdir. Diğer yandan 1678 yılındaki *Papalık Komplosu*³³⁷ adı verilen, Katoliklerin II. Charles’ı öldürüp Protestanları katledecekleri iddiası toplum genelinde histeriye sebep olmuştur. Katolik inancına karşı oluşan reform süreci vesilesiyle bu inanca karşı bazı temel sapmalar talebinde bulunan Protestan mezhebine var olma zemini kazandırılmıştır. Elbette ki sonrasında Protestanlar, kendi içlerindeki gerilimler sonucunda gitgide daha çok birbirine düşman hiziplere de bölünmüştür.³³⁸ Ancak Hristiyan Avrupa’nın tarihinde en büyük üç mezhepten biri olan Protestanlık inancı, konumuz olan İngiltere kıtası için gerek toplumsal ve siyasal gerekse tarihsel açıdan büyük önem taşır. Bu inanç, XVI. yüzyılda Martin Luther ve Jean Calvin öncülüğünde

³³⁵ Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 579.

³³⁶ Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 17-21.

³³⁷ 1678 tarihli Katolik Komplosu, İngiltere tarihinde yaşanmış tamamıyla hayal ürünü bir komplo teorisi olup buna rağmen çok fazla kişi bu komploya inanmıştır. Cizvitlerin, ülkeye Roma Katoligi kardeşi York Dükü’nü (II. James) tahta getirmek için Kral II. Charles’ı öldürmek istedikleri ileri sürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk. Britannica Ansiklopedisi, Popish Plot, <https://www.britannica.com/event/Popish-Plot>, Erişim tarihi: 7 Ekim 2018.

³³⁸ Norman Davies, Avrupa Tarihi, Çev. E. Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya, Burcu Çıgman, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 536.

Roma Katolik Kilisesi'ne ve Papa'nın otoritesine karşı başlatılan ve yukarıda değindiğimiz *Reform* Hareketi adı verilen yenilikçi başkaldırının sonucunda ortaya çıkmıştır.³³⁹ Söz konusu reform hareketleri sonucunda birçok farklı kilise, farklı isimlerle ama yine Protestanlık şemsiyesi altında varlığını sürdürmüştür. Reformların bu bağlamda, Batı kültürüne dini, toplumsal ve kültürel alanlarda çoğulculuk meselesinin girmesine neden olduğu rahatlıkla söylenebilir.³⁴⁰

Protestan inancı genel olarak Katolik inancın tersine, ikonoklast bir karaktere sahiptir. Bu terim Türkçeye, “*tasvir kırıcılık*”, “*ikona kırıcılık*” olarak çevrilmiştir. Terimin bu dar anlamı dahi bize, Protestanlık inancında reddedilen unsurun ne olduğu konusunda bir fikir verir. Yani ikonlar, heykeller, resimler gibi görsel kutsiyet atfedilen nesnelere yok etmek, ortadan kaldırmak arzu edilmektedir. Talep edilen, Tanrı'ya mekân atfetmeye karşı çıkılması ve Tanrı dışında kutsal bir şey olmadığının kabul edilmesidir. Tanrı'nın “*omniprezans*”³⁴¹ potansiyeline vurgu yapılır ve Tanrı'nın özgür olduğu, maddi olmadığı ve mekândan münezzehe olduğu ileri sürülür.³⁴²

Elbette ki İngiltere bir gecede Protestan bir ülke haline de dönüşmemiştir ve bunun bir evveliyatı vardır. XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başlarında; Hristiyanlığın Katoliklik mezhebi yalnızca birkaç Protestan vaizin bulunduğu ve söz konusu din adamlarına ödenen ücretlerin ve aldıkları eğitimin yetersiz olduğu İngiltere'de baskın olan dini görüştür. Ülke, oldukça uzun ve acılı bir süreçten geçerek söz konusu dönem içerisinde mevcut gelişmelere uyum sağlamış ve inanç temelindeki bu değişimini tamamlamıştır. Hatta bu değişim öyle zor gerçekleşmiştir ki, Protestan Evangelistlerin *Reform*'dan önce Katolik propagandacılara kıyasla toplumun dikkatini çekmekte oldukça zorluk çektiği gibi hususlar kaynaklarda yer almaktadır. Ancak

³³⁹ Ali Erbaş, Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016, s. 15.

³⁴⁰ Carter Lindberg, Avrupa'da Reform Tarihi, Çev. Ö. U. Hoşafçı, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2014, s. 361.

³⁴¹ Tanrı'nın aynı anda her yerde olabilmesi özelliğini karşılayan tanımdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Oxford Sözlük, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/omnipresence>

³⁴² Ali Erbaş, Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016, s. 121 ve Keith Wrightson, English Society 1580-1680, Routledge, London, 2005, s. 161.

Reform öncesi Katoliklik, XVII. yüzyılın başlarına gelindiğinde artık toplum nezdinde geçerliliğini kaybetmeye başlamıştır.³⁴³

Diğer yandan; yukarıda değindiğimiz Katoliklik karşıtı duyguları körükleyen olaylarla ilgili olarak, “Tanrı’nın İngilizleri koruduğu” görüşü yani seçilmiş halk olma savı; aslında Protestanların “seçilmişler” ve “seçilmiş ulus” oldukları inancıyla beslenmiş bir düşünce biçimidir. Bu teorinin siyasal zemine uyarlanmış formları; İngiltere’nin Thomas Hobbes’un doğduğu yıl olan 1588’de İspanyol Armada’sına galip gelmesi, Anglikan Kilisesi’nin İngiliz Katolik Kilisesi’ni reddetmesi, 1605 yılındaki *Barut Komplosunun* başarısızlığa uğraması gibi olayların, Tanrı’nın İngiliz milletini koruduğu inancı çerçevesinde değerlendirildiği formlardır. Dolayısıyla İngiltere Kilisesi, Tudor hanedanı döneminden kalan İngiliz milliyetçiliği üzerine İngilizlerin Tanrı’nın seçilmiş topluluğu olduğu düşüncesini de ilave etmekte başarılı olmuştur.³⁴⁴

Hobbes’un yaşadığı dönemde kronolojik olarak tahtta bulunan ilk Kral olan I. James, Kalvenci ve Püriten İskoçya’da yetişmiş olması ve Katolik bir kraliçenin oğlu olması nedeniyle hem Katoliklerin hem de Püritenlerin umut beslediği bir kral olmuştur ancak James, İngiltere Kilisesi’nin başı olma statüsünü tercih etmiştir. Püriten öğretisi, Kalvenci I. James’in 1603 yılında İngiltere tahtına çıktığı dönemde tekrar yükselişe geçmiştir. Fakat bu iktidar da Püritenlerin sıkıntılarını çözememiştir. Çoğu baskı altında kalmış, bazıları İngiltere’den ayrılmıştır.³⁴⁵

Görüldüğü üzere İngiltere tarihinde din meselesinin merkezinde Anglikan Kilisesi bulunmaktadır. Çünkü bu kurum, toplum ile yönetim arasındaki ihtilafın kökeninde yer alır. Bu tür yerleşik devlet kiliselerinin, çok güçlü kurumlar olarak Avrupa’da ortaya çıkmasının altında mezheplerin standartlaşması ile dini zorlama gibi faktörler bulunmaktadır. Örneğin; XVII. yüzyılın başlarında, bütün yetişkinlerin

---

³⁴³ Ayrıntılı bilgi için bk. Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 51-52

³⁴⁴ Keith Wrightson, *English Society 1580-1680*, Routledge, London, 2005, s. 166.

³⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Britannica Ansiklopedisi, Puritanism, <https://www.britannica.com/topic/Puritanism>, Erişim tarihi: 31 Ocak 2018.

İngiltere Kilisesi mensubu olmaları ve kiliseye gitmeleri, Kilise'ye vergi vermeleri bu insanlar için bir zorunluluktur. Piskoposların, Lordlar Kamarası'nda sandalyeleri mevcuttur ve birçoğu hükümette başka görevler de üstlenmiştir.³⁴⁶ Genel olarak Devlet Kiliseleri'nin kuruluşunda, tıpkı Protestan reformcular gibi buldukları yerlerdeki siyasi otoritelerle aralarında gizli ilişkiler kuran ve bu nedenle de hem manastırların çöküşüne hem de yeni ulusal kiliselerin ortaya çıkmasına ve kilise kurumunda çok geniş düzenlemeler yapılmasına neden olan bireyler katkı sağlamıştır.³⁴⁷

Anglikanlık ile diğer Protestan mezhepleri arasındaki farkın hatlarını belirginleştirmek, en az 1625'e değin oldukça zorlu bir gayreti temsil etmiştir. Bu ayrımı belirginleştirebilmek için de Püriten mevhumuna atıfta bulunmak gerekir. Zira Püritenler, XVII. yüzyıl başlarında yaşayan, yaşam ve ölüm konusundaki tutumları Protestan ilkelerine göre şekillenmiş ve Anglikanlara kıyasla çok daha güçlü konumlanmış bir topluluktur. Yani aslında Püritenlerden bahsederken onların diğer mezheplerle karşılaştırıldığında bazı ilkesel farklılıkları benimseyen bir topluluk olmasından ziyade aynı ilkeleri savunan ve inanç sistemlerini bu doğrultuda inşa eden bir topluluk oldukları ancak savundukları meseleleri daha kuvvetli bir partizanlık ile savunduklarını ifade etmek mümkündür. Püritenler kendilerine sıklıkla “*Godly*” şeklinde adlandırmıştır.³⁴⁸

Anglikanlığın, özellikle Protestan cemaatlerinde entelektüel özgürlüğü desteklemek için oluşturulduğu ihtimali üzerinde duran görüşler de mevcuttur. Zira Elizabeth döneminde yaşayan teologlar, ülkenin gerçeğini karşılayan ve tüm dinlerin mensuplarını kapsayıcı bir dogmatik formül ortaya çıkarma gayreti içerisinde olmuşlardır. Diğer yandan İncil zaten, Episkopal Kilisesi,³⁴⁹ cüppeler, azizlere dualar gibi “*adiyafora*”³⁵⁰ şeyleri emretmemiş veya bunları yasaklamamıştır. Buradaki

---

³⁴⁶ Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 576, 579.

³⁴⁷ Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 17-21.

³⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Barry Coward, The Stuart Age: England, 1603-1714 Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 54-55.

³⁴⁹ Protestanlıkta Piskoposlar tarafından yönetilen kilise anlamına gelir.

³⁵⁰ İngilizce Adiphora: Dine zıt düşen veya dinle ilgisi olmayan.

özellik, Anglikan sisteminde kanunla belirlenecek veya uygulanacak geleneklere bireylerin değil cemaatlerin karar vermesinin esas olması olgusunda kendini açıkça göstermektedir.³⁵¹

Mezhepleşme, Protestanlık altında da dallanıp budaklanmış, Devlet Kilisesi'nin toplumun her kesiminin dini meselelere ilişkin yaklaşımını benimsemesi veya kapsaması mümkün olmamıştır. Ancak İngiltere'deki resmi görüş Protestan'dır. Din adamlarının evlilik birliği kurmasına izin verilmiştir fakat yine de bazı gruplar, Papalığa dair birçok şeyin halen Anglikan Kilisesi'nde mevcut olmasından şikâyetçidir. Papalığın izlerini temizlemek istedikleri için olsa gerek bu görüşü benimseyenlere *Püritenler* denilmiştir. Püritenlerin amacı Anglikan Kilisesi'ni Avrupa Kalvenciliğine yaklaştırmaktır. Ancak Püritenler arasında da dinin siyasi kurumlarının ne şekilde tesis edilmesi gerektiği konusunda mutabakat sağlanamamıştır.³⁵²

İngiltere için büyük önem taşıyan Kilise'nin yani Anglikan Kilisesi'nin tarihi I. Elizabeth dönemi ile başlamıştır. Anglikanlık, Kraliçe I. Elizabeth iktidarındaki 1559 yılındaki Tecanüs Kararı'nda, 1571 yılındaki Kilisenin Kabul Edilmesi³⁵³ ve Otuz Dokuz Madde'de;³⁵⁴ Erasmusçu, Lüterci, Zwinglyci, Kalvenci ve geleneksel Katolik etkilerinin sağduyulu bir sentezine ulaşılması suretiyle ortaya çıkmıştır. Bundan sonraki süreçte Anglikanlık, Anglo-Katolikliğin "Üst Kilisesi" ile Kalvenci Evangelikanların "Alt Kilisesi"ni birleştiren bir üst kimlik olmuştur. 1560'da

---

³⁵¹ Alev Alatl, *Batı'ya Yön Veren Metinler II, Rönesans / Protestan Reformu / Erken Modern Dönem / Bilim Çağı (1350-1650)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 598.

³⁵² Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 579.

³⁵³ Bu kavram, genel olarak belirli bir kilisenin, bir devletin devlet kilisesi olarak kabul edilmesine atıfta bulunan terimdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Oxford Sözlük, <http://oxfordindex.oup.com/view/10.1093/acref/9780199659623.013.1982?rkey=nOZO3M&result=4>, Erişim tarihi: 8 Ekim 2018.

³⁵⁴ İngiltere Kilisesi tarafından kabul edilen doktrinal formüller dizisini ifade eden bir kavramdır. Metnin ilk versiyonu 1563'te düzenlenmiştir ve nihai formuna 1571'de kavuşmuştur. 39 Madde, Dua Kitabı ile birlikte, Kilise'nin litürjisi ile doktrinini sunar. Daha fazla bilgi için bk. : Britannica Ansiklopedisi, *Thirty Nine Articles*, <https://www.britannica.com/topic/Thirty-nine-Articles>, Erişim tarihi: 12 Mayıs 2018.

İskoçya'daki baskın ve geçerli tek din haline gelen Presbiteryenlik ise Kalvenizm'in burada bilinen formudur.³⁵⁵

Anglikanlığın siyasal manada varlığını sürdürmesi İngiltere için büyük öneme haiz unsurlardan olmuştur. Zira Anglikanlık 1559 tarihli Eşitlik ve Üstünlük Yasası gibi düzenlemeler vasıtasıyla İngiliz Anayasası'na bağlı olduğundan bu ülkede din alanında yapılacak bir devrimin yalnızca siyasal yollardan yapılması gerekecektir. İşte Püritenlerin peşinde koştuğu böylesi bir devrim neticede, Kraliyet ve Anglikan Kilisesi'ne yönelik bir saldırı şeklinde vuku bulmuştur. Püritenler bu saldırıyı, Parlamento düzeyinde bir hareket biçiminde başlatmışlardır. Bu hareket, 1603-1625 yıllarında I. James döneminde yoğunlaşmıştır. Bu saldırılar sonucunda I. James durumu kontrol altına almak için Parlamento'nun rolünü tekrar değerlendirme yoluna giderek Kraliyet'in devletten ve kiliseden üstün haklara sahip olduğunu savunmuştur. Bunun sonucunda da İç Savaş sürecine gelinene dek Parlamento Püritenlerin hâkimiyeti altına girmiştir.³⁵⁶

I. James'den sonra İngiltere tahtına çıkan I. Charles, doğuştan İngiltere Kilisesi'nin mensubu olarak yetişmiş ilk Kral'dır ve bu Kilise'ye bağlı kalmıştır. Ancak Katolik Henrietta Maria ile evlenmesi ve Avrupalı Protestanlara yardım etmekte başarısız olması sebepleriyle kendisinde Papa sempatisi olduğundan kuşku duyulmuştur. Canterbury Başpiskoposu William Laud'un faaliyetleri bu kuşkuyu gittikçe artırmıştır. Charles, Protestan *komünyon* masalarını, merasim elbiselerini ve törenleri "Roma sunaklarına" çevirmiştir ve birçok Püriten İngiltere'den ayrılarak Amerika'daki yeni kolonilere katılmıştır. Onun döneminde İngiliz Püritenleri baskı ve zulüm görmüştür. Ne var ki onlar da daha sonra Katolikleri ve radikal Protestanları bastırmaya yönelik katı uygulamaları destekleyeceklerdir.³⁵⁷ 1625-1649 yıllarında din birliği konusunda I. Charles ve Başpiskoposu William Laud'un İngiltere'de baskıcı uygulamaları artırmasına rağmen Püriten ruh yaygınlaşmaya devam etmiştir. İşte

---

³⁵⁵ Norman Davies, Avrupa Tarihi, Çev. E. Topçugil, K. Emiroğlu, S. Kaya, B. Çığman, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 534.

³⁵⁶ Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 36-38.

³⁵⁷ Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 575.

Parlamento ile Charles arasında 1640’larda iç savaş patlak verdiğinde Püritenler, Parlamento’dan ve ulustan Tanrı ile yaptıkları müzakereyi yenilemelerini talep etmiştir. Fakat *Westminster Meclis*’i adı verilen bu organ, o kadar bölünmüştür ki Kilise hükümetinin reformu konusunda başarısız olmuştur.³⁵⁸

Charles’ın İskoçya’da *Anglikanlığı* dayatma girişimleri, yukarıda sözünü ettiğimiz, 1639’da meydana gelen Piskoposlar Savaşı’na sebep olmuştur. Kral bu savaşı finanse etmek amacıyla gönülsüz olarak Parlamento’yu tekrar topladığında uzun zamandır baskı altında tutulmuş olan Püritenler bunu öfkeyle karşılamıştır. Püriten eğilimli *Uzun Parlamento*, Laud ve yandaşlarını hapse atmıştır. Mihrap yerleri kaldırılmış ve kiliseler batıl imgelerden arındırılmıştır. İç savaş patlak verdikten sonra Anglikan Kilisesi kaldırılmış ve piskoposları ile “*Book of Common Prayer*” adı verilen Toplu Dua Kitabı yasaklanmıştır. Ancak bu noktada, parlamenter muzafferler kaldırılan kilisenin yerine neyin konulacağı üzerinde mutabık kalamamışlar; ılımlılar papazların ve “İhtiyar Heyeti”nin başında bulunduğu bir Presbiteryen Kilise konusunda diretirken, Yeni Model Ordu içerisindeki birçokları da Oliver Cromwell da dâhil olmak üzere daha liberal ve daha az yapılandırılmış bir bağımsızlığı arzu etmiştir. *Interregnum* olarak ifade edilen Fetret Döneminde merkezi kilisenin kontrolünden kopuş birçok radikal sekte ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur:³⁵⁹ *Vaftizciler*³⁶⁰, *Sallananlar*³⁶¹, *Ranterlar*, *Diggerlar* ve *liberteryen* “*Sevgi Ailesi*”³⁶² gibi gruplar ortaya çıkmıştır. Cromwell, tüm “dindar insanlar” arasında mutabakata ulaşılmasını teşvik etmiş olsa da bunların inançları, Püriten çoğunlukça hoş karşılanmamıştır. Bu tür radikal gruplardan *Düzleyiciler*,³⁶³ ortak mülkiyeti savunurken, *Sallananlar* toplumsal ve siyasal değişikliklerin parçası olmuşlardır. Metodistler de ayrı birer mezhep olarak kurumlaşmışlardır.³⁶⁴ I. Charles döneminde patlak veren İç Savaş

---

³⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Britannica Ansiklopedisi, Puritanism, <https://www.britannica.com/topic/Puritanism>, Erişim tarihi: 31 Ocak 2018.

³⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Ulrich Im Hof, *Avrupa’da Aydınlanma*, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 144-145.

³⁶⁰ *Baptists*.

³⁶¹ *Quakers*.

³⁶² *Family of Love*.

³⁶³ *Levellers*.

³⁶⁴ Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 576.

sonrasında Kraliyet güçlerini yenen Yeni Model Ordu, Meclis ile Parlamento'nun Kral Charles ile bir mutabakata varacağından endişe ederek, iktidarı ele geçirip Oliver Cromwell'e vermiştir. Cromwell'in başında olduğu bu din devleti, Püritenlerin menfaatini kollayan sınırlı bir çoğulculuğu esas almıştır.³⁶⁵

II. Charles dönemine gelindiğinde; Restorasyon adı verilen ve II. Charles'ın 1660 yılında tahta çıkması ile Stuart hanedanının yönetime yeniden geçmesi olgusu, Anglikan Kilisesi'nin yeniden yürürlüğe konulması anlamına da gelmiştir. Bu gelişmeyle Püriten muhalifler uzaklaştırılmış ve cezalandırılmıştır. Bu olayın arka planına bakıldığında aslında muhafazakâr Püritenler II. Charles'ın tahta çıkışını ve piskoposlarca yönetilen idare şeklini desteklemişlerdir. Ancak Laud'un katı piskoposluk yönetimini yeniden tesis edenler tarafından köşeye sıkıştırılmışlardır. Böylece İngiliz Püritenliği "Büyük Zulüm" olarak bilinen bir döneme girmiştir. İngiliz Püritenler, Görkemli Devrim sırasında kapsayıcı bir kiliseye ulaşma ideallerini güvence altına almak için son bir başarısız girişimde daha bulunmuştur ancak İngiltere'nin din meselesinde ulaştığı çözüm, kabul edilen kiliseyi piskoposluk olarak devam ettiren fakat aynı zamanda muhalif gruplara da hoşgörülü yaklaşan Hoşgörü Yasası ile 1689 yılında kabul edilmiştir.³⁶⁶

1660 yılında Kral'ın ve Kilise'nin tekrar yönetime gelmesi yani "*Restorasyon*" ile kademeli ve tartışmalı da olsa muhalif bir toplum ortaya çıkmıştır ve kısmi dini hoşgörünün, İngiliz toplum ve kültürü üzerinde derin etkiler yaratmak suretiyle zaferi ile sonuçlanmıştır. Burada değinilmesi gereken bir başka anahtar tema, Anglikanizm'in değişen kaderidir. Bu mesele ulusal bir kilisenin yüzyıl içinde kurulmuş bir kilise'ye dönüştürülmesiyle konumunun aşınmaya uğramasıdır. Ancak İngiliz Katoliklerinin XVII. yüzyılda İngiltere'deki marjinal pozisyonunun, II.

³⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Britannica Ansiklopedisi, Puritanism, <https://www.britannica.com/topic/Puritanism>, Erişim tarihi: 31 Ocak 2018.

³⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Britannica Ansiklopedisi, Puritanism, <https://www.britannica.com/topic/Puritanism>, Erişim tarihi: 31 Ocak 2018.

James'in iktidarında hakların ve nüfuzun önemli oranda geri kazanılması ihtimaline karşın çok önemli bir husus olduğu da hatırlanmalıdır.³⁶⁷

Sonuç olarak Papa'nın İtalya'nın ortasında yer alan bir devletin başı olması ve aynı zamanda da Roma Katolik Kilisesi'nin evrensel başı olması sayesinde³⁶⁸ tesis ettiği kilise-devlet çerçevesindeki güçlü kurumsal yapı karşısında, ulus devletlerin başındaki yöneticilerinin bir tahakküm kavgası, erk sınırlarını muhafazaya yönelik mücadeleleri; İngiltere örneğinde *Reform* sonrası dönemde Protestanlığın zirveye çıkışı ve *Püriten* öğretinin siyasette faal konuma ulaşması gibi olgulara neden olmuştur. Protestanlığın mutlakiyete verdiği destek yanında uzun vadede demokrasiye yönelik gerçek katkısı da olmuştur. Cemaat kavramına atfettiği önem, aslında demokrasi okulu gibi bir fonksiyonu da olmasını sağlamıştır. Aslında Protestanlık, politik bir hareket olmamasına rağmen Reformcular bir şekilde taraf tutmak durumunda kaldığı için XVI. yüzyılda Protestanlık, mutlakiyetçilik ve milliyetçiliğin destekçisi olmuştur. Ancak verilen bu destek Protestanların gerçekten de mutlakiyetçi veya milliyetçi oldukları anlamına gelmez. Günün sonunda Protestanlar prenslere doğal müttefikleri olarak yaklaşmış ve İngiltere'de Kraliyet otoritesi olarak ifade edilebilecek inanç sistemini kurarak Kilise'yi devlete tabi ve devletin bir bölümü haline getirmiştir.³⁶⁹

Hristiyanlığın, Lüterci, Kalvenci ya da Reformlaşmış *post-tridentin* Roma Katolik Kilise'si olarak en az üçe bölündüğünü vurgulamak gerekir. Bu üç kilise de XVI. yüzyıl sonlarında, kendi devletleriyle güç birliği yapmış, devlet kontrolü altında olmalarına rağmen halkı kendi ilkeleri ve inançları doğrultusunda eğitmek-disipline etmek pratiğini uygulamıştır. Burada karşımıza çıkan husus, genelde inanç sistemlerinin, İngiltere özelinde ise Protestanlık mezhebinin toplum mühendisliğine katkısının, toplulukların kendi kimliklerini oluşturma sürecine verilen ad olan

---

³⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. University of Kent, Ders Modülleri, 17. Yüzyıl İngiltere'sinde Din ve Toplum – HI874, <https://www.kent.ac.uk/courses/modules/module/HI874>, Erişim tarihi: 31 Ocak 2018.

³⁶⁸ Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 582.

³⁶⁹ Alev Alatlı, *Batı'ya Yön Veren Metinler II, Rönesans/Protestan Reformu/Erken Modern Dönem/Bilim Çağı (1350-1650)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 598-599.

Konfesyonalizasyon teorisinin kalbinde yatan irade ile tutarlı olduğudur. Bu bağlamda, dinin siyasetle olan söz konusu ilişkisini irdelemek için İngiltere’yi iç savaşa götüren bazı dinamiklere de değinmek gerekir. Örneğin; Lindberg, reformun mirası olan bu dinamikleri, konfesyonalizasyon, siyaset ve direniş hakkı, kadınlar, öteki kavramı ve kültür konularına ilişkin dinamikler şeklinde sınıflandırmıştır. Siyasal kararların dinsel gerekçelere üstün tutulması da İngiltere için normal bir durum olmuştur. Örneğin; İngiltere’nin Katolik dünyadan kopuşu ve monarşinin Roma Katolikliğine üstün tutulması sürecinde, İngiltere’nin siyasal kazanımlarının gözetildiği söylenebilir. Yani toplumsal inanç paternlerinin hepsi bu dönemde salt siyasal erekler gözetilerek belirlenmiş olmasalar bile İngiltere’nin Protestan mezhebine eğiliminin altında yatan bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Kraliçe Elizabeth, İngiltere’de Reform süreci yaşanırken attığı adımların her zaman için Kraliyet’in çıkarlarına hizmet etmesine özen göstermiştir. İngiltere’nin menfaatlerinin gözetilmesi ise Roma Papalık anlayışının reddini gerektirdiğinden 1689 yılında kabul edilen Hoşgörü Yasası’na dek olayların seyri üzerine belirleyici etkiye sahip olmuştur.³⁷⁰

Yalnızca dinsel bağlamdaki tutkular değil siyasal-askeri düzlemde de çeşitli tutkuların gerçekleştirilmesi yolunda yine dini fanatizme her dönem olduğu gibi bu dönemde de bir araç olarak başvurulmuştur. Örneğin; dini fanatizmin, orduları harekete geçirebildiği olgusu tarih içinde defalarca tanık olunmuş bir husustur ve bu husus XVII. yüzyılda da farklılık gözetmemiştir. Tıpkı, Cromwell’in muhteşem “Yeni Model Ordusu”na mensup askerlere de yalnızca inanç uğruna savaştıkları salık verilmesi gibi...³⁷¹ Dinin harekete geçirici bu özelliğini, Aydınlanma düşünürü Rousseau “*Toplum Sözleşmesi*” eserinde bizzat Cromwell’e gönderme yapmak suretiyle şöyle ifade etmiştir:

...Toplumun dirlik içinde olması ve dengesinin sürüp gitmesi için yurttaşların hepsinin iyi Hristiyan olmaları gerekir; ama kazara gözü yükseklerde bir tek kişi, bir tek ikiyüzlü adam, diyelim bir Catilina, bir Cromwell bulundu mu, bu adam hiç

³⁷⁰ Carter Lindberg, *Avrupa’da Reform Tarihi*, Çev. Ö. U. Hoşafçı, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2014, s. 324, 356, 357.

³⁷¹ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, Çev. E. Topçugil, K. Emiroğlu, S. Kaya, B. Çığman, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 548.

*kuşkusuz yurttaşlarının hakkından gelir. Hristiyan iyilikseverliği, insanın benzeri için kötü şeyler düşünmesine izin vermez. Böyle bir adam birtakım hilelerle yurttaşlarını buyruk altına almanın ve devlet gücünün bir parçasını eline geçirmenin yolunu bulur bulmaz, saygı görmeye başlar...*³⁷²

Protestanlığın siyasal zeminde, erken modern devletin ve bu devletin toplum üzerinde disiplin mekanizmalarını uygulayışının geliştirilmesinde, düşünsel düzlemde ise çalışmamızın üçüncü ayağını oluşturan bölümde ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz XVIII ve XIX. yüzyılın Aydınlanma Hareketi'ni besleyen *Rasyonellik, Deizm ve Pietizm*³⁷³ katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Zira *Reform* Hareketi sonrasında Hristiyan bir toplum yaratma ideali yerini birçok farklı dini toplulukların tutkularına bırakmıştır.³⁷⁴

Sonuç olarak *Reformcuların* hiçbiri, sözcüğün modern anlamına atfen aslında “bireyci” olmamalarına rağmen bireyciliğe, Hristiyan bütünlüğünü yani Hristiyan toplumunun birliğini yenileştirmeyi arzu etmelerine rağmen milliyetçiliğe, neredeyse hiçbirinin demokrat olmamalarına rağmen demokrasiye, kapitalistlere karşı kuşku ile yaklaşımlarına rağmen “kapitalist ruha” katkıda bulunarak, kısacası yola çıkma gayelerine tam ters istikamette olmasına rağmen toplumun sekülerleşmesine katkıda bulunmuşlardır.³⁷⁵ Buradan hareketle bir sonraki bölümde, Protestanlığın Püriten mezhebinin, taht ile parlamento arasındaki çekişmede oynadığı önemli role ve farklı disiplinlerle arasındaki ilişki konusuna değineceğiz.

---

³⁷² Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 131.

³⁷³ Pietizm dindarlık, ahlaki disiplin ve kişisel dini deneyimler vasıtasıyla devlet kilisesi içerisinde kalmakla beraber, anlamlı bir birlik kurulması amacına atıfta bulunur. Ayrıntılı bilgi için bk. Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 592.

³⁷⁴ Carter Lindberg, *Avrupa'da Reform Tarihi*, Çev. Ö. U. Hoşafçı, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2014, s. 359.

³⁷⁵ Alev Alatlı, *Batı'ya Yön Veren Metinler II, Rönesans/Protestan Reformu/Erken Modern Dönem/Bilim Çağı (1350-1650)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 597.

2.4. İngiltere’de Püriten Öğretinin Farklı Alanlarla İlişkisi

Püritenlik kavramı, XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyıl başlarında yer yer olumsuz manada kullanılan bir sözcük olmuş ve atıfta bulunduğu zümre hakkında herhangi bir kesinlik ihtiva etmemiştir. Bazı tarihçiler de oldukça değişken ve birbirinden farklı görüşlere mensup bireylere ve kesimlere atıfta bulunurken bu kavramı kullanmışlardır. Püritenlik olarak addedilen birçok özellik, çoğu İngiliz Protestan’ını betimleyen özellikleri içerdiğinden Püritenlerin, Protestanların bir parçası olduğu ve aynı özellikleri paylaştıkları rahatça söylenebilir. Zaten biz de bu çalışmada, Püritenler veya Protestanlardan bahsederken bir ve aynı kavramı işaret etme gayreti içerisinde olduk.³⁷⁶

Püritenlik öncelikle yoğun biçimde teşvik ettiği “dini deneyim” ile tanımlanabilen bir kavramdır. Püritenler, bir insanın içinde bulunduğu günahkâr koşullardan kurtulmak için Tanrı ile sözleşme ilişkisinde bulunması gerektiğine, Tanrı'nın vaaz yoluyla kurtuluşu göstermeyi seçtiğine ve Kutsal Ruh'un, kurtuluşun enerji verici aracı olduğuna inanmışlardır. Kalvenci teoloji ve siyaset, Püriten öğretilerin oluşumunda büyük etkiler yaratmıştır. Bu durum tabii ki Anglikan ritüelinin o dönemde karakteristiği olan birçok unsurun reddine yol açmıştır ve dolayısıyla da bir nevi "Katolik putperestliği" olarak görülmüştür. Püritenler, muhtevasını kutsal yazılardan ve gündelik tecrübelerden alan vaazların önemini vurgulamıştır. Yine de vaaz pratiğinin sahip olduğu önemden dolayı Püritenler; eğitilmiş papazlığa büyük önem vermişlerdir. Püritenlere özgü olan, ahlaki ve dini meselelere ciddiyetle yaklaşma özelliği, “uzlaşmalı bir teoloji” üretmek için Kalvencilikten miras kalma kadercilik düsturuyla birleştirilmiştir. Bu öğretiye göre Püritenler, kendilerini hem birey olarak hem de bir topluluk olarak Tanrı tarafından seçilmiş ruhlar olarak görmüşlerdir.³⁷⁷

---

³⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 53.

³⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Britannica Ansiklopedisi, Puritanism, <https://www.britannica.com/topic/Puritanism>, Erişim tarihi: 31 Ocak 2018.

Kronolojik olarak Protestanlık şemsiyesi altındaki kiliselerden birine ait olan *Presbiteriyenizm* teorisinden sonra ortaya çıkan Püritenlik, daha geniş ve daha gevşek bir öğretilerdir. Bu sebeple ruhban sınıfından olmayan insanlar için de cazip olmuştur. Püritenlik, *William Perkins Okulu* olarak literatürde yerini almış ve XVII. yüzyılın başlarında Püriten ruhban mensuplarını yetiştirmiştir. Püriten öğretisinin temelini, Tanrı'nın yeryüzündeki krallığını yaratmaya çalışan Koyunlar ile dünyaya hizmet etmeye çalışan Keçiler arasındaki fark oluşturur. İngiltere'de Katolikliğin ilerleyişi; Püritenler için Tanrı'nın amacının gerçekleştirilmesi önünde bir engel teşkil ettiğinden bu bağlamda Kral ile çevresinin üzerlerine düşeni yapmadıkları düşünülmüştür. Püritenlerin idealleri arasında topluma hizmet ve dürüstlük gibi hususlar öne çıkmıştır. Püriten vaizlerin salık verdiği husus manevi eşitliktir ve insanlar kutsal kitabı incelediklerinde zaten Tanrı'nın iradesi ile ihtilafa düşmeyeceklerdir. Bu manevi mültefitlik; toplum bilincine sahip olan, bir şeylerin ters gittiğini düşünenler ve düzeltmek amacıyla elini taşın altına koymaya gönüllü olanlara bu yönüyle cazip gelen bir öğreti olmuştur.³⁷⁸

Püritenler ilk kez XVII. yüzyılda, yaşamlarının tüm alanlarında taşıdıkları söz konusu bu ahlaki ve dini ciddiyet ruhu ile dikkati çekmiş ve Kilise reformu vasıtasıyla kendi yaşam biçimlerini bütün ulus için model haline getirmeye çalışmışlardır. Ulusu dönüştürme çabaları hem İngiltere'de iç savaşa neden olmuş hem de Püriten yaşam biçimi, çalışma modeli olarak Amerika'daki kolonilerin kuruluşuna katkıda bulunmuştur.³⁷⁹

Püritenler, Stuart İngiltere'sinde güç durumda olan bir azınlık olarak karşımıza çıkmaktadır ancak bütün "*Dindarlar*"³⁸⁰ tek ve belirli bir sosyal gruptan da gelmemektedir. Zira bu kimseler her türlü sosyal gruba mensup kimseler olmuş, ne illa "orta sınıf" ne de "üst sınıfa" mensup olmuştur. Bu bağlamda oldukça mütevazı mertebelerde olan birçok "dindar" kadın ve erkek, kendileri gibilerle bir arada var

---

³⁷⁸ Christopher Hill, İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 108-109.

³⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Britannica Ansiklopedisi, Puritanism, <https://www.britannica.com/topic/Puritanism>, Erişim tarihi: 18.12.2017.

³⁸⁰ Püritenler kendilerini tanımlarken dindar anlamına gelen "*Godly*" sözcüğünü kullanmışlardır.

olmuştur.³⁸¹ Dolayısıyla İngiltere’deki bölünmenin; eşraf ve asilzadeler ile Üçüncü Tabaka arasında bir bölünme değil, ülke ile saray arasındaki kökenleri dine değil de daha ziyade ekonomik menfaatlere dayanan bir bölünme olduğundan bahsedilebilir. Mutlakiyet erki ve hükümet; bazı tekel sahiplerine, gümrük mültezimlerine ve büyük kentlerdeki yönetici oligarşilere bu dönemde ekonomik ayrıcalıklar tanımış buna ilaveten toprak sahiplerine de ek gelirler sunmuştur. Sonuç olarak bu ayrıcalıklardan yararlanamayanlar arasında aslında hem bu saydığımız gruplara mensup zengin aileler hem toplumun ileri gelenleri hem de sıradan vatandaşlar da mevcuttur.³⁸²

Toplumsal manada bölünmüşlüğün kaynağında her ne olursa olsun; kendilerini “Dindar” sözcüğüyle tanımlayan Püritenler oldukça farklı yaşam biçimlerine sahip militan Protestanlardır ve temel talepleri Kilise’nin reformudur. Hayatlarının her alanı “kadercilik” anlayışı ile örülüdür. Gündüz ve gecelerini çok yoğun bir *spiritüellik* ile geçirir ve kendilerini “seçildikleri”ne ikna etmek amacıyla uzun bir içe kapanma ve kendini inceleme süreçlerinden geçirirler. Dualar ve vaazlar, Püritenlerin hayatının vazgeçilmez ve kilit unsurlarıdır. Hatta bu uğurda yani fikirleriyle mutabık oldukları bir papazı dinleyebilmek amacıyla kendi bölgelerinin dışındaki uzak mesafelere dahi seyahat ederler. Püritenler de Katoliklik karşıtı hareketten ve Binyılcılık Hareketi’nden birçok Protestan’a göre ziyadesiyle etkilenmiştir. Bu sebeplerdir ki XVII. yüzyılın başlarında meydana gelen Otuz Yıl Savaşları’nda İsa karşıtı güçlere karşı uluslararası Kalvencilik davasına önderlik etmek için Tanrı tarafından “Seçilmiş Ulus”un İngilizler olduğunu ileri sürece kadar saldırgan bir tutum sergilemişlerdir. Püritenler, Tanrı adına bir reform yapılması gerektiği hususuna büyük bir tutkuyla yaklaşmışlardır. Bu öğretiyi savunan kişiler, XVI. yüzyılın ortalarında gerçekleşen *Reform* Hareketi’nin tamamlanmamış olduğuna ve Kilise’nin ancak yarı yarıya reformdan geçmiş olduğuna inanmıştır. Kilise hükümetindeki Katoliklerin kutsal emanetlerinin ortadan kaldırılması gerektiğine ve aynı zamanda da insanların yaşamlarında varlığını sürdüren “günah” mevhumunun yok edilmesi gerektiğine

---

³⁸¹ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 60.

³⁸² Christopher Hill, *İngiltere’de Devrim Çağı 1603-1714*, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 134-135.

inanmıştır. Püritenler bütün bunları keyfi nedenlerden ötürü değil, Tanrı tarafından bağışlanma mertebesine ulaşabilmek amacıyla talep etmiştir.³⁸³

Püritenliğin ayırıcı birkaç yönünden biri de vaaz, disiplin ve pazar gününün kutsallığı anlamına gelen “*Sabbatarianizm*”dir.³⁸⁴ Aslında dinin entelektüel yanını temsil eden vaazlara verilen önem *Reform* dönemi ile başlamıştır. Bu husus mimaride de kendisini göstermiştir zira Protestan kiliseleri ruhban sınıfı için tören mekânı olmaktan çıkıp *oditoryum* haline gelmiştir. Hatta şapeller bu dönemde artık konferans salonlarına benzemiştir. Hristiyan inancındaki müzik ve ritüel unsurlar insanın aklından ziyade duygularına yönelik olduğu için Püritenlerin birçoğu dini şarkılardan, çok sesli koro parçalarından ve Kilise orgunun eşlik ettiği müzikten hoşlanmazlar. İngiltere’de bu dönemde Püritenlerin aksine kralcılar ise daha az vaaz ve daha fazla dua edilmesinden yana olmuştur. Zira onlara göre çok fazla vaaz hizipleşmeyi tetiklerken daha fazla dua ise sadakati sağlar. Hatta 1622’de vaizlerin başvurduğu metinlerin neler olacağı konusunda talimat verilmiştir. 1626’da din açısından tartışmalı olan konularda yazı yazılması veya vaaz verilmesi yasaklanmıştır. Bu durum Püritenleri susturmuştur ancak vaaza olan açlık bir türlü dinmemiştir. Hatta 1607’de Avam Kamarası, yeterli sayıda vaiz bulunamamasından dolayı bazı papazların göreve iadesi konusunda Kral James’e bir dilekçe vermiştir.³⁸⁵

Püritenlerin kadercilik mevhumuna bağlılığı; İngiltere’de halkın gündelik yaşantısına damgasını vuran bir yapıda karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar şanssızlıklarının veya başarılarının Tanrı tarafından ve onun iradesine uygun olarak yazıldığına inanmaktadır. Deneysel kadercilik olarak da ifadesini bulan günlük

---

³⁸³ Ayrıntılı bilgi için bk. Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 55, 57.

³⁸⁴ Din tarafından emredilen günde dinlenilmesi kuralına uyulmasında aşırı sıkı bir tutum izleyen öğreti anlamına gelmektedir. Bu bağlamda XVI. yüzyılda cumartesi günleri için gözetilen bu uygulama, İngiltere ve İskoçya’da Reform sonrasında pazar gününe atıfta bulunan bir uygulama haline gelmiştir. Püritenlerin “*Sabbath*”ı, Parlamento’nun çeşitli yasaları tarafından dayatılmış ancak Restorasyon’dan sonra pazar gününe ilişkin bu hassasiyet konusunda biraz rahatlama kaydedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Oxford Sözlük, <http://oxfordindex.oup.com/view/10.1093/oi/authority.20110810105755644?rskey=yTv1NX&result=0&q=sabbatarianism>, Erişim tarihi: 18.12.2017.

³⁸⁵ Christopher Hill, *İngiltere’de Devrim Çağı 1603-1714*, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 110.

yaşamdaki bu tutum, Püriten olmayan diğer Protestanların benimsediği “kökten” kadercilik anlayışından ayrı tutulmuştur. Dolayısıyla vaaz ve dua mevhumunun bir Püriten evinde oldukça büyük bir ağırlığı olduğunu ifade etmek gerekir. Hatta 1653 yılında Thomas Taylor’ın tüm Protestanlara yönelik olarak ev içinde yapılacaklar konulu talimatlarına diğer Protestanların aksine Püritenler harfiyen uyum göstermiştir. Söz konusu dönemde günde iki kez dua pratiği, pazar günleri ise üç kez dua pratiği ve İncil okunması, haftada birçok kez de Kilise’ye gidilmesi ve çocuklar ile hizmetlilere ilmiyal öğretilmesi pratikleri oldukça yaygındır.³⁸⁶

Orta Çağ İngiltere’sinde ve diğer Katolik ülkelerde XVII. yüzyılda bir yıl içinde yüzden fazla dini tatil günü mevcuttur. Püritenler için pazar günü tatil günüdür ve bu görüşü benimseyenlere “*Sabbatarian*”³⁸⁷ denilmiştir. Buna karşın bu kadar fazla kutsal günün olmaması gerektiği ve insanların mesleklerinin gerektirdiği şekilde çalışabilmelerinin önünde engellerin bulunmaması gerektiği görüşü de bir arada var olmuştur. Pazar günlerinin Püritenler için önemi, söz konusu bu günün vaazlarla, İncil okumayla ve dua pratiğiyle geçmesi gereken bir gün olmasıdır. Pazar günleri öğleden sonra yapılan pazar günü sporları, geleneksel olarak yapılan aktiviteler olmuştur ve Püritenler, insanların öğleden sonraki vaazları kaçırmamaları amacıyla bu spor aktivitesine katılmalarını istememiştir. Hatta birçok yargıç, bu bağlamda pazar ayinlerine katılımı zorunlu bir hale getirmeye çalışmıştır. 1618’de I. James ve 1638’de onun oğlu, bu aktivitelere izin vermiştir. James’in Spor Deklarasyonu’nu haklı göstermesinin nedenleri geleneksel sporları Papacılıkla ilişkilendiren halkın, bunların yasaklanmasıyla Kilise’ye dış bileyeceği, toplumun alt kesimine mensup insanların askerlik hizmeti için hazır duruma gelemeyeceği ve öfkeli biçimde birahanelere gidecek halkın orada iktidarı eleştirmesinin ve işi gücü olmayan insanların spor ile meşgul tutulamaması durumunda da bir araya gelerek dinsel içerikli tartışmalar yapmasının önlenmesi ve böylece Majestelerinin hizipler ve isyanlardan korunmasının sağlanması gerekliliğidir.³⁸⁸

---

³⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 56.

³⁸⁷ Dini tatil günlerini önemseyen kimse anlamına gelmektedir.

³⁸⁸ Christopher Hill, *İngiltere’de Devrim Çağı 1603-1714*, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 112-113.

Şu bir gerçektir ki Püritenler inançları gereği kendilerini; Tanrı'nın kurallarına itaat eden Orta Çağ keşişlerinin aksine kendi kurallarını düzenlemek ve bunlar için sorumluluk almak zorunluluğunda hissetmişlerdir.³⁸⁹ Püritenler, Katolikler gibi inançlarını evlerinde, kapalı kapılar ardında yaşamakla yetinmemişlerdir. Onlar Evangelist kişilerdir. Fikirlerini yaymak ve bu fikirlere uygun şekilde toplumu ve Kilise'yi reformdan geçirmek arzusunu derinden hissetmişlerdir. Bu bağlamda talep ettikleri şeylerden birisi de din adamlarının eğitilmiş olmasıdır. Bu doğrultuda Püriten toprak sahipleri kendi bölgelerine donanımlı papazlar atanmış, atanmış papaz tarafından verilen vaaza ek olarak vaaz verecek papazları da Püriten kasaba loncaları ile iş birliğine giderek kendi kasabalarına getirtmişlerdir. Kilise'yi Katolik törenlerden arındırmayı talep etmiş, İsa adına saygıyla eğilmeyi veya din adamlarının papaz elbisesi giymesi pratiğini ortadan kaldırmayı arzu etmişlerdir. Ancak ne kadar militan ve aktivist olsalar da 1640'tan önce Püritenler, mevcut Kilise dâhilinde kalarak reform yönünde çalışmışlardır. Kabul edilmiş Kilise'yi yok etmek veya piskoposlardan kurtulmak gibi bir gaye gözetmemişlerdir. 1630'lara gelindiğinde İngiltere Kilisesi'nde litürji ve uygulama anlamında *Laud* taraftarlarının tesiri görülmeye başlandıktan sonra Püritenler de piskoposluk bölgesi otoriteleriyle kendilerini ciddi bir ihtilafın içerisinde bulmuşlardır.³⁹⁰

Ancak belirtmek gerekir ki İngiltere'nin "uçları" addedilen Püritenlerin siyasal muhalifliği, konumuz olan dönemde, bir sonraki bölümde karşımıza çıkacak olan *Huguenot*'ların Fransa'daki muhalefetine oranla çok daha az radikal bir yapı arz etmiştir.³⁹¹

Pazar günleri rutin olarak dua, tefekkür ve tapınma pratikleri Püriten evlerinde çok titizlikle uygulanan ibadetlerdir. O dönemde üç vaaza katılmak, notlar almak ve daha sonra vaazın muhtevası konusunda fikir alışverişinde bulunmak için diğer

---

³⁸⁹ Alev Alatlı, *Batı'ya Yön Veren Metinler II, Rönesans/Protestan Reformu/Erken Modern Dönem/Bilim Çağı (1350-1650)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 597.

³⁹⁰ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714 Fourth Edition*, Routledge, New York, 2012, s. 56-57.

³⁹¹ Alev Alatlı, *Batı'ya Yön Veren Metinler II, Rönesans/Protestan Reformu/Erken Modern Dönem/Bilim Çağı (1350-1650)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 600.

Püritenlerle bir araya gelmek gibi etkinlikler bütün Püritenlerin uyguladığı faaliyetlerdir. Vaazı veren papazın fikirlerinden hoşnut kalınmaması durumunda bunun gibi özel nitelikli ve bir araya gelinen toplantılar düzenlenmesi, bir nevi bölge kilisesinde sunulan hizmetlere alternatif bir hizmet olarak kabul görmüş ve bu sebeple önemli addedilmiştir.³⁹²

Püritenliğin taht ile olan meselesinin kökeninde devlet için geniş kapsamlı sonuçları doğuracak bir yönetim devrimi talep etmesi yatmaktadır. Püritenlerin arzu ettiği devrim kapsamında piskoposlukların ilga edilmesi, piskoposların Lordlar Kamarası'ndan ihraç edilmesi, katedral başrahiplerinin, manastır yöneticilerinin ve Kilise mahkemelerinin lağvedilmesi gibi hususlar öngörülmektedir. I. Charles bu talepleri değerlendirirken bunların, tahtın en büyük destekçisi olan Kilise'nin tahta bağlılığının sona erdirilmesi için bir girişim olduğundan bahseder. James'in haksız olmadığı; monarşi ve Lordlar Kamarası'nın Kilise'nin piskoposlukların yönetiminden alınmasından üç yıl sonra 1649 yılında lağvedilmesiyle kanıtlanmıştır.³⁹³

Protestanların, İngiliz devletinin hiyerarşisine ve İngiltere Kilisesi'ne 1625 yılına kadar bağlılıkları Püritenlerce de paylaşılmıştır. XVII. yüzyılın başlarında da 1559'da kurulduğu şekliyle Kilise, gittikçe artan biçimde toplumsal kabul görmüştür. Tarihçiler; 1620 ve 1630'lu yıllara geldiğinde düzenli biçimde Kilise'ye gitmenin ve yılda bir kez komünyona³⁹⁴ katılmanın, I. Elizabeth iktidarı dönemine kıyasla çok daha kabul görmüş davranışlar haline geldiğini vurgulamaktadır. Bu yaygınlaşma sürecinin ne kadar yavaş görünürse görünsün Kilise'nin XVII. yüzyıl başlarında kurulduğu 1559'a kıyasla İngiliz popüler kültürü içerisinde derin kökler saldığı görülmektedir.³⁹⁵

---

³⁹² Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge/Taylor & Francis Group, London and New York, New York, 2012, s. 56-57.

³⁹³ Christopher Hill, *İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714*, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 107-108.

³⁹⁴ Kutsanmış unsurların Hristiyan Aşai Rabbani ayininde yer alması manasına gelen kavram, Rab'bin Sofrası ile aynı zamanda, Aşai Rabbani'de takdis edilen unsurlara verilen başka bir isimdir (Toplu Dua Kitabı'nda olduğu gibi). Ayrıntılı bilgi için bk. Oxford Sözlük, <http://oxfordindex.oup.com/view/10.1093/oi/authority.20110810104639703?rskey=TONif6&result=0&q=communion>, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018.

³⁹⁵ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 53-54.

İngiltere için, Püritenliğin tanrısal reformuna yönelik tutkusunu en iyi yansıtan siyasal karakterlerden biri elbette ki Oliver Cromwell olmuştur. Hem Cromwell hem de birçok başka Protestan, insanların yaşamlarındaki günah mevhmunun ortadan kaldırılmasına yönelik olarak “tutumlarda bir reform” yapılması gerekliliğine derinden inanmış ve bunun başarılammaması durumunda insanların ve ulusun Tanrı’nın desteğini kaybedeceğini ve Tanrı’nın onların “yüzüne tüküreceğini” ifade etmiştir. Püritenler; bu mevhumu kutsal kaynaklardan örnek olarak, “*Eski Ahit*”te İsrail Oğullarının Mısırlılardan kaçıışı ve yaşanan mücadele sonrasında vadedilmiş topraklara sahip oluşlarını işaret etmiştir. Burada dikkati çekmek istedikleri unsur, İsrail Oğullarının bu başarıya günahlarının cezasını çekmeleri suretiyle Tanrı’nın affına mazhar olmaları sayesinde eriştikleridir. Yani Püritenler açısından verilmek istenen mesaj; İsraililer gibi İngilizlerin de Tanrı’nın reformuna ilişkin vadedilmiş topraklara, ancak ruhani bir “Davranış Reformu”ndan geçtikten sonra kavuşabilecekleridir. Söz konusu bu anekdot, Cromwell gibi aktivistlerin harekete geçmesini sağlayan itici güç olmuştur.³⁹⁶

Püriten Cromwell, mutlakiyetin eseri olan bazı kurumları feshetmiş, birçok Püriten yasayı yürürlüğe koymuştur. Püritenlerin bu kısa ömürlü iktidarı akabinde II. Karl’ın tahta çıkışıyla kısıtlamalar ve muhalif düşünceler tekrar gündeme gelmiştir. Püritenler bu süreçte de faal olmuş ve Parlamento’da Kraliyet ailesinin imtiyazlarına muhalif olan Liberal Parti’nin oluşmasına destek olmuşlardır. Dolayısıyla görüldüğü üzere genel olarak Protestanlık ve özel olarak da Kalvencilik veya Püritenlik aslında Parlamento yönetim kavramına büyük katkıda bulunmuştur. Örneğin; İngiltere’de Kalvencilik, sayısal bakımdan daha az bir topluluk olmasına rağmen Parlamento üzerinde güçlü bir siyasal etkiye sahip olmuş, bir azınlık hareketi olan Püritenliğin gelişmesinde de önemli bir rol üstlenmiştir.³⁹⁷

Dolayısıyla İngiltere’de Reform sonrası dönemde ortaya çıkan birçok dini görüş, sosyal ve düşünsel alanlardaki büyük değişimler Stuart İngiltere’sinin istikrarı üzerinde etkili olmuş unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Püritenlerin ifade ettiği

---

³⁹⁶ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 57.

³⁹⁷ Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 36-38.

şekliyle; dindar ile dindar olmayan kesim arasında dini hususlardaki farklar, XVII. yüzyılın başlarında birçok İngiliz kasabasında ve köyünde gerilimlere sebep olmuştur. 1640'lardan önce söz konusu gerginliklere örnek olarak; kasaba ve köylerde Püritenlerin yaşam biçimlerini takip etmek istemeyen kimselerin kendilerine yönelik baskıdan sıkılması ve artık muhalefet etmeye başlaması ile Püritenlerin, pazar günleri ve boş vakitlerinde o dönemde revaçta olan sporlarla ilgilenmek isteyen kesimlere yönelik saldırganlığı dikkati çekmektedir. Kasabalarda yaşayan kişiler, dindar elitler tarafından yönetilen kasabaların başındaki yönetimler tarafından kendilerine dayatılan kısıtlamalardan oldukça rahatsızlık duymuştur.³⁹⁸

Siyasal mücadelenin inanç temelinde sürdürülmesinin İngiltere için normal bir durum olduğu görülmektedir ve bu durum, dinin siyaset zeminindeki yerinin dolgunluğunu gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda; İngiltere'de Tudor hanedanının iktidarda bulunduğu 1534-1603 yıllarında birtakım Reformların gerçekleştirilmiş olduğu ancak bu değişikliklerin köklü bir devrimin peşinde olan Püritenleri memnun edemediği görülmüştür. Zira Püritenler, dünyevi insan yaşamını tamamen Tanrı'nın istencine göre düzenlemeyi arzu etmektedir. Bu akımın takipçileri, Oliver Cromwell'in İngiltere'de iktidara geldiği dönemde görevde bulunan Ermişler Hükümeti'nin 1658 yılında uğradığı başarısızlığa değin bu davalarını sürdürmüşlerdir.³⁹⁹

Bu dönemin İngiltere'sinde değişim için motor görevi gören din meselesi; iç savaşın temel nedeni sayılmış, Oliver Cromwell ve Ermişlerin ilahi yönetimi için ilham kaynağı ve 1688-1689 tarihlerinde meydana gelen Şanlı Zafer olarak bilinen "*Glorious Revolution*"ın⁴⁰⁰ merkezi olmuştur. Din meselesinin, Papalığın korkuları ve endişeleri nedeniyle İngiliz ulusal kimliğinin oluşturulmasında kullanılması önerilmiş

---

³⁹⁸ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 58-59.

³⁹⁹ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev. A. Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 450.

⁴⁰⁰ Bu terim, 1688-89 yıllarında gerçekleşen ve II. James'in kansız biçimde tahttan indirilerek yerine III. William ile II. Mary'nin getirilmesine neden olan devrime verilen isimdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Oxford Sözlük, <http://oxfordindex.oup.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095855563?rskey=LKorQ9&result=0&q=glorious%20revolution>, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018.

ve teşvik edilmiştir. İngiliz Protestanlığı içerisindeki gerilimler, XVII. yüzyılın başlarında İngiliz Kilisesi bünyesinde yoğun bir üstünlük mücadelesine neden olmuş, din ve toplum üzerine radikal fikirlerin filizlenmesine neden olan Püritenliğin bölünmesi ve rakip parçalara ayrılması meselesi de 1640-1650'li yıllarda bu sonuçların ardından ortaya çıkmış gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰¹

Bu yüzyılda İngiltere'deki Püriten inanç ile insana güven olgularının iç içe geçtiği görülmektedir. Zira bilgilerin artarak çoğalmasıyla modernlerin eskilerden daha ileri gideceklerine olan inanç, gelişimin mümkün olduğu tezinin yolunu açmıştır ve dolayısıyla da aynı zamanda Püritenlerin işaret ettiği insana güven konusundaki iyimser tutumun mümkün kılınmasına da yardımcı olmuştur.⁴⁰²

Protestanlığın, söz konusu dönemde filizlenmeye başlayan bilimsel devrim ile kesiştiği nokta, bilimin; insanın dünyadaki durumunu iyileştirmesine yardımcı olacak bir bilgi birikimini elde etmek amacıyla olguları toplama sistematizmasının, Protestan geleneğinin bir göstergesi olduğudur. Hatta dönemin önemli kişiliği ve oldukça Püriten bir annenin oğlu olan Francis Bacon'ın bitmek tükenmek bilmeyen çabası buna güzel bir örnektir.⁴⁰³ Bacon, yüzyılın açlık sorununun çözümü için yine Protestan inancının bir yansıması olan, emek ve diğer toplum kaynaklarının akılcı biçimde kullanılmasını önermiştir.⁴⁰⁴

İngiltere'de Kilise'nin ekonomik sorunları da yüzyıla damgasını vuran gelişmelere zemin hazırlayan unsurlardan olmuştur. Püritenlerin vaaza açlığı, ruhban konusundaki taleplerinin artmasına sebep olmuştur. Ancak yoksulluk, bu dönemde yalnızca halkın değil ruhban sınıfına mensup kişilerin de sorunudur. Ondalık vergileri aynı olarak alan bazı kasaba papazları, 1640 yılında kendilerinden önceki nesillere

---

⁴⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bk. University of Kent, Ders Modülleri, 17. Yüzyıl İngiltere'sinde Din ve Toplum–HI874, <https://www.kent.ac.uk/courses/modules/module/HI874>, Erişim tarihi: 6 Şubat 2018.

⁴⁰² Christopher Hill, İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 123.

⁴⁰³ Christopher Hill, İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 123.

⁴⁰⁴ Ali Erbaş, Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016, s. 147.

oranla mali açıdan iyi durumdadır. Hatta kentlerdeki papazlara oranla daha iyi durumdadırlar. Ruhbana duyulan ihtiyaçtan ötürü, eğitilmiş insanlar için rahiplik mesleğinin cazip hale getirilmesi amacıyla kazançlarının artırılması gerekliliği hem Kilise hem de Püritenlerin mutabık oldukları bir konu olmuştur. Bu soruna Lordlar Kamarası önünde getirilmesi önerilen çözümler; enflasyon ile birlikte değer kaybeden tüm ondalık vergilerin aynı olarak ödenmesi, bu vergilere karşı gelebilecek her türlü muhalefetin önüne geçilmesi ve Kilise'ye ödenecek her türlü harcın gözden geçirilmesi gibi öneriler olmuştur. Ondalık vergi konusundaki mesele bu vergilerin toplanması faaliyetinin Kilise dışındaki kişilerce yapılıyor oluşudur. Bu duruma çözüm olarak getirilen öneri, papazlık pozisyonlarının geri satın alınması için Parlamento'nun koyacağı vergilerden bir havuz oluşturularak satın alma hakkının Piskoposlara verilmesi olmuştur. Ancak bu vergi meselesinde getirilen çözüm önerisi, pek çok kesimin edinilmiş haklarına saldırı niteliği taşıdığından kabul edilmemiştir. Dolayısıyla çözüm getirilemediği için birçok rahip birden fazla görev almayı sürdürmüştür. Ancak işte bir diğer sorun da kiliselerde bir rahibin birden fazla görevi ifa etmesidir. İngiltere'de Piskoposların çoğu ve ruhban sınıfından ayrıcalıklı bir kesim yüksek mali kazanç elde etmiştir. Bunun sonucunda ise Kilise cemaatleri, gelirsiz kalarak vaaz verme yetkinliğine bile sahip olmayan rahip yardımcılara az miktarda ödeme yapmak suretiyle bu işi yaptırmak durumunda kalmışlardır. Rahiplerin birden fazla görevde yer alması, Kilise bünyesinde saray ve ülke arasındaki eşitsizlikleri ve bundan kaynaklanan kıskançlıkları artırmıştır. Püritenler çokçuluk olarak addedilen bu durumun ortadan kaldırılmasını talep etmiştir.⁴⁰⁵

Püritenlik, Protestanlık çatısı altında doğmuş olduğundan bir dini inanç temelinde şekillenmiş olmasına rağmen ekonomi alanında da kendini göstermiş ve nihayetinde kapitalizmi doğurmuştur. Püriten ahlak, akılcı temellere dayanan bir ahlak anlayışıdır. Protestan ahlakın bu bağlamda başarısı, ahlaki değerlerini insanların tutum ve davranışlarına yönlendirip toplumun belirleyici olmasını sağlaması ve sonunda da Weber'in deyimiyle bir iktisat ahlakına dönüştürebilmiş olmasıdır. Batı dünyasında *Reform* adı verilen dinde yenilik hareketlerinin parçası olan Kalvenizm ve Püritenlik

---

⁴⁰⁵ Christopher Hill, İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 114-115.

gibi öğretilerin Kapitalizm ile olan sıkı bağından bahsederken; Orta Çağ'da ağza alınmaktan bile hicap duyulan çalışma, kazanç, zanaat gibi sözcükler ve kavramların *Reform* Hareketi ile saygı duyulan unsurlar haline dönüştüğünü de vurgulamak gerekir. Kapitalizmin ileri sürdüğü “vakit nakittir” gibi kavramların da aslında bu öğretilerin ortaya koyduğu fikirler arasında yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Püritenler, ekonomik faaliyetleri dinsel zeminde meşrulaştırma gayeleri doğrultusunda piyasa ve ticaret gibi meselelerin Tanrı tarafından tesis edildiğini savunurlar.⁴⁰⁶

Elbette ki ikisi arasında kurulan bağ için kesin konuşmak mümkün olmasa da XVII. yüzyılı incelemiş olan birçok tarihçi, Püritenliğin kapitalizmin yayılışını hızlandırdığını savunmuştur. Diğer yandan kapitalizmin yükselişiyle hiçbir dinin alakası olmadığını, çok daha öncesinde, örneğin; Orta Çağ'da Bizans ve İtalya gibi bölgelerde mevcut olduğu da ortaya atılan savlar arasındadır. Bir diğer farklı görüş ise Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkışını da hızlandıran fiyat artışının söz konusu sebeplerden biri olduğudur. Ancak doğruluğu bilinen ve mesleki faaliyet tercihleri ile toplumsal şiddetin yan yana geldiğinin işareti olan bir olgu olan; Kalvencilerin hem toplumsal tavır hem de kanunlar nezdinde sık sık ayrımcılığa ve şiddetli baskıya uğraması ile iş hayatından uzaklaştırılması sonucunda tıpkı Avrupa'daki Yahudiler gibi özel girişimciliğe mecbur bırakıldıklarıdır. Bu toplumsal ayrımcılık ve baskı sonucunda ortaya çıkan girişimcilik ruhu ile ticarete başarı göstermişlerdir.⁴⁰⁷

Protestanlık ve özellikle de Püriten olmaları hasebiyle maddi açıdan iyi durumda olan aileler ülkedeki yoksulluk sorununa karşı daha duyarlı olmuşlardır. Püritenlik, disiplin sağlanması durumunda dilencilerin ve serserilerin kalmayacağı görüşünü benimsemiş ve disiplinin hem öteki dünyayı hem de bu dünyayı ilgilendiren bir mesele olduğuna inanmıştır. Hatta bu alaka nedeniyle, bu öğretinin kapitalizmin erken dönem ihtiyaçları için destek sağladığı söylenmektedir. Buna örnek olarak küçük işverenler verilebilir zira İngiltere'nin ekonomik olarak gelişmiş yörelerinde Püritenliğin çok güçlü olarak varlığını sürdürdüğü görülmüştür. Püritenlik, kentli mülk

---

⁴⁰⁶ Ali Erbaş, Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016, s. 131, 146-148.

⁴⁰⁷ Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 40-41.

sahibi kişiler için oldukça caziptir çünkü insanların sıkı çalışmasının bir görev olduğu inancı bu öğretiye hâkimdir. İnsanlar inançları gereği; Tanrı'ya hizmet etmenin bir yolu olarak toplumun refahı için çalışmaktan memnuniyet duymalıdır.⁴⁰⁸ Püritenler genellikle nüfuzlu ve saygın kimseler olmuştur. Buna rağmen soylu zümrenin gözünde sonradan görme addedilmişlerdir. Tüccar kesimin av, kumar ve kadınlar gibi soylu uğraşlar için vakti olmamış, yoğun çalışma biçimini benimsemişlerdir.⁴⁰⁹ Görüldüğü üzere Püritenlik ile bir ekonomik model olarak kapitalizm meselesinin ilişkisi hayli ilgi çekicidir.

Elbette ki Püritenlerin Tanrı'nın kelamını yorumlama konusundaki arzusunun aynı zamanda sorgulayan bir zihne davetiye çıkardığı ve bunun inanç düzleminden farklı bir düzlemde gerçekleşmesinin ise oturmuş siyasal ve sosyal yapı önünde radikal bir engel oluşturacağı dile getirilmiştir. Ancak artık bu görüş çok fazla destekçisi olan bir görüş değildir zira 1640'tan önceki dönemde Püriten olarak adlandırılabilir kişiler, mevcut durumun korunmasını savunan muhafazakârlar olarak karşımıza çıkmışlardır. Püritenler söz konusu dönemde Kilise'yi Reformdan geçirmek isterken bunu siyasal ve sosyal çalkantılar pahasına arzu etmemişlerdir. Hatta 1640'larda Reformun sonucunun böyle olacağı öngörülmeye başlandığında birçok Püriten bu yoldan geri dönmüştür. Sonuç olarak yukarıda sorgulayan beyin mevhumu ve Püritenliğin çekirdeğindeki sorgulama dürtüsü ilişkisinden bahsederken Püritenliğin devrimci kişiliğinin özüne yapılan bu göndermeyle içinde bulunduğu dönemde yeni filizlenmeye başlayan bilim devrimi, modernite gibi kavramlar için Püritenliğin aslında oldukça korunaklı bir temel inşa ettiğini söylemek doğru olacaktır.⁴¹⁰

Bu bölümü toparlamak amacıyla kısacası Reformcuların; yakın geçmişin yozlaştığına dair eleştirilerinin temelini önceki hümanist nesil tarafından

---

⁴⁰⁸ Christopher Hill, İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 112.

⁴⁰⁹ Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 48.

⁴¹⁰ Barry Coward, The Stuart Age: England, 1603-1714 Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 58.

hazırlandığı⁴¹¹ ve XVI ve XVII. yüzyıllardaki Reform mirasçısı neslin ise bayrağı bilim adamlarına teslim ederek aydınlanmanın yolunu açmış olduğunu ifade edebiliriz. Siyasal, iktisadi, dini ve toplumsal özellikleri üzerinden İngiltere örneğini kavradıktan sonra artık bir sonraki bölümde Hobbes ile modernite arasındaki ilişkiyi irdeleme gayreti içerisinde olacağız.

3. Thomas Hobbes ve Modernite

Avrupa'nın diğer bölgeleri gibi bilim devriminin yaşanmakta olduğu İngiltere'de yaşamını sürdürmüş olan Hobbes'un siyaset felsefesinin temel yapıtaşlarından biri olan Mekanikçi Felsefe'ye değinmeden önce bu yeni yaklaşımın üzerine bina edildiği Modern Felsefe, modernite kavramı ve Batı Felsefesinin genel hatlarından kısaca bahsetmek anlamlı olacaktır.

Thomas Hobbes'un yaşadığı dönemin İngiltere'sinde bilimsel devrimin yaşanmakta olduğunu daha önce ifade etmiştik. Hobbes'un da bilimsel devrimi desteklediği açıktır. Zira o, Orta Çağ'ın *Teosantrik* ve Aristotelesçi dünya görüşünün deneye dayanan yeni doğa bilimleri eliyle yıkılışı sürecini desteklemiş ve bu sürece doğrudan katkı sağlamıştır. Hobbes, XVII. yüzyılın bilimsel devrimine, Skolastik bilime muhalif olma, Skolastik bilimin dayandığı ontolojiye ya da doğa tasarımına karşı çıkma biçiminde katkıda bulunmuştur. Hobbes'un taraftarı olduğu Mekanik materyalizmin tasarımında; aslında klasik doğa görüşünün teleolojik evren tasavvurunun yıkılması ve bunun hareket halindeki maddenin her yere yayıldığı mekanik bir doğa tasarımı ile ikame edilmesi süreci karşımıza çıkmaktadır.⁴¹²

Paolo Rossi, "*Modern Bilimin Doğuşu*" adlı eserinin modern bilimin neden bir devrim olduğu sorusuna yanıt verdiği bölümünde; Bilim Devrimi olarak adlandırılan süreç ile başlayan modern bilim ile Orta Çağ'daki bilimsel gelenek arasındaki kesin çizginin neden o denli kesin olduğunu, modern bilimciler ile Orta Çağ filozofları arasındaki farkları ortaya koymuştur. Rossi'ye göre öncelikle iki grup bilim adamı

---

⁴¹¹ Carter Lindberg, *Avrupa'da Reform Tarihi*, Çev. Ö. U. Hoşafçı, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2014, s. 5-6.

⁴¹² Ahmet Cevizci, *17. Yüzyıl Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 87.

arasında doğa konusunda farklı görüşler mevcuttur. Modern bilimciler doğal bir cisimle yapay bir cisim arasında hiçbir temel fark görmemektedir. İkinci olarak modern bilimciler doğayla ilgili araştırmalarını yapay koşullarda yani deneyler yaparak yürütmektedir. Üçüncüsü, modern bilimsel bilgi yeni bir kıtanın keşfine benzemektedir. Dördüncüsü; Skolastik bilgi doğayı değil yalnızca kendini sorgulamıştır. Dolayısıyla bu gelenekte modern bilimin aksine mucide yer yoktur ve son olarak Orta Çağ'ın kesin doğruluk iddiası bilimi geliştirmekten çok engellerken Galileo gibi modern bilimciler, özgürlük ve yöntemsel fırsatçılık ile çalışmıştır.⁴¹³

Nasıl ki XVI. yüzyıl için Rönesans hareketinden bahsediyorsak XVII. yüzyıl için de Modernite ve Bilim Devrimi kavramlarından bahsetmemiz gerekir. Modern Felsefe'nin arka planında Rönesans Hareketi olmasına rağmen birbirlerinden ayrıldıkları noktalar arasında XVII. yüzyıl felsefesinin dünyayı ve bireyi algılayış biçimi, mutlak öznelciliği, tarihin ilerlemesi yönündeki tasavvuru, koşulsuz hümanizmi ile kapitalizmi gösterilebilir. Diğer yandan Rönesans'ın; eski ile yeninin temsil ettiği antik düşünceler ve ilkelerle yeni hümanist değerlerin bir sentezi olmasından mütevellit tamamen modern olarak adlandırılmayacağı ileri sürülmektedir.⁴¹⁴ Dolayısıyla İtalyan hümanizminin Orta Çağ kültürüne damgasını vurduğu aşikâr olmakla birlikte Modern Felsefe'nin erken evresi için zemin hazırlama açısından kendi başına yeterli olmadığı unutulmamalıdır.⁴¹⁵ Bu bağlamda şimdi, Thomas Hobbes'un hayatı ve düşüncelerine değinmeden önce onun yaşadığı döneme damgasını vuran Modern Felsefe, Mekanikçi Felsefe, Modernite ve Bilimsel Devrim gibi hususlara değineceğiz.

---

⁴¹³ Paolo Rossi, *Modern Bilimin Doğuşu*, Çev. N. Domaniç, Literatür Yayınları, İstanbul, s. 3.

⁴¹⁴ Ahmet Cevizci, *17. Yüzyıl Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 13-17.

⁴¹⁵ Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi Descartes*, Cilt 4, Modern Felsefe Descartes'tan Leibniz'e, Bölüm a, Çev. A. Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 15-16. Daha ayrıntılı bilgi için bk. http://www.ideayayinevi.com/2014/yayinlar/buyuk_parca_pdf/CDES_DESCARTES_001_020.pdf, Erişim tarihi: 13 Şubat 2018.

3.1. XVII. Yüzyılda Batı Felsefesine Genel Bir Bakış

Modern olarak adlandırılan XVII. yüzyılda filizlenen felsefe ve düşünce tarzı, Orta Çağ Felsefesi'nden ayrıldığı mutlak bazı temel özellikler sergilemektedir. Modern Felsefe'nin Francis Bacon, Thomas Hobbes, René Descartes gibi bilim adamı ve düşünürlerle başladığı ve temellerinin XVII. yüzyılda atılmış olduğu ifade edilmektedir. Modern Çağ'da öne çıkan bu düşünürlerin çoğunun aynı zamanda bilim adamı kimliğine sahip olması nedeniyle bu düşünürler aynı zamanda Modern Felsefe'nin kurucusu addedilmişlerdir.⁴¹⁶

Felsefe, bilhassa XVII ve XVIII. yüzyıllarda eğitilmiş ve kültürlü sınıflar arasında ortak bir ilgi ve ilişki meselesi olmuştur ve bu çağın düşünürlerinin kaleminden çıkan metinlerin yorumdan ziyade bağımsız incelemeler şeklinde olması dikkati çekicidir. Bunun nedeni bu dönemin yazarlarının eski düşünürlerin görüşlerini değil de kendi düşüncelerini geliştirme arzusuyla eserler kaleme almalarıdır.⁴¹⁷ Erken Modern Dönem düşünürlerini akılcı, deneyci, aşkın idealist gibi kategorilere ayırmak mümkündür. Zira örneğin Erken Modern Dönem'de Descartes, Spinoza ve Leibniz'in akılcı ekolü ile Locke, Berkeley ve Hume'un deneyci ekolü arasında bir rekabet yaşanmıştır. Akılcılar, insanların dünyaya ilişkin olarak sabit bir ön bilgiye ve deneysel olmayan kavramlara sahip olduğunu ileri sürmüştür. Deneyciler ise dünyaya ilişkin sahip olunan tüm sabit bilginin ve kavramların deneyime dayandığını ileri sürmüştür.⁴¹⁸

XVII. yüzyılda filizlenen insan merkezli Modern Felsefe, XVIII. yüzyılda Aydınlanma Felsefesi ile desteklenmiş ancak XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Avrupa

---

⁴¹⁶ Ahmet Cevizci, 17. Yüzyıl Felsefesi, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 13-17.

⁴¹⁷ Frederick Copleston, Felsefe Tarihi Descartes, Cilt 4, Modern Felsefe Descartes'tan Leibniz'e, Bölüm a, Çev. A. Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 13. Daha ayrıntılı bilgi için bk. http://www.ideayayinevi.com/2014/yayinlar/buyuk_parca_pdf/CDES_DESCARTES_001_020.pdf, Erişim tarihi: 13 Şubat 2018.

⁴¹⁸ Alberto Vanzo, Empiricism and Rationalism in Nineteenth-Century Histories of Philosophy, Journal of the History of Ideas, 77(2), 2016, s. 253-282, <http://wrap.warwick.ac.uk/78420/13/WRAP-empiricism-rationalism-nineteenth-century-histories-philosophy-Vanzo-2016.pdf>, Erişim tarihi: 12 Şubat 2018, s. 253.

genelinde tepkilerle karşılaşmıştır. Modern Felsefe, dünya ve insana yönelik bakış açısının değişmesinin sonucu olarak yeni ve seküler bir tarih felsefesi geliştirmiştir. Artık insan dünyayı kendisinin kurduğu bir yer olarak gördüğü için ve bu sürece müdahil olduğu için dünyanın anlamı hakkında bilgi sahibi olan bir varlık haline gelmiştir. Modern Felsefe için *tabula rasa* benzetmesi yapmak yanlış değildir zira geçmişi ve geleneği yok sayarak Rönesans ile doğan özgür ruhlar, bu çağda büyümüş, yaş almış, bireyler mutlak özgürlüğe ulaşmıştır. Bu dönemde bilimsel gelişmelerin izin verdiği ölçüde ve söz konusu gelişmeler eşliğinde insan, doğaya egemen olmaktan ziyade onu anlamaya çalışan bireylere dönüşmüştür. Modern dönemdeki hâkim felsefe; kaotik gelişmeler ve deneyimlere rağmen bir çeşit uyumun yakalandığı bir felsefeye atıfta bulunmaktadır.⁴¹⁹

Felsefi düşüncenin genel olarak Erken Orta Çağ'ın başlangıcından çağdaş evreye gelene kadar tanrı bilimden aşamalı olarak arınmasının izlerini farklı dönemlerin düşünürlerinin savlarını karşılaştırmak suretiyle görmek mümkündür. Örneğin; Aquinas bir tanrı bilimci iken XVII. yüzyılda yaşayan Descartes, bir felsefecidir.⁴²⁰ Bu bağlamda XVII. yüzyıl felsefesi, kendisinden önceki yüzyıl gibi dine değil de bilime bağlı bir felsefe haline bürünmüştür. Bu dönem, tarih felsefesinin tamamen yenilediği ve yeni bir tarih algısının oluştuğu bir dönemdir. Zira bu yüzyıl, Orta Çağ'ı ve onun felsefesini reddetmiştir. Orta Çağ'da insan, kendisini günah işlediği için Tanrı'nın cennetinden kovulmuş ve düşmüş bir varlık olarak gördüğünden dünyada olup bitenden kendisini soyutlamıştır. İnsan, kendisini iyi bir Tanrı tarafından yaratılmış addetmiş, bu dünyada kendisine biçtiği kul göreviyle bu kapalı ve kutsal tarihin içinde hapsolmuş, edilgen bir özelliğe sahip olmuştur. Modern Felsefe'ye göre insan, özgür, yaratıcı bir öznedir ve artık edilgen özelliğinden kurtulmuştur. İnsan doğumundan itibaren mutlak özgürlüğe, devredilemez haklara ve bağımsızlığa sahip, artık yazgısına karşı çıkabilir hatta onu kendisi çizebilir bir varlık haline gelmiştir. Orta Çağ'da sahip olmadığı bir eylem özgürlüğüne sahip hale gelmiştir. Bu çağda dünya

⁴¹⁹ Ahmet Cevizci, 17. Yüzyıl Felsefesi, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 13-17.

⁴²⁰ Frederick Copleston, Felsefe Tarihi Descartes, Cilt 4, Modern Felsefe Descartes'tan Leibniz'e, Bölüm a, Çev. A. Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 14. Daha ayrıntılı bilgi için bk. http://www.ideayayinevi.com/2014/yayinlar/buyuk_parca_pdf/CDES_DESCARTES_001_020.pdf, Erişim tarihi: 13 Şubat 2018.

algısı ise Tanrı tarafından yaratılıp yönetilen ve insanın edilgen olarak yaşamını sürdürdüğü bir yere değil insan tarafından şekillendirilecek bir mekân algısına atıfta bulunmaya başlamıştır.⁴²¹

Orta Çağ Felsefesi kavramı genellikle Teoloji Felsefesi'ne gönderme yapmaktadır zira Skolâstik Felsefe, Tanrı merkezli bir felsefedir. Dolayısıyla Orta Çağ'da teoloji fakültelerinde öğretilen bu felsefenin otorite temelli oluşu, dini geleneğe bağlı oluşu, ilahiyatın hizmetinde ve kolektif bir karaktere sahip oluşu gibi özellikleri karşısında Modern Felsefe'nin; bunun tam aksine geleneğe ve otoriteye başkaldırı, kolektivizme protesto gibi özellikleri ile bireylerin düşünceleri, duyguları ve eylemleri konusunda mutlak ve kesin bir özgürlük talebi bulunmaktadır. Modern Dönemde kaleme alınan felsefe metinleri incelendiğinde Skolâstik Dönemde kaleme alınan yazıların standart bir formata sahip olduğu ve Aristoteles eserleri ile kutsal metinler üzerine yazılmış yazılardan oluştuğu, modern metinlerin ise yazarlarının özgürce kaleme aldığı ve yaratıcılıklarını yansıtan karakterde olduğu görülmüştür.⁴²² İşte böylesi bir dönemde hem Aristotelesçiliğin hem de geleneksel kuşkuculuğun terk edilmesi ile daha öncekilerden çok daha büyük bir kuşkuculuk ortaya çıkmış ve bununla birlikte baş döndürücü bir endişe ortaya çıkmıştır.⁴²³

Orta Çağ'da felsefe teolojinin, akıl da imanın hizmetinde olmuştur.⁴²⁴ Ancak Tanrı'nın varlığına ve insanla arasındaki ilişkiye dair Modern dönemdeki sav, tıpkı Descartes'ın söyleminde ifade ettiği gibi müşfik bir yaratıcının var olduğu, böylesi bir Tanrı'nın en gözde yaratısı olan insanı aldatmayacağı yönündedir. Tanrı'nın varlığına bağladığı dış dünyadaki gerçeklerin mevcudiyeti olgusunu; "*Madem Tanrı müşfik bir yaratıcı ve insanı aldatmaz, öyleyse algıladığımızı düşündüğümüz şey gerçekten de öyle veya böyle orada var olmalıdır.*" düşüncesiyle taçlandırmıştır. Descartes'ın açtığı bu yolda renk kavramının varoluşu bile sorgulanır hale gelmişken yeni bir kuşkuculuk ortaya çıkmıştır. Renk kavramından nesnelere geneline geçilerek aslında nesnelere varmış gibi görülmelerine karşın var olmadıkları ileri sürülmüştür. Hatta düşlerin de

⁴²¹ Ahmet Cevizci, 17. Yüzyıl Felsefesi, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 14-16.

⁴²² Ahmet Cevizci, 17. Yüzyıl Felsefesi, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 17.

⁴²³ Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Örgen, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 41.

⁴²⁴ Ahmet Cevizci, 17. Yüzyıl Felsefesi, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 17.

imgeler dizisi olduğu öne sürülmüştür. Bu yüzyılda hem Aristotelesçilik hem de geleneksel kuşkuculuk terk edildiğinden dış dünyanın yok olduğu ve daha derin bir kuşkuculuğun ortaya çıktığına tanık olunmuştur. Descartes “*Metot Üzerine Konuşma*” eserinde somut nesnelere bile özlerinde varmış gibi görünmelerine rağmen var olmayabilirler görüşünü dile getirmiştir. Aslında ona göre belki de hiçbir şey yoktur.⁴²⁵

Modernite kavramını genelinde açıklamaya çalıştığımız tüm bu gelişmelerden hareketle, XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyılda bir bilim devriminin gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu yüzyıllarda bilim insanları, insan ve çevresinde olup bitenler konusunda eski dönemlerden beri geleneksel yöntem temelinde var olan tespitleri sorgulamaya başlamışlardır. Orta Çağ biliminin kökeni ise II. yüzyılda yaşayan Galen ve Ptolemy (Batlamyus) ve IV. yüzyılda yaşayan Aristoteles gibi Yunan felsefecilerin çalışmalarında şekillenmiştir. XVI. yüzyıla gelindiğinde sözü edilen antik düşünürler ve onların fikirleri o denli kabul görmüştür ki doğal olaylar hakkında keşfedilecek neredeyse hiçbir şey kalmadığı yönünde bir algı oluşmuştur. Entelektüel ortam bilimsel keşiflere karşı durmuştur. Dolayısıyla gerçekleşecek herhangi bir değişikliğin olumsuz yönde olacağı düşünülmüş ve eski yöntemlerin ve eski kitapların en iyisi olduğu öne sürülmüştür. Ancak XVI ve XVII. yüzyıllarda bilim insanları, Aristotelesçi Felsefe’nin tümdengelim-dedaktif metodunu sorgulamaya başlamışlar ve bunu yaparken modern bilimin bazı temel ilkelerini keşfetmişlerdir. İlk büyük gelişmeler anatomi ve astronomi alanlarında meydana gelmiştir: her ikisi de Yunan bilimine muhalif nitelikte olan İtalyan Vesalius’un “*De Humanis Corporis Fabrica*” ile Pole Copernicus’un (Kopernik) “*De Revolutionibus Orbium Coelestium*” eserleri 1543 yılında yayınlanmıştır.⁴²⁶ Bu iki eserin aynı yılda tamamlanması güzel bir tesadüf olmuş ve bu tarihi tüm dünyayı etkisi altına alacak bilimsel devrimin başlangıcı için seçilebilecek uygun bir tarih haline gelmiştir.⁴²⁷

Fizik alanındaki bilimsel gelişmeler felsefenin yeni dünyevi gerçekliklerin

---

⁴²⁵ Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Örgü, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 40-41.

⁴²⁶ Barry Coward, The Stuart Age: England, 1603-1714 Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 43-44.

⁴²⁷ John Gribbin, Bilim Tarihi, Çev. B. Gönülşen, Alfa Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 2017, s. 9.

keşfedilmesi amacıyla araçsallaştırılması eğilimini teşvik etmiştir.⁴²⁸ Konumuz olan İngiltere'nin bilimsel devrime olan katkısı da bilhassa matematik ve tıp alanında olmuş, Robert Recorde, John Dee, Thomas Digges ve Thomas Harriot, William Gilbert gibi bilhassa matematikçiler ile gökbilimciler vasıtasıyla bu katkılar gözlenebilmiştir. Kraliçe Elizabeth döneminde bilime yönelik katkılardan biri de Gresham Koleji'nin 1597'de kurulmasıdır. John Napier'in 1614'te logaritmayı keşfi, Henry Briggs'in bunu geliştirmesi ve popülerlik kazandırması, William Oughtred'in trigonometri keşfi ve William Harvey'in 1628'de kan deveranını keşfi gibi keşifler İngiliz biliminin katkıları arasında sayılmıştır. Diğer yandan Francis Bacon ise eskilerin fikirlerini reddetmek suretiyle deney, gözlem ve tümevarım yollarının kullanılması ve yeni bilimsel açıklamaların bu yöntemlerle araştırılmasını tavsiye etmiştir. Deneylerin sonuçları "*College of Natural History*"de toplanmış ve bu bilgi birikimi insanlığın ilerleyişi için kullanılmıştır.⁴²⁹

Moderniteyi, düşünce tarihi içerisinde Kartezyen Felsefe ile ilişkilendirme yaygındır ve "makine dünya" önermesi bu ilişkinin izdüşümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Düzenlilik ve belirlilik timsali olan bu kavram hem Kartezyen Felsefe'yi hem Modern Dönemi betimleyen bir metafor addedilir.⁴³⁰ Bu bağlamda bilimsel devrimin felsefe üzerindeki etkisi modern Avrupa düşünüş biçiminin şekillenmesinde kuşkusuz en önemli parametrelerden birini teşkil etmiştir. Yukarıda sözünü ettiğimiz eski, geleneksel ve sorgulanmayan gerçeklerin edilgen biçimde kabullenilişinin yerini ilerleme fikri, insanın kendi durumunu ve çevresini daha olumluya çevirebileceği fikri almıştır. Burada eklenmesi gereken bir ayrıntı XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başında yürütülen bilim çalışmaları arasında günümüz modern dünyasında makul görülen ile bugün makul kabul edilmeyen, okült ve ezoterik addedilen araştırmalar

---

⁴²⁸ Frederick Copleston, Felsefe Tarihi Descartes, Cilt 4, Modern Felsefe Descartes'tan Leibniz'e, Bölüm a, Çev. A. Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 17. Daha ayrıntılı bilgi için bk.

http://www.ideayayinevi.com/2014/yayinlar/buyuk_parca_pdf/CDES_DESCARTES_001_020.pdf, Erişim tarihi: 13 Şubat 2018.

⁴²⁹ Barry Coward, The Stuart Age: England, 1603-1714 Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 44-45.

⁴³⁰ Fikri Gül, Şükrü Mert Ünal, Modern Özne ve Modern Düzen Algısının Uzamı Olarak Kent, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 20, 2015, s. 70-77, https://www.journalagent.com/pausbed/pdfs/PAUSBED-20982-RESEARCH_ARTICLE-GUL.pdf, Erişim tarihi: 13 Şubat 2018.

arasında kesin ve net bir çizgi bulunmayışıdır. Örneğin; Wiliam Gilbert, dünyanın manyetik gücünün var olduğu savını kanıtlarken onun yaşayan bir ruhu olduğunu da ifade etmiştir. Gilbert, Antik Pagan Felsefesi'nin son okulu olan *Neoplatonizm*'in (*Yeni Plâtonculuk*) tekrar canlandırılması üzerine kurulu sihir inanışından etkilenmiştir.⁴³¹

XVII. yüzyılda ifa edilen bilimsel faaliyetler aynı zamanda örgütlü, kolektif olarak ifa edilen faaliyetler olması özelliğini de bünyesinde barındırmıştır. Daha önceki yüzyıllardan XVII. yüzyılı ayıran belki de en temel özelliklerden biri bir devrim yakıştırmasını hak edecek şekilde bilimsel faaliyetlerin böylesi kolektif yapıda vuku bulmasıdır.⁴³² Sonuç olarak söz konusu bu Erken Modern Dönem ne deneyci ne de akılcı olan Immanuel Kant'ın; eleştirel felsefesinde, deneycilerle akılcıların anlayışlarını birleştirmek suretiyle Alman idealizminde ve geç dönem Modern Felsefe'de yeni dönemler başlatmasıyla sona ermiştir.⁴³³

Akıl ve modernite, bilim devimini ortaya çıkaran faktörler arasında yer almaktadır. Aklın kılavuzluğunda gelişmelere sahne olan Akıl Çağı'nın, dinsel ve metafizik yaklaşımların sona ermesi ile ortaya çıktığı söylenebilir. Bu yeni çağın ortaya çıkmasında etkili olan üç önemli değişimden bahsetmek gereklidir. Öncelikle bu çağda doğan yeni bir mantık yürütme yöntemi sayesinde eleştirel düşüncenin kapısı aralanmıştır. Hatta bu bağlamda Descartes ve Bacon gibi düşünürler örnek olarak gösterilebilir. Bahsettikleri şey gerçekten emin oluncaya kadar hiçbir şeyi doğru kabul etmemek yani önyargılar ve aceleci kararlardan kaçınmaktır. Bu mantık yürütme yönteminin işleyiş biçimi; her türlü problemin, incelenmek üzere mümkün olduğu kadar parçalara ayrılması, en basit parçadan başlayarak en karmaşık bilgiye ulaşıncaya kadar düşüncelerin bir sıra halinde örgütlenmesidir. Bu süreç tamamlandıktan sonra

---

⁴³¹ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603-1714* Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 45.

⁴³² Richard S. Westfall, *Modern Bilimin Oluşumu*, Çev. İ. H. Duru, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 137.

⁴³³ Alberto Vanzo, *Empiricism and Rationalism in Nineteenth-Century Histories of Philosophy*, *Journal of the History of Ideas*, 77(2), 2016, s. 253-282, <http://wrap.warwick.ac.uk/78420/13/WRAP-empiricism-rationalism-nineteenth-century-histories-philosophy-Vanzo-2016.pdf>, Erişim tarihi: 12 Şubat 2018, s. 253-254.

da gözden kaçan bir nokta olup olmadığı kontrol edilmelidir. İkinci değişim ise; bu akılcı yöntemle insan ve doğanın incelenmesi durumunda insanın geleceğine ilişkin bazı temel hususların temel yasalara dönüştürülebileceği inancının oluşmasıdır. Bu anlayış yine dönemin önde gelen isimlerinden Newton sayesinde yerleşmiştir. Buna ilaveten felsefenin, konusu olan ilerleme ve mutluluk gibi hususlarda bilimin sahip olduğu temel kanunlara sahip olabileceği görüşü hâkim olmuştur. Sonuncu değişim, söz konusu bu kanunların mantık çerçevesinde açıklanabilmesi amacıyla öngörülerin doğuş sürecidir. Bu fikirlerin ortaya çıkışına başta Locke olmak üzere Spinoza, Bayle⁴³⁴ gibi kişiler öncülük etmiştir. Örneğin; dinsel tolerans için öne sürülen temeller ve hoşgörü ile insan aklı arasındaki bağlantı; özgün ruhun olmadığı, insan zihninin aslında boş olduğu ve çevreden gelen uyaranlarla doldurulduğu gibi ilkelere⁴³⁵.

XVII. yüzyılda gerçekleşen bilimsel devrimi mümkün kılan iki görüş mevcut olmuştur. Bunlardan ilki doğaya geometrici bir yaklaşımla bakan, evrenin matematiksel ilkelere göre kurulduğuna inanan Plâtoncu ve olgulara bir düzenlilik arayışıyla yaklaşan Pisagorcucu gelenek diğeri ise doğayı muazzam bir makine olarak kabul eden ve olguların arkasındaki gizli mekanizmaları araştıran, tek tek olguların nedenselliğiyle ilgilenen Mekanikçi Felsefe olmuştur. Bu iki akımın birbiriyle çatışması birçok bilim alanını etkilemiştir. Mekanikçi nedensellik yönünde ortaya konulmaya çalışılan tüm açıklamalar da genellikle kesinliğe giden yolda engel olarak addedilmiştir. Mekanikçi Felsefe, Doğa Felsefesi'ndeki her bir belirsizliği ortadan kaldırmaya ve olguları oluşturan görünmeyen mekanizmalar ile günlük yaşamdaki mekanizmaların tamamıyla benzer olduğunu göstermeye çalışmıştır.⁴³⁶ Yani neticede Mekanikçi Felsefe'nin özünü, mekanik açıklamaların teleolojik açıklamaların yerine geçmesi oluşturmuştur ve bu şekilde modernite ortaya çıkmıştır.⁴³⁷

---

⁴³⁴ Ünlü "Tarihsel ve Eleştirel Sözlük"ün Yazarı Pierre Bayle (1647-1706). Bk. Oscar Ewald, Fransız Aydınlanma Felsefesi, Çev. G. Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s. 25.

⁴³⁵ Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 253-254.

⁴³⁶ Richard S. Westfall, Modern Bilimin Oluşumu, Çev. İ. H. Duru, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 13.

⁴³⁷ Steven Shapin, The Scientific Revolution, The University of Chicago Press, Chicago, 1996, https://monoskop.org/images/1/13/Shapin_Steven_The_Scientific_Revolution.pdf, Erişim tarihi: 12 Şubat 2018, s. 155.

Mekanikçi Felsefe'nin XVII. yüzyılı şekillendiren düşünce olduğu ifade edilmektedir. Zira bu dönemde ortaya çıkan doğa kavramının özünde Mekanikçi Felsefe yer alır. Bu bağlamda bu felsefenin doğuşuna Rönesans doğalcılığına muhalif çizgide ortaya konulan yeni önermeler ön ayak olmuştur. Rönesans doğalcılığı kavramı; doğanın, insan aklının hiçbir zaman içine nüfuz edemeyeceği bir sır olduğu inancına dayanmıştır. Ancak Descartes'ın sezgi yoluyla araştırma yöntemine artık başvurulmaması yönündeki çağrısı doğanın çözülemez gizler taşımadığı ve akıl için bilinen bir yapıya sahip olduğu inancını gün yüzüne çıkarmıştır. Yani aslında Mekanikçi Felsefe, bir önceki yüzyılın Rönesans doğalcılığına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. İşte Hobbes da eserlerinde bu konudaki eleştirisini ayrıntılı olarak ortaya koymuş ve döneminin mevcut eğilimini yakalamış güncel bir filozoftur.⁴³⁸

XVII. yüzyıl felsefesinin özelliklerinden biri de siyasal olan ve siyaset alanında bulunan birçok kavramın dönüşüme uğramış olmasıdır. Bu çağda siyaset felsefesinde öne çıkan en önemli gelişmelerden biri; bir siyasal topluluğun kendi üyeleri üzerinde ahlaki bir hakkının bulunabilmesi için üyelerinin söz konusu bu hakkı kendisine tanıması koşulunu ileri süren siyasal düşünce biçimlerinin döneme hâkim olmasıdır.⁴³⁹ Bu bağlamda otorite ile bireylerin ilişkisi arasındaki ilişkiden de bahsetmek gerekir. Zira İngiltere'de çağın getirdiği yeniliklerin peşinden koşan ve gelişime açık olan bireyler yanında elbette ki otoriteye saygı duyan ve bağımsız akıldan korkan kesimler de varlığını sürdürmüştür. Siyaset alanında otoritelerin bulunmasına benzer şekilde bu dönemde bilim alanında da bazı otoriteler ortaya çıkmıştır. Örneğin; felsefede otorite Aristoteles iken tıpta Galen, coğrafya ve astronomide Batlamyus öne çıkmıştır. Reform Hareketi sürecinde Papa'nın otoritesi yıkılmış ancak bu kez örneğin; Reform Döneminde kralların Tanrı'dan aldıkları hakları ile Kutsal Kitabın otoritesi ortaya çıkmıştır. Otoritenin el değiştirme sürecinde insanların bir anda eski otoriteyi terk ederek yenisine boyun eğmeleri olgusu bir gecede gerçekleşmemiştir. Söz konusu otorite ikilemi aslında Kral'a karşı Parlamento yasaları veya Orta Çağ teamülü ile Piskoposlara karşı Yeni Ahit ikilemlerine atıfta bulunmaktadır. Kapitalizmin yükselişi ve loncaların ortadan kalkmasıyla toplumda meydana gelen iktisadi bireycilik eğilimi,

---

⁴³⁸ Richard S. Westfall, *Modern Bilimin Oluşumu*, Çev. İ. H. Duru, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 48-49.

⁴³⁹ Richard Tuck, *Hobbes*, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 49.

din alanındaki bireycilik teamülü ile birleşerek insanda aslında var olan yeni bir otorite türünü yaratmıştır: insanlar aslında geleneksel olan her türlü otoriteye karşıdırlar. Artık hiçbir şeyi öylece kabul etmemeyi ve sırf Kilise öyle istedi diye bir şeyin öyle olması gerekmediğini idrak etmişlerdir. Hatta bu şekilde düşünen İngiliz bağımsızları için daha sonra “*onlar yalnızca gördüklerine inanırlar*” denilecektir.⁴⁴⁰ Ayrıca İngiltere’deki donanma vergisi krizinde de doğal haklar söyleminin ilk olarak yerleşik otoritenin savunulmasında kullanıldığı göze çarpmaktadır.⁴⁴¹

Sonuç olarak XVII. yüzyılda vuku bulan bilim devriminin bilim alanından önce düşünce alanında ortaya çıktığı daha sonra açılan bu yolda bilim adamlarının ilerlemesiyle Modern Bilim Devrimi’nin gerçekleştiği ifade edilebilir. Mekanikçi Felsefe’nin bilimin her alanında yankılarını görmek mümkün olmuştur. XVII. yüzyılda meydana gelen yeni icatlar ve keşifler sonucunda gerek yeni bitkiler gerek hayvanlarla ilgili ulaşılan muazzam bilgi havuzu, mikroskop ile yapılan çalışmalar ve yoğun anatomi alanındaki araştırmalar sayesinde yepyeni bir ufuk açılmıştır.⁴⁴² Bu dönemin önde gelen düşünürlerinden Hobbes, Bacon ve Descartes gibi kişilerin Orta Çağ filozoflarından farkı, aslen teolog olmamaları, içinde yaşadıkları çağın sorunlarını idrak etmiş, bu sorunlara çözümler üretmeye çalışan, insanlara yol göstermeye çalışan filozoflar olarak ortaya çıkmış olmalarıdır. Bu düşünürlerden bazılarının bilim adamı sıfatına da sahip olmalarından mütevellit dinin Orta Çağ Felsefesi’nde sahip olduğu yerin tam da bu bağlamdan yola çıkarak Modern Felsefe’de bilimle doldurulduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır.⁴⁴³

Bu bağlamda XVII. yüzyılın en çarpıcı özelliklerinden biri bir düşünürün hiçbir zaman yalnızca bir düşünür olmamasıdır. Bu kişi hem bir filozof hem bir bilim insanı hem bir akılcı hem de bir hümanisttir. Bu yüzyıl, felsefe ile bilimin iç içeliğinin muazzam bir simgesidir ve her bilimsel keşfin temelinde o keşfe zemin hazırlayan bir felsefe savı vardır. Belki de bugünkü Avrupa medeniyetinin kökenindeki cevher

---

⁴⁴⁰ Christopher Hill, İngiltere’de Devrim Çağı 1603-1714, Çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 122-123.

⁴⁴¹ Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Örgü, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 51.

⁴⁴² Richard S. Westfall, Modern Bilimin Oluşumu, Çev. İ. H. Duru, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 110.

⁴⁴³ Ahmet Cevizci, 17. Yüzyıl Felsefesi, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 17.

hümanizm idiye o cevherin işlenerek türlü türlü sanat eserleri olan kimya, matematik, fizik, astronomi gibi alanlardaki devrimlerin gerçekleşmesi ise Aydınlanma'nın ilk pırlıtısını ortaya koyan XVII. yüzyıl akılcılığıdır. XVII. yüzyıl ne Rönesanstır ne de Aydınlanmadır. XVII. yüzyıl camın ateşe sokulduğunda şekil almasını sağlayan taş fırındır. Batı'da Rönesans ile çıkılan yolculuk, umulan kader, özlenen gelecek ancak XVII. yüzyıl felsefesinden geçerek aydınlanabilecektir.

3.2. Thomas Hobbes'un Hayatı ve Düşünceleri

Iain Hampsher-Monk; “yazar ve metnin, bağlamı temsil eden yoruma açık unsurların bir araya gelmesinden daha az görünür olması durumunda söz konusu bağlamın içinde kaybolacağını” ifade eder. Bizim de bu çalışma kapsamında bir yandan bağlamın düşünür üzerindeki tesirini ortaya koymaya çalışırken diğer yandan da Hobbes ve metinlerinin arka planda kalmasına mâni olmak amacıyla bu bölümde onun özel yaşamı ve fikirlerine yer vermeye çalışmamız anlamlı olacaktır.⁴⁴⁴

Thomas Hobbes, dönemdaşı birçok filozof gibi yoksul bir ailenin çocuğu olarak Malmesbury yakınlarında Westport'ta,⁴⁴⁵ 5 Nisan 1588 tarihinde dünyaya gelmiştir. Babası fakir, sıradan ve herhangi bir eğitim görmediği tahmin edilen alkolik bir papazdır.⁴⁴⁶ Annesinin Hobbes'u İspanya Kralı II. Phillip'in “Yenilmez Armadası”yla İngiltere'ye saldırmak üzere denize açıldığı haberini duyması üzerine yaşadığı korku ve panik sebebiyle erkenden dünyaya getirdiğiyle ilgili söylenti Hobbes'un yaşantısına dair tüm kaynaklarda geçen bir anekdotdur.⁴⁴⁷ Hatta bu konuyla ilgili olarak Hobbes, “*Korku benim ikizimdir ne de olsa birlikte doğmuştuk.*” dediği söylenir.⁴⁴⁸ Hobbes, dönemi için nispeten uzun sayılabilecek yaşamı boyunca birçok eser kaleme almıştır ve bir bölümü İngiltere'de bir bölümü Fransa'da geçirdiği

---

⁴⁴⁴ Iain Hampsher-Monk, Modern Siyasal Düşünce Tarihi, Hobbes'tan Marx'a Büyük Siyasal Düşünürler, Çev. N. Arat ve diğ., Say Yayınları, Ankara, 2004, s. 11.

⁴⁴⁵ Solmaz Zelyüt, Dört Adalı–Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2012, s. 12.

⁴⁴⁶ Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 14.

⁴⁴⁷ Solmaz Zelyüt, Dört Adalı–Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2012, s. 12.

⁴⁴⁸ Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 14.

hayatını 1679’da 91 yaşında kaybetmiştir.⁴⁴⁹ Farklı iktidarlara tanık olan ömrü boyunca birçok kez İngiltere dışına çıkmıştır. Bunlardan en dikkat çekenini 1640 yılında Fransa’ya yerleşmesi ve 11 yıl burada gönüllü olarak yaşamasıdır.⁴⁵⁰

Hobbes, amcasının desteğiyle iyi bir öğrenim görmüştür. XVI ve XVII. yüzyıl genelinde öğrencilere aşılacak üzere okul müfredatlarına yerleştirilen bazı dersler yalnızca işe yarayan bilgiler sağlamakla kalmamış bireylerin ileride seçkin olduklarının göstergeleri olarak işlev görecektir bazı becerilerini geliştirmiştir. Dolayısıyla söz konusu bazı becerilerini geliştirebilen bir alt sınıfa mensup çocuk, sosyal statüsünü yükseltebilme olanağına sahip olmuştur.⁴⁵¹ Hobbes 15 yaşındayken işte bu bilgi ve yeteneklerle donatılacağı Oxford Üniversitesi’ne devam etmiş ve 1608’e dek burada öğrenimini sürdürmüştür. Thomas Hobbes tam bir yabancı dil uzmanıdır. Sık sık Fransa ve İtalya’ya seyahat etmesi, Latince ve Yunanca’ya ilaveten diğer yabancı dillerini de geliştirmesi için ona fırsat yaratmıştır.⁴⁵² Onun yabancı dillere yönelik bu kabiliyeti ise antik dillerin geniş yer tuttuğu Rönesans dilbilgisi müfredatında bulunan derslerde gösterdiği başarıdan da anlaşılmaktadır. Hobbes, zeki bir çocuk olması bir yana Latince, Yunanca, Fransızca ve İtalyancayı en az ana dili olan İngilizce kadar iyi okuyup yazabilmiştir. Yabancı dil konusundaki ustalığı, çeviri faaliyetini başarılı biçimde ifa etmesine de olanak sağlamıştır. Hobbes’un henüz öğrenciyken çeviriye olan bu ilgisi ve becerisi ömrünün ilerleyen yıllarında da devam etmiştir.⁴⁵³ Hatta ilk çevirileri arasında “*Thuokudides*” ve son çalışmaları arasında “*Homeros Destanları*”nın çevirileri bulunmaktadır.⁴⁵⁴ Hobbes bir konu üzerinde çalışmasını hem Latince hem İngilizce sürdürmüştür.⁴⁵⁵ Yabancı dillerde kazandığı bu

---

⁴⁴⁹ Solmaz Zelyüt, Dört Adalı–Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2012, s. 15.

⁴⁵⁰ Jean Touchard, Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev. İ. Yerguz, Islık Yayınları, İstanbul, 2015, s. 342.

⁴⁵¹ Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 15.

⁴⁵² Solmaz Zelyüt, Dört Adalı–Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2012, s. 13.

⁴⁵³ Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 14-15.

⁴⁵⁴ Solmaz Zelyüt, Dört Adalı–Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2012, s. 15.

⁴⁵⁵ Bu çalışma biçimi, çeviri faaliyetine olan düşkünlüğünü ortaya koymuştur. Diğer yandan çift dile yazması, dil konusunda tabii ki ne denli kabiliyetli olduğunu da ortaya koymaktadır. Hobbes’un metin yazma konusundaki başarısı da dikkate değerdir. Hobbes ister düzyazı ister şiir olsun, her türlü metni, istediği zaman oldukça hızlı yazan biridir. Örneğin; Leviathan’ın

yetkinlik aslında döneminin değer verdiği yeteneklerdir zira bu yetenekler söz konusu dönemde hükümdarlar ile siyasetçilerin hizmetinde kullanılabilir. ⁴⁵⁶

Hobbes, 1608 yılının şubat ayında yeni mezun olmuşken yurt müdürünün kendisini Devonshire kontu William Lord Cavendish'e teklif etmesiyle ⁴⁵⁷ özel öğretmen olarak Lord Cavendish'in hizmetine girmiştir. ⁴⁵⁸ Hobbes, Malmesbury'deki okulundan Oxford yurduna geçtikten hemen sonra bu ailenin yanında işe başlamıştır. Hobbes ömrünün sonuna dek Devonshire kontlarına veya bu ailenin komşuları ve kuzenleri olan Newcastle kontlarına hizmet etmiştir. Bu ailelerin yanında sekreter, eğitmen, finans sorumlusu ve genel danışman olarak görev yapmıştır. Ancak Hobbes'un bir süreliğine Devonshireların evinden ayrılışının nedeni ikinci Devonshire kontunun ölmesi, üçüncü kontun ise bu sırada 10 yaşında olması ve Hobbes için bu evde kalması için bir nedenin kalmayıdır. Dolayısıyla bu olaydan sonra Hobbes, sonraki birkaç yılını komşu bir evde öğretmenlik yaparak geçirmiş ve ardından tekrar Dowager kontesine danışmanlık ve kanta öğretmenlik yapmak üzere ailenin yanına geri dönmüştür. Aynı dönemde Cavendishlerin akrabası olan ve Welbeck'te ikamet eden Newcastle kontunun ailesi ile de yakın ilişkiler kurmuş onlar için de çalışmaya ve danışmanlık yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda, nüfuzlu bir İngiliz soylusunun evinde ikamet etmek Hobbes'a oldukça güzel olanaklar sağlamıştır. Ancak bunun yanında Hobbes, bir evlilik birliği kuramamış ya da hiç kimseyle ciddi bir yakınlık kurma fırsatı bulamamıştır. Hatta sosyal çevresi ile olan ilişkileri de bu durumdan

---

yaklaşık 90 bin sözcük olan son on bölümünü bir yıldan daha kısa bir sürede yazmıştır. Bk. Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 15, 44.

⁴⁵⁶ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 11.

⁴⁵⁷ Rönesans kültürünü ilk kez İtalyan saraylarında ve kent devletlerinde başlatıp geliştiren hümanist düşünürlerden sonra, XVII. yüzyılda, Avrupa kültürel ortamında artık bir hümanizm piyasası oluşmuş ve insanlar, kendilerine eşlik edebilecek, dile hâkim, akıcı ve ikna edici bir üslupla yazı yazabilen, gerekli yazışmaları onlar adına kaleme alabilecek, yapacakları konuşmaların taslak metinlerini hazırlayabilecek, kendilerine muhtelif konularda tavsiye sunabilecek ve kendilerinden sonra da evlatlarını bu becerilerle donatabilecek, gerektiğinde öğretmen, gerektiğinde yardımcı, gerektiğinde danışmanlık yapabilecek bireylere ihtiyaç duymuştur. Hatta bazı Kuzey Avrupa ülkelerinde bu gelenek çerçevesinde uzun yıllar aristokrat bir aileye hizmet eden yazarlar, düşünürler, emekli olduktan sonra da hizmet ettikleri bu ailelerle yaşamaya devam etmişlerdir. Bk. Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 16.

⁴⁵⁸ Solmaz Zelyüt, Dört Adalı-Hobbe, Locke, Berkeley, Hume, Doğubaki Yayınları, Ankara, 2012, s. 13.

etkilenerik onu sosyalleşmekten alıkoymuştur. İşte bu tuhaf işveren-işçi ilişkisi gibi görünen gelenek çerçevesinde ve bunun beraberinde getirdiği soylu ve çalışan arasındaki toplumsal statü farkının aşikâr olması meselesine rağmen iki taraf arasında oluşan dostluk ve aile olma mevzusu bu dönemde sık rastlanılan bir pratik olmuştur.⁴⁵⁹

Hobbes ile Newcastle Dükü William Cavendish arasındaki ilişkinin basit bir hamilik ilişkisinden ziyade karşılıklı menfaatleri tatmin eden bir ilişki olduğu söylenebilir. Newcastle'ın himayesi Hobbes'un aykırı fikirlerini korku veya bir karşılığının geleceği endişesi taşımaksızın dile getirmesini sağlamıştır. Aynı zamanda bir beyefendi olarak statüsünü ve üstadı ile diğer düşünürlerin eşiti olarak statüsünü sağlamlaştırmasına olanak sağlamıştır. Hobbes; optik, hareket, siyaset ve felsefe alanlarındaki fikirlerini⁴⁶⁰ birer armağan olarak hamisine sunduğunda bir yanda kendi onurunu ve statüsünü tasdik etmiş ve diğer yanda da Newcastle'ın gücünü kanıksamıştır. Hobbes her daim, asil hamisi tarafından kendisine açılan alanda hareket ediyormuş gibi davranmıştır. Söz konusu bu alanın Kraliyet Cemiyeti tarafından değiştirilmesinden sonra dahi durum Hobbes için değişmemiştir. Newcastle için entelektüel hamilik, iç savaş yıllarında kaybettiği statü ve onurunu tekrar tesis etmek anlamına gelmiştir. Newcastle; siyaset, binicilik, silahşörlük gibi alanlarda Hobbesçu fikirleri uygulayarak kendisini bir düşünür olarak kabul ettirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla hamilik ilişkisinin ödülleri karşılıklı olmuştur. Hamiliğin sunduğu koruma Hobbes'a döneminin savlarına karşı çıkmak için mali, entelektüel ve sosyal alanda kaynak temin etmiştir. Descartes ve Gassendi ile olan ilişkilerinde kendisine sosyal anlamda destek sağlamıştır. Ne gariptir ki *Restorasyon* sonrasında yeni sosyal ve entelektüel ortamlar geliştikçe bu koruma eylemi etkinliğini yitirmiştir. Hobbes her daim, hamisi için faaliyet gösteriyor gibi hareket etmiştir; Kraliyet Cemiyeti ise diğer

---

⁴⁵⁹ Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 16-17, 30.

⁴⁶⁰ Hobbes'un fikirleri Aristotelesçidir. Yani düşüncelerin doğuştan olduğuna inanmaz, tanımlara, simgelere ve dile önem verir. Ancak Hobbes, 1630'ların ortalarında Newcastle kontu ile Sir Charles Cavendish'in önderliğinde optik bilimler ve balistik üzerine modern araştırmalar yaparken bu süreçte klasik Aristoteles fiziğini, tıpkı daha önce Aristoteles etiği gibi yetersiz bulmaya başlamıştır. Hobbes 1630'da Descartes'ın dış dünyada renkler ve bunun gibi şeyler olduğunu varsaymamız için hiçbir gerekçemiz bulunmadığı savı konusunda; Descartes ve Gassendi'den bağımsız olarak aynı sonuca ulaştığını sık sık tekrarlamıştır. Galileo da ufak farklılıklarla da olsa benzer yaklaşımı 1623'te dile getirmiştir. Üçünün iddiası da kesin bir kabul görmemiştir. Bk. Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 39-40, 43.

yandan bireysel hamiliği, mensuplarının eylemlerini düzenleyen ve kontrol altında tutan kolektif bir otorite ile ikame etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Hobbes'a göre hamilik, hamiliğin yerine geçen organize bilimsel topluluklardan daha az kısıtlayıcı olmuştur.⁴⁶¹

Siyasal meselelerde efendiler ile filozoflar arasında bazı düşünce farklılıkları olsa da hamilik ilişkileri çerçevesinde kurulan ilişkiler bilim alanında olduğunda seçkinlerin ilgi alanlarıyla bağdaştığı için ortak bir görüş oluşturabilmiştir. Bu sebeptendir ki belki de hamiler ile düşünürlerin ilişkileri uzun süreli olabilmiştir.⁴⁶² Newcastle için Hobbes'a hamilik etmek yalnızca bir cömertlik eylemi değil kendi entelektüel derinliği ve becerilerinin bir sembolü olmuştur. Newcastle ve Hobbes birbirine geçmiş hayatlar yaşamıştır ve onların bu ilişkisi; eylemlerini ve fikirlerini etkilemiştir. Dolayısıyla hamiliğin iki tarafa da faydası olduğu söylenebilir.⁴⁶³

Diğer yandan XVII. yüzyılda soylular ve önemli şahsiyetler devlet işlerini tartışmak veya sohbet etmek için salonlarda toplanmışlardır. Hobbes da hizmet ettiği efendisinin yanında bu salonlara sık sık gitmiş ve konuşulanları not almıştır. Hobbes'un dönemdaşı birçok önemli düşünür ile bu vesileyle tanışıklığı olmuştur. Bunlar arasında Galileo, Pierre Gassendi, Marin Mersenne, René Descartes gibi isimler mevcuttur. Hatta Hobbes, önceleri eleştirdiği Descartes'a karşı 1646'da sevecen bir dil kullanmaya başlamış ve ikili ancak 1648 yılında bir araya gelebilmiştir.⁴⁶⁴ Hobbes aynı zamanda yurt dışına yaptığı seyahatlerde de Kepler ve Galileo'nun çalışmalarını inceleme fırsatı bulmuş ve Galileo ile ilişki kurmuştur.

---

⁴⁶¹ Lisa T. Sarasohn, Thomas Hobbes and the Duke of Newcastle, A Study in the Mutuality of Patronage before the Establishment of the Royal Society, *Isis – A Journal of the History of Science Society*, Volume 90(4), s.715-737, The University of Chicago Press Journals, Chicago, 1999, s. 717. Detaylı bilgi için bk. <http://www.jstor.org/stable/237657>, Erişim tarihi: 6 Şubat 2018.

⁴⁶² Jeremy Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, Çev. E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 123.

⁴⁶³ Lisa T. Sarasohn, Thomas Hobbes and the Duke of Newcastle, A Study in the Mutuality of Patronage before the Establishment of the Royal Society, *Isis–A Journal of the History of Science Society*, Volume 90(4), s. 715-737, The University of Chicago Press Journals, Chicago, 1999, s. 718. Detaylı bilgi için bk. <http://www.jstor.org/stable/237657>, Erişim tarihi: 6 Şubat 2018.

⁴⁶⁴ Richard Tuck, *Hobbes*, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 18, 54

Bacon ile İngiltere'ye dönüşünde tanışmış ve bir ara onun sekreterliğini de yapmıştır.⁴⁶⁵

Hobbes özel hoca olarak Kıta Avrupa'sına üç kez yolculuk etmiştir.⁴⁶⁶ Hobbes'un birçok farklı ülkeden Avrupalı siyasetçi ve entelektüelle karşılaşma fırsatı yaratacak bir dizi Avrupa seyahatinin ilk ayağını 1610-1615 yıllarında Lord Cavendish'in oğlu ile onun eğitmeni olarak çıktığı yolculuk teşkil eder. Daha sonra 1630 yılında bir başka ailenin oğluyla ikinci bir yolculuğa çıkmıştır. Son olarak ise 1634-1636 yıllarında 1610 yılında eşlik ettiği öğrencisinin oğluyla benzer bir geziye çıkmıştır. Hobbes, 1635 yılında genç üçüncü Devonshire kontuyla birlikte çıktığı Büyük Gezi sırasında, genç yol arkadaşının nüfuzuyla bizzat Galileo ile tanışma fırsatı bulmuştur. 1636'ya kadar süren bu yolculuk Hobbes'un hayatında dönüm noktalarından biri olmuştur. Zira Fransız felsefe çevrelerinde neler olup bittiğini bu dönemde öğrenebilmiştir. Fransız Felsefesi'nin merkezi o dönemde Peder Marin Mersenne'in yaşadığı Paris'teki *Minim Rahipler*'in manastırlarında bulunan bir odadır. Hatta Hobbes buradan bahsederken, "*Etrafında bilim dünyasının tüm yıldızlarının toplandığı yuvarlak bir mükness.*" ifadesini kullanmıştır.⁴⁶⁷

Hobbes, İngiltere'deki Kral ile Parlamento arasındaki ihtilaf nedeniyle ülkede iç savaş çıkacağı öngörüsüyle Fransa'ya kaçmış ve iç savaş yıllarını 1652 yılına dek orada geçirmiştir.⁴⁶⁸ İngiltere'de Charles'a yönelik muhalefetin arttığı dönemde Kral'ın İskoçlara karşı yenilgisinden sonra topladığı Parlamento'da başvekilinin idam edilmesi hadisesiyle ilgili olarak Hobbes, Parlamento'da yer almamasına rağmen Kral'ın başvekili olan ve aynı zamanda Newcastle kontunun eski bir hamisi olan Strafford kontunun ve destekçilerinin tartışmalarda savunma beyanı olarak kullanabilmeleri için "*Yasanın Öğeleri*"ni kaleme almıştır. Ancak daha sonra bu yardımsever hamle başka bir soruşturma kapsamında eserin dönüp dolaşıp kendi

---

⁴⁶⁵ Solmaz Zelyüt, Dört Adalı–Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2012, s. 13.

⁴⁶⁶ A.P. Martinich, Thomas Hobbes, Çev. A. Terzi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s. 34.

⁴⁶⁷ Richard Tuck, Hobbes, Çev. Nursu Örgü, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 18, 35

⁴⁶⁸ Solmaz Zelyüt, Dört Adalı–Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2012, s. 13.

aleyhine kullanılması ihtimalinden duyduğu endişeye dönüşmüştür. Dolayısıyla 1640 yılının Kasım ayında aniden Fransa'ya kaçarak İngiltere'deki iç savaş süresince 1651-1652 kışına dek Fransa'da kalmıştır. Fransa'da bulunduğu süre zarfında Fransız Felsefe'sini yakından tanımış ve modern fizik ile metafizik gibi alanların zorluklarının daha iyi farkına varmıştır. Mersenne'in çevresinin içinde yer almayan bir Descartes eleştirmeniyken artık ortak bir mücadelenin müttefikine dönüşmüştür. Ayrıca Hobbes, bu dönemde yoksul birine dönüşmüştür zira Kral'a karşı süren savaşın tırmanmasıyla İngiltere'den Cavendishlerin mal varlığından gönderilen maaşı kesilmiştir. Bu maddi sıkıntılar nedeniyle, 1646'da kendisi de Paris'e gelmiş olan Galler Prensi'ne (daha sonra II. Charles olacak) matematik öğretmenliği yapmayı kabul etmek zorunda kalmıştır.⁴⁶⁹ 1646-1648'de Galler Prensi'ne matematik dersi vermesi vesilesiyle, Prens'in II. Charles adıyla İngiltere'de tahta çıkması sonucunda Hobbes'un itibarı artacaktır. Hobbes, 1652 yılına gelindiğinde yine görüşleri nedeniyle Fransa'dan kaçmak zorunda kalmıştır. Aslında Hobbes, 1651'de yayınlanan "*Leviathan*"ın onun ateizmini ifşa etmesi nedeniyle kendisini Katolik Kilisesi'nin tepkisinden duyduğu korku yüzünden ülkeden kaçmak zorunda hissetmiştir.⁴⁷⁰

1649'da İngiltere'ye dönme kararı almış olan Hobbes, 1651'in sonunda bir daha dönmek üzere Fransa'dan ayrılmıştır. Devonshire kontu, Kral'ın yanında yer aldığı için elinden alınan arazilerine karşılık yaptığı toplu ödeme ile arazileri geri alması sayesinde Hobbes'u yeniden maaşa bağlama olanağı bulmuş ve Hobbes 1653'te yeniden Devonshire Malikânesi'ndeki eski yaşamına dönmüştür.⁴⁷¹ Ancak Hobbes, İngiltere'ye döndükten sonra 1640'tan önceki güven ortamını bulamamıştır. Herkesin kuşkuyla yaklaştığı biri haline gelmiş ve gözden düşmüştür.⁴⁷² Zira Parlamento ateist çalışmaları soruşturacak bir komisyon kurmuş ve Hobbes'un

---

⁴⁶⁹ Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 52-55.

⁴⁷⁰ Solmaz Zelyüt, Dört Adalı-Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, Doğubatı Yayınları, Ankara, 2012, s. 13.

⁴⁷¹ Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 63.

⁴⁷² Jean Touchard, Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev. İ. Yerguz, Islık Yayınları, İstanbul, 2015, s. 342.

yapıtlarının incelenmesi kararını vermiştir. Ancak Hobbes, politika, ahlak ve din konularında bir daha yazmama sözü vererek bundan kurtulmuştur.⁴⁷³

Hatta söz konusu bu dönemde Hobbes için Kral'ı infaz etmiş insanların ilkelerini benimsediği söylenmiş, Kralcı dostları ise “*Leviathan*”ın muhtevasını öğrendikleri an onunla tüm ilişkilerini kesmek suretiyle Hobbes’u ateizmle, kâfirlikle, vatan hainliğiyle suçlamıştır. 1647’ye gelindiğinde ise Hobbes, aylar süren bir hastalık geçirmiş, ölümün kıyısından dönmüştür. Bu dönem onun için eski sağlığına tekrar kavuşamayacağı bir dönemin başlangıcı olmuştur ancak bu tarihten sonra otuz yıl daha yaşamıştır.⁴⁷⁴

II. Charles’ın dönüşüyle sürgünden dönen ve iktidara kavuşan bazı kimseler daha önce Hobbes’u tanımış ve ona hayranlık duymuş kişilerdir. Ancak yeni düzen ile birlikte bu kişiler ondan nefret eder ve onu vatan hainliğiyle suçlar hale gelmişlerdir. Bunlardan biri olan ve yeni dönemde başdanışmanlığa getirilen Clarendon Kontu Edward Hyde, hoşgörü taraftarı karşıtlarını sürekli ateist ya da kâfir olmakla suçlamış ve 1666’da Avam Kamarası’na *Hristiyan heretikliğini*⁴⁷⁵ ceza gerektiren bir suç olarak öngören bir yasa tasarısının *Reformasyon*’dan sonra ilk kez sunulmasına mahal vermiştir. Ancak kimilerine göre bu tasarının asıl amacı “*Leviathan*”daki ateizm imalarıyla ilgili bilgi toplamaktır. Bu tarihten sonra tasarı 1674, 1675 ve 1680’de tekrar sunulmuştur ama neyse ki Hobbes’un şansı yaver gitmiştir. Buna rağmen Hobbes, inançları yüzünden 1666’dan ölümüne dek hapsedilme ya da sürgün edilme korkusuyla yaşamak zorunda kalmıştır.⁴⁷⁶

1650’li yıllarda İngiliz siyasal yapısının ağırlığı Hobbes’un tarafında olmuştur ancak 1660’ta gerçekleşen *Restorasyon*’dan sonra bu durum değişecektir. Cromwell’in ölümünün ardından başlayan iç çatışmalar nedeniyle Cumhuriyet

---

⁴⁷³ Solmaz Zelyüt, *Dört Adalı–Hobbes, Locke, Berkeley, Hume*, Doğubatı Yayınları, Ankara, 2012, s. 14.

⁴⁷⁴ Richard Tuck, *Hobbes*, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 56, 60-61.

⁴⁷⁵ Tanrıtanımazlık, kabul edilmiş veya hâkim olunmuş doktrinlere karşı olan kimse, karşı gelen düşüncüyü savunan kimse. Bk. Oxford sözlük, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/heretic>, Erişim tarihi: 8 Ekim 2018.

⁴⁷⁶ Richard Tuck, *Hobbes*, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 66-67.

çökünce Hobbes'un muhalifleri yani Presbiteryenler ile Anglikanlar, Kral'ın dönüşünün önünü açacak bir koalisyon kurmuşlardır. Sonunda da İskoçya'da Presbiteryen rejim tesis edilmiş ve İngiltere'de ise Anglikan mezhebinin *Restorasyon*'u gerçekleşmiştir. 1652'de İngiltere'ye döndüğünde "*Leviathan*"da tasavvur ettiği felsefesine uygun olarak ülkede güçlü bir egemenlik kurulmuş olduğunu görür. Cromwell'in iktidarının olduğu bu dönemde 1655'de "*De Corpore*", 1658'de "*De Homine*", 1668'de "*Behemoth*" veya "*Uzun Parlamento*"yu kaleme almıştır. Hobbes'un yaşamı, Cumhuriyet döneminde ve sonrasında Cromwell himayesi altında sorunsuz geçmiş ve yeni rejim altında John Selden gibi birçok dost ve destekçi edinmiştir. 1651'de İngiltere'ye döndüğünde yaşadığı zorluklar ve sağlık sorunları "*Felsefenin Öğeleri*" eserini tamamlamasını iyice geciktirmiştir. Bu tarihten sonra Hobbes zihinsel olarak da yavaşlamış ve "*De Corpore*" ile "*De Homine*" tatmin edici çalışmalar olmamıştır. Çalışmalarında ilk zamanlarındaki coşku da kaybolmuştur. Yani başlangıçta Hobbes'da gözlenen yenilikçilik gitmiş yerini yorgun bir dogmatizm almıştır.⁴⁷⁷

1675'te hoşgörü karşıtlarının yeniden dirilmesiyle sınama kanunun sınırları genişletilmeye çalışılmıştır. Hobbes, bu tarihte artık 87 yaşına gelmiştir ve kişisel güvenliğine dair duyduğu kaygılar artık ikinci planda yer almıştır. Hobbes, daima kalbinde önemli yere sahip olan çeviri mesleğine geri dönmüş ve 1674'te "*İlyada*" ve "*Odysseia*"nın İngilizcesini tamamlamıştır. 1675'te Londra'dan ayrılmış ve kalan yaşamını Hardwick kırsalında geçirmiştir. Hobbes, 1679'un Ekim ayında hastalanarak 3 Aralık günü Hardwick'te hayatını kaybetmiştir. Ölümünden sonra Cavendish ailesi, onun hayatının son yıllarında kiliseye gitmeye başladığını ve komünyona katıldığını ancak vaazlar sırasında hep sırtını dönüp oturduğunu ifade etmişlerdir. Ölüm döşeğindeyken herhangi bir rahibi görmemiş ve kutsanmamış olduğu bilgisi kesindir ancak geçirdiği son nöbetin ani olması nedeniyle böyle olduğu da düşünülmektedir.⁴⁷⁸

Hobbes'un belli başlı yapıtları, "*Leviathan, Doğal ve Siyasal Yasanın Öğeleri*" (1640), "*Yurttaşlık Üstüne*" (1642), "*Doğa ve Siyaset Yasasının İlkeleri Üstüne*",

⁴⁷⁷ Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 56, 63, 65.

⁴⁷⁸ Richard Tuck, Hobbes, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 73-74.

“İnsan Üstüne ve Behemoth” (1670) eserleridir.⁴⁷⁹ Hobbes eserlerinde dünyayı, insanı ve toplumu mekanik olarak açıklamak amacıyla sağlam bir felsefi sistem oluşturmayı amaçlamıştır.⁴⁸⁰

İngiliz iç savaşları, Avrupa’nın siyasal anlamda haiz olduğu önemi ortaya koyan gelişmelerden biridir ve bu bağlamda da Hobbes’un “Leviathan” eseri bu önemi ortaya koyan en güçlü metindir.⁴⁸¹ “Leviathan” eseri Hobbes’a *Malmesbury Canavarı* lakabının yakıştırılmasına neden olmuştur. “Leviathan”ın yayınlanmasından sonra da eski dostlarının artık Hobbes için birer tehdit haline dönüştüğü bir dönem başlamıştır. Eser, eski dostlardan olma yeni düşmanlarına göre Hobbes’un önceki düşünceleri ile tamamen tezat teşkil eden, Kral’a ihanet eden görüşler içeren bir eserdir. Muhtevasında Anglikan Kilisesi’ne alenen saldırı ve bağımsızlık kavramının savunusunu yapmıştır. Bunlar o dönem için yeni düşüncelerdir. Ancak kitabın birinci ve ikinci bölümünde Hobbes’un öne sürdüğü siyasal düşünceleri ilk düşünceleriyle temelde aynı olmuştur. Öte yandan Kralcı eski dostların bu eserden duyduğu korku veya rahatsızlık şaşırtıcı değildir zira Kilise’nin XVII. yüzyıl İngiltere’indeki konumu daha önceki bölümlerde değindiğimiz gibi iç savaşın temel meselelerinden biri olmuştur. “Leviathan”ı yazan Hobbes, bu eseriyle eski dostlarının gözünde Kral’ı infaz etmiş olan insanların ilkelerini benimsemiştir. “Leviathan”ın içeriğini öğrenen kralcı dostları, onunla tüm teması keserek onu ateizm, kâfirlik ve vatan hainliğiyle suçlamaya başlamışlardır. Bütün bunların arkasında yatan basit gerçek ise artık rüzgârın Parlamento’dan yana esmesi olmuştur. Diğer yandan materyalist olması her daim aşikâr olan Hobbes’un “Leviathan” eserinde gelenekçi teolojiye bu denli saldırmasının aşırıya kaçtığı da ileri sürülmüştür. Hobbes kitaba adını veren Leviathan adlı mutlak güç sahibi deniz canavarını devleti tasvir etmek için kullanmıştır ve kitap Anglikanlar ile tüm çağdaşları için hassas oldukları noktalara saldırı amacıyla tasarlanmış gibi görünmüştür.⁴⁸² Hobbes’un “Leviathan” adlı eserini dönemin nüfuzlu

---

⁴⁷⁹ Jean Touchard, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Çev. İ. Yerguz, Işık Yayınları, İstanbul, 2015, s. 342.

⁴⁸⁰ Émile Durkheim, *Hobbes Üzerine*, Çev. M. Odabaş, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012, s. 28.

⁴⁸¹ Iain Hampsher-Monk, *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, Hobbes’tan Marx’a Büyük Siyasal Düşünürler, Çev. N. Arat ve diğ., Say Yayınları, Ankara, 2004, s. 13.

⁴⁸² Leviathan konusundaki ilginç bir ayrıntı; Hobbes’un 1647’de hastalanmasına rağmen 1651’de Leviathan’ı yazabilmiş olması, yavaşlamış ve eski coşkusu kaybetmiş yaşlı bir

insanlarına yaranmak için yazdığı da sık sık ileri sürülmüştür. Hobbes, toplumu oluşturan tüm bireylerin onay vermesi durumunda kendilerinden oluşan tek bir şahsiyeti ortaya çıkaracaklarını, bu tek kişinin de devlet olacağını savunur. Böylece “*Leviathan*” eserine adını veren deniz canavarı antropomorfizmiyle sunulmak istenen düşünce bireylerin kendilerini devlete emanet etmeleri ile çoğulluktan tekilliğin vuku bulacağıdır.⁴⁸³

Hobbes’un yapıtları geneli itibarıyla siyasal alandaki tanrı tanımazlığa örnek gösterilebilecek eserlerdendir.⁴⁸⁴ Önemli Hobbes tarihçilerinden biri olan Tuck, Hobbes’un hayatını kaleme aldığı eserinin bir yerinde, “Bir Heretiğin Yaşamı” başlığını kullanmıştır. Hobbes için hakikaten de “kâfir”, “geleneklere ters kimse” yakıştırmaları boş yere yapılmış olmayabilir.⁴⁸⁵ Hobbes için tanrı tanımaz olduğu yönünde yapılan bu değerlendirmelerin sayısı az değildir zira modern Bilim Çağı’nın yaşandığı bir toplumda olgunluk yaşlarını geçiren Hobbes’un dini motiflerden arınmaya başlayan bir Avrupa’nın kültürel ortamından pekâlâ etkilenmiş olduğu iddiası çok da şaşırtıcı olmayabilir. Ancak madalyonun diğer yüzü Hobbes’un yalnızca Kilise’yi devlete göre ikincil plana koymakla kalmadığı aynı zamanda dinin ve inançların savlarının önüne doğal bilgiyi koymuş olduğunu işaret etmektedir. Hobbes’un yapmaya çalıştığı; siyaseti, antikiteden beri ilk kez ayrıntılı biçimde bir bütün halinde ve seküler bir bakış açısıyla açıklamak olmuştur. Bu bakış açısından hareketle onun dini inancı⁴⁸⁶ ile siyaset felsefesinin birbirinden ayrı tutulması gerektiği

---

adam için oldukça şaşırtıcıdır. Zira XVII. yüzyıl İngiltere’inde ve genel olarak Avrupa’ında 60’lı yaşlara gelen insanların hayatlarının sonuna gelmiş olmaları normal bir durumdur zira insan ömrü günümüz ile karşılaştırıldığında daha erken yaşlarda sona ermektedir. Bk. Richard Tuck, *Hobbes*, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 57-58, 61.

⁴⁸³ Jean Touchard, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Çev. İ. Yerguz, Islık Yayınları, İstanbul, 2015, s. 342, 345.

⁴⁸⁴ Jean Touchard, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Çev. İ. Yerguz, Islık Yayınları, İstanbul, 2015, s. 343.

⁴⁸⁵ Richard Tuck, *Hobbes*, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 56.

⁴⁸⁶ Hobbes’un dine bakış açısı, görünmez bir güçten korkmanın din olduğu ifadesiyle kısaca özetlenebilir. Zira *Leviathan*’ın daha az okunan *Karanlıklar Krallığı* başlıklı son bölümünde, cin bilimi, şeytan, cinleri kovma ayinleri, şeytandan korkmayı ve din adamlarının bu korkuları suistimalini eleştirir. Ona göre görünmez bir gücü konu alan, ister insanın kurduğu bir hayal olsun isterse de toplumsal kabulün sonucunda yerleşmiş bir hayal olsun bunlardan korkmak dinin kendisidir. Hobbes, yazdıklarıyla insanı hayal ürünü korku unsurlarından kurtarmaya yönelir. Devletin din-ahlak eksenindeki rolü Hobbes için hiçbir ruhani otoritenin devlete karşı çıkamayacağı düzlemde sekülerdir. Devlet hem dindardır hem de sivildir. Ancak bireyler iki

unutulmamalıdır. Zira doğal bilginin dini savların önüne geçmesi, Hobbes’u ateist veya bilinemezci yapmayacağı gibi onun dünyevi meselelerde Tanrı’ya attığı veya biçtiği rolün önemli olmadığına da işaret edebilir.⁴⁸⁷ Ayrıca Hobbes’un felsefesi hakkında yapılan yanlış yorumların onun ateist olarak ünlenmesine katkıda bulunmuş olduğu, felsefesinin yanlış yorumlanmasının insanların kavramsal olarak yeni bilgileri özümsemekte zorlanmasından kaynaklandığı, bunun sebebinin ise bu bilgilerin kendi inanç şemalarında daha önce mevcut olmayan bilgiler olmasından kaynaklandığı gibi hususların da göz ardı edilmemesi gerekir.⁴⁸⁸

Hobbes’un yaşamı boyunca ortaya koyduğu düşüncelerinin birçoğu el yazmalarında kaldığı için kaybolup gitmiştir. O sebeple Hobbes’un felsefe alanındaki erken çalışmalarının mahiyeti hiçbir zaman tam anlamıyla bilinemeyecektir.⁴⁸⁹ Fransa’ya kaçmak zorunda kaldığı yıl olan 1640’ın sonunda tamamladığı “*Felsefenin Öğeleri*” adlı eseri büyük ilgi görmüş ve genel olarak Hobbes okuyucuları için onun felsefesini en iyi anlatan çalışması addedilmiştir.⁴⁹⁰

Hobbes’un dış dünyayla paylaştığı gerçek felsefesinin yapıtlarında ortaya koyduğundan farklı olabileceği ihtimali elbette yok sayılmamalıdır ancak kendisi hakkında bilebildiğimiz şeyler, onun dış dünyaya eserleri vasıtasıyla aktardıklarıdır. Düşünürün yapıtlarından bizlere aktardıkları konusundaki bir görüş de onun asla

---

erke aynı anda hizmet edemeyeceğinden, sağ elinde devleti simgeleyen kılıç, sol elinde ruhani erki simgeleyen piskoposluk asası olan hükümdar sadece devletin değil, kilisenin de organıdır. Ruhani erk ile siyasal erkin tek kişide toplanması ile iktidar ve devlet birliği sağlanmış olur. Hobbes; araçlara, partilere, hiziplere karşıdır. Bk. Jean Touchard, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Çev. İ. Yerguz, İslık Yayınları, İstanbul, 2015, s. 343, 345.

⁴⁸⁷ Iain Hampsher-Monk, *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, Hobbes’tan Marx’a Büyük Siyasal Düşünürler, Çev. N. Arat ve diğ., Say Yayınları, Ankara, 2004, s. 13.

⁴⁸⁸ A.P. Martinich, *Thomas Hobbes*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Çev. A. Terzi, İstanbul, 2013, s. 408.

⁴⁸⁹ Aslında Hobbes’un yaşamının erken dönemlerinde felsefe alanına ilişkin çalışmaları konusunda günümüzde yaşanan karışıklığın nedeni; en önemli Hobbes uzmanlarından biri olan Alman Ferdinand Tönnies’in 1889’da British Museum’da bulunan ve “*Temel İlkeler Üzerine Kısa Bir Risale*” olarak bilinen bir elyazmasının 1630’lara ait olduğunu söyleyerek onu Hobbes’a atfetmesidir. Ancak bu elyazmasının Hobbes’a ait olduğunun hiçbir kanıtı bulunmamaktadır. Bk. Richard Tuck, *Hobbes*, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 42.

⁴⁹⁰ Richard Tuck, *Hobbes*, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 42-43.

krallık mutlakiyetçiliğini desteklemediği hatta münferit olarak değil de genel olarak tüm eserleri ele alındığında liberalizm ve radikalizme meyyal olduğudur.⁴⁹¹

Hobbes bir hümanisttir. Zaten XVI ve XVII. yüzyıllarda yaşayan Avrupalı filozofların büyük bölümü Hümanizm Felsefesi çerçevesinde yetişmiş bireylerdir. Yani Hobbes'un fikirlerinin de tıpkı döneminin diğer filozofları gibi bir bakıma Machiavelli ve dönemdaşları hümanistlerin XVI. yüzyılda yansıttığı Rönesans ruhu üzerine şekillenen fikirler olduğu söylenebilir. Hobbes okuldan mezun olduktan sonra belli bir uzmanlık alanına ilgi duymamış Kilise'ye karşı da isteksiz olmuştur. Bu özellik bile Hobbes'daki hümanizm esintilerine bir örnek teşkil edecektir zira uzmanlık alanlarına olan karşıtlık, erken hümanistlerin çoğunda rastlanan bir özellik olmuştur. Hobbes genel olarak kuşkuculuğu öne çıkarmaya çalışmıştır. Hobbes'un durduğu çizgi hümanizm kültürü olsa da bu kültüre ait olan klasik cumhuriyetçilik gibi bir kavramla arasına mesafe koyduğu ifade edilir. Hobbes'un Newcastle ve Newcastle'ın bilim insanlarıyla 1630'ların ortalarındaki yazışmalarına bakıldığında siyasi meselelere ilgisi olduğu yönünde bir kanıt rastlanmamıştır.⁴⁹² Ancak sonraki dönemlerde Hobbes; tıpkı dönemdaşları gibi hem bilim hem felsefe alanında yetkin düşünürlerden biri haline gelmiş ve bu bilimsel bilgi dağarcığı sayesinde siyaseti bilim gibi görme konusunda yetkinliği yakalamış, siyaseti bilimsel çerçeveye oturtmaya çalışmıştır.⁴⁹³

Hobbes'un siyasete olan yaklaşımını birkaç sözcükle betimlemeye çalışmak her ne kadar yeterli olmasa da genel hatlarını çizebilmek bakımından siyasete olan yaklaşımını materyalizm, mekanizm ve pozitivizm üzerine kurulu bir rasyonalizm olarak ifade edebiliriz. Her şeyden önce Hobbes'un felsefesi bir iktidar felsefesidir. Hatta "*Leviathan*"ın ithaf yazısında siyasette tam bir orta yol bulmak istediğini açıkça söylemiştir.⁴⁹⁴

---

⁴⁹¹ Jean Touchard, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Çev. İ. Yerguz, Işık Yayınları, İstanbul, 2015, s. 346.

⁴⁹² Richard Tuck, *Hobbes*, Çev. N. Öрге, Dost Kitabevi, Ankara, 2016, s. 14, 16, 29, 45.

⁴⁹³ Jean Touchard, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Çev. İ. Yerguz, Işık Yayınları, İstanbul, 2015, s. 342.

⁴⁹⁴ Hobbes'un iktidarı analizinde ilk olarak doğa durumu kavramını inceler. Doğa durumu savaş ve anarşi durumudur. Bunun sebebi ise insanların doğal olarak eşit olmasından

3.3. Hobbes'un Siyasal Kuramının İngiltere'deki Tarihsel Bağlam İle Etkileşimi

Hobbes'un düşünce dünyasını etkileyen unsurların çeşitliliğine binaen bu unsurları öncelikle kişisel olgular ile yüzyıla damgasını vuran olgular biçiminde birbirinden ayrı olarak irdelemek anlamlı olacaktır.

A. P. Martinich, kaleme aldığı Hobbes biyografisinde, Hobbes'un siyaset alanında yazdığı eserlerinin çoğunun I. James'in tahtta olduğu dönemde kendisi hakkında söylediği şeylerin felsefeye uyarlanmış hali gibi görüldüğünü dile getirmiştir. Buna binaen James'in oğlu Prens Henry için yazdığı "*Basilikon Doron*" adlı kitaptan bir soneyi de örnek göstermiştir. Hobbes'un bu bağlamda 1640'larda James'e karşı tutumuyla 1600'lerin başındaki tutumunun aynı olduğu söylenemezse de gençlik yıllarında da monarşi yanlısı olduğu izlenimi uyanmaktadır.⁴⁹⁵

Hobbes, doğumu sırasında annesinin içinde bulunduğu ülke koşullarının İngiltere'nin düşmanlarına duyduğu nefreti açıkladığını düşünmüştür. Hobbes'un korku aşıl原因 annesi ile aşırı muhafazakâr babası ile etkileşimi benliğinin sürekli engellenmesine neden olmuş olabilir. Buna binaen Hobbes'un felsefesinde

---

kaynaklanan güvensizlik duygusunun insanları birbirleriyle savaşmaya itmesidir. Hobbes insanın bireyci olduğu, bencil olduğu, toplumsallık eğilimine sahip olmadığını savunur. Böyle bireylerden oluşan toplumun yarattığı yaşamın vahşi, yoksul, anlamsız ve kısa olduğunu, mutlak doğru ya da yanlış olmadığını, mülkiyetin olmadığını, sanayi, bilim ve hatta toplumun kendisinin de var olmadığını ileri sürer. Hobbes'un iktidar analizinin kilit unsurlarından bir diğeri sivil toplum olgusudur. İnsana ve topluma ilişkin tüm kötümser fikirlerine rağmen doğal hukuk kuramcılarının kabul ettiklerinden farklı bir doğa hukuku ve doğal yasalar olduğunu savunur. Hobbes'taki doğa hukuku, koruma içgüdüsüdür. Her insan bu hukukunu, bir diğeri insan karşısındaki karşılaştırmalı gücüne göre, arzusu ekseninde, kendi yaşamını korumak adına kullanma özgürlüğüne sahiptir. Hobbes'un savunduğu şekliyle doğa yasaları ise aklın bulduğu temel bir ilke ya da genel kuraldır. İlk iki doğal yasa, barış arayışı ve bireyin sahip olduğu şeyleri koruması ile ilgilidir. Bunu yapmak için başvurulacak en güçlü araç, insanların barışı ve güvenliği tesis edebilmeleri ve doğa durumundaki vahşi, yoksul, anlamsız ve kısa yaşamlarından kurtulabilmeleri için kendi aralarında bir sözleşme yapmak ve hep birlikte sahip oldukları hakları üçüncü bir tarafa yani devlete aktarmaktır. Dolayısıyla insanların barış için kendi haklarından vazgeçmeleri gerekir. Bk. Jean Touchard, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Çev. İ. Yerguz, İslık Yayınları, İstanbul, 2015, s. 344.

⁴⁹⁵ A.P. Martinich, *Thomas Hobbes*, Çev. A. Terzi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s. 16-17.

muhafazakâr bir duruş sergilemesi mevcut düzenin devamını yani monarşinin devamını yeğlemesi oldukça tutarlı bir tutum gibi görünebilir.⁴⁹⁶

Hobbes'un "korku" kavramından bahsettiği tek yer kendi doğumu değildir ve Platon'dan Ksenofon'a, Machiavelli'ye ve Montesquieu'ye kadar birçok düşünür korkunun politik rolü üzerinde kuşkusuz birşeyler söylemiştir. Ancak Hobbes'u, kendi çağının ve günümüzün düşünürlerinden ayıran ve öne çıkaran unsur, en temelde ikisi de korku ile ilgili iki sezgidir. Birincisi o, Descartes gibi korkunun üstlendiği rolü dışarıda bırakmaz, Spinoza gibi toplumu korkudan azat etme görevini devlete havale etmez. Öte yandan, Hobbes'un ikinci sezgisi korkuyu devletin kusurlu veya yozlaşmış formlarının, meşru ve pozitif formlarının kökenine yerleştirmesidir. Düşünür için korku, tiranlığın ya da despotizmin evreniyle sınırlanamaz ve yalnızca yıkıcı değil aynı zamanda kurucu bir rol üstlenmiştir. Korku, meşru bir iktidardır ve despotik devleti meşru bir devletten ayıran şey korkunun ölçüsü değil korkunun nesnesinin sınırlarının belirsiz veya belirgin olup olmadığıdır. Hobbes korkuyu terörün olumsuz semantiğinden çıkarıp toplumsal uzlaşımın önkoşulu haline getirmiştir. Doğaları itibariyle çatışma halinde olan bireyleri "*Leviathan*"ın bedeninde bir araya getiren Hobbes, onları bir araya getiren şeyin de korku olduğunu öne sürmüştür.⁴⁹⁷

Hobbes'un yaşadığı dönemde, genel olarak din adamlarının tutum ve davranışlarıyla ilgili bir sorunun var olması bir yana; Hobbes'un kendi vaazlarını veren din adamları ile önceden belirlenmiş onaylı vaazları veren din adamlarını karşılaştırması da kendi babasının bir din adamı olması ve görevini ifa ederken aldığı eleştirilere açıklık getirmek amacı gütmemesinden olabilir. Hobbes, böylece kendisini şekillendiren yaşantısının önemli bir parçası olan babasının yaşadıklarını da eserlerinde yansıtmış olabilir.⁴⁹⁸

---

⁴⁹⁶ A.P. Martinich, Thomas Hobbes, Çev. A. Terzi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s. 2.

⁴⁹⁷ Roberto Esposito, *Communitas–Topluluğun Kökeni ve Kaderi*, Çev. O. Kartal, İstanbul, 2018, s. 37-45, 82.

⁴⁹⁸ A.P. Martinich, Thomas Hobbes, Çev. A. Terzi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s. 3, 5.

Hobbes'un kaleme aldığı düşüncelerinin iç savaş dönemindeki gelişmelerden nasıl etkilendiği noktasında onun siyaset kuramına değinmek faydalı olacaktır. Bu doğrultuda dönemin gelişmelerine kısaca değinmeye çalışacağız.

İngiltere tarihinde, 1603 ile 1714 yılları arasındaki dönem, toplumsal ilişkilerin günbegün sarsılarak nihayetinde iktisadi, kültürel, siyasal alanlardaki toplumsal ilişkilerin temelden dönüşüme uğradığı buhranlı bir dönemi temsil eder. Bu dönemin düşünürleri de işte bu sırada olup bitenlere yönelik ayrıntılı açıklamalar getirmeye çalışmıştır. Hobbes da insana, topluma ve siyasete ilişkin görüşlerini İngiltere tarihinin bu sancılı dönemini açıklamak için kullanmıştır.⁴⁹⁹ Hobbes'un tarihsel bağlamdan ne kadar etkilendiği hususunu irdeleyebilmek için öncelikle "Leviathan" ve "De Cive" eserlerini ele almak anlamlı olacaktır. Zira bu çalışmalar, Hobbes'un Avrupa'da o dönemde yaşamış olan en nüfuzlu siyasetçi ve yazarlarla geçirdiği ömrünün ona kazandırdıklarıdır.⁵⁰⁰

Hobbes, "Leviathan" adlı eserini tıpkı Machiavelli'nin "Prens" eserini Medici Ailesi'ne ithaf etmesi gibi gelecekteki bir hükümdara adanmış olduğunu eserinde şu sözlerle dile getirmiştir:

...Benim şu eserimin, günün birinde, menfaatçi veya kiskanç yorumcuların yardımı olmaksızın, onu kendi başına inceleyecek (çünkü o kısa ve sanıyorum açıktır) ve, bütün egemenlik hakkını kullanıp, onun halka öğretilmesini sağlayarak, bu teorik doğruları uygulamanın hizmetine sokacak bir egemenin eline geçebileceği yönündeki umudumu tekrar kazanıyorum.⁵⁰¹

Çağının bilimsel gelişmelerini yakından takip eden ve benimseyen Hobbes, Galileo'nun geometri ve mekanik konusundaki düşüncelerinden etkilenmiş⁵⁰² ve tıpkı

---

⁴⁹⁹ Önder Kulak, "Thomas Hobbes", Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon'dan Zizek'e (ed. A. Tunçel, K. Gülenç), s. 217-235, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 217.

⁵⁰⁰ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 10.

⁵⁰¹ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 273.

⁵⁰² Solmaz Zelyüt, Dört Adalı-Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, Doğubatı Yayınları, Ankara, 2012, s. 17.

XVII. yüzyılın Mekanikçi Felsefesi'nin etkisiyle bedeni, küçük makinelerin birleşiminden oluşan bir makine olarak betimlemiş olan Galileo Galilei gibi Thomas Hobbes da, sözü edilen bu hükümdara neden “*Leviathan*” adını verdiğini, “...*Bu yöneticiyi ise, Tanrı'nın Leviathan denilen o büyük gücü yaratıp ona Gururlu İnsanların Kralı adını taktığı Eyub kitabının kırkbirinci babının en son iki mısrasından esinlenerek, Leviathan'a benzettim...*” sözleriyle açıklamıştır.⁵⁰³

Hobbes'un “*Leviathan*” eserini kaleme aldığı sırada takvim 1651 yılını göstermektedir. Yani bu tarih, İngiltere Kralı I. Charles'ın idam edildiği ve yerine 1649-1660 yıllarında on bir yıl sürecek olan Cumhuriyet rejiminin tesis edildiği dönemdir. Burada bilinmesi gereken en önemli ayrıntı bu dönemde monarşinin artık başta olmayışdır. İngiltere tarihinin bu dönemi; kral, parlamento ve ordu arasındaki ihtilaflar döngüsünü temsil etmektedir. Öncelikle I. Charles ile Parlamento arasında vergi toplama yetkisi temelinde çıkan ihtilaf akabinde Kral'ın idamıyla sonuçlanan süreç sonrasında bu kez Parlamento ile kendi yarattığı ordu arasında ihtilaflar baş göstermiştir. Zira mesele yalnızca vergi meselesi değildir ve Parlamento mensuplarının dini inançları arasındaki hizipleşmelerin de bu çatışma üzerinde tesiri olmuştur. Parlamento'nun en güçlü kanadı, ataları olan Püritenlerin bir fraksiyonu olan Presbiteryenlerden oluşmaktadır. Ancak ordu mensupları hem siyasal hem de dini açılardan çok daha radikal bireylerden oluşmuştur. Dolayısıyla böylesi bir arka plan eşliğinde Hobbes'un “*Leviathan*” eserinden bağlama ilişkin ipuçları aramaya çalışacağız.

Aslında söz konusu tarihsel olgular zemini çerçevesinde okunduğunda Hobbes'un, Cromwell tarafından yeni kurulan Cumhuriyet rejimi döneminde monarşinin sakıncalarını kaleme alması gayet tutarlı bir yaklaşımdır. Zira Cromwell her ne kadar bir tiran edasıyla saltanatını kurmuşsa da resmi olarak ülke bir cumhuriyet görünümündedir. Hobbes böylece iki hususu hedeflemiş olabilecektir: İlkini Cromwell'e yönelik olarak; tiranlığın albenisine ve tuzağına düşmemesi yönünde bir uyarı metni veya Cromwell diktası altında yine monarşik bir düzenin tesis edilmiş olduğunu gözlemlediğinden, bunun önlenmesi için tavsiye niteliğinde bir yazı kaleme

---

⁵⁰³ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 239.

almak. Her iki ihtimalle de ve sebebi her ne olursa olsun her daim monarşi yanlısı olan Hobbes'un monarşinin ortadan kaldırılması ve Kral'ın idamı gibi tüm Avrupa için oldukça önemli bir gelişmeye tanık olduğu sırada veya bundan hemen sonra hem monarşiyi övücü hem de monarşinin zararlarını ortaya koyan bir eser kaleme alması, Cromwell'e yani bir Stuart bile olmayan hükümdara açık bir destek sunması anlamına da gelmiş olabilir.

Copleston'un, Hobbes'un Cromwell'in yönetimini aklama girişimi olarak "*Leviathan*"ı işaret etmesi dikkat çekicidir. Copleston, egemenliğin ister tek bir kişiye isterse de bir Meclise bırakılmış olması fark etmeksizin toplumsal bir sözleşmeden türediğini ve dolayısıyla Tanrı tarafından atama yoluyla verilmediğini ifade etmiştir. Bu bağlamda da bu toplum sözleşmesinin⁵⁰⁴ varlığı herhangi bir fiili hükümetin varlığını temize çıkaracaktır. Bu yaklaşıma göre İngiltere örneğinde ise; *Commonwealth* denilen yapının yönetimini sürdürdüğü müddetçe Oliver Cromwell'in yönetimi en az Charles'ın yönetimi kadar meşru sayılacaktır. Copleston da Hobbes'un İngiltere'ye dönüş yapmadan önce Cromwell'in saygısını kazanma yolunda "*Leviathan*"ı kaleme aldığı yönündeki eleştirinin anlaşılabilir olduğunu, zirveye her kim yükselirse onun savunulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu sebeple Hobbes'un kimseye yaranmak gibi bir kaygısının olmaması ve siyasal kuramının ne kralların tanrısal hakları ne de Stuartların meşruiyeti ilkesine taraf olduğu argümanı, doğru bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁰⁵ Zira Hobbes, Stuart monarşisinin güç kaybettiği dönemde Parlamento'nun, yönetimin en temel görevi olan güvenlik ve barışı tesis etmekte olduğunu açıkça kabul etmektedir. Dolayısıyla Hobbes, yalnızca kendisi İngiliz Devleti ile barışma isteğini dile getirmekle kalmamış başkalarını da

---

⁵⁰⁴ Hobbes, herhangi bir hakkın karşılıklı fayda gözeterek devredilmesi durumunda bu devredişin bedelsiz bir *armağan* değil de iki taraflı bir bağışlama olduğunu ve buna sözleşme adı verildiğini ifade eder. Bu bağlamda bir sözleşme ile egemenle özdeşlik kurmak birinin kendi öznelliğini tamamen egemene vermesi ve kendine ait olduğu düşünülen eylemleri açısından özerklikten feragat etmesi anlamına gelir. Bk. Roberto Esposito, *Communitas–Topluluğun Kökeni ve Kaderi*, Çev. O. Kartal, İstanbul, 2018, s. 52-54.

⁵⁰⁵ Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi Hobbes-Locke*, Çağdaş Felsefe Cilt: 5 Bölüm a, Çev. A. Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 55-56.

bunu yapmaya teşvik etmiştir. Herkesin yeni rejime itaat ile yükümlü olduğunu büyük bir isteklilikle gerekçelendirmeye çalışmıştır.⁵⁰⁶

İç savaş sırasında bölünmüş bir toplum yapısına topluma sahip İngiltere’de Hobbes, içinde yaşadığı dönemdeki bu kargaşa nedeniyle bir siyaset felsefesi metni yazmak zorunda kaldığını, iç savaş, Kral’ın öldürülmesi ve askeri yönetimin gelmesi durumlarına yönelik olarak bu meseleye bir katkıda bulunmak istediğini ifade etmiştir. Zira bu dönemde ülkede Parlamento’nun meşru varlığını eski Anayasa’ya gönderme yaparak kanıtlamaya çalışan Parlamentocular ile İngiltere’de tüm iktidar ve mülkiyetin Kral’dan kaynaklandığını savunan feodal devlet taraftarları arasındaki süregelen anlaşmazlık meselesinde Thomas Hobbes, Parlamentocularla birlikte saf tutmadığı gibi dönemin tarafı olan monarşi yandaşlarından da bazı noktalarda ayrılmayı seçmiştir. Hobbes, Kral’ın siyasal meşruiyetini dinsel ya da tarihsel bir temel üzerine değil de doğal us üzerine temellendirmeye çabalamıştır.⁵⁰⁷

Başka bir deyişle Hobbes, doğa bilimi ile aynı derecede kesinliğe sahip siyaset bilimini tesis etmek istemiştir. Hatta bu bağlamda tıpkı Machiavelli’nin özgüvenine benzer biçimde, *“Fizik yeni bir şey ise, politika felsefesi ondan da yenidir. Politika felsefesi benim ‘De Cive’ adlı kitabımdan daha eski değildir.”* ifadesini kullanmıştır.⁵⁰⁸

Aslında *“Leviathan”*’ın, I. Charles’ın yapması gereken ancak başarılı olamadığı hususları kaleme aldığı çıkarımına varılabilecek *“Devlet”* bölümünde Hobbes, açık biçimde devletin amacının bireysel güvenliği sağlamak olduğunu ifade ettiği pasajda I. Charles’ın Meclise danışmaksızın ve onay almaksızın İngiltere’yi Otuz Yıl Savaşları içerisine çekmesinin yanlışlığını işaret etmiştir.⁵⁰⁹ I. Charles’a yönelik olarak sıklıkla dile getirilen, savaşı finanse edebilmek için halka yüksek miktarlarda vergi

---

⁵⁰⁶ Quentin Skinner, *Hobbes ve Cumhuriyetçi Özgürlük*, Çev. A. E. Zeybekoğlu, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2018, s. 182-183.

⁵⁰⁷ Iain Hampsher-Monk, *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, Çev. N. Arat ve diğ., Say Yayınları, İstanbul, 2004, s. 22.

⁵⁰⁸ Solmaz Zelyüt, *Dört Adalı–Hobbes, Locke, Berkeley, Hume*, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2012, s. 29.

⁵⁰⁹ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 133.

yükümlülüğü getirmesi suçlamasına istinaden Hobbes, “Kral’ın savaşı sürdürebilmek için ihtiyacı olan ödeneğe sahip olması gerektiğini ...Çünkü, düşmanlarına karşı bir savaşı sürdüremeyecek kadar yoksul veya rezil veya, yoksulluk veya muhalefet nedeniyle, zayıf uyruklara sahip bir kral ne zengin, ne görkemli, ne de güvenli olabilir...” sözleriyle ifade etmiştir.⁵¹⁰ Ancak İngiltere’de vergilerin doğal olarak sevilmemesinin yanı sıra gelirlere ilişkin olarak ortaya çıkan ihtilafların büyük bölümü, varlıklı İngilizlerin, mülkiyet hakkının örfi hukukun bir parçası olduğu ve Kraliyet’e dayanmadığı görüşünden hareketle ortaya çıkmıştır. Hobbes, özel mülkiyetin doğal durumda mevcut olmadığı herkesin her şey üzerinde hakkı olduğunu ileri sürmüştür.⁵¹¹

Ancak burada hatırlatmak gerekir ki Hobbes egemenin kendisine yardımcı olmak üzere davet ettiği Danışma Meclislerinin egemenlik hakkının verildiği meclislerle karıştırılmaması gerektiği konusunda da uyarısını yapmıştır. Bu tür meclislerin halk temsilciliğini üstlenemeyeceklerini vurgulamıştır. Dolayısıyla Hobbes’un Parlamento eleştirisi, Parlamentonun; Kral’ın *Star Chamber*’ını feshetmesi, Coke gibi hukukçuların Kral’ın hakem sıfatı ile anlaşmazlıkları çözme konusundaki kesin hakkını yadsıması, 1642 tarihli yedek askerler bildirgesinde zorla para ve asker toplama hakkını reddetmesi, Charles’ın bakan seçimlerini sert biçimde eleştirmesi, Strafford’u suçlaması gibi meseleler göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.⁵¹² Zira burada Parlamento’nun Kral’ın yönetme erkine, egemenliğine; hem yasama, hem yargı, hem yürütme süreçlerinde müdahalesi dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Çünkü Hobbes’un kuramına göre bu güçleri birbirinden ayıran Montesquieu’nün güçler ayrılığı ilkesi yürürlükte değildir ve tüm güçler monarktadır.⁵¹³

⁵¹⁰ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 147.

⁵¹¹ A.P. Martinich, *Thomas Hobbes*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Çev. A. Terzi, İstanbul, 2013, s. 69-70.

⁵¹² Iain Hampsher-Monk, *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, Çev. N. Arat ve diğ. Say Yayınları, İstanbul, 2004, s. 69.

⁵¹³ Solmaz Zelyüt, *Dört Adalı–Hobbes, Locke, Berkeley, Hume*, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2012, s. 39.

Kral'ın savaş finansmanı için halktan vergi toplama talebinin hoşnut karşılanmaması hususunda Hobbes; devletin ihtiyaçları için para toplanmasının özellikle savaş zamanında zorluk arz ettiğini zira her uyruğun kendi malları ve toprakları üzerinde egemenin bu unsurları kullanma hakkını dışlayan bir mülkiyet hakkına sahip olduğu görüşündedir. Halkın devletin ihtiyaçları ve önündeki tehlikeleri gören egemene ihtiyaçları karşılamak ve tehlikeleri önlemek amacıyla yardımcı olması gerektiğinin altını çizen Hobbes, halkın bu kaynakları sunmak konusundaki isteksizliğinin kamu hazinesine para akışını engellediğini, kemer sıkma politikalarına rağmen artık daha fazla kaynak bulamayan egemenin böylesi bir durumda halk ile kanunlar yoluyla mücadele etmeye başlayacağını ileri sürer. Bunun başarısızlıkla sonuçlanmasının ise devletin yok olması anlamına geleceğini ifade eder.⁵¹⁴

Hobbes, devletlerle ordu ve asker giderleri için lazım olan parayı bir seferde toplamanın ne kadar zor olduğuna da değinmiş, halkın eli sıkı olmasının bunda etkili olduğunu, devleti savunmak için gerekli olan büyük miktarlardaki paranın hazine gelirleriyle bir anda karşılanmasının da mümkün olmadığına değinmiş sonuç olarak devletin güvenliğinin sağlanması için savaş esnasında gerekecek olan paranın öngörülü biçimde barış zamanında toplanmasının bir zaruret olduğuna dikkati çekmiştir. Hatta Hobbes hükümdarların yalnızca casuslar gönderme, ordu teşekkül etme, kaleler inşa etme ve bu amaçlar için para toplama iznine sahip olmadıkları aynı zamanda bunun tersi bir şekilde hareket de edemeyecekleri sonucuna varılabileceğini de ileri sürmüştür.⁵¹⁵

Hobbes güvenlik mevhumu konusunda, *“Tek bir karar verici tarafından yönetilmeyen bir çoğunlukla da güvenlik sağlanamaz.”* görüşüyle tek bir karar vericinin başta bulunmadığı böylesi bir topluluğun sahip oldukları güçlerin hangi şekilde kullanılabilceği konusunda oybirliğine varamayacaklarından dolayı birbirlerine destekten ziyade engel olabileceklerini ve bu esnada kendi aralarında çıkacak ihtilaflarla güçlerini kaybedeceklerini ileri sürer. Hobbes'un bu görüşü, Kral'ın güçlerinin Parlamento vasıtasıyla kısıtlanmasının yanlış olduğunu düşünen

---

⁵¹⁴ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 247.

⁵¹⁵ Thomas Hobbes, *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 175.

monarşi yanlısı bir kimse için tutarlı bir düşüncedir. Ayrıca Hobbes, büyük bir çoğunluğun başında tek bir karar vericinin bulunmamasının sakınca teşkil ettiğini, çoğunluğu oluşturan her üyenin kendi eylemlerine, düşüncelere ve arzulara sahip olacağını bunun da onları birbirlerine yardımdan ziyade karşılıklı muhalefete götüreceğini ifade etmiştir. Bu çıkarıma göre İngiltere’de Kral’ın yanında Parlamento’nun bazı konularda karar alma yetkisinin bulunması, iki başlılık arz edeceğinden Hobbes için Parlamento’nun varlığı bir sakınca teşkil etmiş olabilir. Hobbes’un Parlamento üyeleriyle ilgili eleştirisi de dikkat çekicidir; Meclis mensuplarının çoğunlukla bilgiden çok servet birikimi bakımından ileri insanlar olduklarını, verdikleri tavsiyelerin işleri karıştırarak anlaşılmaz kıldığını, kalabalık olmasından dolayı da hiçbir meclisin gizlilik içinde görüş alamayacağı gibi sakıncaları ortaya koymuştur. Ayrıca bir meclisin kişisel menfaatler veya birbirini çekememezlik gibi nedenlerle anlaşmazlığa düşebileceğini hatta iç savaş çıkabileceğini ancak bir monarkın kendi kendisiyle anlaşmazlığa düşemeyeceğini de hatırlatmıştır. Egemenin yakınlarını kayırması eleştirisine binaen Hobbes, monarkın ve Meclis üyelerinin birbirine benzer şekilde yakınlarını kayırabileceğini ancak monarkın kayıracağı insanların sayısının meclis kalabalığı ile karşılaştırıldığında nispeten daha az olduğu açıklamasında bulunmuştur.⁵¹⁶

Hobbes insanların doğuştan kötü olduklarını ve hayvanlara benzer olarak yaratıldıklarından dolayı uygar bir toplumu ancak mutlak bir egemene sınırsız güç vererek tesis edebileceklerini ifade eder.⁵¹⁷ Bu bağlamda da Hobbes’un Parlamento’ya yönelik aslında iki temel eleştirisi mevcuttur: Hobbes, Parlamento’yu oluşturan bireylerin istek ve arzularının çatışması suretiyle bireylerin insan doğasından kaynaklanan birbirlerine yönelik düşmanca tutumlarının ortaya çıkabileceğini bir monarşide ise egemenlik hakkının yalnızca tek bireyde saklı olması nedeniyle bu olumsuzlukların meydana dahi gelmeyeceğini vurgular. Hobbes kaleme aldığı bu düşüncesinde böylelikle monarşinin insanları doğal duruma geri dönüşten nasıl

---

⁵¹⁶ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 134, 148.

⁵¹⁷ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev. A. Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 514.

koruduğuna atıfta bulunur.⁵¹⁸ Zira o, İngiltere'nin 1640'lı yıllardaki durumunu tahayyül ederek insanların iç savaş patlak verdiğinde doğa durumuna benzer bir duruma dönebileceklerini düşünmektedir.⁵¹⁹

Monarşinin bir meclis veya heyet vesilesiyle sınırlandırılmasının egemen gücün bölünmesi olarak nitelendirilebileceği bir önermesinde Hobbes, bir devletin gücünü bölmenin o devleti dağıtmak anlamına geleceğini zira karşılıklı olarak bölünmüş güçlerin birbirini yok edeceğinden bahsetmiştir. Bu bağlamda İngiltere'de Kral ile Parlamento arasındaki ilişkinin sakıncalarına da değinen Hobbes, devletin hangi durumlarda tehlikeye gireceğini şöyle açıklamıştır:

...Bazen iyi yasalar üzerinde mutabakat yokluğu: fakat çoğu zaman, hayatiyet ve hareket için gerekli besinlerin yokluğu yüzünden, devleti tehlikeye sokar. Çünkü böyle bir hükümetin aslında hükümet değil, devletin üç kısma ayrılması olduğu pek az kişi tarafından fark edilir ve buna karma monarşi denilir; gerçekte ise bu, tek bir bağımsız devlet değil, üç tane bağımsız kısımdır; tek bir temsilci de yoktur, üç tane vardır...⁵²⁰

Hobbes egemenliğin bölünebilir olduğu öğretisinin devlet için mutlak olarak ölümcül olduğunu ileri sürmüştür. Hobbes, böylesi bir bölünme durumunda şunu önerir:

...savaş ve barışa ilişkin en üst yetki monark denilen kişiye verilirken, para toplama hakkı ona değil ama bir başkasına verilmektedir. Para savaş ve barışın kas kirişi olduğundan; ya bu egemenliğin gerçek bir bölünmesi değildir ki bu durumda güç para üzerinde yetkisi olanlara, unvan ise diğerlerine verilmiştir; yok eğer gerçek bir

---

⁵¹⁸ Önder Kulak, "Thomas Hobbes", Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon'dan Zizek'e (ed. A. Tunçel, K. Gülenç), s. 217-235, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 231.

⁵¹⁹ Solmaz Zelyüt, Dört Adalı-Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, Doğubatı Yayınları, Ankara, 2012, s. 33.

⁵²⁰ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 243, 246-247.

*bölünme ise, bu devleti çözer, zira para olmadan ne gerekli olması durumunda savaş ne de kamusal barış sağlanabilir.*⁵²¹

Meclisin iktidarının bir kez yok edildiğinde monarkının aksine tamamen ortadan kalkacağına işaret eden Hobbes, bunun sebebinin Meclis'in kendisinin yok olmasıyla egemenliğin geri gelme imkânının bulunmaması olduğunu söyler.⁵²² Yurttaşların mülkiyet haklarından bahsettiği bir pasajda devlet karşıtı görüşlerden birine değinen Hobbes, “*Kamusal savunma için paranın bazen gerekli olduğunu biliyoruz ama bunu toplayacak olanların bunun gerekliliğini göstertmesi ve parayı bir uzlaşma temelinde alması gerekmektedir demektirler.*” ifadesini kullanmıştır. Hobbes, önerdikleri bu prosedürün devletin kurulduğu sırada takip edildiğini anlayamadıklarını sanki hala devletin henüz kurulmadığı düzensiz bir kalabalık içindeymişler gibi konuşmakla hâlihazırda kurulmuş olan devletin altını oymakta olduklarını söylemiştir. Ayrıca Hobbes, vergiler ve harçların; yurttaşların çalışma eyleminin düşman işgaliyle sekteye uğramaması için ellerinde silahlarla bekleyenlerin maaşı olduğunu, insanların fakirlikleri için vergileri suçlamalarının şikâyet etmekten başka bir şey olmadığını mevcut koşullardan canı yananların da devrimden memnuniyet duyduklarını öne sürmüştür.⁵²³

Hobbes'un monarşinin en iyi yönetim biçimi olduğu yönündeki savlarının yanlış analogilere ve yanlış iddialara dayandığı için çok güçlü olmadığı da ileri sürülmüş ve temelde bu yönetim biçimini tercih etmesinin nedeninin monarşilerde iç savaşa sürüklenme ihtimalinin düşük olması olduğu şeklinde açıklanmıştır.⁵²⁴ Hobbes, bu konuda eserlerinde bazı argümanlar ortaya koymuştur. Örneğin; tek karar vericinin sürekli olması gerektiğini ileri süren düşünür insanların güvenliklerine dair bir süreklilik talebinin olduğunu ifade eder. Bu düşünceyle uyumlu biçimde monarşilerde de belirli bir hanedanın devletin başında olması, yani güvenliğin tek karar verici

---

⁵²¹ Thomas Hobbes, *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 162.

⁵²² Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 249.

⁵²³ Thomas Hobbes, *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 164-165.

⁵²⁴ A.P. Martinich, *Thomas Hobbes*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Çev. A. Terzi, İstanbul, 2013, s. 182-183.

tarafından garanti altına alınması ve bu karar vericinin görevinin bir hanedanlık içerisinde belki de babadan oğula geçmesi Hobbes'un bu görüşünü karşılar niteliktedir.⁵²⁵

Hobbes insan doğasının sahip olduklarıyla yetinmeyen ve hep kendinde olmayanı talep eden doğasından bahsettiği bir pasajda, monarkın arzularına göre yaşamanın halk için kötü bir durum teşkil ettiğinden şikâyet edilmesine rağmen egemen gücün hiç var olmamasının çok daha kötü sonuçları olabileceğine değinmiştir. Hobbes'a göre iktidar bütün biçimlerde, uyruklarını korumak için üzerine düşeni yaptığı müddetçe ister monarşi düzeni olsun ister demokrasi, isterse başka bir egemen heyetin yönetimi söz konusu olsun temelde aynı şey olduğunun altını çizmiştir. Bütün yönetim biçimlerinden bağımsız olarak bir halkın başına gelebilecek en kötü gelişmenin bir iç savaş olduğunu aşağıdaki sözlerle dile getirmiştir:

...Herhangi bir yönetim biçiminde genel olarak halkın başına gelebilecek en büyük kötülüğün, bir iç savaşın neden olduğu ıstıraplar ve korkunç felaketlerin veya yağma ve intikamdan alıkoyacak yasalara ve zorlayıcı bir güce tabi olmadan yaşayan başıboş insanlar anarşisinin yanında bir hiç olduğunu, ...herhangi bir acil durumda veya ani bir ihtiyaç karşısında, düşmanlarına direnmek veya üstün gelmek için gerekli araçların hazır bulunması amacıyla, barış zamanında onlardan ne alabilirlerse almak zorunda olmalarından kaynaklandığını hiç düşünmezler. Çünkü bütün insanlar, en küçük bir ödemeyi bile büyük bir ıstırap gibi gösteren büyütücü gözlükler, yani tutkuları ve öz-sevgilerini taşırlar; fakat kendilerini bekleyen ve böyle ödemeler yapılmaksızın kaçınılması mümkün olmayan felaketleri görebilmeleri için gerekli uzak gözlüklerinden, yani ahlak ve uygarlık biliminden yoksundurlar.⁵²⁶

Bu bağlamda Hobbes, insanları doğal duruma dönüşten uzak tutacak en doğru devlet biçiminin mutlak monarşi olduğunu vurgular. Hatta düşünür belki de bu

---

⁵²⁵ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 134-135.

⁵²⁶ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 145.

sebeplerdir ki İngiliz Devrimi sırasında Parlamento ile yaşadığı uyumsuzluk nedeniyle Paris'e gitmiştir.⁵²⁷

Hobbes, “*De Cive*” eserinin onuncu bölümünde demokrasi, aristokrasi ve monarşinin dezavantajlarının karşılaştırmasını yapmış ve monarşinin avantajlarını bu bölümde dile getirmiştir. Zaten monarşilerin gücünün zirvesinde olduğu ve Avrupa genelinde revaçta olduğu bir dönemde, Hobbes'un monarşi yanlısı olması oldukça olağan bir durumdur. Hobbes, söz konusu üç yönetim biçimi içerisinde en iyisinin monarşi olduğunu, dünyada en çok tercih edilen yönetim biçiminin bu olduğunu, bazı örneklere başvurarak ifade etmeye çalışmıştır.⁵²⁸

Kral'ın eleştirilmesinin yanlışlığına işaret eden Hobbes medeni yasaların iyi ve kötü, adaletli ve adaletsiz, onurlu ve onursuzun ne olduğunu belirleyen kurallar olduğunu ve dolayısıyla da kişinin yasa koyucunun izin verdiği şeyleri iyi ve yasakladığı şeyleri de kötü olarak kabul etmek zorunda olduğunu; yani bir bakıma halkın Kral'ı eleştirme hakkına sahip olmadığını ileri sürmüştür. Zira Hobbes'a göre yasa koyucu her zaman egemen güce sahip olan kişidir ve bir monarşide de bu kişi monarkın kendisidir. Bu doğrultuda Hobbes'un şu sözleri, Charles'ın vergi konusundaki ısrarı meselesi bağlamında okunabilir:

*...İyi ve kötü arasındaki ayrımı yapmak kralların işi olduğundan, -Kral hakkaniyetli bir şekilde hareket eden kişidir ve buyrukları adaletli olmadıkça Krallara itaat etmek zorunda değiliz- ve bunun benzeri ifadeler, her gün söylense de, çok zararlı ve tehlikelidir... Meşru krallar, bundan dolayı, buyurmak suretiyle buyurdıkları şeyi adaletli ve yasaklamak suretiyle de yasakladıkları şeyi adaletsiz kılarlar. Bireyler iyi ve kötünün bilgisine sahip olduklarını iddia ettiklerinde, kral olmaya özenirler. Bunun olması durumunda ise, devlet ayakta kalmaz.*⁵²⁹

---

⁵²⁷ Önder Kulak, “Thomas Hobbes”, Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon'dan Zizek'e (ed. A. Tunçel, K. Gülenç), s. 217-235, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 230.

⁵²⁸ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 107-119.

⁵²⁹ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 158.

Hobbes “*Leviathan*” eserinde yapay bir insana benzettiği ve ejderha adını verdiği “devleti” meydana getiren unsurları belki de Mekanikçi görüşten esinlenerek kurguladığı ve insan vücuduna benzetmek suretiyle kullandığı metaforlar vasıtasıyla ifade etmiştir.⁵³⁰

Hatta yöneticilerin danışmanlarının tavsiye verme yeteneğine atıfta bulunduğu bir pasajda Hobbes, Mekanikçi Felsefe öğelerine benzetmeler içerecek biçimde şöyle söylemiştir: “...*Makineler ve binalarda geometri kuralları gibi, bir şeyin yapılması için kesin kurallar var ise, dünyanın bütün deneyimi, o kuralları öğrenmiş veya keşfetmiş olan bir kişinin tavsiyeleri kadar değerli olamaz...*”⁵³¹

Hobbes siyaset ile geometri arasında yaptığı bir benzetmede ise siyasetin öğrenilmesinde herhangi bir yönteme gerek olmadığı düşünülse de durumun böyle olmadığını ve siyasetin geometriden daha zor olduğunu ifade etmiştir.⁵³²

Hobbes, dünyada iç savaşa en çok ruhani ve sivil iktidar arasındaki çatışmanın neden olduğunu düşünmektedir.⁵³³ Bu sebeple de birçok eserinde dinin toplumsal yaşamda ve devlet yönetimindeki yerine vurgu yapmıştır. Tanrı ile sözleşme yapılması konusunda Hobbes, Tanrı’nın kişiliğini temsil eden birinin aracılığı olmaksızın tanrı ile sözleşme yapılamayacağını ifade etmiştir. Tanrı’nın kişiliği tanrının vekili tarafından temsil edilmektedir. Hobbes’un bu görüşü aslında döneminin hayli kabul görmüş olan “*monarkın tanrının vekili olduğu*” savını yansıtmaktadır.⁵³⁴

Hobbes, İngiltere’nin siyasi ve dini anlamda bölünmüşlük durumuna yönelik eleştirisini şu pasajda ortaya koymuştur:

Papacılar, Protestanlar, vs. gibi dinsel yönetim hizipleri ve eski Roma’daki partici ve plebler ve eski Yunan’daki aristokrasi taraftarları ve demokrasi taraftarları gibi

⁵³⁰ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 17.

⁵³¹ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 198.

⁵³² Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 261.

⁵³³ Iain Hampsher-Monk, *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, Çev. N. Arat ve diğ., Say Yayınları, İstanbul, 2004, s. 17.

⁵³⁴ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 138.

*siyasi hizipler, halkın barış ve güvenliğine aykırı olduğundan, adalete de aykırıdır ve egemenin elinden kılıcın alınmasıdır.*⁵³⁵

Hobbes'un genel olarak din anlayışını anlattığı bölümde dönemin İngiltere'sinde din adamlarının rolü konusundaki eleştirisi dikkat çekicidir:

*...İşte, barışa ve devlete zararlı bu üç fikir, dünyanın bu kısmında, Kutsal Kitap'ın sözlerini akla aykırı biçimde bir araya getirerek, insanları, kutsallık ve doğal aklın birlikte var olamayacağına inandırmak için ellerinden geleni yapan cahil din adamlarının dillerinden ve kalemlerinden kaynaklanmıştır büyük ölçüde.*⁵³⁶

Püritenlerin meşhur *Sabatarianizm* görüşünden etkilendiğini ortaya koyan pasajlardan birinde Hobbes uyruklara yönelik olarak normal iş süreleri dışında belirli sürelerin halkın eğitimi için ayrılması gerektiği, bu sürelerde ise bir araya gelerek egemenlerin egemeni olan Tanrı'ya dualarla ibadet etmeleri gerektiği, bu toplantılarda görevlerinin ve pozitif yasaların kendilerine okunup anlatılması gerektiği, bu yasaları yasa haline getirenin hangi otorite olduğunun insanlara iyice benimsetilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hobbes, bu bağlamda, Yahudilerin haftada bir günü yani Şabat Günü'nü dinlenmeye ayırdıklarını hatırlatmıştır.⁵³⁷

Hobbes, din adamlarına ilişkin benzer eleştirisini "*De Cive*" eserinde de dile getirmiştir. Doğal aklı inkâr edenlerin sayısının sonsuz olduğunu ve bu kişiler arasında, "*...Kutsal Kitabı okuyarak kutsal sözleri biriktiren ve söyledikleri anlamsız olsa bile cahillere ilahi bir şeymiş gibi gözükecek şekilde bunları vaazlarında ardı ardına sıralayan deliler...*" bulunduğunu, "*...zira ussal kapasitesi olmayan ama sözleri ilahi gözükten insanların, kaçınılmaz olarak, ilahi bir vahiye sahip olduklarının...*" düşünüldüğünü vurgulamıştır.⁵³⁸

⁵³⁵ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 182.

⁵³⁶ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 243.

⁵³⁷ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 253-254.

⁵³⁸ Thomas Hobbes, *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 163.

Protestanlık öğretisinin işaret ettiği yönde birtakım öneriler sunan ve iktisatla alakalı yorumlarından birinde Hobbes, halkın arasında birçok kesimin hayatlarını kendi emekleriyle kazandıkları ücretlerle geçindiremeyecek hale gelmeleri halinde bu kimselerin diğer kişilerin merhametine terk edilmemeleri gerektiği, devletin yasaları tarafından korunmaları gerektiğini vurgulamıştır. Zira böyle kimseleri devletin kaderlerine terk etmesinin merhametsizlik olduğunu söylemiştir. Hobbes burada bir tür “sosyal devlet” prototipi önermiştir. Diğer yandan Hobbes’un bu bölümde sözünü ettiği çalışma eylemi konusunda Protestanlığın insanın çalışmasına ve üretken olmasına atfettiği önem ve vurgu; bedensel durumu çalışmaya müsait kişilerin çalışması gerektiği, işsizliğin ortadan kaldırılması suretiyle çalışmama bahanesinin de ortadan kaldırılması gerektiği, her türlü meslek kolunu teşvik eden yasalar çıkarılması gerektiği gibi savlarla ortaya konulmuştur.⁵³⁹

Hobbes’un kaleme aldığı, İngiltere’de dönemin hâkim dini inancı olan Protestanlık ve daha özel olarak da Püritenlik öğretilerinin tesirinde kalmış görünen bir pasajda, yurttaşların zenginliğinin artmasına imkân veren unsurları, topraktan ve sudan elde edilen ürünler, çok çalışma ve tutumluluk olarak ifade etmiştir.⁵⁴⁰

I. Charles’ın Cromwell tarafından idam edilmesi meselesi çerçevesinde dikkate alındığında Hobbes’un egemenin yaptığı hiçbir şeyin uyruk tarafından cezalandırılmayacağı, egemenin uyrukları tarafından öldürülemeyeceği görüşü dikkat çekicidir.⁵⁴¹ Ancak Hobbes’un “*Leviathan*” eserinde ortaya koyduğu “Canavarın” bedenindeki ulusu oluşturan küçük insanların kendilerine biçilen rolü yerine getirmeye her zaman istekli olmayacakları, İngiltere’yi iç savaşa götüren süreçte açıkça ortaya çıkmıştır.⁵⁴²

Hobbes, egemenin kendi uyruklarının barış halinde yaşaması ve onların savunulması için neyin gerekli olduğuna karar veren kişi veya heyet olduğunu işaret

⁵³⁹ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 257-258.

⁵⁴⁰ Thomas Hobbes, *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 180.

⁵⁴¹ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 140.

⁵⁴² Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*. Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 436.

etmiştir. Bu düşünce I. Charles'ın İngiltere'yi Otuz Yıl Savaşları'na sokma kararına gönderme yapar gibi görünmektedir. Hobbes, burada, İngiltere'yi savaşa götürmesi ve halktan vergi toplaması gibi sebeplerle idamına karar verilen Kral'ın aslında ülkeyi savaşa sokma hakkına pek tabi sahip olduğunu ileri sürmüştür. Hatta Hobbes, adeta Cromwell'in Charles karşısındaki konumunu belirtmek istercesine; “...Çünkü halkın savunulacağı kuvvet ordulardan oluşur ve bir ordunun gücü de, onu oluşturan askerlerin güçlerinin tek bir komuta altında birleşmesinden oluşur; bu komuta, kurulmuş olan egemen gücün elindedir; çünkü militia'ya komuta etmek, başka bir kuruluş gerekli olmaksızın, komutayı elinde bulunduranı egemen yapar. Dolayısıyla, bir orduya kim komutan yapılırsa yapılsın, egemen gücü elde bulunduran daima başkomutandır.” sözlerini sarf etmiştir.⁵⁴³

Hobbes, Stuartlar ile Cromwell arasında meydana gelen ihtilafa istinaden; halkın kendisini mutlak bir monarka veya başka herhangi bir temsilciye tabi kılabileceği, bu tabi kılınandan başka herhangi bir temsilcilerinin olamayacağını aksi halde egemen gücün bölüneceğini ve bunun barışa hanel getireceğini ve ülkenin savaş durumuna sürükleneceğine işaret etmiştir. Hobbes, İngiltere'de Parlamento'nun Kral'ın yetkilerini sınırlandırmasının İngiliz halkının kendisini tabi kıldığı I. Charles'ın egemenliğini böylece açıkça ifade etmiştir.⁵⁴⁴

Cromwell döneminde tesis edilen Meclis'in yapısına atıfta bulunmak üzere Hobbes genel olarak bu bağlamda da şöyle söylemektedir:

*...Çünkü; halk, kendi içinden kendisi tarafından seçilmiş bir meclisçe yönetildiğinde, bu yönetim bir demokrasi veya aristokrasi olarak adlandırıldığı halde; kendi seçmediği bir meclisçe yönetildiği vakit, bu bir monarşidir; bir insanın başka bir insan üzerindeki yönetimi değil, bir halkın başka bir halk üzerindeki yönetimi.*⁵⁴⁵

Hobbes, egemenlik haklarının pederşahi hâkimiyette de despotik hâkimiyette de aynı olduğunu ifade ettiği pasajda egemenin gücünün, onun rızası olmaksızın başka

⁵⁴³ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 140, 142.

⁵⁴⁴ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 146.

⁵⁴⁵ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 151.

birine devredilemeyeceğinin altını; “...Egemenin gücü, onun rızası olmadan, başka birine devredilemez : egemen gücünden vazgeçemez : uyrukları tarafından haksızlıkla suçlanamaz : onlar tarafından cezalandırılmaz : barış için neyin gerekli olduğunun ve fikirlerin yargıcısıdır : tek yasa koyucudur ; ve anlaşmazlıklara ; ve barış ve savaş zamanlarına ve nedenlerine o karar verir...” sözleriyle çizmiştir.⁵⁴⁶

Cromwell’in yönetimi ele geçirmesi meselesi çerçevesinde yorumlanabilecek bir diğer pasajda Charles’ın esir edilip idamından sonra kendisine sadık olan uyruklarının artık yeni devlete bağlılık yemini etmek konusunda hür oldukları ifade edilmiştir.⁵⁴⁷ Egemenin başka bir egemene teslim olmasıyla uyruklarının daha önceki yükümlülüklerinden kurtulacaklarını ifade ettiği bölümde Hobbes, daha sonrasında *Restorasyon* süreci ile yeni atanacak görevlilerin de bir bakıma aslında görevlerine iade edildiğini söylemiştir:

...Savaşta yenilmiş bir monark, galibe teslim olursa; uyrukları daha önceki yükümlülüklerinden kurtulurlar ve galibe tabi olurlar. Ancak, monark tutsak alınmış ise veya bedensel özgürlüğünden yoksun ise; egemenlik hakkını bırakmış olarak kabul edilmemelidir ve dolayısıyla uyrukları, daha önceden atanmış olan ve onlar adına değil onun adına hükümet eden devlet görevlilerine itaatle yükümlüdürler.

Çünkü monarkın hakkı devam ettiğine göre, tek sorun, yönetimle; yani, devlet görevlileri ve memurlarla ilgilidir ki, bunları ismen belirleme imkânından yoksun ise, daha önce atamış olduklarını onayladığı varsayılır...⁵⁴⁸

Hobbes’un popüler insanlar hakkındaki şu görüşleri de Oliver Cromwell’in özellikleri ile örtüşmektedir:

...hırslı bir adamın güzel sözleri ve şöhretiyle, yasalara itaatten uzaklaşıp, erdemleri ve planları hakkında bilgi sahibi olmadıkları bir insanı izlemeye yönelirler. Bu, bir halkçı hükümette, monarşide olduğundan daha tehlikelidir; çünkü bir ordu o

⁵⁴⁶ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 155.

⁵⁴⁷ Iain Hampsher-Monk, *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, Çev. N. Arat ve diğ., Say Yayınları, İstanbul, 2004, s. 77.

⁵⁴⁸ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 172.

*kadar büyük bir güç ve sayıdadır ki, kolaylıkla halkın kendisi olduğuna inandırılabilir...*⁵⁴⁹

Hobbes uyruklara; egemenin karşısına başka bir kimsenin konulmamasını salık verdiği önermesinde popüler kişilere bağlanmamaları gerektiğini ve bunun dini açıdan da uygun düşmeyeceğini aşağıdaki şu sözleriyle ifade etmiştir:

*...O popüler insanlar ki, sık sık olduğu gibi, sadece gizli olarak değil, alenen de, konuşmacılarla ve bunu caddelerde ilan ederek, halk ile in facie ecclesia ittifak duyurusu yapacak şekilde, halkı egemene sadakatten uzaklaştırırlar: bu, on emrin ikincisinin ihlaline benzetilebilir.*⁵⁵⁰

Hobbes'un İngiltere'de iç savaş ve Cumhuriyet'in tesisi arka planı çerçevesinde yorumlandığında oldukça şaşırtıcı biçimde aleni olan kişilik portrelerinden biri de Cromwell'e aittir. Hobbes, egemenin kendisinin yeterince popüler olması ve sevilmesi durumunda bir uyruğun popülerliğinin egemen için bir tehlike oluşturmadığını ifade etmiş ancak diğer yandan bir komutanın tam olarak kim olması gerektiği ve neden egemene sadık olması gerektiğini de şöyle tarif etmiştir:

*...Bir komutan, askerleri nazarında hem yeterlilik hem de sevgi kazanabilmek için, çalışkan, cesur, müşfik, cömert ve talihli olmalıdır. İşte bu popüleritedir ve askerlerde, kendilerini ona beğendirmek için hem bir istek hem de bir cesaret uyandırır ve gerekli olduğunda, komutanın isyankâr veya ihmalkâr askerleri cezalandırmadaki sertliğini korur. Fakat askerlerin bu sevgisi, eğer komutanın sadakatine dikkat edilmez ise, egemen güç için tehlikeli bir şeydir; özellikle ordu, popüler olmayan bir meclisin elinde ise. Dolayısıyla egemenin orduları teslim ettiği kişilerin hem iyi önderler hem de sadık uyruklar olmaları halkın selameti bakımından gereklidir...*⁵⁵¹

Hobbes, I. Charles'ın popülerliği ve halk nezdindeki yeri konusunda eleştirel bir yorum da getirmiştir. Halkın görünüşe göre Kral'ı sevmemiş olduğunu zira

⁵⁴⁹ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 248.

⁵⁵⁰ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 252.

⁵⁵¹ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 262.

egemenin sevilmesi durumunda hâkimiyeti altındaki ordu mensubu askerlerin, komutanlarını sevseler bile egemene karşı saf tutmayacaklarını işaret etmiştir. Bu bağlamda; zor kullanarak egemenin iktidarını yok eden kişilerin, egemenin görevini ifa etmeye başlamadan önce halkı, kendilerini kabul etmenin utancından kurtarmak için kendilerine unvanlar uydurduklarını da vurgulamıştır. Oliver Cromwell de böyle bir unvanla kendisini donatmış, İngiltere'nin 11 yıl sürecek Cumhuriyet yönetimi döneminde Koruyucu Lord unvanını almıştır.⁵⁵²

Charles'ın Cromwell karşısındaki yenilgisinin ve idamının meşruiyeti konusunda da “*De Cive*” eserinde bazı ipuçları bulmak mümkündür. Hobbes, Charles'a karşı İngiltere'de vuku bulan muhalefetin veya isyanın aslında tüm İngiliz halkına mal edilemeyeceğini dolayısıyla da meşru Kral'ın haklarının baki kaldığını işaret etmiştir. Zira Hobbes bir isyan sırasında gerçekten silaha sarılan kesim veya onlarla aynı safta yer alan kesim ile bu hareket içinde yer almayanlar arasında bir ayrım yapmıştır. Tek bir kişi olduğunu ifade ettiği devletin, kendisine karşı silaha sarılamayacağını ve bir kesimin silahlı muhalefetinin tüm halka mal edilmeyeceğini açıkça vurgulamıştır.⁵⁵³

Hobbes uyrukların egemene başkaldırısını; bireylerin kendi konumlarını iyileştirmeye dair istek ve arzularından dolayı hoşnutsuzluk duymaları, uyrukların bu şartlar altında kendilerine birtakım gerekçeler bularak çeşitli haklar talebinde bulunmaları ve eninde sonunda istek ve arzularına ulaşacaklarına dair umut taşımaları gibi gerekçelere dayandırmıştır.⁵⁵⁴ Bu gerekçelerin egemenin hakları ile uyuşmadığı durumların çeşitli ayaklanmalara zemin hazırladığını ifade etmiştir.⁵⁵⁵

Kral'ın idam edilmesi meselesinde Hobbes, devletin başında olan iktidarın yurttaşların birbirlerine ve yurttaşların yöneticilerine karşı olmak üzere ikili bir

---

⁵⁵² Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 262.

⁵⁵³ Thomas Hobbes, *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 87-88.

⁵⁵⁴ Thomas Hobbes, *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 164-166.

⁵⁵⁵ Önder Kulak, “Thomas Hobbes”, *Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon'dan Zizek'e* (ed. A. Tunçel, K. Gülenç), s. 217-235, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 230.

yükümlülükle güvence altına alındığını dolayısıyla da yöneticinin rızası olmaksızın ne kadar kalabalık olurlarsa olsunlar yurttaşların, yöneticilerini sahip olduğu güçten mahrum bırakamayacağını altını çizmiştir. Yani Hobbes sözleşmenin yurttaşları bağladığını ve egemen gücün sahip olduğu erkin; Kral'ın görevlerinden azledilmesi, hayatının sona erdirilmesi gibi eylemlerin olmayacağı güvencesinin üzerine bina edildiğini ifade etmiştir.⁵⁵⁶ Hobbes bu bağlamda bir taraftan İngiltere'de iç savaş çıkması ve Cromwell'in yönetime gelmesi olaylarını kendi siyaset kuramı çerçevesinde toplum sözleşmesine aykırı eylemler bütünü olarak görmüş olmasına rağmen diğer taraftan Cromwell'in İngiltere'de gücü ele geçirmesi olgusu ile okunabilecek bir pasajında ise demokratik veya oligarşik bir devlette, bir yurttaşın, şiddet yoluyla egemen gücü ele geçirmesinden sonra halkın onayını alması durumunda meşru bir monark, onay almaması durumunda ise bir halk düşmanı olacağından da bahsetmiştir.⁵⁵⁷ Hobbes'un bu bakış açısından hareket edildiğinde Cromwell'in yönetimi sırasında ülkede ihtilafların sona ermiş görünmesi nedeniyle aslında onun halkın desteğini almış bir monark haline geldiğini ileri sürmek bu pasajda ifade edilmek istenenle uyumlu görünmektedir.

Kral'ın sürgüne gönderilmeyip neden idam edildiğine ilişkin yanıt ararken Hobbes'un şu sözleri bizlere faydalı olacak gibi görünmektedir:

*...Hayatı bağışlanan her savaş esirinin bir efendiyle sözleşme yaptığı düşünülmemelidir; çünkü herkese kaçmalarına, hizmet etmeyi reddetmelerine, sorun çıkarmalarına veya efendilerine zarar vermelerine de imkân sağlayabilecek doğal özgürlük bahşedilecek kadar güvenilmemektedir.*⁵⁵⁸

Diğer yandan kralların öldürülmesi konusunda Hobbes, bunun yasal olduğu fikrinin monarşiler için büyük tehlike arz ettiğini işaret etmiş bu meseleye inanç penceresinden yaklaşarak şu yorumu getirmiştir:

---

⁵⁵⁶ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 105.

⁵⁵⁷ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 109.

⁵⁵⁸ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 122.

*...Bir Tiran olduğu için öldürülmesini istedikleri bir kişi... eğer gücü bir hakka dayanarak elinde tutuyorsa, şu ilahi soru gündeme gelir: Yememeni buyurduğum ağacın meyvesini yemedikçe, onun bir Tiran olduğunu nasıl söylersin? Zira tekil bir kişi olarak iyi ve kötünün bilgisine sahip olduğunu iddia etmeden, Tanrı'nın Kral yaptığı bir kişiye nasıl Tiran diyebilirsiniz ki?*⁵⁵⁹

Hobbes, Cromwell ile İngiltere halkı arasındaki etkileşim çerçevesinde yorumlanabilecek bir pasajda, “...Emirlerine boyun eğdikleri değil... ama cesaretine ve askeri yeteneklerine değer verdikleri veya onunla aynı duyguları paylaştıkları için insanların gönüllü bir şekilde itaat ettiği” kişinin bir lider olduğunu ifade etmiştir. Yine bu bağlamda Hobbes, “*De Cive*” eserinin onikinci bölümünde bir devletin dağılmasına yol açan iç nedenleri sıraladıktan sonra, “*Nifakın ve devlette kargaşanın ortaya çıkması için ihtiyaç duyulan son şey, onları kışkırtacak ve harekete geçmeye sevk edecek bir kişiden başka bir şey değildir.*” ifadesini kullanmıştır.⁵⁶⁰

“*De Cive*” eserinde Hobbes adeta İngiltere'deki yönetim biçimini anlatırcasına; Kral'ın yargıçları atama yetkisine, savaş ve barış kararlarını alma yetkisine sahip olması; mahkemelerin ise nüfuzlu kişilerin elinde olması, vergilerin ödenmesinin halkın bir sorumluluğu olması ve yasamanın herkes tarafından paylaşılması durumunda bu yönetim biçimine karma monarşi adı verileceğini ifade etmiştir. Buna ilaveten yine adeta İngiltere'nin iç savaş dönemindeki durumunu özetlercesine, böylesi bir karma monarşi düzeni içerisinde bile halkın özgürlük alanının artmayacağını ancak ne zaman ki bu güçler birbirleriyle anlaşmazlığa düşerlerse işte o zaman bir iç savaş ve bireysel “Kılıç Hakkı”nın geri geleceğini vurgulamıştır. Zaten İngiltere, Hobbes'un bu söylediklerini deneyimlemiştir.⁵⁶¹

---

⁵⁵⁹ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 160.

⁵⁶⁰ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 166-167.

⁵⁶¹ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 109-110.

Hobbes'un özgürlük ve iç savaşın meydana gelmesi olgusu arasında kurduğu ilişki dikkat çekicidir. Zira Hobbes, özgürlüğün kişilerin niteliklerine ya da içsel devinimlerine uygulanabilen bir şey olmadığını ileri sürmüştür. Yani bu kavram Hobbes'a göre arzu, dürtü veya akıl yürütme gibi özelliklere uygulanamaz. Dolayısıyla düşünür, özgürlük kavramının yanlış kullanımının iç savaşın çıkmasında kısmen sorumlu olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁶²

İngiltere tarihinde 11 yıl süren Cumhuriyet döneminden sonra *Restorasyon* olarak adlandırılan ve egemenliğin tekrar Stuartlara iade edilmesi hususunda değerlendirilmek üzere; Hobbes egemenin haklarına gönderme yaptığı bir pasajda bu yetke değişimine ışık tutabilecek şu görüşünü dile getirmiştir:

...Bunlar, temel ve bölünmez haklar oldukları için, onlardan herhangi biri şu veya bu beyanla terk edilmiş gibi görünse bile, egemen gücün kendisinden açık biçimde feragat edilmemiş ise ve bu gücün kendilerine terk edildiği kişiler terk edene artık egemen sıfatını vermiyorlar ise, terk hükümsüzdür; çünkü egemen terk edebildiği her şeyi terk etmiş olduğundan, biz ona egemenliği geri verirsek, bütün her şey bölünmez olarak ona bağlı olduğu için, her şey eski haline döner...⁵⁶³

İngiltere'nin XVII. yüzyılda uluslararası kolonilerine verdiği öneme ve Amerika Kıtası'ndaki ilk kolonileşme hareketlerinde yerini almasına istinaden Hobbes, bir devletin çocuklarının koloniler olduğunu vurguladığı pasajda şöyle söylemiştir:

...Bir devletin zürriyeti veya çocukları, sömürgeler veya koloniler dediğimiz şeylerdir ki ; bunlar, ya daha önce kimsenin yaşamadığı, ya da yaşayanların savaşla etkisiz kılındığı bir yabancı toprağa yerleşmek için, bir yönetici veya valinin idaresi altında, devletten dışarıya gönderilen insanlardır. Bir koloni kurulduğu vakit, şu ikisinden biri olur: ya, bu koloni kendi başına bir devlet olur ve, eskiden pek çok devlet tarafından yapıldığı gibi, onları gönderen egemene itaat borcundan kurtulur ki bu

---

⁵⁶² Iain Hampsher-Monk, *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, Çev. N. Arat ve diğ., Say Yayınları, İstanbul, 2004, s. 74.

⁵⁶³ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 144.

durumda kendisinden ayrıldıkları devlet onların metropolisi veya anası olarak adlandırılır ve onlardan, sadece, aile içi yönetimden azat ettikleri çocuklarından babalarının beklediklerini bekler, ki bu da saygı ve dostluktur; ya da, Roma halkının kolonilerinde olduğu gibi, metropolise bağlı kalırlar; ve bu durumda ayrı devletler olmayıp, onları gönderen devletin eyaletleri ve parçaları olurlar. Böylece, metropolise saygı göstermek ve onunla ittifak yapmak dışında, kolonilerin hakkı, tümüyle, egemenlerinin onlara yerleşme yetkisi verdikleri izin veya beratlarla bağlıdır...⁵⁶⁴

Hobbes'un bu bağlamda sömürgeciliği ve fethi meşrulaştırdığı da ileri sürülmektedir. Zira Hobbes, doğa durumunda veya doğası gereği bireyin güç istenci ile dolu olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁵

Tekeller ve vergi tahsildarlarının suistimalleri konusundaki ifadelerinin yer aldığı pasajda devlet gelirin tekelleşme veya kamu gelirlerinin iltizama verilmesi gibi sebeplerle tek bir kişide veya az sayıda kişinin ellerinde toplanmasını Satlıcan hastalığına benzeten Hobbes bu benzetmeyi şu sözlerle ifade etmiştir:

...Yine, devlette, satlıcana benzer bir hastalık vardır, normal seyri içinde akıp gelen devletin geliri, tekeller nedeniyle veya kamu gelirlerinin iltizama verilmesiyle, tek bir kişide veya az sayıda kişinin ellerinde toplanır; tıpkı, satlıcanda, akciğer zarına giren kanın, ateş ve şiddetli sancularla birlikte, orada bir yanma meydana getirmesi gibi...⁵⁶⁶

Hobbes egemene yönelik bir tavsiyesinde; egemenliğin doğal ve temel haklarının halka öğretilmesinde hiçbir zorluğun bulunmadığını ve dolayısıyla da halkı bu hususta eğitmenin egemenin görevi olduğunu aynı zamanda bunun kendisinin menfaatine olduğunu ve isyanlarla kendisine yönelik oluşabilecek tehlikelere karşı da onun güvencesini teşkil ettiğini ifade etmiştir. Hobbes eğitimin ve bu bağlamda üniversitelerin faydalarına değindiği bölümde; halkın eğitilmesinin bütünüyle gençliğin üniversitelerde doğru biçimde eğitilmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir.

⁵⁶⁴ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 192.

⁵⁶⁵ Solmaz Zelyüt, Dört Adalı–Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, Doğubatı Yayınları, Ankara, 2012, s. 39.

⁵⁶⁶ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 248.

Ancak diğer yandan Hobbes, İngiltere'deki üniversitelerin bunu yapabilecek yetkinliğe sahip olup olmadığı sorusunu da gündeme getirmiştir. Hobbes'un üniversiteler konusundaki diğer eleştirisi, bu kurumların sürekli biçimde devletin iktidarına karşı Papa'nın iktidarının tarafında yer alması ve eğitimini üniversitelerde almış olan birçok vaiz ve hukukçunun da Kral'a karşı bu tutumu sürdürmüş olmasıdır.⁵⁶⁷

Toplumda kimi fikirlerin insanlara benimsetilmesi amacıyla yani bir çeşit toplum mühendisliği için araç olarak üniversiteleri adres gösteren Hobbes, devletin varlığı için tehlike arz eden fikirlerin oluşmasına engel olabilmek yönünde şu tavsiyeyi vermiştir:

...Eğitimsiz insanların zihnine kısmen popüler vaizlerin kürsülerinden kısmen de içinde buldukları, onlara bu amaca uygun bir lüks sağlayan ve zihinlerindeki bu yanlışlar, gençliklerinde üniversitelerde onlara öğretilenlerden kaynaklanan insanlar arasındaki günlük muhabbetler sonucunda sızar. Dolayısıyla tersine doğru bir öğreti yerleştirmek isteyen biri işe üniversitelerle başlamalıdır...⁵⁶⁸

Hobbes bu bağlamda eğitime devlet elinin değmesi gerektiğine dikkati çekerek Kral'a düşen görevi, “...Bir medeni öğretinin gerçek ilkelerinin yazdırılmasının ve devletin tüm üniversitelerinde bunların öğretilmesini buyurmanın egemenlerin bir görevi olduğunu düşünüyorum.” sözleriyle ifade etmiştir.⁵⁶⁹

Hobbes eski Stuart hanedanı monarklarından ve halk tarafından oldukça sevilen hükümdar I. James'e atfen sarf ettiği şu sözlerle bu Kral'ın geçmişte İngiltere ve İskoçya'nın birliğini sağlama ve savaşı önleme adına yaptıklarını övmüştür:

---

⁵⁶⁷ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 252, 255-256.

⁵⁶⁸ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 176-177.

⁵⁶⁹ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 176-177.

...En bilge kralımız olan kral James, iki ülkesi olan İngiltere ve İskoçya'nın birliğini sağlamaya çalışırken, işte bunu amaçlıyordu. Eğer başarılı olsaydı, büyük bir ihtimalle, bu krallıkların her ikisini de perişan etmekte olan iç savaşları önlemiş olurdu...⁵⁷⁰

İç savaş konusunda da birçok argüman ortaya koyan Hobbes; eski toplumların yaşadıkları iç savaşlar nedeniyle yıkıldıklarını, arkalarından başka toplumların ve devletlerin kuruluşuna zemin hazırladıklarını işaret etmiştir. Dolayısıyla devletlerin kurulması ve yıkılması süreçlerinde temel etken olan iç savaşların önemini işaret etmiş olan Hobbes, bu savaşların devlet tarafından kontrol altına alınıp alınamamasının temel mesele olduğunu vurgulamıştır. Hobbes'un bu argümanı İngiltere'deki iç savaş özelinde yorumlandığında muhalefetin iç savaş sırasında iktidara karşı bir zafer kazanmasının yeni bir devletin kurulması için yeni bir olanak sağladığını ve yeniden kurucu siyasi iradenin doğumunu sağladığına gönderme yapmaktadır.⁵⁷¹

Hobbes'un yaşadığı dönem, İngiltere'de iç savaş yüzünden veya iç savaş tehdidi yüzünden belirsiz olan siyasal atmosfer ile ahlaki yozlaşma ortamı ve koşulları içinde dinsel farklılıklar sebebiyle çıkan ihtilaflara rağmen Avrupa genelinde öteki kültürleri tanıma ve keşfetme dönemini temsil etmektedir.⁵⁷² Bu bağlamda bir ülkenin iç savaş içerisine çekilmesi hususunda Hobbes, bu durumun komşu ülkelerde olup bitenlerin çevredeki ülkeleri tesiri altına alması ile meydana geldiğini savunduğu pasajda şöyle söylemektedir: “Yine yanlış bir fikir olarak, komşu bir ülkedeki değişik yönetim biçimini örnek almak insanları, sık sık, yerleşik yönetim biçimini değiştirmeye yöneltir...” Ayrıca zenginleşmek amacıyla Hollandalılar gibi yalnızca hükümet biçiminin değiştirilmesi gerektiğini düşünenlerin İngiltere'deki karışıklıklardan hoşnutluk duyduklarını ifade eden Hobbes, insan doğasının yeniliği seven özelliğinden bahsetmiş, kendilerini bekleyen yeniliğin sonunun onları mutsuz edecek biçimde bitmesinden bağımsız olarak yeniliğin cezbedici yanından bahsetmiştir. Hatta bu

⁵⁷⁰ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 154.

⁵⁷¹ Önder Kulak, “Thomas Hobbes”, Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon'dan Zizek'e (ed. A. Tunçel, K. Gülenç), s. 217-235, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 232.

⁵⁷² Iain Hampsher-Monk, Modern Siyasal Düşünce Tarihi, Çev. N. Arat ve diğ., Say Yayınları, İstanbul, 2004, s. 20.

hususla bir benzetme kullanarak düşüncesini şöyle dile getirmiştir: “...Tıpkı uyuz olmuş köpeklerin, artık acıya tahammül edemez hale gelinceye kadar, kendi tırnaklarıyla kendilerini hırpalayıp durmaları gibi.” Dolayısıyla Hobbes, Avrupa genelinde sürmekte olan ihtilafların ve siyasal çalkantıların İngiltere üzerinde iç savaşı başlatıcı tesiri olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁷³

Hobbes’un Rönesans hümanizmi ile birlikte başlayıp da XVII. yüzyıla kadar uzanan antikiteye duyulan özlem ile Greklerin ve Romalıların taklit edilmesi gibi hususlarda dikkati çekmeye çalıştığı nokta, bu kavimlerin eriştikleri refahın münferit kişilerin gayretinden değil halkçı yönetim biçimlerinden kaynaklandığının sanıldığıdır. Hobbes, bu milletlerin başına gelen kargaşa ve iç savaşların da kusurlu politikalarından kaynaklandığını ileri sürer.⁵⁷⁴ Bu bağlamda Hobbes’un ifade etmeye çalıştığı mesele İngiltere’de XVII. yüzyılda revaçta ve baskın olan antikite özlemi kaynaklı kuramların övdüğü Cumhuriyet yönetim biçimine duyulan imrenmenin aslında yersiz olduğu, monarşiye karşı çıkmak için doğru ve haklı bir dayanak sunmadığıdır.

İngiltere’deki iç savaş çerçevesinde değerlendirilmek üzere genel olarak iç savaş tehlikesinin nasıl ortaya çıktığı konusuna da değinen Hobbes şöyle bir açıklama getirmiştir:

...Veya, eğer tek bir krallık varsa, ya cismani, yani devlet iktidarı, ruhani olana tabi olmalıdır, ve o zaman sadece ruhani egemenlik var demektir; ya da, ruhani iktidar cismani olana tabi olmalıdır, ve o zaman da cismani olandan başka bir yücelik yok demektir. Dolayısıyla, bu iki güç birbirine karşı geldiklerinde, devlet büyük bir iç savaş ve dağılma tehlikesi içine düşmekten kaçamaz...⁵⁷⁵

Zira Hobbes’a göre egemenin sahip olduğu hakları bireylere bir başka erk olarak devretmesi veya bu hakların bir kısmını onlara aktarması bir iç savaşın ortaya çıkması için uygun ortamı hazırlayacaktır. Tam da bu bağlamda Hobbes, İngiltere’de

⁵⁷³ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 243-244.

⁵⁷⁴ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 244.

⁵⁷⁵ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 246.

iç savaşın patlak vermesinin arkasında yatan temel etkenin egemenliğin parçalanması olduğunu vurgulamaktadır. Burada bahsettiği unsur İngiltere'nin toplum sözleşmesindeki kusurlardır. Toplumdaki çatışmalar ve ihtilafların kökenindeki bu kusurlar egemenliğin parçalanmasına neden olmuştur. Zira ülkede erki, İngiliz Kralı ile İngiliz Parlamentosu paylaşmıştır.⁵⁷⁶

Görüldüğü üzere Hobbes, ülkelerin yönetim biçimi konusunda var olan düzenin devam ettirilmesi yönünde muhafazakâr bir görüşe sahiptir. Halkın komşu ülkelerde gördükleri herhangi bir yönetim biçimini kendi ülkelerindekinden daha fazla sevmemeleri ve başka ülkelerde her ne türlü bir zenginlik görseler de kendi ülkelerinde bir değişiklik arayışında olmamaları gerektiğini tavsiye etmiştir. Halkların komşu ülkelerde gördükleri zenginliğin aristokrasi veya demokrasi ile yönetildiklerinden dolayı olmadığı uyrukların hükümdara itaati ve onunla uyum içinde olmaları hasebiyle gerçekleştiğini ifade eden Hobbes, halkın itaati ve uyumunun olmadığı bir ülkenin hem yoksullaşacağını hem de dağılacığını söylemiştir. Hobbes, bu düşüncesiyle bir yandan Meclis yönetiminin çok makbul olmadığına da işaret etmiştir. Hobbes, komşu bir ülkeye özenmek suretiyle mevcut yönetim sisteminin değiştirilmesini isteyen İngiltere'deki uyrukların durumu çerçevesinde yorumlanabilecek aşağıdaki pasajda, uyrukların bu tutumunun dinle de bağdaşmayacak bir tutum olduğunu, devleti Reformdan geçirmek gibi bir gaye güderek yola çıkanların ve bu uğurda devlete muhalif olanların, aslında devlete zarar verdiklerini Grek mitolojisinden bir masal örneğiyle şu şekilde açıklamıştır:

*...Tıpkı, masalda, ihtiyar babalarının gençliğini geri getirmek isteyen Peleus'un ahmak kızlarının, Medea'nın tavsiyesiyle, onu parçalayıp tuhaf otlarla kaynatmaları, fakat ondan yeni bir insan yapamamaları gibi. Bu değişiklik arzusu, Tanrı'nın buyruklarından ilkinin ihlaline benzer...*⁵⁷⁷

Bir iç savaş durumunda egemen gücün kullanımı konusunda Hobbes; egemen gücün zaman zaman hangi kişi veya meclisin elinde olduğu hususunda kuşku

⁵⁷⁶ Önder Kulak, "Thomas Hobbes", Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon'dan Zizek'e (ed. A. Tunçel, K. Gülenç), s. 217-235, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 229.

⁵⁷⁷ Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. S. Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 252.

duyulabileceğinden, ihanet ve iç savaş gibi durumlarda taraflardan birinde olan egemen gücün sahibinin ikiye çıktığından bahsetmiştir. Ancak ihanet ve iç savaşın müsebbibi kesimin devletin sonunun gelmemesi ve kaos yaşanmaması adına egemen gücü tamamen ortadan kaldırmak yerine onu bir başkasına devretmeyi amaçladığının altını çizmiştir. İngiltere’de yaşanan iç savaşta da durum Hobbes’un vurguladığı gibi cereyan etmiştir. Egemen güç monarkın elinden Meclis’e devredilmiş, Cromwell’in silahlı zaferi ile bu kez Cumhuriyetçi tiran ile Meclis arasında egemen güç yine bölünmüştür.

Bir ülkede iç savaşa neden olabilecek gelişmelerden birini Hobbes; “...*Ve bu şekilde, etkileyici konuşmalarıyla hâkim oldukları hizip yeterince büyük bir güç haline geldiğinde, ipleri ele almak için harekete geçerler; ve bu şekilde karşı koyan başka bir hizbin yokluğunda bazen yönetimi devirmeyi başarsalar bile, genellikle onu sadece yaralar ve bir iç savaşın patlak vermesine neden olurlar ...*” sözleriyle dile getirmiştir.⁵⁷⁸

Hobbes’un argümanları uyrukların her zaman egemene itaat etmesi zarureti yönündedir. Bu zaruret egemenin uyruklarına karşı sorumluluklarını yerine getirmediği zamanlar için bile geçerlidir. Zira Hobbes, herhangi bir girişimin veya toplum sözleşmesini feshedebilecek başka bir eylemin bir iç savaşa neden olabileceğini ifade etmiştir.⁵⁷⁹ Diğer yandan İngiltere’de yasama, türeyi uygulama, vergileri toplama, öğretileri denetleme gibi ülkenin büyük bölümünce kabul edilen unsurların Kral, Lordlar ve Avam Kamarası arasında bölünmesi gerektiği gibi bir görüş mevcut olmasaydı halkın hiçbir zaman bölünmemiş olacağı ve iç savaşın hiçbir zaman başlamamış olacağı da ileri sürülen savlar arasındadır.⁵⁸⁰

Toplumda kimi fikirlerin insanlara benimsetilmesi amacıyla yani bir çeşit toplum mühendisliği için araç olarak üniversiteleri adres gösteren Hobbes, devletin

---

⁵⁷⁸ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 168.

⁵⁷⁹ Önder Kulak, “Thomas Hobbes”, Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon’dan Zizek’e (ed. A. Tunçel, K. Gülenç), s. 217-235, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 229.

⁵⁸⁰ Frederick Copleston, Felsefe Tarihi Hobbes-Locke, Çağdaş Felsefe Cilt: 5 Bölüm a, Çev. A. Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 54.

varlığı için tehlike arz eden fikirlerin oluşmasına engel olabilmek yönünde şu tavsiyeyi vermiştir:

...Eğitimsiz insanların zihnine kısmen popüler vaizlerin kürsülerinden kısmen de içinde buldukları onlara bu amaca uygun bir lüks sağlayan ve zihinlerindeki bu yanlışlar gençliklerinde üniversitelerde onlara öğretilenlerden kaynaklanan insanlar arasındaki günlük muhabbetler sonucunda sızar. Dolayısıyla tersine doğru bir öğreti yerleştirmek isteyen biri, işe üniversitelerle başlamalıdır...⁵⁸¹

Hobbes bu bağlamda eğitime devlet elinin değmesi gerektiğine dikkati çekerek Kral'a düşen görevi *"...bir medeni öğretinin gerçek ilkelerinin yazdırılmasının ve devletin tüm üniversitelerinde bunların öğretilmesini buyurmanın egemenlerin bir görevi olduğunu düşünüyorum"* sözleriyle ifade etmiştir.⁵⁸²

4. Sonuç

XVII. yüzyıl, kendinden sonra gelecek olan Aydınlanma Çağı'nın öncülü olması bakımından ve İskoç Aydınlanması'nın temellerini atan düşünürlerin ilham aldığı üç büyük düşünürün yaşadığı dönem olması bakımından önem arz eder. Hume, Smith, Ferguson, Reid gibi düşünürlerin ön tarihinde Newton, Hobbes ve Locke'u görürüz. Newton bilim kavramının üretilmesinde Hobbes ve Locke ise bu kavrama bağlı olarak yeni bir felsefi ve epistemolojik yaklaşımın geliştirilmesinde başı çeken isimler olmuştur.⁵⁸³

İşte XVII. yüzyıl yani Akıl Çağı, inançlar konusunda zorlama ve dayatmanın yapılmadığı bir dönemi işaret eder. Zira bu çağda, 1648'den önceki Reform ve Karşı Reform Hareketleri'nin ya da XIX ve XX. yüzyıllarda ortaya çıkan ideolojilerin sahip olduğu saldırgan ruha pek rastlanmaz. Bu yeni düşünce biçiminin zaman içinde

---

⁵⁸¹ Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 176-177.

⁵⁸² Thomas Hobbes, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri, Çev. C. D. Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 176-177.

⁵⁸³ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 60.

Aydınlanma Hareketi'ne evirildiğini ifade etmek gerekir. Bu hareket nihayetinde, aklın üstünlüğü, insan doğasının kutsal bir yönlendirmeye ihtiyacı olmadığı düşüncelerinin hâkim olduğu bir hareket halini alacaktır. Akıl Çağı ve akabindeki Aydınlanma Hareketi ile vurgulanan gerçek, insanın mükemmelliğe ulaşması için gerekli olan kesin ilkelerin doğadan çıkarılabileceğidir. Bu süreç içerisinde kullanılacak araç ise kaynağında kutsallık olan ilhamdan ziyade saf insan aklıdır.⁵⁸⁴ Bu bağlamda şurası açıktır ki XVII. yüzyılda ortaya çıkmakta olan bilimsel hareket Avrupa'ya özgü bir gelişme olmuştur ve farklı uluslardan bilim insanlarının birbirleriyle serbestçe araştırma sonuçlarını paylaşmaları bu hareketin dikkate şayan bir yönüdür. Bu gelişmelerin neden bu yüzyılda meydana geldiği konusunda birbiriyle ihtilafli ve farklı görüşler olsa da kesin olan husus bu olgunun bir Avrupa olgusu olduğu gerçeğidir ve arkasında İngiliz Püritenliğinden çok daha güçlü faktörler olduğunu görmektedir.⁵⁸⁵

XVII. yüzyılda mevcut yönetimlere karşı Avrupa genelinde çıkan şiddetli isyanlar daha sonraları XX. yüzyılın ortalarında tarihçiler tarafından XVII. yüzyıl krizi veya istikrar mücadelesi gibi farklı bazı terimlerle ifade edilmiştir. Ancak aslında dile getirilmek istenen husus, söz konusu dönemin savaşlarla geçtiğidir ve bu savaşların, gerek ülke topraklarını muhafaza etmek veya genişletmek, gerek kişisel veya ulusal yükseliş amacıyla yapılmış olsun; sonunda acı, hayal kırıklığı ve mali yıkıma sebebiyet verdiğidir. Elbette ki bu savaşların bazı olanaklar da sunduğu ve bu yüzyıldaki siyasi gelişmelerin arka planında söz konusu bu kesintisiz savaş durumunun bulunduğu ifade edilmektedir.⁵⁸⁶

Siyasal anlamdaki sadakati, ruhani veya ahlaki inançlar konusundaki bireysel temellere dayandırmanın korkunç etkilerini iç savaş boyunca İngiltere'de acı verici sonuçlarla birlikte deneyimleyen Thomas Hobbes, örneğin; "*Leviathan*" eserinde, dinsel vicdan olgusuna dayanmayan bir siyaset oluşturmaya gayret göstermiştir.

---

⁵⁸⁴ Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 252.

⁵⁸⁵ Barry Coward, The Stuart Age: England, 1603-1714 Fourth Edition, Routledge, New York, 2012, s. 44.

⁵⁸⁶ Merry E. Wiesner-Hanks, Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789, Çev. H. Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 448-449.

Böylelikle Hobbes hiç kuşkusuz, modern siyasetin dikkat çekici bir özelliği olan sekülerleşmeyi ve hatta özerkleşmeyi önceden tahayyül edebilmiştir.⁵⁸⁷

Bir önceki bölümde değindiğimiz, Machiavelli'nin tüm erdemleri, vatanperverlik veya yurtseverlik erdemine yani siyasi bir erdeme indirgemesine benzer şekilde Hobbes da barışseverlik erdemini, sosyal ve toplumsal bir erdeme indirgemıştır. Machiavelli'nin kendi bağlamında önem arz eden cesaret, ölçülülük, alicenaplık, cömertlik, bilgelik gibi erdemleri, Hobbes için geçerli erdemler olmaktan çıkmıştır. Hobbes, adaleti bir erdem olarak saklı tutmuş ancak ona da sözleşmelere uymak anlamını yüklemiştir. İyi yaşam erdemi ise Hobbes'a göre faziletli yaşam sürmekten ziyade sıkı çalışmanın ödülü olan rahat ve refah içinde bir yaşam sürmek anlamını kazanmıştır.⁵⁸⁸

Yaşadığı dönemin koşulları Hobbes'un siyaset felsefesini beş noktada özellikle belirlemiştir denebilir. Birincisi, içinde bulunduğu dönemde genel kabul görmüş devlet yönetimi biçiminin monarşi olması sebebiyle kendisi de monarşi yanlısı bir tutum sergilemiştir. İkincisi, İngiltere'de dinin siyaset üzerinde sahip olduğu yerin ve ülkenin hem siyasal hem toplumsal düzlemde dini anlamdaki bölünmüşlüğüne Parlamento ve monarşi arasındaki ihtilafta ivme kazandırıcı bir etmen olmasının yansımaları, Hobbes'un birçok eserinde din konusuna oldukça fazla bölüm ayırmasında görülmektedir. Üçüncüsü, sanatçı-düşünür kimliklerine sahip bireylerin sosyal statü tabakalaşmasının en üstünde bulunan unvan sahibi soylular ile birlikteliğinin dönemin yaygın pratiği olması nedeniyle Hobbes kendi hamileri sayesinde siyasal yaşama ilişkin gözlemlerini daha yakından yapabilmıştır ve eserlerini kaleme almış olması da döneminin Hobbes'un yaşamı üzerindeki etkilerinden biridir. Dördüncüsü, siyasal oportünizmin önceki yüzyıllarda örneğin Machiavelli gibi düşünürler tarafından savunulmasına benzer biçimde tek bir siyasetçiye veya devlet biçimine değil de dönemi için en uygun olan yöneticiye ve devlet biçimine atıfta bulunmuştur. Beşincisi, modernitenin önde gelen

---

⁵⁸⁷ Iain Hampsher-Monk, *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, Çev. N. Arat ve diğ., Say Yayınları, İstanbul, 2004, s. 79.

⁵⁸⁸ Solmaz Zelyüt, *Dört Adalı-Hobbes, Locke, Berkeley, Hume*, Doğubay Yayınları, Ankara, 2012, s. 46.

kavramlarından olan Mekanikçi Felsefe'nin etkilerini eserlerinin birçoğunda görmek mümkün olmuştur.

Sonuç olarak insanlık tarihinde, belli dönemlerde yaşamış belli düşünürlerin kendi dönemlerindeki siyasal olaylardan etkilenmek suretiyle ve bu meselelere dair görüşlerini, tavsiyelerini, çözüm önerilerini kaleme aldıkları eserleri her daim taraftar toplamış görünmeyebilir. Zira bu anlamda söz konusu dönemlerinin siyasal düşüncesinin bir parçası olmayabilirler. Örneğin; Hobbes konusunda bir sonraki yüzyıl ahlakçıların çoğunun Hobbes'un özelliklerine atıfta bulunarak, insanların egoist ve dinsel inancında eksikliği bulunan kişiler olma özelliklerinden şikâyet etmişlerdir. Bu, Hobbes'un aslında ne kadar hassas bir noktaya bir yüzyıl öncesinden dokunmuş olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde Hobbes'un mekaniğinin şu anda ne kadar acemice görünürse görünsün modern dünya görüşünün atası olarak kabul edildiğini vurgulamak gerekir. Hatta bir adım ileri giderek onun etik değerlerin köklerine ve statülerine ilişkin ortaya attığı ahlaksal sorunların hala bizimle birlikte olduğunu ifade etmek gerekir.⁵⁸⁹

---

⁵⁸⁹ Iain Hampsher-Monk, Modern Siyasal Düşünce Tarihi, Çev. Necla Arat ve diğ., Say Yayınları, İstanbul, 2004, s. 96.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVIII. YÜZYIL VE JEAN-JACQUES ROUSSEAU

1. Giriş

1715-1748 yıllarında Avrupa'nın siyasal yaşamında önemli değişimler yaşanmıştır. Bunların kökeninde özellikle 1640 yılında başlayan uzun süreli fiyat düşüşleri ve ekonomik durgunluk dönemi ile akabinde ortaya çıkan fiyat yükselişleri ve refah döneminin birbirini izlemesi yatmaktadır. Diğer yandan geleneksel doğum oranının fazlalığı ile paralel seyreden dikkat çekici ölüm oranlarının görüldüğü bu dönem artık yerini doğum oranının aynı kaldığı ancak ölüm oranının azaldığı bir döneme bırakmıştır. İnsan ömrü Avrupa genelinde artmış ve nüfus hızla çoğalmıştır. Ayrıca yeni bitkilerin tarıma girmesi ve bunların beslenmede kullanılmaya başlanması suretiyle ekimlerinin yaygınlaşmasıyla tarım devrimi meydana gelmiştir. Sanayi Devrimi'ni mümkün kılan bilimsel gelişmeler ve teknik ilerlemeler de XVIII. yüzyıla büyük katkı sağlamıştır. Aslında bütün bu gelişmelerin bize anlattığı, XVI. yüzyılda başlayan gelişimin artık tamamlanmakta oluşudur. İşte bu değişimler, 1770'ten 1815 yılına dek sürecek bir siyasal ve sosyal devrimler döneminin kapısını aralamıştır.⁵⁹⁰

Jean-Jacques Rousseau'nun yaşadığı dönemde Fransa'nın durumunu ele almak için tıpkı önceki bölümlerde yaptığımız gibi siyasal, toplumsal ve iktisadi meselelere değinmek faydalı olacaktır. Bu çerçevede; Rousseau'nun Fransız Devrimi'nin başlamasından hemen önceki dönemde yani *Eski Rejim*⁵⁹¹ döneminde yaşadığını ve bu dönemdeki gelişmelerin Fransız Devrimi'ni hazırlayan bir ortamda gerçekleştiğini hatırlamak gerekir. Söz konusu dönem aslında tıpkı İngiltere'dekine benzer biçimde mutlakiyet ile Parlamento'nun birçok vesileyle karşı karşıya geldiği ancak

⁵⁹⁰ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası- IV. Cilt, 18. Yüzyıl: Aydınlanma ve Devrim*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 6.

⁵⁹¹ *Ancien Régime*. Fransız İhtilali'nden önceki döneme atıfta bulunan kavramdır. Bk. Ulrich Im Hof, *Avrupa'da Aydınlanma*, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 70.

üstlendikleri siyasal roller bakımından İngiltere'dekinden farklılık arz ettiği bir dönemi temsil eder. Toplumun *Reform*⁵⁹² taleplerinin arkasında yatan gerekçeler tam olarak bir ihtilal arzusu barındırmasa da Kral'ın yetkilerinin sınırlandırılması ve halkın yoksul kesiminin haklarını koruduğuna inanılan "Kral"ın kendisini yoldan çıkaran soylu ve burjuva hâkimiyetinden artık çıkması yönündeki arzusuyla bütünleşmiştir. Bu dönemde Britanya'nın Amerika Kıtası'ndaki sömürgelerinde yaşanan gelişmeler sırasında ve bu Kıta'da verilen bağımsızlık mücadelesinin hazırlık aşamasında yazılıp çizilenler halkın yoksul kesimini aşağı gören *Filozoflarca*⁵⁹³ Fransızca diline tercüme edilerek bu mücadelenin Fransa'da taraftar toplamasına ön ayak olmuştur. Fransa'nın farklı toplumsal sınıfları arasındaki imtiyaz farklılıkları ile vergi muafiyeti gibi meseleleri ekonominin sırtındaki yüzyıllardan kalan büyük kamu borcu, Parlamento ile Kral arasında süren ve soylularla burjuvaların haklarını ve imtiyazlarını artırmak gayretleri nedeniyle ortaya çıkan ihtilaflar, ülkedeki dini ihtilaflar çerçevesinde Kraliyet'in *Jansenistlere*, *Huguenotlara* veya *Civzilere* müdahalesi gibi sorunların yanı sıra çok daha büyük bir sorun olan, bu konulara kayıtsız ve kendi dünyasında Versailles'daki sarayında yaşayan bir kralın ülkenin başında olması sorunu ülkenin kaderini değiştirecektir. 1740'tan sonra XV. Louis'nin şovenist siyaseti ve diplomasisi barışçıl dış siyaset ortamını tersine çevirmek suretiyle art arda gelen kıta savaşları dönemini de başlatmıştır. Tüm ilgisi Avusturya Taht Savaşları ile Yedi Yıl Savaşları üzerine odaklanan Kral, İngiltere'nin hamlelerine karşı hazırlıksız yakalanmıştır. İngiltere de böylelikle bu süre zarfında Fransa'nın ticareti ve imparatorluk girişimlerinin önünde engel oluşturmak için yeterli zamana sahip olmuştur. Bunun

---

⁵⁹² XV. ve XVI. Louis dönemlerinde Fransa'nın önemli reformlardan geçmediği ileri sürülür ancak Fransa'da bu dönemlerde birçok reform girişimi olmuştur. Mesele, Fransız toplumundaki muhafazakârlığın diğer ülkelerde olduğundan daha güçlü ve uzlaşmaz tabiatta olması sebebiyle yeniliklerin engellenmesinde daha başarılı olmuş olması ve kralların önlerindeki engellemelerle başa çıkma konusunda kişisel otorite yetersizlikleridir. Bk. Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 275.

⁵⁹³ Filozof sözcüğü, XVIII. yüzyıl Fransa'sı için hususi bir anlam ihtiva eder. Söz konusu kişiler, gerçekte sözcüğün genel anlamına atıfta bulunacak biçimde "filozof" dahi olmayan, felsefi bir sistem geliştirme gibi bir amaç gütmeyen, var olan dili felsefe için araçsallaştıran, bazen deist veya pagan, insanın dünyadaki yaşamının kusursuzlaştırılması amacı taşıyan, korku ve mitleri aşmak isteyen, aydınlanmış despotlara muhalif olan, siyasal otorite ile ilişkileri ne çok iyi ne de çok kötü olan "XVIII. yüzyılın yaramaz çocukları" olarak adlandırılan, akıl imparatorluğu mensuplarıdır. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 20-21.

sonucunda da bu yüzyılın ortalarından itibaren Fransa güç kaybetmiştir.⁵⁹⁴ İşte Rousseau, içeride ve dışarıda böyle gelişmeler içerisinde bulunan bir Fransa'da düşüncelerini kaleme alacaktır.

2. XVIII. Yüzyıl Fransa'sına Genel Bir Bakış

Fransa'da XVII. yüzyıldan itibaren parlamenterleri Kral ile karşı karşıya getiren geleneksel bir çatışma hali mevcut olmuştur. Bu çatışmanın çıkmaza girdiği yegâne nokta krallık buyruk ve kararlarının kaynağının ne olduğu sorusudur. Bu kaynağın reddi, Kral'dan gelen yasama kararlarının tümünün etkisiz kılınması anlamına gelecektir. Parlamento'nun bu bağlamda savunduğu görüş, kurum haklarının, tarihinin en az monarşi kadar geçmiş zamanlara uzandığı ve krallığın temel yasalarından kaynaklanan her şey kadar dokunulmaz olduğu yönündedir. Charlemagne döneminden bu yana uygulanan geleneğe göre artık yerini Parlamento'nun aldığı *Curia Regis* onayı olmaksızın hiçbir karar alınamamıştır. Jean Bodin'in teorileştirdiği Krallık tezi ise Parlamentoların haklarının, kendilerine her an geri alınabilecek olan bazı sınırlı haklar veren hükümdarın iradesinin sonucu var olduğunu ileri sürer. Diğer yandan siyasal yapı içerisinde *Curia Regis*'in yargı yetkileri parlamentolara emanet edilmiş ancak danışmanlık yetkileri kısmi olarak *Özel Meclis'e* devredilmiştir. Nihayetinde yasa yapma gücü temelinde egemenlik Kral tarafından paylaşılmaz. İşte böyle bir siyasal yapı içerisinde XVIII. yüzyılda kral ile parlamento arasında ortaya çıkan ihtilafın kaynağındaki temel sorun; parlamentoların kendilerini yüksek rütbeli papaz ve baronların bulunduğu *Curia regis*'in ardılları olarak görmeleri ve temsil iddiasında olmalarıdır. Ancak burada hatırlatmak gerekir ki, eski feodal kurumun bünyesinde ilk iki sınıfın temsilcileri mevcutken mahkemelerde kendi görevlerini satın almış memurlar bulunmaktadır ve onların bu bağlamda temsil yetkisi oldukça tartışmalı bir konudur.⁵⁹⁵

---

⁵⁹⁴ Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 283.

⁵⁹⁵ Françoise Dreyfus, Bürokrasinin İcadı, Fransa, Büyük Britanya ve ABD'de Devlete Hizmet Etmek (18-20. Yüzyıl), Çev. I. Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 85-86.

Siyasal tarihin bu arka planı bağlamında şimdi, Fransa'nın siyasi yapısına, iktisadi alandaki gelişmelerine, Aydınlanma Döneminde ülkedeki toplumsal sınıflara, Fransa'nın Avrupa genelinde uyandırdığı hayranlık duygusuna, dini meselelere ve dini azınlıklara ilişkin gelişmelere kısaca değineceğiz.

2.1. Fransa'nın Siyasi Yapısı

Fransız Devrimi'ni hazırlayan dönem tarihte Eski Rejim olarak tabir edilmektedir ve bu dönemde Fransa için de siyasette tanrısal hukukun geçerli olduğunu ifade etmek gerekir. Bu ilkeye göre krallar güçlerini ve yetkilerini tanrıdan alarak mutlak bir otorite sahibi olarak ülkelerini yönetmişlerdir. Bu yönetim şekli merkeziyetçi bir yapıdadır ve mutlak monarşi veya mutlakiyet olarak ifade edilmektedir. Fransa'daki yönetim biçiminde krallığın sonsuz yetkilerini az da olsa kısıtlayan kurumlar halkın her kesiminden gelen temsilcilerden oluşan *États-généraux*⁵⁹⁶ Meclisi ile parlamentolar olmuştur. *États-généraux* yalnızca kralın çağrısıyla toplanan ve tavsiye niteliğinde görüş bildiren bir yapı arz etmiştir. Bu Meclis'in yasama yetkisi bulunmaz ve 1614 yılından sonra da toplanması talep edilmemiştir. Fransa'daki Parlamento, bir önceki bölümde değindiğimiz İngiltere Parlamentosu gibi yasama meclisi olmayıp bölge yani istinaf mahkemeleri niteliğinde olmuştur. Bu yapıların sayısı on ikiye ulaşmıştır. Dolayısıyla Fransa'daki siyasi yapı, Krallık'ın yetkilerini belirleyen, halkın arzu ve ihtiyaçlarını dikkate alan bir yapıyı hayata geçirememiştir.⁵⁹⁷

Fransız devlet sistemi, Kral'ın haklarını yalnızca ilahi yasayla sınırlandırılabilmesi mutlak monarşi yönetim biçimidir. Kral hem yasaların hem de idari otoritenin başındadır ve kaynağıdır. Memurları göreve atama, savaş veya barışı ilan etme ve vergi koyma haklarına sahiptir.⁵⁹⁸ Fransa, mutlakiyetçi yönetim biçimi

---

⁵⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Alphonse Aulard, Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi, Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi, 1789-1804, Cilt: 1, Çev. N. Poroy, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. XIX-XXIII.

⁵⁹⁷ Mithat Atabay, Aydınlanma Çağı ve Avrupa, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, 2015, s. 56-57.

⁵⁹⁸ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 117.

için en güzel örneklerden biri addedilmektedir. Dolayısıyla Fransa'daki siyasal yaşamı, Parlamento'nun monarşiyi sınırladığı İngiltere'deki yönetim biçimiyle bu bağlamda karşılaştırmak mümkün değildir.⁵⁹⁹

XV. Louis döneminde, kendilerinin *Karolenj Meclisi*'nin ardılı olduğunu ileri süren parlamentolar tek bir parlamento oluşturdukları inancını taşımış, aslında kaynaklandıkları yerin Paris Parlamentosu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Artık dayanışma içerisinde olduklarından içlerinden birinin kayıt reddi diğerinin de benzer bir tavır sergilemesini gerektirmiştir. Paris Parlamentosu'nun Kraliyet kararlarına ve iradesine karşı çıkması sonucunda XV. Louis hem Paris Parlamentosu'nu hem de onunla birlikte başkaldırmış olan diğer parlamentoları ortadan kaldırmış ve yerlerine yargı yetkisine sahip, bünyesinde Kral Meclisi'nde görev yapan ve mevkileri parayla satılık olmayan kişiler bulunan *Yüksek Meclisler* tesis etmiştir.⁶⁰⁰

Paris Parlamentosu zaman içinde soyluların mutlakiyetçi eğilimlerine karşı bir direniş⁶⁰¹ sembolü haline gelmiştir. Bu nedenle aristokrat bir yapıda olmasına rağmen Parlamento⁶⁰² ile toplumun düşük sınıfları, Louis'nin zaman zaman hissedilen otoriterliğine ve liderliğine karşı kendi liderini takip etmeye hazır olmuştur. Dolayısıyla Parlamento, görmezden gelinemez, askıya alınamaz, dağıtılamaz, rahatça zulüm edilemez niteliğiyle önem taşıyan bir kurum olmuştur.⁶⁰³

---

⁵⁹⁹ S.J. Barnett, *Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri*, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 192.

⁶⁰⁰ Françoise Dreyfus, *Bürokrasinin İcadı, Fransa, Büyük Britanya ve ABD'de Devlete Hizmet Etmek (18-20. Yüzyıl)*, Çev. I. Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 86.

⁶⁰¹ Kral'ın, Parlamento ile arasındaki mücadelede en önemli müttefiki Ortodoks, Roma taraftarı din adamları olmuştur ve devrime kadar bu ittifak devam etmiştir. Bk. S.J. Barnett, *Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri*, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 232.

⁶⁰² Parlamentolar hükümet içerisinde temsil etme görevini icra etme yönündeki taleplerinde, kendi geleneksel yerleri olan, yönetim bünyesindeki soylu mevkileri için mücadele etmiştir. Daha alt tabakaya mensup kimselerin bakış açısından ise, Parlamento, kendilerini savunmayacak durumda olan zayıf kesimin adına temsili hükümet olarak Kraliyet'in baskılarına direnişi yönlendiren oluşumdur. Bk. S.J. Barnett, *Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri*, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 214-215.

⁶⁰³ S.J. Barnett, *Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri*, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 201.

Tanrısal bir kökene dayandırılan Fransız Krallığı'nın soyluların elinde aristokratik bir karakter aldığı ifade edilebilir.⁶⁰⁴ Bu bağlamda devrim öncesinde Amerikan tesirinin Fransa üzerindeki yansıması tam olarak bir cumhuriyet şeklinde değil de Mably'nin ileri sürdüğü gibi “cumhuriyetçi hükümdarlık”⁶⁰⁵ biçiminde kendisini göstermiştir. Çünkü söz konusu bu rejime göre Cumhuriyetçilerin illa ki demokrat olmaları gerekmemiş ve milleti, hükümdarlık taraftarı Cumhuriyetçilere göre siyasal hayata karıştırılmayacak kadar cahil addetmişlerdir. Fransa'da İngiltere modeli parlamentonun mevcut olduğu bir krallık rejimi revaçta olmayan bir düşüncedir. Ancak Amerika'nın bağımsızlığına götüren süreçteki gelişmeler ve kolonilerin Büyük Britanya'dan bağımsızlığını ilan etmesi Fransa'da toplum sözleşmesi fikirlerini arzu duyulan meseleler haline getirmeye başlamıştır. Hatta Amerika'daki kolonilerin siyasal süreçlerde yaşadıkları deneyimler takdirle karşılanmış ve Fransa'da heyecan uyandırmıştır.⁶⁰⁶

Roger Price, “*Fransa'nın Kısa Tarihi*” eserinde, Fransa'yı devrime hazırlayan süreçte siyasal alanda bazı sorunlarla karşı karşıya kalınmış olduğuna dikkati çekmiştir. Bu siyasal sorunlara Kral ile toplumdaki seçkin zümreler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi nedeniyle merkezi otoritenin güçlerine yönelik kısıtlamalar örnek gösterilmiştir. Diğer yandan bürokrasinin bağımlı olması meselesi ile söz konusu görevlilerin, buldukları makamları satın almış olmalarından dolayı bağımsız oldukları düşüncesiyle hareket etmeleri gibi sorunlar ve bunlara ilaveten ülkenin geniş toprakları üzerinde denetimin sağlanması ile bilgi akışının temin edilmesi konularındaki fiziksel zorluklar da siyasal alanda karşılaşılan sorunlar arasında sayılabilir. Toprakların genişliğinden kaynaklanan zorlukların sebebi, XVIII.

---

⁶⁰⁴ Mithat Atabay, *Aydınlanma Çağı ve Avrupa*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, 2015, s. 58.

⁶⁰⁵ Amerikan bağımsızlık mücadelesi kapsamında hazırlanan anayasada yalnızca varlıklı kişilerin seçimlerde oy verebileceği ifade edilmektedir. Yani aslında Cumhuriyet ve demokrasiden kastedilen bir aristokratik yönetim biçimidir. Servet sahibi olmayanın oy hakkı bulunmamıştır ve toprak sahibi olan kişilerin yönetimde yer alması düsturu gözetilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Alphonse Aulard, *Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi, Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi, 1789-1804*, Cilt: 1, Çev. N. Poroy, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 45-46.

⁶⁰⁶ Alphonse Aulard, *Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi, Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi, 1789-1804*, Cilt: 1, Çev. N. Poroy, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 34-35, 40.

yüzyılda yolların iyileştirilmiş olsalar da iletişim imkânlarının halen yetersiz kalışıdır. Kral ile kralın sorumluluklarını yerine getirmekle görevli kişiler arasındaki iletişimin etkin şekilde gerçekleştirilememesi; adaletin sağlanması, savaşın yürütülmesi ve vergilerin toplanması gibi temel konularda daha da belirgin bir hal almıştır. Buna ilaveten Price'a göre Fransa dâhil olmak üzere genel olarak monarşilerde hükümdarın yetenek ve iradesine bağımlılığın yarattığı sorunların yanında bakanların eşgüdümlü biçimde çalışmasını sağlayan bir sistemin mevcut olmaması ve meseleleri hükümdarın dikkatine sunacak bir sistemin tesis edilmemiş olması gibi nedenler büyük bir zaaf yaratmaktadır.⁶⁰⁷

Dolayısıyla J. M. Roberts'ın işaret ettiği gibi, ülkedeki sosyal ve siyasal kurumlara ilişkin sorunlar, hukuk düzeni, ayrıcalıklar, özel imtiyazlar ve kazanılmış haklar ilerlemenin önünde engel teşkil etmiştir. Yalnızca Fransa'da değil Avrupa Kıtası'nın birçok yerinde XVIII. yüzyılda devlet yapısı açısından bir paradoks yaşanmıştır. Teorik olarak mutlakiyetçi bir görünüm sergileyen monarşiler aslında Orta Çağ'dan kalma kurumların özgürlük alanlarını ve haklarını beraberinde kendi varlıklarını da tehdit etmeksizin ihlal edememiştir. 1780'lere gelindiğinde Fransa'da pek çok kesim her ne kadar bu durumun tamamen farkında olmasa dahi Fransa'nın sorunlarını aşması için devlet ve hukuk yapısında Reform yapması gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Bu bağlamda meydana gelen tartışmalar sonucunda ülkede artan öfke, aristokratik zümre üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak bu zümre de çeşitli siyasi görüşlere sahip olmuş ve kendi aralarında bölünmüştür.⁶⁰⁸

"*Dünya Tarihi*" eserinde William McNeill, Fransız hükümetinin XVIII. yüzyılda gücünü oldukça kaybetmiş olmasına rağmen teorik olarak Kral'ın hala mutlak egemenliğinin devam ettiğini vurgulamıştır. Ancak Kral'ın uygulamaya koymak istediği her türlü Reformun bürokratik mekanizma içerisinde görev yapan kişilerin itirazına takılmış olduğuna dikkati çeken McNeill, askerî açıdan karşılaşılan başarısızlıkların örneğin; 1778-1783 yıllarında Fransa'nın Britanya'ya karşı ve

---

⁶⁰⁷ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 117-118.

⁶⁰⁸ J. M. Roberts, Avrupa Tarihi, Çev. F. Aytuna, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2015, s. 420-421.

Amerikalılara bağımsızlıklarını kazanmaları için verdikleri destek sonucunda hükümetin iflasa sürüklenmesi gibi gelişmelerin meydana geldiğini ifade etmiştir. Fransa'nın karşılaştığı bu sorunlar, silahların gelişmesiyle savaş giderlerinin oldukça fazla artış göstermesine rağmen vergilere aynı oranda esneklik kazandırılmamış olması nedeniyle boy göstermiştir. Dolayısıyla bu dönemden sonra XVI. Louis, yönetim Reformu fikrine olumlu yaklaşmış ve bu yönde bazı adımlar atılmak istenmiş olsa da bu hususlar Rousseau'nun ölümünden sonra gerçekleşen hususlar olduğundan bu çalışmamızda bu hususlara değinmeyeceğiz.⁶⁰⁹

Öte yandan *Eski Rejim* döneminde Fransa'da bir hukuk birliği de kurulamamıştır ve ülkenin güneyinde Roma İmparatorluğu'ndan kalan Roma Hukuku geçerli olmuştur. Kullanılan ağırlık ve uzunluk ölçüleri de farklılık arz etmiştir. Derebeylik döneminden kalan ve kentler ile eyaletler arasında “geçiş parası” veya “gümrük vergisi” addedilen bazı ücretlerin toplanması söz konusu olmuştur.⁶¹⁰ Diğer yandan 1763 yılından sonraki süreçte, Fransa'da bazı kişiler de Orta Çağ'da 1640-1688 yılları döneminden kalan Britanya parlamentoculuğunun kendi ülkelerindeki katı yönetim sisteminin yeniden biçimlendirilmesi için faydalı olabileceği gibi fikirlere kapılmışlardır.⁶¹¹ Fransa'da sosyal adaletin sağlanması için Kral'ın kararları üzerinde hâkimiyet kurduğu Sınıflar Meclisi'ne başvurulması, mutlakiyetçi yönetim kavramının yenilgisini teşkil etmiş ve *Bourbon Hanedanı*⁶¹² iktidarının çöküşündeki

---

⁶⁰⁹ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev. A. Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 598. Öte yandan burada yeri gelmişken şunu ifade etmek gerekir ki, devletlerin üretime ilişkin politikasına ve vergi meselesine değinirken Rousseau, halkın verdiği miktar az olsa dahi bunun karşılığını alamaması durumunda sürekli olarak vermekten bıcağını ve o zaman devletin refaha eremeyeceğini ve halkın da her daim fakir kalacağını ifade etmiştir. Halk ve hükümet arasındaki mesafenin artması durumunda vergi vermenin ve bağış yapmanın zorlaşacağını söylemiştir. Bu mantık doğrultusunda halkın yükü demokrasilerde daha az, aristokrasilerde daha fazla ve monarşilerde iyice ağırdır. Buradan hareketle ülkelerin refah seviyesi ile hükümet modelleri arasında ilişki kuran Rousseau, monarşinin zengin uluslar için, aristokrasinin orta halliler için, demokrasinin de fakir ülkeler için uygun olduğunu vurgulamıştır. Bk. Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 75.

⁶¹⁰ Mithat Atabay, *Aydınlanma Çağı ve Avrupa*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, 2015, s. 58.

⁶¹¹ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev. A. Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 505.

⁶¹² Bourbon Hanedanı, 1327-1342 yıllarında yaşamış olan Bourbon Dükü I. Louis'nin soyundan gelen bu hanedan, 1589'dan itibaren Fransa'da birçok hanedan mensubunun Kral

temel etkenlerden biri olmuştur. Ancak Fransız Parlamentosu tarafından dile getirilen Genel İrade fikri 1750'lerden beri süren dini ve iktidar bağlamındaki tiranlığa karşı toplumsal hareket içerisinde gittikçe önem kazanan bir kavram haline gelmiştir.⁶¹³

Bu dönemde geleneksel pratikler üzerinde sert müdahalelerde bulunan bakanlar genellikle görevden uzaklaştırılmıştır ve XIV. Louis'nin Maliye Bakanı Turgot⁶¹⁴ da 1776'da görevden uzaklaştırılmıştır. Turgot, ticaretin ve zanaatların serbestçe ifa edilebilmesi için ticaret özgürlüğünü ve lonca imtiyazlarının kaldırıldığını ilan ettiğinde imtiyazlı sınıfların saldırısı ile karşı karşıya kalmış ve sonunda pes etmek zorunda kalmıştır. Aslında bu örnekte, Aydınlanma'nın ve temsil ettiği değerlerin karşısında *Eski Rejim'in* halen ayakta olduğunu ve Reform girişimlerine karşı kararlı duracağı görülmektedir.⁶¹⁵

1750'lere gelindiğinde ise artık ülkede yeni bir siyasal kültürün oluşmaya başlamasından bahsedilebilir ve bu yeni kültürün taraftarları kendilerini devrimci addetmişlerdir. Ülkenin benimsenmiş değerlerine yönelik nefretlerini ve muhalifliklerini gözler önüne sermek suretiyle bu görüşlerinin uygulamaya konulması durumunda ortaya çıkacak sonuçlarına aldırış etmeksizin, ülkeyi idare edenlerin görevleri ve ülkenin zengin kesiminin rolü konularında yeni fikirlerini öne sürmüşlerdir.⁶¹⁶

Kısaca değindiğimiz XVIII. yüzyılda Fransa'nın siyasal yapısının ardından Rousseau'nun nasıl bir dönemde yaşadığını kavrayabilmek adına onun yaşamı süresince iktidarda olan Fransa Kralı XV. Louis dönemindeki gelişmeleri irdelemek

---

olarak tahta çıktığı bir ailedir. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Britannica Ansiklopedisi, House of Bourbon, <https://www.britannica.com/topic/house-of-Bourbon>, Erişim tarihi: 7 Ekim 2018.

⁶¹³ S.J. Barnett, Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 235-236.

⁶¹⁴ 1774 yılında XIV. Louis tarafından genel mali kontrolörlüğe getirilmiş olan Turgot'nun reform girişimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 276.

⁶¹⁵ Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 234.

⁶¹⁶ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 105.

anlamli olacaktır. Hobbes'daki durumun aksine Rousseau Fransa'sında bu süreçte yalnızca tek bir kraldan bahsedebileceğiz.

Bu dönemde Fransız halkının otoriteler ile olan ilişkisinden görülmektedir ki halk ne din adamlarından ne soylulardan bir şey beklemiş yalnızca Kral'a karşı büyük bir beklenti içerisinde olmuştur. Halk, Kral'ın ülkenin refahını ve halkın mutluluğunu sağlayacak yegâne kişi olduğuna inanmıştır. Dolayısıyla tahta ilk çıktığında Kral XV. Louis'ye karşı sonsuz bir hürmet ve sevgi gösterilmiştir. Ancak Kral'ın davranışları ve ülkeyi idare biçimi kendisine duyulan sevgi ve saygıya zarar vermiştir. XV. Louis tahta çıktıktan sonra Versailles Sarayı'nda insanlardan ve gözden uzak biçimde zevk ve sefa içinde gizli bir yaşam sürmek istemiştir. Öte yandan kendi halkı ise ümitsizlik içerisinde açlık savaşı vermiştir. Kral'ın kişiliği hayatı boyunca merhametsizlik ve alaycılık gibi özellikler göstermiştir ve 40 yaşından sonra halk nezdinde nefret edilen ve aşağılanan bir hükümdar olmuştur.⁶¹⁷ XV. Louis hem kötü alışkanlıklarıyla hem de monarşiyi muhafaza edebilecek Reformlara destek vermiş bir kral olarak bilinmektedir. Bu Kral'ın tahtta olduğu dönem diğer ülkelerle savaşmaktan kaçınılmış olması ve bu sebeple bir ara dönem olması özelliğiyle ön plana çıkmıştır. Bu dönemde idare yeniden örgütlenebilmiş, giderler ve vergiler azalmıştır. Ancak Saray maiyetinden gelen baskılara dayanamayarak XV. Louis Habsburglara karşı Prusya'nın tarafında yer alarak 1741-1748 yıllarında Avusturya Veraset Savaşı'na girmiştir. Bu savaş Fransa için felaketi de beraberinde getirmiştir.⁶¹⁸

Nihayetinde 1750'lere doğru Fransa'da toplumu idare edenlerden duyulan hoşnutsuzluğun altında XV. Louis'nin hatalarının yatmakta olduğu söylenebilir. Krallığın gösterdiği zaafı nedeniyle Kral'a hürmetsizlik baş göstermiştir. Kral'ın zaafı da temel olarak Parlamento ile olan mücadelesinde ortaya çıkmıştır. XIV. Louis parlamentoların verilen kararlar aleyhinde herhangi bir söz söylenmesi hakkını ortadan kaldıracak şekilde bir düzen tesis etmişken XV. Louis'nin bu düzeni ortadan kaldırması ve Paris Parlamentosu'na muhalefet hakkını tanıması ile ihtilaflar

---

⁶¹⁷ Ali Reşad Bey, Fransa Büyük İhtilali Tarihi, Haz: E. Kılınç, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2018, s. 23-25.

⁶¹⁸ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 102.

başlamıştır. *États-généraux*'ların yerini aldığı iddiasında olan ve aslen Hristiyan ve hükümdar yanlısı burjuvalardan oluşan Parlamento'nun söz konusu Hristiyanlığı, elbette ki ya *Jansenist* ya da *Gallikan* mezhebi ile sınırlı olmuş, hükümdarcılıkları da hükümdarın kendilerinin menfaatlerine ve uygun gördükleri kararlara boyun eğdiği ve bunları ifa ettiği müddetçe geçerli olmuştur. Çünkü Parlamento, Kral'a düşman olmamakla birlikte Papalığa karşı saltanat hukukunun ve *Gallikan Kilisesi* özgürlüklerinin savunucusu olmuştur. Fransa'yı XVI. Louis'nin tahta çıkışı ile birlikte devrime götüren yolu hazırlayan etmen statüko peşinde olan muhafazakâr eğilimli parlamentolardır. Zira Krallık'ın kendini yenilemesi ve halkı kucaklamasına mâni olarak gerekli Reformları yapmasının önünde durarak devrime giden yolu parlamentolar bu şekilde açmıştır.⁶¹⁹

XV. Louis döneminde ülkenin finansal yapısında değinilmesi gereken hususlardan biri devletin sahip olduğu hazinenin Kral'a da ait olmasıdır. O dönemde Kral'ın müsrif olması yalnızca kendisinin bileceği bir şey olarak kabul edilmiş ve bu duruma hiç kimsenin müdahalede bulunma, söz söyleme hakkı olmamıştır. Zira kendi ağzından sözlerle, "*Kral, Tanrı'dan başkasına hesap vermeye mecbur değildir.*" ifadesini kullanmıştır. Ayrıca bu Kral, Bakanlar Kurulu'na düzenli katılım göstermemiş, Mecliste canı sıkıldığından dolayı kendi sözleriyle ifade ettiği gibi "*devlet makinesini kendi kendine işlemeye bırakmıştır*". Buna ilaveten Kral'ın siyaseti birbiriyle çelişen, tutarsız düşüncelerden ibaret olmuştur. Neyi istediğini ve neyi istemediğini kendisi de bilmez bir kişilik sergilemiştir. Kral'ın, Fransa krallarının daimî ikametgâhı olan Versailles Sarayı'ndan sık sık çıkması ve dışarıya seyahat etmesi ile başka yerlerde kalması her seferinde en az 100 bin franga mal olmuş; bu seyahatler devletin işlevine, işlerine olumsuz etki etmiş ve özellikle de devletin hazinesinin açık vermesine neden olmuştur. Kral'ın bakanlarına adeta birer yazıcı gözüyle bakması sebebiyle bu bakanların hepsi avam sınıfından ve hâkimler mesleğinden seçilmiştir. Büyük aileleri, mevki ve şeref gibi hususlarla daha yüksek mertebelere çıkartmamak adına onları uzaklaştırmayı seçmiştir. Mansıpların dağıtım meselesini ise metreslerine, nedimlerine, büyük soylulara vermiştir. Dolayısıyla bu

---

⁶¹⁹ Alphonse Aulard, Fransa İnkılâbının Siyasi Tarihi, Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi, 1789-1804, Cilt: 1, Çev. N. Poroy, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 26-27, 30.

kişilerin bu dağıtımını yapması ile adeta derebeylik kavramının başka bir biçimi gibi görünen mansıpların bazı ailelerde miras malı gibi babadan oğula geçmesine neden olmuştur. Diğer yandan bakanlardan hiçbiri de yarın kaderinde ne olacağından emin olamamıştır. Zira yüksek mertebedeki birinin gözden düşmesi sürecini izlemek Kral için adeta bir eğlence halini almıştır.⁶²⁰

Bu yüzyılda Fransa'da kralların birçoğu ülke yönetimini bakanlarına, metres ve gözdelelerine bırakmıştır. Bu durumun en çarpıcı örneği; XV. Louis'nin iktidarını, aşağı tabakadan olan ve Madame de Pompadour olarak bilinen Jeanne Antoinette Poisson'a bırakması ve bu asaleten metres⁶²¹ kişinin de 1745'teki ölümüne kadar Fransa'nın kaderinde söz sahibi olmuş olmasıdır. Versailles'daki olağan yaşantıda Saray mensupları her akşam samimi biçimde Madame de Pompadour'un odasına toplanıp, kumar oynayıp, günün yeniliklerinden, bilhassa da Paris'teki olaylardan, hükümet kabinesine ilişkin dedikodulardan bahsederek zamanlarını geçirmişlerdir.⁶²²

XV. Louis ile XIV. Louis⁶²³ arasında, Krallığın kuvvet ve bekasına tam inanç fikri ortak bir payda olarak karşımıza çıkmaktadır. XV. Louis bir Kral olarak sonsuz ve mutlak bir kişisel güç ile Krallığın meşru temellerine tam bir inanç duymuştur. Dolayısıyla halkının yani tebaasının malına, canına, ırz ve namusuna sahip olduğuna inanmış ve bu sınırları bulunmayan gücü kullanmaktan çekinmemiştir. Kral, özel hayatında isyankârlık yapabileceğinin farkında olmuş ancak Kral sıfatıyla mesuliyetinin az olduğuna kanaat getirmiştir. Hatta bir devletin idaresinde işleyeceği bir hatanın ceza gerektiren bir suç olmayacağını söylemiştir.⁶²⁴

---

⁶²⁰ Ali Reşad Bey, Fransa Büyük İhtilali Tarihi, Haz: E. Kılınç, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2018, s. 27-29, 32.

⁶²¹ Maitresse en titre (fr).

⁶²² Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 12, 14-15.

⁶²³ Bir mutlak kral örneği olan XIV. Louis, artık halkından ötürü değil de yalnızca kendisi için var olan bir despota, bir tirana dönüşmüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bk. Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 58.

⁶²⁴ Ali Reşad Bey, Fransa Büyük İhtilali Tarihi, Haz: E. Kılınç, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2018, s. 27.

Fransa'da XV. Louis'nin ölümünden sonra aristokrat zümre eskiden sahip oldukları ayrıcalıkların bir kısmını yeniden talep etmeye başlamış ve bu taleplerini bu kez kuvvet kullanımı ile değil de yasal yollar ve tartışmalarla, kanıtlar sunmak suretiyle yapmaya gayret göstermişlerdir. Gelinek noktada kamu yönetiminin askeri ve sivil alanlardaki başarısı oldukça ileri bir düzeye erişmiş dolayısıyla da başka bir yöntemle başvurmanın yanlış olacağını bilincinde olmuşlardır. Bu bağlamda Fransa'da şiddete başvurma oranlarında ciddi bir azalmanın bulunduğunu, hukuk düzeninin ülkenin kırsal bölgelerine de ulaşmış olduğunu söylemek gerekir.⁶²⁵ Yani bu yüzyılda Fransa'da olumlu gelişmeler de olmuştur. Örneğin; Aydınlanma yüzyılı olan bu yüzyılda, aydınlanmış fikirler Fransa'nın siyasal meselelerine de aksetmeye başlamıştır. Örneğin; Rousseau'nun hayatını kaybetmesinden sonraki yıl olan 1779'da Kraliyet topraklarındaki serfliğin son kalıntıları da kaldırılmış, yargılama sırasındaki işkenceye son verilmiş ve yurttaşlık hakları Protestanları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir.⁶²⁶

İngiltere'de yaşanan ve bir önceki bölümde aktarmaya gayret gösterdiğimiz siyasal gelişmeler ile Amerika'nın bağımsızlık mücadelesi ise XVIII. yüzyılda Fransa'daki cumhuriyetçi fikirlere ön ayak olmuştur. Fransa'da insanlar Cromwell ve kısa süren Cumhuriyet dönemi konusunda bilgi sahibi olmuş özellikle Locke ve Sidney gibi düşünürlerin eserlerinin Fransızca çevirileri çok okunmuştur. Bu yazılarda Fransa'nın ilham aldığı düşünce, hükümdarlık karşıtlığı değil milletin kabulü çerçevesindeki demokratik ilkelerle hükümdarlık ilkeleri arasında bir uzlaşma düşüncesidir.⁶²⁷

Voltaire ve Montesquieu'nün ilham aldığı ve hayranlık duyduğu İngiltere modeli siyasal yapının, yani monarşi, aristokrasi ve demokrasinin dengeli biçimde bir araya gelmesinin arkasında ticaret, hoşgörü ve hürriyetin kurumsallaşması

---

⁶²⁵ William H. McNeill, Dünya Tarihi, Çev. A. Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 501.

⁶²⁶ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 107.

⁶²⁷ Alphonse Aulard, Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi, Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi, 1789-1804, Cilt: 1, Çev. N. Poroy, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 34-35.

yatmaktadır. Bu modelin tüm Avrupa genelinde benimsenmesi, Fransız Aydınlanması'nın siyasal hedefleri arasında olmuş ve sonraları Aydınlanma'nın savunduğu siyasal model haline gelmiştir.⁶²⁸ Ancak elbette ki Fransız düşünürleri İngiltere'den ilham alırken diğer yandan da örneğin toplum felsefesi konusunda İskoç filozofların toplum felsefesini andıran; bireyci ve yararcı boyutuna ilaveten sosyal boyutu da olan bir ahlak anlayışını geliştirmişlerdir.⁶²⁹

Nihayetinde XVIII. yüzyılın taçların hâkimiyetini sembolize eden bir çağ olduğunu ifade etmek gerekir. Birçok ülke bu yüzyılda krallık ya da imparatorlukların hâkimiyeti altında olmuştur. Fransa Kralı XIV. Louis de bu krallardan biri olmuş ve iktidarında krallara layık, gösterişli ve olağanüstü bir hayat sürmüştür. Hatta bu yüzyılda Fransa tüm Avrupa'nın örnek aldığı bir ülke olmuştur. Fakat daha sonra XIV. Louis'nin ölümünden sonra yerine gelen XV. Louis de yarım yüzyıl hüküm sürdükten sonra XVI. Louis'nin tahta çıktığı döneme gelindiğinde Fransa artık Avrupa'daki eski yerini kaybetmiş, tek başına birinci güç olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla kısacası Rousseau'nun yaşadığı dönem olan XV. Louis döneminin, Fransa'da siyasal açıdan kralların güç kaybetmeye başladığı döneme tekabül ettiği ifade edilebilir.⁶³⁰ Kral'ın ülkenin başında olduğu serbest bir hükümet kurulmak istenirken; Krallık rejiminde yalnızca bazı düzenlemelerin yapılması istenirken; cahil halk kesiminin siyasete davet edilmesi kimsenin aklından geçmezken; devrimin aydınlar, varlıklı kimselerle yapılması arzulanırken; XVI. Louis ile ittifak yapan burjuvaziye karşı yöneltilen demokratik iddia ve talepler sebebiyle geline son nokta, umumi seçim hakkı çerçevesinde, Fransa'nın Cumhuriyet'e adım atması olmuştur.⁶³¹

---

⁶²⁸ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 24.

⁶²⁹ Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 41.

⁶³⁰ Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 9.

⁶³¹ Alphonse Aulard, Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi, Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi, 1789-1804, Cilt: 1, Çev. N. Poroy, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 46.

2.2. Fransa'nın İktisadi Yapısı

Fransa'da iktisadi yaşam kralların isteklerine göre düzenlenmiş, günlük ihtiyaçlara göre çıkarılan emirler ve tüzükler nedeniyle ekonomiye istikrarlı bir yön tayin edilememiştir. Buna karşın yeni vergiler getirilmiş ve yasaklar yürürlüğe konulmuştur.⁶³² XV. Louis'nin döneminde bütün vergileri ödeyenler, asker temin edenler sadece köylüler, esnaf ve sanatkârlar yani halkın fakir kesimi olmuştur. Zengin kesimi temsil eden din adamları, soylular ve burjuvalar hiçbir vergi vermemiştir zira bütün memuriyetler bu insanların elinde olmuştur.⁶³³

Fransa'da söz konusu mali sorunların kaynağı, vergi muafiyetleri, vergi tahsilindeki verimsizlik ve yozlaşma, istikrarlı bir kamu kredisi sisteminin mevcut olmaması olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶³⁴ İşte şimdi bu bağlamda, iktisadi hayatta karşılaşılan sorunlar, bunlara yönelik eleştiriler ile çözüm yönündeki Reform önerilerini ele alacağız.

Jean-Jacques Rousseau'nun Fransa'sında 1745 ila 1770 yıllarındaki dönemde hem iktisadi anlamda hem de nüfus açısından bir canlanma yaşanmıştır. Bu duruma, uzun süreli bir iç barış ve düzenin hâkim olduğu bir dönem eşlik etmiştir. Fransa'da ekonomik alanda gittikçe artan refah, ülke içinde ticaretin yaygınlaşması ve çalışmayan orta sınıf bir tüketici kesimin oluşmasıyla iyice gün yüzüne çıkmıştır. Fransa'nın sömürgelerde köle, şeker, çivit, tütün ve kahve ticareti yapmasıyla ülkenin belli başlı kentlerinde tüccarlar zenginleşmiştir. Ancak bu nispeten olumlu dönemde dahi kötü hasadın neden olabileceği ekonomik bunalım ihtimali, toplumsal ve siyasi sistemin aslında ne kadar kırılabilir olduğunu gözler önüne sermektedir. Zira Fransa, söz konusu dönemde halen bir tarım toplumdur ve tüm ülke ekonomisi hasat sonucunda elde edilen mahsulün miktarına bağlı kalmıştır. Kira gelirlerinin artması ve bunlara feodal vergiler ile sahip olunan makamlardan elde edilen gelirlerin eklenmesi

---

⁶³² Mithat Atabay, Aydınlanma Çağı ve Avrupa, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., Ankara, 2015, s. 57.

⁶³³ Ali Reşad Bey, Fransa Büyük İhtilali Tarihi, Haz: E. Kılınç, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2018, s. 41.

⁶³⁴ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 108.

nedeniyle çoğu toprak sahibi tarımın geliştirilmesi amacıyla kullanılmak üzere sermayesini yatırmaya istekli olmamıştır.⁶³⁵

Ekolojik nedenler ve mal paylaşımı gibi nedenlere bağlı olmakla birlikte nüfusun dörtte üçünü oluşturan köylülerin yaşam koşulları bölgeden bölgeye farklılık arz etmiştir. Köylülerin topraktan elde ettikleri gelirin; kira, feodal vergi, ondalık ve diğer vergilerin düşülmesinden sonra kendilerine kalan miktarın üçte birinden daha az olan gelirin bir bölümünü senyöre bir bölümünü ise Kilise'ye vermeleri istenmiştir. Üstelik bu insanların kendilerine ait toprak mülkiyetleri üzerinde bile bazı kısıtlamalar mevcut olmuştur. Örneğin; toprak satıldığında bunlara ilişkin öncelikli alım hakkına ve değerli hayvanların avlanma haklarına sahip olan senyöre bir harç ödemek gerekmektedir. Kırsal kesimde yaşayanların durumunu, mülkiyet düzenlemeleri, yaşam alanı yapıları, cemaat pratikleri, kültürel gelenekler ile hukuksal statü de etkilemiştir. Kırsal kesimde yaşayan ailelerin üçte birlik bir kısmı haricinde köylüler, geçimlerini sağlayabilmek için toprak kiralamak, tarım işçisi olarak çalışmak veya imalathanelerde çalışmak zorunda kalmıştır. Ayrıca nüfus artışı baskısı ile birlikte küçük arazilerin sürekli olarak parçalara ayrılması da halkı yoksulluğa iten nedenler arasında gösterilmiştir. Bu bakımdan kaynakların aynı kalması ancak nüfusun artış göstermesi sorununun yaşandığı bu dönemde ortaya çıkan kira ve fiyat artışları, toprağa erişim imkânı ve iş arayan yoksulların sayısının daha da artmasına neden olmuştur.⁶³⁶ Diğer yandan nüfus artışı özellikle endüstrinin yoğun olduğu yerleşim bölgelerinde belirgin bir emek arzı yükselişine sebep olmuş, kırsal bölgelerde ise endüstriyel ve ticari hayatın yerel iktisadi katmanların belirlediği ihtiyaçlar doğrultusunda sürdürülmesi olgusu aşırı yoksullaşmaya sebep olmuştur.⁶³⁷

Sonuç olarak bu dönemde köylüler oldukça yoksul bir şekilde yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Tarım faaliyeti için gerekli olan zirai aletler, sağlıklı hayvanlar ve gübre temin edememiş ve yalnızca buğday yetiştirebilmişlerdir. Birçok

---

⁶³⁵ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 93,99.

⁶³⁶ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 99-100.

⁶³⁷ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 25.

faydalanılmayan arazi olduğundan Fransa'da suni çayırlar, meralar yetiştirilmeye başlanmıştır. Köylüler yetiştirdikleri mahsulleri de değerlerine uygun fiyata satamamıştır. Zira yolların elverişsizliği ve uygun nakliye vasıtaları olmaması gibi nedenlerle bu ürünleri uzak yerlere taşıyamamışlardır. Paraya köylüler arasında nadiren rastlanmıştır. Bu insanların kendilerine ait tarlaları bile olmamıştır. Yalnızca soylulara ait tarlalarda çalışıp mahsullerin yarısını mal sahibine vermişlerdir. Tarla sahibi olan köylüler ise hem soylulara hem din adamlarına hem de Kral'a ayrı ayrı vergi verdiklerinden kendilerine gelir kalmamıştır.⁶³⁸ Diğer yandan Avrupa genelinde yurttaşların o dönemde, eski zamanlarda kentlere egemen olan geleneksel zanaatlarla da uğraşmış olduğu bilinmektedir. Yani ticaret önemli olmakla birlikte zanaatın ticaret ile bir araya gelmesi suretiyle sanayiye dönüşmesi yolunda da ilerleme kaydedilmiştir.⁶³⁹

Fransa'da halk, Roanne ve Garonne civarındaki ovalar ile Pirene civarında ekmek, elbise ve başını sokacağı mesken bulabilmiştir ancak verimli olmayan ovalarda, çalılık ve bataklık olan orta bölgelerde penceresiz, bacasız kulübelerde, sefil biçimde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bu insanlar karınlarını çavdar, yulaf ekmeği ve kestane ile doyurmuşlardır. Köylüler, yılda yalnızca dört kez ve büyük yortularda et tüketebilmişlerdir. Batıdaki köylülerin ayakkabıya bile erişimi olmamıştır. Buna ilaveten hali vakti yerinde olan köylüler bile öteki yoksullar gibi bir yaşam sürmüş ve yiyeceklerini dahi saklamıştır. Zira vergi memurları köylülerde para bulunduğunu anladıklarında vergi miktarını artırma yoluna gitmiştir.⁶⁴⁰

Fransa bu yüzyılda taşımacılık için büyük kolaylık sağlayan bir kanallar ağıyla baştanbaşa örülmüştür ve mühendislik geliştikçe daha iyi yollar da inşa edilmiştir.⁶⁴¹ Hatta mevsimsel farklılıklardan etkilenmeksizin kullanılacak yolların inşa

---

⁶³⁸ Ali Reşad Bey, Fransa Büyük İhtilali Tarihi, Haz: E. Kılınç, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2018, s. 43.

⁶³⁹ Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 44.

⁶⁴⁰ Ali Reşad Bey, Fransa Büyük İhtilali Tarihi, Haz: E. Kılınç, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2018, s. 43-44.

⁶⁴¹ Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 172.

edilmesinde ve bu yolları ülkenin ırmakları ile birbirine bağlayan kanallar sisteminin geliştirilmesinde Fransa Avrupa’da öncü olmuştur. Ayrıca özel teşebbüsler ve ampirik buluşlar konusunda bu yüzyıl İngiltere’nin başı çektiği ancak Fransa’nın da ona yetişmeye çalıştığı bir yüzyıl olmuştur.⁶⁴²

Fransa’da tesis edilmiş olan derebeylik sistemi hukuki ve iktisadi açılardan sorunlar yaratmış ve bitmek bilmeyen ihtilaflara sebep olmuştur. Hatta bu mesele suç oranının artması gibi çeşitli biçimler almıştır. Derebeylik sistemi toprak elde etme ve bunlardan gelen kazançları mümkün olan en üst seviyeye çıkarma yönündeki kapitalist baskıların en şiddetli hale geldiği yerlerde bilhassa ağırlaşmıştır. Bu dönemde rejimin çöküşüne giden yolda en büyük etkenlerden biri Fransız Devleti’nin başındaki mali sorunlar olmuştur. XIV. Louis’in ölümü akabinde 1715-1723 yıllarında Orléans Dükü Philippe’in naipliği sırasında İskoç maceraperest John Law, parayla satılan makamları tekrar parayla satın alma yönündeki projesi kapsamında 1716 yılında banknot çıkarma hakkına sahip özel bir banka kurarak bu bankanın ticari imtiyaza sahip olması ve dolaylı vergilerin tahsili konusunda sorumluluk verilmesi karşılığında devlet borçlarını üstlenmiştir. Bu girişim Fransa için bir felaketle sonuçlanmıştır ve 1720’ye gelindiğinde insanlar çok ağır kayıplar yaşamışlardır.⁶⁴³

Fransız monarşisinin finansal ihtiyaçlarının tarihi yüzyıllar öncesine dayanmaktadır ve bu meseleye bir çözüm bulmak için kralların emrindeki bakanları gayret göstermiş, ülkenin ekonomik durumu düzeltilmeye çalışılmış ve işe yarayacak bir dizi önlem alınmaya çalışılmıştır. Ancak Philippe d’Orléans dönemine gelindiğinde, nispeten kalkınan ülkenin ekonomik durumu, kamu maliyesinin kronik açığını kapatmakta başarılı olamamıştır. Bilhassa da 1763 yılında Paris Anlaşması ile sonuçlanan Yedi Yıl Savaşı’yla bu açık iyice büyümüştür. Bu duruma yönelik çözüm önerileri arasında uygulamaya konulan ondalık verginin yirmiliğe çevrilmesi de XV. Louis’in dönemine gelindiğinde mali durumun düzeltilmesinde başarılı olamamıştır. Vergi Reformlarının hiçbirisi, üç sınıftan oluşan eşitsiz toplumsal bölünme olgusu

---

⁶⁴² William H. McNeill, Dünya Tarihi, Çev. A. Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 507.

⁶⁴³ Roger Price, Fransa’nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 101-102.

nedeniyle meseleyi çözememiştir. Buna ilaveten ülke ekonomisi, monarşi yönetiminin çeşitli kişilere, kentlere, vilayetlere verdiği veya sattığı imtiyazlarla işin içinden çıkılamaz boyuta gelmiştir.⁶⁴⁴

Fransa'da XVIII. yüzyılda vergiler gerçekten de önemli bir sorun teşkil etmiştir. Zira vergiler, köylülerin sırtına yüklenen bir yük halini almıştır. Bu insanlar hâlihazırda yol yapımında, kışlalarda, nakliye işlerinde çalışmak ve yedek asker olarak hizmet vermek zorundayken bu dönemde getirilen vergiler ayrı bir yük oluşturmuş, bunlara karşı geniş çaplı isyanlar çıkmadıysa da örneğin tuza uygulanan dolaylı vergi gibi vergilere karşı büyük bir öfke meydana gelmiştir.⁶⁴⁵

Fransa'nın gerek Avrupa'da olsun gerekse de Avrupa dışında taraf olduğu savaşlar nedeniyle de masraflarında büyük bir artış meydana gelmiştir. Bu masrafları karşılayabilmek ve hazinede oluşan açığı kapatabilmek amacıyla halktan istenen yeni vergilere ilaveten ülkede özellikle 1733 yılından sonra fiyatlarda önlenemeyen bir artış meydana gelmiştir. 1771-1785 yıllarında söz konusu bu artışlar ortalama olarak yılda yüzde 4 iken 1785-1789 yıllarında yüzde 65'i bulmuştur. Fiyat artışının arkasında yatan nedenler olarak; Amerika Kıtası'ndaki madenlerden elde edilen paranın bolluğu ile Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşu sırasında eski İngiliz kolonilerine yapılan yardımın etkisi gösterilmiştir. Zira Meksika'daki gümüş madenleri ve Brezilya'daki altın ocaklarından sağlanan para Fransa'da yapay bir para artışı doğurmuş bu artış ise tüketimi körüklemiş bu da fiyatların artmasında etki göstermiştir.⁶⁴⁶

Bu yüzyılda Avrupa genelinde ticaret, deniz ve denizaşırı olarak İngiliz ve Fransızların denetimi altında diğer Avrupa milletlerine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Bu iki devletin ticari başarısı bu ülkelerin toplumsal yapıları ve geçmişleri ile ilgilidir. Zira bu iki devlette de sanayi ve ticaret ile uğraşan burjuvazi zümresinin konumları, diğer ülkelere oranla daha büyük gelişme göstermiştir. Ancak

---

⁶⁴⁴ Françoise Dreyfus, Bürokrasinin İcadı, Fransa, Büyük Britanya ve ABD'de Devlete Hizmet Etmek (18-20. Yüzyıl), Çev. I. Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 81-82.

⁶⁴⁵ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 101.

⁶⁴⁶ Mithat Atabay, Aydınlanma Çağı ve Avrupa, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, 2015, s. 59.

İngiltere'nin aksine Fransa'da toplumun değişik kesimlerinin iktisadi hayatın gerektirdiklerinin üstesinden gelme başarısızlığı sebebiyle ülkedeki Burjuvazi, ülkenin yeterli *kolonyal* temeli olması sayesinde Avrupa'ya hammadde tedariki yapabilmesine rağmen bu artık değeri örgütlü biçimde kullanamamıştır.⁶⁴⁷

Diğer yandan 1763 yılına gelindiğinde Fransız devletinin borcu 2200 milyon livre'e ulaşmış ve vergilerin artırılması ile devletin mali durumuna çözüm bulunmaya çalışılması yönündeki tüm çabalar, karşısında imtiyazlı sınıfların muhalefetini bulmuştur. Bundan sadece altı yıl sonra yani 1769'un sonlarına gelindiğinde bütçe açığı bu kez 63 milyon livre'e dayanmış ve sonraki iki yılın gelirleri de peşinen harcanmıştır. XV. Louis çaresizlikten ötürü artık kararlılıkla hareket etmiş, 1771'de şansölyesi Maupeou, Paris Parlamentosu eyaletlere sürmüş, paralı hâkimlerin yerine devlete bağlı maaşlı memurları getirmiştir. Bunun akabinde Abbé Terray vergi Reformunu yürürlüğe sokmuştur. Bu önlemlerle birlikte 1774'e gelindiğinde bütçe nispeten dengelenmiş ve devletin mali durumu düzelmiştir. Ancak bu sırada XV. Louis'nin çiçek hastalığından hayatını kaybetmesiyle yerine geçen halefi söz konusu Reformlardan vazgeçmiştir. Bundan sonra 1781'e dek Kraliyet ile yüksek mahkemeler arasındaki ortaklığın onarılması ve soylularla barış sağlama sürecine gidilmiştir. Böylece artık monarşi siyasal inisiyatifini yitirmiştir.⁶⁴⁸

XV. Louis'nin iktisadi alandaki başarısızlıkları hakikaten de ardı ardına gelmiştir. 1749'da teklif edilen *vingtième* yani *Yirmilik Vergisi*'nin uygulanması talebi karşısında Parlamento ve Ruhban Meclisi'nin imtiyazlarının devam etmesi yolundaki taleplerine boyun eğmiştir. 1759'da ve 1761'de ise Parlamento'ya bir toprak meselesinde araştırmaya onay verme konusunda baskı kurmak için *lits de justice*'e başvurmuştur. 1771 yılında, Maupeou'nun Parlamento'yu kapatmasını desteklemiştir ancak ardından kapsamlı bir Reform programı getirememiştir.⁶⁴⁹

---

⁶⁴⁷ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 25.

⁶⁴⁸ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 102, 104.

⁶⁴⁹ Stephen J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, Çev. E. Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s. 280.

Bu yüzyılda, Fransa'nın ekonomik sistemine yönelik ilk eleştiri bir grup Fransız kuramcısı olan *Fizyokratlardan*⁶⁵⁰ gelmiştir. Bu grubun okullarına *Fizyokrazi*⁶⁵¹ denilmiştir. Bu kişiler bedenin ve doğanın egemenliğine yani üretim ve vergiler sayesinde Krallığın ve Saray'ın hâkimiyetinin tesis edilmesini sağlayan sistemin bütününe mümkün kılan tarım faaliyetine geri dönme arzusunda olmuştur. Fransa'daki tarımcıların ardılları olan bu grup soylulara; sermayelerini tarıma yatırmaları yönünde ve devletin ekonomik imtiyazlar ile gümrük bedellerini kaldırmasına, yani üretimin ve ticaretin tümüyle serbest bırakılmasına yönelik ekonomik bir sistem yaratmak amacıyla toprakların yeniden işlenmesi çağrısında bulunmuştur. Ancak bu grubun bir mezhep oldukları yönünde edindiği kötü şöhret ve soylular ile ruhban sınıfının sahip olduğu vergi muafiyetinin⁶⁵² kaldırılması talepleri sebebiyle eski monarşinin siyasi ve ekonomik sistemi için tehlike oluşturdukları düşünülmüş ve yayınları Fransa'da yasaklanmıştır.⁶⁵³ Bu bağlamda Rousseau'nun da *Fizyokrazi* ile ilişkilendirilebilecek iktisat ile alakalı bazı saptamaları olmuştur. "*Toplum Sözleşmesi*"⁶⁵⁴ eserinde kamunun gereksinmelerinin bireylerin fazlalıklarından artanlarla karşılandığını, dolayısıyla da sivil devletin varlığının vatandaşların çalışmalarının onlara ihtiyaçlarından daha fazlasını getirmesi ile olanaklı hale getirildiğinden bahsetmiştir. Bu minvalde Rousseau, üretilen ürünlerle var olma arasındaki ilişkiyi şu sözlerle açıklamıştır:

---

⁶⁵⁰ Aydınlanma döneminin iktisadi düşüncesine damgasını vuran ve ilerleme düşüncesi ile doğaseverlik gibi özellikleriyle bilinen fizyokratlar, arz ve taleple herkes için belirgin bir refah seviyesinin tesis edilebileceğini inancını taşımıştır. Daha fazla bilgi için bk. Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 28.*

⁶⁵¹ Yunanca *fusis* ve *kratein*'den, yani doğal olanın gücünden türetilmiş bir sözcüktür. Doğal bir ekonomik düzenin var olduğu ve otoriteler tarafından bu düzenin ihlal edilemeyeceği inancına atıfta bulunur. Bk. Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 27.*

⁶⁵² Eski Rejimde toplumun ilk iki sınıfı olan soylular ile ruhban, hukuksal imtiyazların sahibi olduklarından, dolaysız vergilerden, Krallık haraçlarından ve bazı dolaylı vergilerden muaf olmuşlardır. Sonradan edinilmiş soyluluk unvanına görevlerini satın alarak sahip olan görevliler ise Krallık haracı ve diğer vergilerden muaf kalmışlardır. Bk. Françoise Dreyfus, *Bürokrasinin İcadı, Fransa, Büyük Britanya ve ABD'de Devlete Hizmet Etmek (18-20. Yüzyıl), Çev. I. Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 82-83.*

⁶⁵³ Ulrich Im Hof, *Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 164.*

⁶⁵⁴ *Du Contrat Social.*

...Ama bu fazlalık dünyanın bütün memleketlerinde bir değildir. Birçoklarında önemli, kimisinde orta derecededir. Bazılarında sıfır, hatta bazılarında da sıfırın altındadır. Ürününün tüketime olan durumu, iklimin verimliliğine, toprağın gerektirdiği emek biçimine, ürünlerin çeşidine, halkın gücüne ve gerekli yiyecek içeceği azlığına çokluğuna, son olarak da asıl durumu meydana getiren, birbirine benzer başka durumlara bağlıdır...⁶⁵⁵

Aralarında Quesnay, Dupont, De Nemours, Mercier de la Rivière, Turgot ve Gournay gibi fizyokratların bulunduğu bu grup, 1756-1776 yıllarında Fransa'nın koşullarına uygun bir ekonomi kuramı geliştirmek istemişlerdir. Bu kuram, burjuva toplumunun feodal yapıdan koparak kendini gerçekleştirdiği döneme uygun görüşleri yansıtmıştır. Quesnay'in 1758 tarihli "*Tableau Économique*" eseri fizyokratların önderi olmasını sağlamıştır. Fizyokratlar aslında burjuva dünyasının çerçevesi içerisinde kalarak bir sermaye çözümlemesi yapmış buna göre ise kapitalist üretimi çözümlerken sermayenin ürettiği koşulların yanı sıra sermayenin üretildiği koşulları da üretimin değişmez, kalıcı ve doğal yasaları olarak ele almıştır. Fizyokratlar, üretimin ve ticaretin devlet müdahalesinden kurtarılmasını talep etmiş, işgücünün, ürünlerin ve sermayenin harekete geçirilmesi taraftarı olmuştur.⁶⁵⁶

1770'lerde kurumların düzenleyici güçlerinin azaltılması, tahıl ticaretine serbestlik getirilmesi, ekonomik faaliyetlerin daha geniş anlamda desteklenmesi, hükümetin vergi gelirlerini artıracak bir çerçeve oluşturması gibi faaliyetler, bürokratlar ve parlamentoların ciddi muhalefetiyle karşılaşmıştır. Düzgün olmayan pazar koşulları, anılan önlem ve çözüm önerilerine yönelik kuşku, yaşanan kötü hasat tecrübesi ve artan fiyatlar sebebiyle "*Un Savaşı*" protestosu meydana gelmiştir. Bunun akabinde piyasa düzenlemesi yeniden tesis edilmiştir.⁶⁵⁷

---

⁶⁵⁵ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 74.

⁶⁵⁶ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 29.

⁶⁵⁷ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 107.

Fransa’da bu yüzyılda sosyal yardım ve ekonomiyi teşvik toplulukları da mevcut olmuştur. Bunlar ekonomik topluluklar veya hayırsever topluluklar olarak nitelendirilmiştir. Fransa taşrasında *Kraliyet Tarım Cemiyetleri*⁶⁵⁸ gibi oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu cemiyetler, buldukları yere göre daha ziyade kentsel altyapının ya da tarımsal durumun reforma tabi tutulmasını hedeflemiştir. 1757 yılında Rennes’de, “Breton Tarım, Ticaret ve Zanaat Topluluğu” kurulmuştur. Bu oluşum; eski ve yeni taşra soylularının, tüm yüksek Breton tabakasının, yargıçlar heyetinin etrafındaki soylu çevrelerin, parlamentoların, soylu ve burjuva asıllı tüccarların ortak bir girişiminin eseri olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁵⁹

2.3. Aydınlanma Döneminde Fransa’nın Toplumsal Yapısı Ve Fransız Kültürü

Aydınlanma Döneminin genel olarak toplumsal tarihi aslında XVII. yüzyılın sonundan XVIII. yüzyılın sonuna kadar olan dönemin toplumsal tarihini temsil eder.⁶⁶⁰ XVIII. yüzyılda Fransa’da toplum yapısının dinamiklerinin, rejimin çöküşü ile yakın ilgisinin olduğu yönünde tezler mevcuttur. Hatta toplumun bünyesinde mevcut olan birtakım gerilimin göz ardı edilmesi suretiyle siyasal sistemin çöküşünün açıklanmaya çalışılmayacağı ifade edilmektedir.⁶⁶¹ Bu bağlamda öncelikle Fransa’daki toplum yapısından, varlığını koruyan çeşitli zümrelerden, nüfus yapısına ilişkin gelişmelerden, Fransa’nın Avrupa ülkeleri nezdinde ilham veren statüsünden ve Fransız dilinin popülerliğinden bahsetmek anlamlı olacaktır.

Öncelikle Fransız toplumsal yapısının Aydınlanma ile ilişkisindeki önemi açısından dikkate alınması amacıyla ifade etmek gerekir ki farklı ülkelerdeki aydınlanmaların farklı toplum projeleri olmuştur ve bu projeler de söz konusu ülkelerdeki toplumun yapısı ile yakından ilişkili olmuştur. Örneğin Fransız Aydınlanması’nda toplum projesi despotik bir toplum ve devlete dayanırken

⁶⁵⁸ Sociétés royales d’agriculture.

⁶⁵⁹ Ulrich Im Hof, Avrupa’da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 103, 112.

⁶⁶⁰ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 23.

⁶⁶¹ Roger Price, Fransa’nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 94.

İngiltere’de parlamenter bir mutlakiyetçiliğe Almanya’da ise otoriteren bir toplumsal düzene dayanmıştır.⁶⁶² Bu bağlamda Fransa’da XVIII. yüzyılda toplum yapısı zümrelerden oluşmuş ve bu yapı içerisindeki yasal hiyerarşi hiç değişmeksizin varlığını sürdürmüştür. Toplumdaki statü, hukuk tarafından sistemli bir yapıya büründürülen onur düşüncesi üzerine temellenmiştir. Bireylerin zenginliği ise bu ayrımları pekiştirmenin yanı sıra onları aşmaktadır. Toplumda paraya endekslenme psikolojisinin giderek artması sebebiyle statünün de alınıp satılabilen bir kavram haline gelmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.⁶⁶³

Fransız toplumunda soyluların da içinde bulunduğu ve muteberler olarak adlandırılacak grubun oluşumundan bahsederken refahın, toplumdaki seçkinlerin çoğalmasına ön ayak olduğundan bahsetmek gerekir. Bu seçkinler içerisinde soylular ve soylu olmayan zenginler mevcuttur. Burjuvazi ise toprak sahipleri, meslek sahipleri, finansörler ve tüccarlardan oluşan bir sınıftır. Ancak bu dönem sıradan zenginlerin dâhil olduğu kesimin kişisel başarılarının nihai göstergesi olarak bir soylu statüsü elde etme yolunda ilerledikleri bir dönemdir. Diğer toplumsal gruplarla kıyaslandığında soyluluk, kişilere tanıdığı imtiyazlar ve soyluluğa özgü değerleri ile bir birlik ve ahlaki üstünlük hissiyatı aşlamıştır. Soylular geleneksel olarak askerlik ve bürokratik gibi mesleklerde kendilerini göstermişlerdir. Hatta askerlik bir soylu için en şerefli vazife addedilmiştir. Soylular, Fransa’da, eski dönemlerdeki gibi bu yüzyılda da Kilise ve devletteki tüm önemli makamları ellerinde tutmuşlardır. Fransa’da pek çok soylu hem tarım hem de sanayi alanındaki yenileşmenin ön saflarında yer almıştır. Bu kesimin içerisinde zenginleşen, yoksullaşan soylular bulunduğu gibi Saray soyluları ve taşra seçkinleri, eskiler ve yeniler, politik olarak tabi olanlar ve geniş sülaleler gibi kategoriler de bulunmaktadır.⁶⁶⁴ Fransa’da soyluluk veya asillik, babadan oğula aktarılmış ancak büyük ve zengin toprak sahipleri de zaman içinde soylu sınıfına katılabilmıştır.⁶⁶⁵

---

⁶⁶² Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 96.

⁶⁶³ Roger Price, Fransa’nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 93-94.

⁶⁶⁴ Roger Price, Fransa’nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 94-96.

⁶⁶⁵ Mithat Atabay, Aydınlanma Çağı ve Avrupa, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, 2015, s. 58.

Fransa’da burjuvazi bir toplumsal statü özlemi içerisinde olmuştur. Bu da Fransa’da burjuvazinin *jakoben* karakterini oluşturmuştur.⁶⁶⁶ Soyluluk mertebesi yükselme arzusu içindeki orta sınıfa mensup kesim için erişilmesi gereken bir amaç ve model olsa dahi bu durum, soyluların kibrine karşı bir öfke besleme potansiyelini de barındırmıştır. Bu mertebeye erişmek için kullanılan yol, genellikle soylulara ait makamları satın almak olmuştur. Diğer yandan burjuvazinin gittikçe artan bu öfkesine bakarak 1789’dan önce sınıf bilincine sahip olduğunu söylemek doğru olmasa da iyi eğitilmiş ve bilinçli toprak sahiplerinin, tüccarların veya meslek sahipleriyle *rentier*’lerin eşitlikçi fikirlerin etkisiyle soyluların sahip olduğu imtiyazlara gittikçe daha fazla öfke duymaya başladığı ifade edilebilir.⁶⁶⁷

Fransa’da özellikle XIV. Louis iktidarı döneminde, burjuva sınıftan gelen hukukçular yönetim üzerinde etkili olmaya başlamışlardır. Zira onlar, hukukçu olmak için gerekli olan üniversite eğitimini tamamlamak ve Roma Hukuku’nu anlayabilmek için gerekli olan Latinceyi bilmek gibi özelliklere sahip bireylerdir. Hukukçulara soyluluk unvanının verilmesi zorunluluğu bu kişilerin prenslerin yanında yüksek mevkide görev yapacaklarından ötürü soylu olmamalarının düşünülemez olmasındır. Dolayısıyla eski zamanlardan kalma geleneksel kılıç soylularının, yani *noblesse dépée* yanında yüksek memuriyet mevkisinde görev yapanlardan yeni bir soylu sınıfı türemiş, bunlara cüppe soyluları yani *noblesse de robe* adı verilmiştir.⁶⁶⁸ Bu tacirler ve zengin avam ordusu, zenginliklerini kullanarak soyluluk unvanları satın almış, geleneksel makam sahiplerinin önüne geçmek suretiyle aristokrasinin saflarını sulandırmıştır.⁶⁶⁹

Bir terim olarak “*Burjuva*”, mülk sahipleri ya da *rentier*’ler için kullanılmıştır. Bir burjuvanın hayatı aslen yatırım gelirleriyle geçirmek ve aristokratlarca utanç verici

---

⁶⁶⁶ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 27.

⁶⁶⁷ Roger Price, Fransa’nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 98.

⁶⁶⁸ Ulrich Im Hof, Avrupa’da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 25.

⁶⁶⁹ Quentin Skinner, Modern Siyasal Düşüncenin Temelleri- İkinci Cilt: Reform, Çev. E. Buğdaylılar, B. Yıldırım, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2016, s. 398.

addedilen başkalarına hizmet etmek fonksiyonunu içeren meslekler ifa etmek, örneğin; dükkân sahibi olmak ya da el emeğiyle geçinmek gibi meslekler ifa etmek üzerine kuruludur. Bu gruba dâhil olup da en zenginler olarak tabir edilebilecek kişilerin sayısı kaçınılmaz olarak az olduğundan bu kimseler genellikle birbirlerine yakın yerlerde ikamet etmiş, yeni inşa edilen ve son moda mobilyalarla donatılan konaklarda yaşamlarını sürdürmüşler, toplantılarda bir araya gelerek ve birbirleriyle evlilik ilişkisi kurmak suretiyle uyumlu bir grup oluşturmuşlardır. Bu kişilerin altında statü olarak onlardan daha az başarılı olan ticaret erbapları, tacirler, imalatçılar, perakendeciler, meslek sahipleri, dükkân sahipleri ve serbest çalışan zanaatkârlardan oluşan alt orta sınıf mensupları yer almıştır.⁶⁷⁰ Bu dönemde ilerleyen sanayileşmeye paralel olarak Fransa'da el ve imalat işçilerinin oluşturduğu yeni bir toplumsal tabaka da belirmiştir.⁶⁷¹ Burjuvazinin sınıf bilincinin uyanmasını ise Aydınlanma Hareketi sağlamıştır. Zira aristokrasinin ve Kilise'nin izlerini taşıyan geleneksel değerler sistemini bozan unsur öncelikle Burjuvazi olmuş ve Burjuvazi bunu Aydınlanma'nın temel ilkelerinden olan aklın gücü ve silahıyla başarmıştır.⁶⁷²

Bu bağlamda Fransa'da toplum üzerinde Aydınlanma Hareketi'nin etkisini; taşra akademilerinde, salonlarda, Mason localarında,⁶⁷³ okuma odalarında ve kafelerde toplanan soylu veya soylu olmasın tüm eğitilmiş kesim üzerinde özellikle de genç nesiller üzerinde görmek mümkün olmuştur. Eğitimin Aydınlanma ile olan ilişkisinden bahsederken okuryazarlığın yaygınlaşması ile meslek sahibi burjuvaların ortaya çıkmasının bu süreçteki etkisini de yadsımamak gerekir.⁶⁷⁴

---

⁶⁷⁰ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 97.

⁶⁷¹ Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 64.

⁶⁷² Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası- IV. Cilt, 18. Yüzyıl: Aydınlanma ve Devrim, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 7.

⁶⁷³ Bu yüzyılda locaların örgütlenmesi ve talep görmesinin arkasındaki neden, locanın dışarı kapalı, üyeleri için güvenli bir mekân sunması ve bir tür seçkinlik duygusu aşılmasıdır. Bu tür localar, ahlaki değerlerin hiçe sayılmaması koşuluyla, yeni düşüncelere ve bunların savunulmasına açıktırlar. Bilhassa da devlete muhalif politikaların belirlenmesi ile savunulmasında Masonik localar oldukça işlevsel olmuşlardır. Dolayısıyla bu locaların kusursuz burjuva toplumuna ulaşmak hedefi güttüklerini ifade etmek gerekir. Kısacası monarşik devlet düzeninin sınırlandırılmasında locaların olumlu katkılarından bahsedilebilir. Bk. Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 32.

⁶⁷⁴ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 106.

Öte yandan ülkedeki nüfus yapısına değinecek olursak, XV. Louis döneminde Versailles kentinin nüfusunun gittikçe arttığından bahsetmek gerekir. 1722 yılında 17 bin nüfuslu olan bu kent, 1744 yılına gelindiğinde 50 bine yükselmiştir. Zira maaşlar, memuriyetler gibi ödemeler Saray'da dağıtılmış ve artan sefahat etraftan çok sayıda insanı buraya çekmiştir. Diğer yandan halk, Saray'daki ahlaksızlıklar, entrikalar, sefahat ve çılgın israfın sebebini bir türlü anlayamamıştır. Zira devletin hazinesi sıkışıktır ve halk sefalet çekmektedir. Hatta halk, derebeylik zamanında yaşadığından daha büyük bir sefalet içindedir. İşte bu gelişmeler, 16 Mayıs 1750 tarihinde çıkan karışıklığın büyük bir devrime dönüşmesine az bir zaman kala vuku bulmuştur.⁶⁷⁵

Fransa'da meydana gelen hızlı nüfus artışı hem iktisadi hem de sosyal ve siyasal bazı sorunlara yol açmıştır. Fransa'da XVII. yüzyılda 19 milyon olarak tahmin edilen nüfus, Fransız devrimi öncesinde 25 milyona ulaşmıştır.⁶⁷⁶ Fransa'da kentlerde yaşayan halkın yapısı daha az kozmopolittir. İnsanlar kendi aralarında evlenip yaşamlarını sürdürmüştür. Yani bu düzende başka bir kente gitmek suretiyle orada bir evlilik birliği kurmak mümkün olmamıştır.⁶⁷⁷

Fransa'da *Eski Rejim* döneminde toplum hayatında haklar ve görevler açısından eşitsizlik hâkim olmuştur. Fransız toplumu; vergiden muaf olan soylular, rahipler ile *tiers état* olarak tabir edilen halk yani üçüncü toplumsal tabaka biçiminde sınıflara ayrılmıştır. Yüksek mertebelerdeki devlet memuriyeti görevlerine ve askeri komutanlıklara yalnızca soylular sınıfından olan kişiler gelebilmiştir. Toplumun birlikten yoksun olması, toplumdaki bu sınıf farklılıklarından kaynaklanmıştır. Rahipler ülkede var olan en eski gruptur ve meşruiyetleri Kilise hukukuyla tanrısal haklar kavramları üzerine inşa edilmiştir. Bu kesim, gücünü dinden alan bir grup oluşturmuştur. Bu rahipler haricinde seküler kesimden olan soylular, derebeylik ve şövalyelik döneminde ortaya çıkarak yönetimi elinde tutmuş, Krallığın güç

---

⁶⁷⁵ Ali Reşad Bey, *Fransa Büyük İhtilali Tarihi*, Haz: E. Kılınç, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2018, s. 33, 41.

⁶⁷⁶ Mithat Atabay, *Aydınlanma Çağı ve Avrupa*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, 2015, s. 59.

⁶⁷⁷ Ulrich Im Hof, *Avrupa'da Aydınlanma*, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 84.

kazanmasıyla onu desteklemiş ve bu nedenle de ayrıcalıklı bir sınıf haline gelmiştir. Geriye kalan ve en kalabalık kesimi oluşturan grup ise halktır. Vergilerin çoğunu ödeyen ve asker olarak orduda görev yapan bu zümrenin hakları ilk kez 1484 yılında *États-Généraux*'ya temsilci seçme hakkıyla gündeme gelmiştir ancak daha önce de belirttiğimiz gibi bu Meclis 1614'ten sonra bir daha toplanmamıştır.⁶⁷⁸

XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında Avrupa'da Fransız kültürüne duyulan saygı tarihteki en yüksek mertebesine erişmiştir. Bunda elbette ki genel olarak Fransa Kralı XIV. Louis'nin yönetimine yönelik hayranlık ile Fransız edebiyatına, görgü kurallarına ve zevklerine duyulan hayranlığın büyük bir yeri olmuştur. Bu dönemde klasik akım hem göze hitap eden sanatlara hem de edebiyata egemen olmuştur. Avrupa müziği tarihinin en büyük dönemlerinden birini yaşamıştır.⁶⁷⁹ Diğer yandan Fransa, sanat ve felsefe alanında yüzyıla damgasını vuracak derecede üstünlük içerisinde olduğundan *Sanayi Devrimi*'ni başlatacak iktisadi alandaki dizginler İngiltere'nin elinde kalmıştır.⁶⁸⁰

Avrupa XVIII. yüzyılda yaygın olarak Fransız zarafetini, göreneklerini ve dilini taklit etmeye başlamıştır. Dini inançlara yönelik en saygısızca tutumlar artık Fransız usulüne göre ve Fransa örnek alınmak suretiyle benimsenmiştir. Ayrıca Versailles yalnızca yapı veya bahçe düzenlemesi bakımından değil her açıdan taklit edilmiştir. Tanrı'nın ve Kral'ın bütün dilleri konuşabildiği söylenmişse de Fransızca soyluların kullandığı ve saraylarda kullanılan hâkim dil haline gelmiştir. Yerel diller yalnızca soyluların hizmetkârlarıyla konuşmak için başvurduğu dil olmuştur. Fransızca çok konuşulan bir dil olan İtalyanca'nın yerini almış, bilim dili olarak da Latincenin yerine geçmeye başlamıştır.⁶⁸¹ Paris hem yazılı hem sözlü anlatımda uluslararası edebiyat cumhuriyetinin merkezi olmuştur. Hatta Voltaire bu doğrultuda

---

⁶⁷⁸ Mithat Atabay, *Aydınlanma Çağı ve Avrupa*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, 2015, s. 57-58.

⁶⁷⁹ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev. A. Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 533.

⁶⁸⁰ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası- IV. Cilt, 18. Yüzyıl: Aydınlanma ve Devrim*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 7.

⁶⁸¹ Ulrich Im Hof, *Avrupa'da Aydınlanma*, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 3-5, 15, 83-84.

Fransızca'nın düşünceleri açık biçimde ifade etmek konusunda İngilizce'den daha elverişli olduğunu ve bu sebeple de neredeyse bir evrensel dile dönüşmüş olduğunu ifade etmiştir. Hatta yalnızca bu dilde mektuplaşmış ve bu dil, aynı zamanda burjuva aydınlar ile tüccarlar için öğrenilmesi gereken bir yabancı dil haline gelmiştir. Fransa'nın kültür merkezi oluşu yalnızca Fransız dilinin hâkimiyetiyle değil Saray düzenlemelerinin de taklit edilmesiyle somutlaşmıştır. Ayrıca Fransız tiyatrosu herkes tarafından sevilen bir sanat dalı olmuştur. Dilin korunması amacıyla 1635 yılında Fransız Akademisi⁶⁸², doğa bilimleri konusunda 1666'da *Bilimler Akademisi*⁶⁸³, tarih bilimleri konusunda 1663'te kurulan Yazıtlar ve Edebiyat Akademisi⁶⁸⁴ gibi akademiler özel girişimlerle kurulmuştur. Daha sonra devlet bu oluşumları devralarak finanse etmiştir.⁶⁸⁵ Yüzyılın sonuna dek karşısında rakip bulamayan Fransız dili, Fransız monarşi modelinin hâkimiyet kurmasına da katkıda bulunmuştur ve bu model özellikle XIV. Louis sayesinde aydınlanmış despotizmin ilham kaynakları arasında yer almıştır.⁶⁸⁶

Öte yandan bu yüzyılda aile yapısına değindiğimizde tıpkı Rousseau'nun da betimlediği gibi ataerkil bir yapı arz ettiği görülmektedir.⁶⁸⁷ Ancak toplumda aile içerisinde kadınların temel bir rol oynadığı söylenebilir. Cinsiyetçi çifte standarda ve kadınların toplumsal açıdan erkeklerle olan ilişkileri üzerinden tanımlanmalarına rağmen özel alan ve kamusal alan arasındaki resmi ayrım kadının hane üzerindeki hâkimiyetinin artmasıyla giderek zayıflamıştır.⁶⁸⁸ Mesela kadının Cenevre

---

⁶⁸² Académie Française.

⁶⁸³ Académie des Sciences

⁶⁸⁴ Académie des Inscriptions et des belles lettres

⁶⁸⁵ Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 78, 84, 90.

⁶⁸⁶ Pierre Chaunu, Aydınlanma Çağı, Avrupa Uygarlığı, Çev. M. A. Kılıçbay, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2000, s. 161.

⁶⁸⁷ Rousseau ailenin yapısı üzerinden siyasi toplumları açıklamaya çalışmış; ailenin yapısının siyasi toplumların ilk modeli olduğunu ifade etmiştir. Rousseau'nun dikkati çektiği husus, babanın yönetici çocukların da onun yönettiği halkı temsil ediyor oluşudur. Söz konusu benzetmede, ailede her bireyin özgür ve eşit olarak doğduğunu ve söz konusu özgürlüklerinden ancak kendi menfaatleri doğrultusunda ödün verebileceklerini ileri sürmüştür. Bk. Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 4-5.

⁶⁸⁸ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 96.

toplumundaki yeri konusunda Rousseau, “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı”⁶⁸⁹ eserinde görüşünü şöyle dile getirmiştir:

...Sevimli ve erdemli hanım yurttaşlar, sizin cinsinizin kaderi, her zaman bizim cinsimizi yönetmek olacaktır. Sizin, etkisi sadece evlilik birliğinde görülen iffetli gücünüz, iyi ki kendisini ancak devletin şanı ve kamunun mutluluğu yolunda duyurur. Kadınlar Sparta’da bu yolla hükmederlerdi; Cenevre’de de hükmetmeyi siz bu yolla hak ediyorsunuz. (...) Sevimli, masum egemenliğinizle, usulca sokulan zekanızla, devlet içinde kanunların sevilmesini, yurttaşlar arasında duygu birliğini devamlı olarak sürdürmek ; ayrı ayrı aileleri mutlu evliliklerle birleştirmek vereceğiniz derslerle, tutumunuzdaki alçakgönüllü zarafetle, gençlerimizin başka diyarlardan getirdikleri sapıklıkları düzeltmek sizin elinizdedir (...) Öyleyse siz, şimdiye kadar olduğunuz gibi hep törelerin iffetli bekçisi, tatlı barış bağları olmaya, kalbin ve doğanın haklarını görev ve erdem yararına değerlendirmeye devam edin...⁶⁹⁰

Bu bağlamda XVII. yüzyılın sonlarında soylu ve burjuva kadınlar, belirli konularda tartışmak ve konuşmak amacıyla özel kişileri, arkadaşlarını ve tanıdıklarını belirli zamanlarda evlerinde yani salonlarında kabul etmeye başlamışlardır. XIV. Louis’nin döneminde Madame de Sévigné’nin evinde kültürlü aristokratlar toplanmış, Ninon de Lenclos’un evinde Epikuros ve Montaigne hakkında sohbetler yapılmış, Madame de Sablé’nin salonunda ise La Rochefoucauld gibi isimler ve eleştirmenler toplanmıştır. Kral’ın ölümünden sonra salonlardaki iletişim daha daha, konular da daha felsefî bir boyuta taşınmıştır. Hem siyaset hem ekonomi hem de sosyal yaşama dair konular ele alınmıştır. Yüzyılın ortalarına doğru salonların sayısı oldukça artmıştır. Örneğin; Madame de Tencin’in evinde Fontenelle, Montesquieu, Mably,

---

⁶⁸⁹ Discours Sur l’Origine et Les Fondements de l’Inégalité Parmi Les Hommes.

⁶⁹⁰ Jean-Jacques Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Çev. R. N. İleri, Say Yayınları, Ankara, 2016, s. 77.

Helvétius⁶⁹¹ gibi isimler buluşmuştur. D'Alembert, Marmontel, Condillac,⁶⁹² Condorcet, Turgot ve diğer Ansiklopedistler,⁶⁹³ 1764'ten itibaren Mademoiselle de Lespinasse'ın evinde buluşmuştur. Salonlar yalnızca Paris ile sınırlı kalmamış, taşrada ve Fransa'nın dışında da salonlar faaliyet göstermiştir. Rousseau da Isabelle Guyenet-D'Ivernois'nın çevresinde kabul görmüştür.⁶⁹⁴

Bu yüzyılda halkın eğitimi meselesi, karşımıza Fransa'nın toplumsal bölünmüşlüğü, iki yüzünü çıkarmaktadır: okuyabilenler ile okuma bilmeyenler Fransa'sını dolayısıyla zenginler ile yoksullar Fransa'sını. Bu iki Fransa, hemen hemen birbirini hiç tanımamakla birlikte birbirine nüfuz da etmemiştir. Aralarında büyük bir uçurum mevcut olmuştur. Hatta Mably gibi düşünürler halktan bahsederken demokrasinin amme menfaati için canını fedaya hazır vatandaşlar temin ettiğini, ruha kahramanlıklar yaptıran kuvvetler bahsettiğini ancak bu milletten sağlam bir ahlak sahibi olmasının istenmemesi gerektiğini, her zaman hafif meşrep ve düşüncesiz olacağını, bunun içindir ki böyle bir milletin ya kurnaz bir müstebitin oyuncağı olmaya ya da aristokrasiyi tesis edecek bir senatonun kudreti altında daima ezilmeye mahkûm olacağını ifade etmiştir. Devrim öncesi Fransa'sında okullar ve öğretmenler bulunmasına rağmen eğitimden sorumlu olan ruhban sınıfı eğitime erişim konusunda eşitlikçi bir yaklaşım sergilememiştir. Halk, bilhassa da köylü kesim oldukça cahil

---

⁶⁹¹ Claude Adrien Helvétius, bütün ruhsal olayların duyular ve duyumsal algıyla açıklanabileceği ve felsefenin bilime bağlanması gerektiği düşüncesini savunan, kamu yararının bütün ahlaki değerlerin başı olduğunu, aileyle devlet arasında bu sebeple çıkan ihtilafın, çocukların devlet tarafından yetiştirilmesi ile çözülebileceğini ileri süren düşünür. Bk. Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 54.

⁶⁹² Etienne Bonnet de Condillac bütün bilgilerin duyumlardan türetilebileceği argümanını o kadar istikrarlı biçimde kurmuştur ki bu argüman Fransa'nın bir bakıma resmî ideolojisi haline gelmiştir. Bk. Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 52.

⁶⁹³ XVIII. yüzyılın ortasında Fransa'da yeni fikirlerin gelişimi ve yaygınlaştırılması oldukça etkili bir eser ortaya çıkarmıştır. Bu güçlü eserin meydana getirilmesi girişiminden kaynaklanan ve oluşum döneminde ortaya çıkan güç o denli kuvvetlidir ki birbirine muhalif çizgilere sahip Voltaire, Rousseau, Turgot gibi kişiler bir süreliğine birleşebilmiştir. Hatta bu birbirine muhalif olma durumu eserin yönetici ve yayıncıları olan Diderot ve d'Alembert için de geçerlidir. Diderot ve d'Alembert'in ortak girişimi olan bu eser, olağanüstü boyutta bir eser olup dönemine çok büyük bir etki yapmıştır. Kamudaki egemen görüşlere ve ruha yön vermiş, devrim doğrultusunda tesir etmiştir. Bk. Oscar Ewald, Fransız Aydınlanma Felsefesi, Çev. G. Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s. 19, 72.

⁶⁹⁴ Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 95-96.

kalmıştır. Hatta insanların zabıt bölgelerindeki listelerde ve mazbatalarda oylarını haç resmi yaparak kullandığı yönünde kayıtlar mevcuttur. Dolayısıyla ülkenin büyük bölümünde temel eğitimin verilmediği ve cehaletin bugüne oranla çok daha fazla olduğu bilinmektedir.

Hatta La Fayette, bu konuda, “*Halkın Amerika’da olduğu gibi hürriyet için ölmek arzusunda olmadığını, sefaletten ve cehaletten dolayı öfke içinde ve uyuşmuş olduğunu*” ifade etmiştir.⁶⁹⁵

2.4. Fransa’da Protestanlık ve Dinin Monarşi ile İlişkisi

Aydınlanma Çağı aslında dini bir çağdır. Ancak eleştirel akıl temelinde hayatın birçok alanında bir sekülerizasyon süreci başlamıştır. Bu süreç, içerisinde eğitilmiş Hristiyanlar olarak adlandırılabilir toplum kesiminin de bulunduğu grubun davranış ve tutumlarına, düşünce biçimlerine yansımıştır. Fransa’da kurumsal din olan Roma Katolik Kilisesi’nin temsil ettiği inanç, Aydınlanma’nın önünde en büyük engeli teşkil etmiştir. Zira bireylerin ve toplumun özgürlüğünün, bilimin, ilerleme düşüncesinin ve eşitlik gibi kavramların önünde engel teşkil etmiştir. Dolayısıyla Aydınlanma’nın din ile olan ihtilafı sonucunda yeni bir inanç ve belki de yeni bir din anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Fransız Aydınlanması’nın dine bakış açısında, Voltaire ve onun benimsediği *deizmin*⁶⁹⁶ bulunduğunu ifade etmek gerekir.⁶⁹⁷

Fransa’da XVIII. yüzyılın maddecileri, Aydınlanma Hareketi içerisinde altmışlı yıllardan başlayarak felsefi bir topluluk oluşturmuştur. Bu yıllarda dine ve mutlakiyetçiliğe karşı düzenli bir muhalif hareket meydana gelmiştir. İşte bu hareket ile birlikte büyük kısmı İngilizce olan ve *Tanrı Tanınamazlık*⁶⁹⁸ ile deist düşünceleri

⁶⁹⁵ Alphonse Aulard, Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi, Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi- 1789-1804, Cilt: 1, Çev. N. Poroy, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 40-44.

⁶⁹⁶ Bir inanç olarak deizm, Tanrı’nın yaratılıştaki bir kez başta müdahale etmiş olduğu ancak daha sonra evreni ve doğayı kendi haline bıraktığı görüşünü savunur. Bk. Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 250.

⁶⁹⁷ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 50.

⁶⁹⁸ Yalnızca dini ortodoksi ile dogmalara karşı değil dinin kendisine de muhalif duruş sergileyen Fransız Aydınlanmacılar, yarattıkları bu tanrıtanımayan dünyada sonu olmayan bir

ortaya koyan birçok yazı yayımlanmıştır.⁶⁹⁹ Ancak Aydınlanma'nın din ile olan ilişkisini III. Bölümde irdelemeye geçmeden önce Fransa'da din konusunun tarihçesine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Fransa'da ruhban sınıfı her zaman siyasetin içerisinde, parlamentolarda yer almış ve bu bağlamda mezhepleşme ise XVIII. yüzyılda Avrupa'da yaygın bir mesele haline gelmiştir. Bir tarafta papacılar diğer tarafta sapkınlar, ezeli düşman olarak yine birbirlerini hor görmeye devam etmiştir. 1685'e kadar bir arada yaşadıkları Fransa gibi eşitlikçi ülkelerde, devlet tarafından kendilerine tahammül gösterilse dahi, genellikle ülkenin güney kesimlerinde yaşamlarını sürdürmüş olan Protestanların ibadet farklılıklarından kaynaklı birçok anlaşmazlık baş göstermiştir. Ülkedeki bu anlaşmazlıklar akabinde XIV. Louis 1685 yılında Fransız Protestanlığı hususunda *Nantes Koruma Fermanı*'nı feshetmiştir. XII. yüzyılda kurulmuş olan Petrus Waldus'un Kalvenci tarikatı mensupları olan *Valdocular*, Savoia dukeleri tarafından sınır dışı edilmiş, mülteciler Protestan komşu ülkelere özellikle de Alman prensliklerine sığınmıştır. Söz konusu yüzyılda Protestan kiliseleri Aydınlanmacı fikirleri kabul etmeye meyilli olmuştur. İncil okuması sayesinde akılcı bir eğitim ortaya çıkmıştır. Mezheplerin fazla olması ise sanılanın aksine kurtuluşa giden yolların çokluğu olarak görülmüştür.⁷⁰⁰

Gelgelelim bu yüzyılda hoşgörü tamamen yoktur denilemez. Örneğin; Protestanlık Fransa'da XVIII. yüzyılın tamamı boyunca yasaklanmış değildir. Orduya yeterli sayıda asker temin edilmesi için Protestanlık resmi olarak kabul edilmiştir. Kanunda yasaklı olmalarına rağmen *Huguenotlar* da uzmanlıklarının gerektiği durumlarda kamusal kurumlardan tamamen uzaklaştırılmamışlardır. Gayri resmî anlamda varlıklarına müsamaha gösterildiğini işaret eden bir diğer husus, mezarlıklarının yasal olmamasına rağmen buna tolerans gösterilmiş olması ve bazı bölge yöneticilerinin, kanunda yasa dışı dini kuruluşlara mensup kimselere

---

hümanizmi savunmuştur. Bk. Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 40.

⁶⁹⁹ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, *Aydınlanma Felsefesi*, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 26.

⁷⁰⁰ Ulrich Im Hof, *Avrupa'da Aydınlanma*, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 29-30, 37, 144.

uygulanması gereken cezaları onlara uygulamamış olmalarıdır. Aslında bu dönemde pek çok Katolik, şüphesiz devlet ile Kilise'nin uyguladığı hoşgörüsüzlükleri kabul veya tasvip etmiştir ancak bunun aksini düşünen ve hoşgörüyü bir Hristiyan yaşam biçimi olarak benimsemiş birçok kişi de bu baskıcı uygulamaları onaylamamıştır. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde de baskıcı piskoposların sayısı azalmıştır. *Huguenotlara* karşı hoşgörü yanlısı olan yazarlar da söz konusu bu hoşgörüye; Reform sonrası dinin bireyleri erdemli davranışa teşvik ettiğini savunan *Jansenistlerin* de tabii olmasını arzu etmişlerdir. Hatta Montesquieu'nün Protestan dininin monarşiden daha çok cumhuriyete uyduğunu ve bu sebeple Fransa'da buna izin verilmemesi gerektiğini savunması dikkat çekicidir. Neticede *Huguenotlar* Fransa'da hayatın saygı duyulan bir unsuru olmuş ve uzun vadede siyasetteki inişli çıkışlı politikalara rağmen sosyal bütünleşme hoşgörü yanlısı olmuştur.⁷⁰¹

XV. Louis'nin saltanatının son dönemindeki gelişmelere baktığımızda Bourbonların mutlakıyetçi yönetim tarzı üzerinde Kilise'nin kontrol edici bir görevi bulunmuş ve Parlamento bu süreçte itaate zorlanmıştır. *Jansenistler*, bu dönemde *Cizvitlere* karşı zafer kazanmış olsalar da onlara göre Kilise-devlet meselesi halen sorun oluşturmaktadır. 1770 yılına gelindiğinde Kral, Parlamento'nun bildiri ve fermanlara rıza göstermeyi reddetme hakkını kabul etmediğine dair bir ferman yayımlamıştır. Bunun sonucunda rutin işlerini yerine getirmeyi reddeden Parlamento ile birlikte Şansölye René Maupeou yeni işe alım süreçleri başlatmıştır. Bunun sonucunda yönetime karşı bir direnç meydana gelmiştir. Bu krizi aşmak için bir sonraki Kral XVI. Louis 1774 yılında Parlamento'yu eski haline getirmiştir. Burada önemli olan gelişme şudur: 1750-1760'ların Jansenizmi, siyasal-dini gayelerden daha seküler olarak tanımlanan bir misyona yani öncelikli amacı Fransız halkını Kral'ın despotluğuna karşı savunmak ve Fransız Devrimi'ni vücuda getirmek olan *Maupeou Devrimi* görüntüsü altında geçiş yapmıştır.⁷⁰²

---

⁷⁰¹ S.J. Barnett, *Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri*, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 224-226.

⁷⁰² S.J. Barnett, *Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri*, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 230-231.

XVIII. yüzyıl kültürlü ve zeki başpapazların, yani *abbélerin* yüzyılı olmuştur. Hatta öyle ki Fransız, İspanyol ve İtalyan edebiyatının birçok eseri din adamları tarafından kaleme alınmıştır. Bu kültürlü ruhban sınıfını, kentlerde yaşayan burjuvalar ve soylular oluşturmuştur. Protestan ruhban sınıfı Avrupa genelinde de bulunduğu ülkenin eğitilmiş yüksek tabakasına mensup kişiler olmuştur. Ruhban sınıfına mensup kişiler toplumda hem din adamı hem de aydın kimseler olarak görülmüştür. Öte yandan Kilise'ye ait yüksek makamlar bazı ailelerin hâkimiyetinde olmuştur. 1695 yılında tasfiye edilen Protestan papazlık zümresi de büyük burjuva görünümüne sahip olmuştur.⁷⁰³

Fransa'da 1780'lerde ülkede var olan 130 bin din adamı içerisinde yaklaşık olarak 50 bin mahalle papazı ve papaz yardımcısı, dini, ahlaki ve politik konularda kılavuzluk hizmetini de ifa etmiştir. Ülkedeki eski geleneğe göre daha eğitilmiş olan bu din görevlileri giderek daha fazla İsa merkezli bir maneviyatı benimsemiş ve bu da onlara karşı halk nezdinde duyulan sevgi ve saygı hissiyatının yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. Ancak bu sevgi ve saygı hislerine rağmen bu rahiplerin ahlaki ve bilhassa cinsel suçlara yönelik takındıkları küçümseyici ve küstah tutumları halk arasında öfkeye neden olmuştur. Araf'ta kalmış ruhlar için talep edilen bağışlar da aslında her şeyin çok da iyi gitmediğinin işareti olmuştur. Diğer yandan bu dönemde papazların da soyluların üst makamları tekellerine almaları ve ondalık vergiden elde edilen gelirin çoğunu kendilerine ayırmaları nedeniyle hoşnutsuzluğu bulunmaktadır.⁷⁰⁴

Protestan Kilisesi'nin Katolik mezhebinin dayattığı evlenme yasağını kabul etmemesi sonucunda, "*Protestan Papaz Konutu*" olarak ifade edilen ve papaz, papazın eşi ile papaz çocuklarından oluşan papaz ailesi, örnek aileyi yaratmıştır. Bu sosyal kurum, XVI. yüzyılda ortaya çıkmış, XVII. yüzyılda sağlamlaşmış ve XVIII. yüzyılda en parlak dönemini yaşamıştır.⁷⁰⁵

---

⁷⁰³ Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 33-35, 39-40.

⁷⁰⁴ Roger Price, Fransa'nın Kısa Tarihi, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 106-107.

⁷⁰⁵ Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 40.

Din adamlarının kürsüden verdikleri vaazlarda siyasal alanda sergiledikleri muhafazakârlık Kral'a yönelik tutumun olumlu olmasını pekiştirmiştir. Ülkede sıkıntılar baş gösterdiğinde ve bilhassa da gıda fiyatlarında herhangi bir artış olduğunda bu vaazlarda Kral'ın iyi olduğu vurgulandığından halkın gözünde suç Kral'ın değil onun idarecilerinin olduğu izlenimi uyandırılmaya çalışılmıştır.⁷⁰⁶

XVIII. yüzyılda ayine katılmak veya günah çıkarmak isteyen insan sayısı fazla olmakla birlikte bunlar artık insanların içinden gelerek ve inanarak yaptıkları şeyler olmaktan çıkmıştır. Din daha az inanılan ve yaşanan bir kavram haline gelmiştir.⁷⁰⁷ Bu bağlamda Fransa'da dinsel inanç hoşgörü temelli değil taassuba dayanan bir yapı arz etmiştir. Katolik Kilisesi'nin ve çoğunluğun karşı çıktığı diğer mezhepten olan vatandaşlara karşı IV. Henri döneminde özgürlükler verilmiştir. Bu Kral 1598'de ilan ettiği *Nantes Fermanı* ile Katolik olmayanlara da ayin ve ibadet serbestliği sağlamıştır. Fakat XIV. Louis dönemine gelindiğinde 1685 yılında Nantes Fermanı yürürlükten kaldırıldığı için Katolik taassubu yeniden hâkimiyet kazanmıştır.⁷⁰⁸

Fransa'da dinin politik alanla olan ilişkisini anlamak için öncelikle ülkedeki dini grupların kimliğine kısaca değinmek anlamlı olacaktır. Zira bu yüzyılda dini özgürlük gayesini güden mücadeleler kaçınılmaz olarak siyasal çatışmalara neden olmuştur.⁷⁰⁹ Fransa'da mevcut olan dini gruplar arasında bulunan *Presbiteryenler*, *Kalvinist Huguenotlar* bulunmaktadır ve bu grupların kendi kiliseleri mutlakiyetçi Kilise'nin tam aksi bir yapıyı teşkil etmektedir. Bunlardan *Huguenotlar*, ülkede azınlığı oluşturmuş ve güney kesimlerde ikamet etmişlerdir. Bu grup siyasetle ilgilenmiş olduğundan XVI. yüzyılda Din Savaşları'nın sebepleri arasında da sayılmışlardır. Bu savaşlar *Huguenotların* yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Monarşinin yönetimde kalma hakkının muhafaza edilmesi ve 1598 tarihli Nantes Fermanı'nda

---

⁷⁰⁶ Roger Price, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, Çev. Ö. Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 107.

⁷⁰⁷ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası-IV*. Cilt, 18. Yüzyıl: Aydınlanma ve Devrim, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 18.

⁷⁰⁸ Mithat Atabay, *Aydınlanma Çağı ve Avrupa*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, 2015, s. 57.

⁷⁰⁹ S.J. Barnett, *Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri*, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 193.

Huguenotların bazı ibadetlerine sınırlama getirilmesi koşuluyla barış sağlanmıştır. Bu fermanın yürürlükten kaldırılması ile de *Huguenotlar* ülkeden toplu göçe zorlanmış ve askeri zulümler meydana gelmiştir. *Huguenotlar* Kral'a sadık bir topluluk olmuş ancak Kral yandaşları ve Kilise bu topluluğu iç tehdit oluşturan yabancı bir unsur olarak görmüştür. Bu topluluğa yönelik işkencelerin ve zulümlerin meydana geldiği bu yüzyılda *Huguenotlar*, yeraltı oluşumlarını gizlice güçlendirmiş ve Fransız Katolikliği için bir sorun haline gelmiştir. Fransa tarihinde önceleri saygıdeğer vatandaşlar olarak görülen iki bin ila üç bin civarı *Huguenot*, XIV ve XV. Louis dönemlerinde bu kez köleleştirilmiş, Fransa'nın gemi mutfaklarında, vahşi ve zorlu koşullarda yaşamaya mahkûm edilmiştir. Bu topluluğu, Fransız toplumundan keskin çizgilerle ayırmak mümkün değildir zira onlar eşleri, kızları, erkek çocukları, kız ve erkek kardeşleri olan ve çoğunlukla da evlilik yoluyla Katolik akrabalar edinen kimseler olmuştur. Dolayısıyla bu topluluk mensubu kişilerin sosyal bağlantıları göz önüne alındığında, *Huguenotların* yaşadığı deneyimler ülkede çok daha fazla insanın deneyimi haline gelmiştir. *Huguenotları* savunmak ve onların tarafında yer almak Fransa'nın düşmanlarına bilhassa da İngiltere'ye sempati beslemek ile eşdeğer addedilmiştir. Fransa'daki düşünürlerin tümü de özellikle *Camisard Ayaklanması* ve *Yürürlükten Kaldırma* sürecinde *Huguenotlara* karşı anlayışlı olmamıştır zira bazıları mutlakiyet yanlısıdır. *Huguenotlara* sempatiyle yaklaşan kesim de zaten bu eğilimini açıkça paylaşmamıştır.⁷¹⁰

XVIII. yüzyılda Fransa'da *Jansenistler*⁷¹¹ ile Ortodoks Katolikleri arasında *Gallikan Kilisesi*'ne⁷¹² ilişkin başlıca siyasal-dini ayırım bu yüzyıl açısından önem

---

⁷¹⁰ S.J. Barnett, *Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri*, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 193-197.

⁷¹¹ Jansenistler Kilise'yi ilk haline yani Augustinian saflığına döndürmeyi ve onu Orta Çağ'ın yozlaşmışlığındna kurtarmayı arzu eden bir topluluktur. Cornelius Jansen'in düşünceleri Papa X. Innocent tarafından 1653 yılında kınanmıştır. Bu kişiler Kilise ile devlet hiyerarşisini fiili olarak reddetmeye hazır olmuşlardır. XIV. Louis, bu kişileri "tüm krallığa düşman bir mezhep" sözleriyle tanımlamıştır. 1715'e gelinceye dek bu kavram siyasal-dini bir ideoloji haline bürünmüş ve Fransa böylelikle Kral'a sürekli olarak direnen bir parti sahibi olmuştur. Bk. S.J. Barnett, *Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri*, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 199, 202.

⁷¹² Gallikanizm, piskoposların ve Fransız Kilisesi'nin yüksek görevlilerinin daha sıkı biçimde Krallık yönetiminin hakimiyeti altına girmeleri anlamına gelmektedir. Bk. William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev. A. Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 501.

taşır. Fransız Devrimi'ne kadar Bourbonlar, hükümetleri ve Gallikan Psikoposluğu, Kilisede *Jansenizm* muhalifliğini bastırmaya gayret göstermiştir.⁷¹³

Jansenizm, 1653 yılından XVIII. yüzyıla gelinceye dek görüşlerinde ısrarcı olmuş, Roma Ortodoksisi olan *Cizvitler ile* sert bir ihtilafa girmiş ve yandaşlarının sayısı gittikçe artmıştır. XIV. Louis döneminde 1709 yılında Paris'te bulunan Port Royal'deki *Jansenist* Manastırı'nın yıkılması emredilmiştir ve bu olay, taraflar arasında belirgin bölünmelere ve Roma despotluğuna karşı saldırılara sebep olan sonraki 50 yılın olaylarının fitilini ateşleyen unsur olmuştur. Bu ihtilafın tarafları, bir yanda piskoposluk, Kral ve hükümet iken diğer yanda *Jansenistler*, popüler destek, Paris Parlamentosu ve diğer yerel parlamentolardır. *Jansenizm* taraftarlarına göre Fransız devleti ve Kilisesi, Roma hükümetiyle yakın iş birliği içerisinde olmuş ve Louis'ye göre *Jansenizm* devlet kilisesi içinde Cumhuriyetçi bir partiyi temsil etmiştir. *Jansenizm* zaman içinde manevi bir akımdan siyasal bir ideolojiye bürünmüştür. Zira *Jansenizm'in*, 1730'lerden önce dahi Paris Parlementsosunda varlığı söz konusudur. Örneğin 1727 yılında *Jansenist* rahip Jean Soanen, *Unigenitus'u* ifşa eden papazlığa ait bir mektup yayınladığı için görevden alınıp uzak bir manastıra sürülmüştür ve Soanen'in davası, dava özetinin yayınlanmasıyla diğerlerinden ayrı tutulmuş ve bu dava özeti Paris Parlamentosu'ndan 50 avukat tarafından imzalanıp diğer üyeler tarafından desteklenmiştir. Böylece *Jansenizm* liderliği ilk kez rahip olmayan kimselerin eline geçmiştir. Bu hareket, insanları, Kilise'nin Roma tiranlığına karşı koymaya cesaretlendirmiş ve bireysel İncil çalışmaları yapanların Ortodoks Katoliklerce cesaretlerinin kırılmaması adına bu tür bireysel yaklaşımları da teşvik etmiştir. Bu bağlamda hatırlatmak gerekir ki Hobbes döneminde ise, Fransız *Jansenist* Hareketi paralelindeki İngiliz muhalif hareketi siyasal açıdan XVII. yüzyılda *Whig Hareketi* olarak karşımıza çıkmıştır. 1732'ye kadar Paris'i sığınak bilen *Jansenistler*, burjuvanın büyük bölümü ve yoksul kesim tarafından desteklenmiştir. XVIII. yüzyılda Fransa'da *Jansenizmin* siyasal ve dini alanlardaki izini sürerken bu iki alanda kavramın birbirinden ayrılmaz bir bütün haline geldiğinden de bahsetmek gerekir. Kral'ın baskı ve zulüm politikaları yalnızca dini çevrelerde değil hükümete karşı da

---

⁷¹³ S.J. Barnett, Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 198.

bir düşmanlığa sebep olmuştur. Buna ilaveten, *Nouvelles Ecclésiastiques* yayınlarıyla oluşturulan kamuoyundaki algı, Kraliyet mutlakiyetçiliğine karşı o zamana dek emsalsiz bir radikal muhalefeti getirmiştir. Diğer yandan XVIII. yüzyılın din alanındaki önemli gelişmelerinden birisi de 1720'lerin sonlarında *Jansenist* papazların mintikasında gerçekleştirilen mucizevî tedavilerdir. Bu gibi olaylar 1730'larda halen popülerliğini sürdürmüştür.⁷¹⁴

Öte yandan *Cizvitler* topluluğu ise Fransa'da, Roma ve kendi menfaatleri adına hareket etmekle; böylelikle monarşinin, ulusun ve Hristiyanlığın çıkarlarına karşı olmakla suçlanmışlardır. *Cizvitler* 1759 yılında Portekiz'den çıkarılmış ve *Nouvelles Ecclésiastiques*, *Cizvitlerin* yasaklanması çağrısında bulunmuştur. Bu durum akabinde Fransa'daki *Jansenistler*, ülkelerinde *Cizvitlerin* bastırılması konusunda mücadelenin içinde yer almak istemiştir. *Cizvitlerin* Marsilya mahkemesinde finansal bir skandalla karşı karşıya kalmaları sonrasında Paris Parlamentosu'na başvurulmuş ve soyluların desteği istenmiştir. Ancak başvuru kabul edilmemiş ve Kral'ın bu konu üzerindeki yetkisi 1761'e dek bölünmüş olarak kalmıştır. Bazı yerel parlamentolar da *Cizvit* evlerini kapatmaya başlamıştır. Kral, *Cizvit* Reformunu önermiş ancak bu öneriler Parlamento için çok kısıtlı, Roma için fazla radikal görülmüştür. 1762 yılına gelindiğinde Paris Parlamentosu, *Cizvit* düzenlemesinin artık kaldırıldığını resmen ilan etmiştir. Kral'ın Kilise'nin yönetimine tek taraflı bir müdahalede bulunması daha önce görülmemiş bir husustur ve Kral böylece kendi devlet makinesinin bir bölümünün kontrolünü kaybetmiştir. Neticede Fransa'da *Cizvit* topluluğuna 1764 yılına kadar son verilmiştir. *Cizvitlere* karşı *Jansenist* mücadelesinde filozofların önemli bir rol oynamamalarının sebebi filozofların Kilise'ye karşı olan genel husumetleri ve Kilise'nin Aydınlanma konusunda asla bir müttefik olmayacağı gerçeğinin bilinmesidir. *Cizvitlerin* bastırılmasından sonra filozoflar, takip eden yıllarda daha geniş kitlelere ulaşabilir hale gelmiş ve daha radikal fikirlerin daha az riske girilerek dile getirilmesinin mümkün hale geldiği bu dönem halkın ve Parlamento'nun yönetime yönelik husumetinin arttığı benzersiz bir dönem olmuştur.⁷¹⁵

⁷¹⁴ S.J. Barnett, Aydınlanma ve Din–Modernite Mitleri, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 199-200, 202-207.

⁷¹⁵ S.J. Barnett, Aydınlanma ve Din–Modernite Mitleri, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 218-222.

Fransa’da *Kalvincilere* yönelik hoşgörüsüzlük de birçok alanda kendini göstermiştir. Örneğin; bu kesime mensup insanlar kendi evlilik törenlerinin Kilise tarafından tanınmaması gibi bir sorun ile karşı karşıya kalmışlardır. Protestanlar ya dini sebeplerden dolayı bekâr kalma ya da nikâhsız birlikte yaşama gibi seçenekler arasında seçim yapmak zorunda kalmışlardır. 1767 yılında *Huguenotların* evlenme, bazı meslekleri icra etme ve kendi ibadetleri için papaz bulundurma hakkı gibi medeni ve dini haklarını iade etme önerisi getirilmiştir. Ancak *Cizvitleri* ortadan kaldırmaya yönelik Parlamento’nun tek taraflı hareketine karşı devletin ve Kilise’nin yenilgisi bazı parlamentoların resmi devlet politikasına karşı koymaktan imtina etmesine neden olmuştur. Katolik din adamları tarafından uygulanan zulümler bazı bölgelerde sürmesine genel hoşgörü havasının gelişmesiyle bazı Katolik cemaatlerin papazlarının uzlaşmayı ve uyumu teşvik ettiği de bir gerçektir. Dolayısıyla yukarıda da sözü edildiği gibi hoşgörü ortamı yayıldıkça baskıcı piskoposların sayısı da gittikçe azalmıştır.⁷¹⁶

Fransa’da bu yüzyılda meydana gelen dini ihtilaflar ülkede asiller, burjuvazi, esnaflar, fakirler ve ruhban sınıfı arasında bir ittifak doğmasına sebep olmuş ve bunun mümkün olmasını sağlamıştır. Yani Parlamento mensupları ile yoksul kesim ortak düşmanlarına karşı iş birliğine girmiştir. Öncelikle Fransa’da 1749 yılında Paris’te, polis eylemlerinin sonucu olarak meydana geldiği tahmin edilen en az 30 ayaklanma vuku bulmuştur. Söz konusu ayaklanmalar despotik kuruma karşı oluşmuş ve ortak noktaları politik yabancılaşmanın ilerlemesi ile dinsel zorbalığa bir tepki olarak ortaya çıkmasıdır. Paris *Jansenizmi*, Bourbonların mutlakiyet rejimine karşı oluşan ve daha önce benzeri olmayan bir güven duygusu tesis eden siyasi bir manivela görevi görmüştür. Yine 1749’un başında Paris’te Reformdan geçirilmiş ve düzenlenmiş *Dinsel Törenin Reddi* kampanyası başlamıştır. Bu kampanya, *Jansenistlerin* cenaze törenlerinin, bir itiraf senedi, yani *billet de confession* yokluğunda reddedilmesi anlamına gelmiştir. Bu meselenin ilk kurbanı olan başöğretmen ve üniversite rektörü Charles Coffin, günah çıkarmadan hayatını kaybetmiş ve yüksek katılımlı cenaze

---

⁷¹⁶ S.J. Barnett, *Aydınlanma ve Din–Modernite Mitleri*, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 227-230.

töreni Kilise'nin ve devletin politikasına karşı vergi ödememek maksadıyla mal varlığını saklayan Kilise liderine karşı gerçekleştirilen bir protesto niteliğinde olmuştur. Parlamento'nun bu olaylara kaçınılmaz olarak dâhil olmasıyla 1751'in sonlarında hükümetin Parlamento'nun temyizlerini reddetmesiyle yönetimde çatışma yaşanmıştır. 1753 yılına gelindiğinde Kral, tehditlerle Parlamento'yu işlevsiz bırakmış ancak kentin kararlı duruşu nedeniyle Paris'in kendi insanının sadakati ile yasama ve yürütme gücü olmaksızın yönetilemeyeceği görülmüştür. Parlamento'nun olmaması yasamanın olmaması, yasamanın olmaması ise Kral'ın yeni vergileri onaylatamaması anlamına gelecektir. Propaganda amacıyla yayınlanan "*Büyük İtirazlar*" oldukça fazla satış yapmış ve Piskoposluğun halka ve Kral'a karşı işlediği suçları listelemiş, Kral'ın yetki çerçevesinin muhafaza edilmesinde Parlamento'nun rolü olduğunu savunmuştur. Kral, Parlamento'yu sürgüne göndermiş ve yerine ılımlı olan bir yargı topluluğunu göreve getirmiştir. Burada Kraliyet ve hükümet otoritesine yönelik meydan okumanın tarafları; Kral'ın kendi parlamentosu ve taraftarları, halk topluluğu ile tüm *Jansenist* siyasal-dini ideolojidir. Daha sonraki süreçte Parlamento artık Kilise yönetiminde kendi yetkisini ileri sürebileceği bir duruma gelmiştir ve Paris başpiskoposunun desteğiyle geleneksel din adamları, şüpheli *Jansenistlerin* son dinsel ayinleri ile cenazelerini reddetmeyi sürdürdüğünde Parlamento da yeni yetkisini hissettirmeye başlamıştır. Hatta Louis'nin en sadık ve güçlü savunucularından Paris başpiskoposunu sürgüne yollamıştır. 1755 yılında York Dükü'nün eşi Lady Drummond'un cenaze töreni de reddedilmiştir. Parisli hâkimler, bunun karşılığında *Jansenistlerin* ya da liberal papazların ayinleri yönetmelerine izin vermiştir. Kral ve Piskoposluk, Parlamento'nun başkaldırısı ve milleti temsil etme hakları bildirgesini Fransa'nın ve geleneksel Katolikliğin siyasi statükosuna meydan okuyan tehlikeli çağrılar olarak görmüştür. Parlamento'nun daha önce bahsettiğimiz soylu tabiatına rağmen *despotizm* karşıtları ve *Jansenizm* taraftarı olan Paris'in savunucuları zaman içerisinde *Jansenist* papazlarından daha etkili olmaya bile başlamıştır. *Billet de Confession* meselesinin etkisiyle din daha önce hiç olmadığı kadar politize hale gelmiştir. 1756 yılında bir parlamento federasyonunun kurulması için eyleme geçilmiş ve Fransa prensleri ile çevresi bu eyleme destek için çağırılmıştır. Akabinde *Jansenist* mücadelenin bir sonraki en önemli gelişmesi *Cizvitlere* karşı yürütülen mücadele olmuştur. Zira

Jansenistlere göre Cizvitler, Roma ve Fransız diktatörlüğünün önemli suç ortakları olmuştur.⁷¹⁷

3. Jean-Jacques Rousseau ve Aydınlanma

Avrupa'da 1688 yılında gerçekleşen İngiliz Devrimi'nden 1789'da meydana gelen Fransız Devrimi'ne kadar uzanan dönem Aydınlanma Çağı olarak adlandırılmıştır.⁷¹⁸ Düşünce tarihindeki sıralamaya baktığımızda önce Machiavelli İtalya'sına değinirken incelediğimiz Rönesans'ın hümanizmi, ardından yer yer kısaca değindiğimiz Avrupa genelinde dinde meydana gelen Reformasyon veya Reform Hareketi ve hemen akabinde Hobbes'un İngiltere'sini incelediğimiz bölümde değindiğimiz XVII. yüzyıla damgasını vuran akılcı felsefe, bu bölümde irdeleyeceğimiz Aydınlanma'dan önce gelmektedir.⁷¹⁹ Aydınlanma'nın erken dönemlerinde bütün bu dönemlere ek olarak XVII. yüzyılın ortalarından itibaren belirginleşen Kartezyen Felsefe de tarihsel süreç içinde belirginliğini muhafaza etmiştir.⁷²⁰ Aslında deneyimlenen tüm bu hareketler, Avrupalıların günlük yaşamlarını denetlemek isteyen Kilise'nin baskısından kurtulmak için başlattıkları hareketlerdir.⁷²¹

Aydınlanma, temelinde Barok'a, Ortodoksluğa ve Karşı Reform hareketine karşı ortaya çıkan bir tepki olarak kabul edilmiştir. Aydınlanma, birçok alanda etkili olmuş hem eğitim alanında hem bütçe idaresinde hem sosyal ilişkilerde hem siyasette hem sanat alanlarında hem teorik olarak hem de uygulamada daha önceleri yalnızca eleştiri ile beslenen bir süreçten Reformcu bir eğilime geçişi sağlamıştır. Etkili olduğu coğrafyada söz konusu mutlaki rejimleri aydınlatmış, Kuzey Amerika ile Fransa'da iki büyük cumhuriyet yaratmıştır. Aydınlanma Hareketi, her hareket gibi, karşı yönde tarihsel bir dönemin hakikatleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Zira hangi hareket

⁷¹⁷ S.J. Barnett, *Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri*, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 206, 209-213, 215-217.

⁷¹⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Aydınlanma: Düşünceler Yumağı", *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 517.

⁷¹⁹ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, *Aydınlanma Felsefesi*, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 7.

⁷²⁰ Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 19.

⁷²¹ Mithat Atabay, *Aydınlanma Çağı ve Avrupa*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, 2015, s. 16.

olursa olsun özünde karşıtlıkların mevcut olduğu görülecektir: Örneğin Kilise ve dini imgelere karşı hümanizm, askeri-milliyetçi duygular ekseninde şiddet yanlısı davranışlar karşısında liberalizm, yeryüzündeki ve ruhani dünyadaki egemenliğin geleneksel yapısı karşısında Aydınlanma gibi.⁷²²

Tarihçilerin Aydınlanma'yı konumlandıkları yer, Rönesans'ı izleyen ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısında zirveye ulaşan felsefi hareketin gerçekleştiği dönemdir. Bu felsefede temel özellik, aklın batıl inanç karşısındaki üstünlüğünün kabulüdür. Bu olguya diğer bir fikir eşlik eder; insanlık toplumsal olarak ilerleme halindedir ve gelecek geçmişe oranla ilerleme ile eş anlamlıdır. Bu görüş, batıl addedilen geleneksel dine meydan okur. Diğer yandan Aydınlanma'nın bilimin ilerlemesine olan katkısı büyüktür. Bu yüzyılda Newton fiziğinin dünyadaki düzenin matematiksel olarak betimlenmesini sağlaması, akılcı felsefecilere cesaret vermiş, kimyacı ve biyologları, doğada kendi ilgilendikleri alanları basit yasalar temelinde açıklayabileceklerini düşünmeye yöneltmiştir.⁷²³ XVIII. yüzyılın sonlarında, deneysel bilimi savunanlar, felsefe ile bilim arasında "boşanma" olarak ifade edilen ayrılığı savunmuştur. Hakikate, yalnızca deneysel gözlemlerle ulaşılan tümevarımlar temelindeki kuramsallaştırmanın götüreceğine inanılmıştır.⁷²⁴

Aydınlanma yüzyılı olarak adlandırılan bu köklü yenileşmenin meydana geldiği XVIII. yüzyıl, insan düşüncesinin, akla ve bilime dayanarak eski düzene yani feodalite ve onun değerlerine savaş açıp saldırıya geçişini temsil eder ve bu hareketin meydana geldiği Avrupa'yı temsil eden ve başı çeken ülkeler en başta İngiltere ile Fransa'dır.⁷²⁵ Bu bağlamda Bacon, Hobbes ve Locke'un başı çektiği Fransız maddecilerinin ekolü, XVIII. yüzyılın bir Fransız yüzyılı olmasını sağlamıştır.⁷²⁶

---

⁷²² Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 7.

⁷²³ John Gribbin, Bilim Tarihi, Çev. B. Gönülşen, Alfa Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti. İstanbul, 2017, s. 264-265.

⁷²⁴ Immanuel Wallerstein, Dünya sistemleri Analizi: Bir Giriş, Çev. E. Abadoğlu, Nuri Ersoy, Bgst Yayınları, İstanbul, 2014, s. 17.

⁷²⁵ Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası- IV. Cilt, 18. Yüzyıl: Aydınlanma ve Devrim, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11.

⁷²⁶ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 8.

Çeşitli ülkelerde ortaya çıkan farklı Aydınlanma hareketlerinin hemen hemen ortak noktası her türlü felsefi ve toplumsal projenin akla uygun ilkelere dayanması mecburiyeti olarak da ifade edilebilecek akılcılık ve ilerleme düşüncesidir. Bu dönemde farklı Aydınlanmalar; akıl, bilim, din, bilgi, doğal hukuk, tanrı, doğa, despotizm gibi kavramlara farklı anlamlar yükleseler de ve Aydınlanma Dönemi düşünürleri birbirlerinden çok radikal biçimde ayrılırlar da yine de bu dönemde entelektüel bir aile oluşturmuşlardır.⁷²⁷

Aydınlanma Hareketi'nin kat ettiği mesafe, her Avrupa ülkesinde farklı olmuş ve hareketin taşıdığı anlam da farklılık arz etmiştir.⁷²⁸ Zira Aydınlanma Hareketi, ülkelerde genel olarak benzer bir karaktere sahipken her ülkede bir diğerinki ile aynı biçimde ilerleme göstermemiştir. Bunun nedeni; öğretilerin somut içeriğinin, biçim, yöntem ve sunuş biçiminin her ülkede farklılık arz etmiş olmasıdır. Aydınlanma'nın ana vataniyle ilişkisi ve bu ülkenin düşünce kültürü ile ilişkisi de bu farklılıklar arasında yer alır. Örneğin; Aydınlanma süreci İngiltere'den başlamıştır⁷²⁹ ve bu sebeptendir ki İngiliz kültürü içerisinde tam ve bütün olarak varlığını korumuştur. Almanya'da ise yabancı etkiler güçlüdür. Fransa örneğine bakıldığında İngiltere'den ilham üzerine ortaya çıktığı ileri sürülse de Fransız Aydınlanması bütünüyle ulusal bir fenomendir. Akabinde ortaya çıkan Fransız Devrimi de tıpkı onun gibi ulusal karakterli bir olgudur. Bu anlamda rahatlıkla söylenebilir ki Aydınlanma, temelini İngiltere'ye, derinleşmesini Almanya'ya, söylemini ve itici gücünü Fransa'ya borçludur.⁷³⁰

---

⁷²⁷ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 14.

⁷²⁸ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 9.

⁷²⁹ 1688 Whig Devrimi ile başlayan İngiliz Aydınlanması'nın ilk dönemlerinde, karşı karşıya gelen taraflar monarşi karşıtı deistler ile hiyerarşi ve Ortodoksi taraftarı Kilise yandaşları olmuştur. Bk. Ahmet Cevzici, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 37.

⁷³⁰ Oscar Ewald, Fransız Aydınlanma Felsefesi, Çev. G. Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s. 16-17.

3.1. XVIII. Yüzyılda Batı Felsefesine Genel Bir Bakış

Aydınlanma Felsefesi, XVIII. yüzyılda, Fransa başta olmak üzere aklın gücüne duyulan inanç eşliğinde, onun işlevselliğinin sağlandığı bir ortamda, bir filozof topluluğunun mevcut değerlere ve toplumsal kurumlara dair eleştiri getirmeleri ile ortaya çıkan harekete verilen isimdir.⁷³¹ Bu felsefenin beş temel ilkesi bulunmaktadır: bilim adamlarının tüm bilim dallarıyla uğraşması gerektiği inancı, insanların bu dünyada mutlu olmaları gerektiği görüşü, erdemli kişinin kendi yurttaşlarına en çok yararı bulunan kişi olduğu inancı, tüm insanlığın ilerlemesi ve mutluluğu yakalamasını sağlayacak unsurun akıl olduğu görüşü, bireyin rahatlığına katkıda bulunan ve onun haz duymasını artıran unsurların onun menfaatine olduğu görüşü gibi görüşler bu felsefeye hâkim görüşler olmuştur.⁷³² Aydınlanma'ya gönderme yapan "ışık" kavramının XVIII. yüzyılda yeniden tanımlanmasıyla ise bu kavram artık akla, özgürlüklere ve mutluluğa yani bu yüzyılı tanımlayan tüm kavramlara atıfta bulunur hale gelmiştir. İşte böylece Aydınlanma, birçok dilde aynı "ışık" sözcüğüne gönderme yapar.⁷³³

Aydınlanma Felsefesi'nin en belirgin özelliklerinden biri dine yönelik kuşkucu ve eleştirel bir tutum sergilenmiş olunmasıdır. Fransız filozoflarının başı çektiği bu tutum zamanla tüm Aydınlanma'nın temel özelliği haline gelmiştir.⁷³⁴ Bu bağlamda klasik teizmin veya Hristiyanlığın yerine deizmi veya ateizmi koymuş olan Aydınlanma Felsefesi, geçmişle olan bütün bağları koparma ve geçmişin mirası olan tüm yapıları ortadan kaldırma amacını taşır. Örneğin; Aydınlanma Felsefesi, esas olarak Musevi-Hristiyan geleneğinin yaratılış öğretisine, tanrının insani işlere müdahalesine, mucizelerin varlığına, ahiret hayatının ödül ve ceza sistemine muhalif bir tutum takınmıştır. Karşı çıktığı diğer hususlar arasında Tanrı ve Kilise'nin

⁷³¹ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 16.

⁷³² Mithat Atabay, Aydınlanma Çağı ve Avrupa, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, 2015, s. 18-19.

⁷³³ Fransızca Lumières, İngilizce Enlightenment, Almanca Aufklärung, İtalyanca Illuminismo. Ayrıntılı bilgi için bk. Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 2-4.

⁷³⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Aydınlanma: Düşünceler Yumağı", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 527.

hakimiyetini koruduğu her türlü otorite, Tanrı'nın belirlediği sosyal hiyerarşi düşüncesi, soyluların ve toprak sahiplerinin dini kökenleri olan imtiyazlar ve mutlak monarşiye verilen dini destek yer almaktadır.⁷³⁵

Aydınlanma, insanın kendisini doğal bir varlık olarak betimlemesi, kendi yeteneklerinin farkına varması, insanlığın ancak insanın özü ile doğasına ve mantığına uygun insancıl bir toplum düzeninde gerçekleştirilmesinin mümkün olduğu anlamlarına gönderme yapan bir sözcüktür.⁷³⁶ Bu hareket yukarıda da kısaca sözünü ettiğimiz gibi geleneksel olarak İngiliz Devrimi ile başlayan ve Fransız Devrimi ile bittiği kabul edilen felsefi bir hareket olup bu hareketin hem toplumsal hem de siyasal sonuçları olmuştur.⁷³⁷ Aydınlanma Hareketi, burjuvazinin toplumsal bir zümre olarak varlığını ortaya koyabilmek adına başlattığı özgürleşme hareketinden kaynaklanan, bu harekete bağlı olan ideoloji ve edebiyatın tarihsel süreç içindeki adı olarak da ifade edilebilir. Söz konusu hareket aslında burjuvazinin toplumsal bir sınıf olarak varlığını tasdik ettirme girişimlerinin ikinci aşaması olup feodal yapı ve monarşiye karşı siyasal alanda mücadeleyi başlattığı noktada ortaya çıkmış ve daha sonra da gelişim göstermiştir. Bu nedenle bu hareket, özünde bir muhalefet hareketidir ve dayatılmak ya da ulaşılmak istenen gaye, burjuvazinin idealize edilmiş dünyasıdır. Toplumsal gerçekçilik, bu hareket ile burjuvazinin insansal idealleri doğrultusunda ideolojik bir niteliğe bürünmüştür.⁷³⁸ Yani Aydınlanma Hareketi, kiliselerde, toplumsal hiyerarşide ve kralların dünyasında daha önce orada olmayan bir rahatsızlık yaratmış ve diğer bütün hareketler gibi o da düşman kazanmıştır.⁷³⁹

Aydınlanma Felsefesi'nde duyumculuk ön plandadır. Yani bilginin bütünüyle duyulardan kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Buna göre “şeyleri” bilmek ile kendini

---

⁷³⁵ Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 23-24.

⁷³⁶ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 9.

⁷³⁷ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 13.

⁷³⁸ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 7, 21.

⁷³⁹ Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 230.

bilmeye ulaşılır ve hatta aşırı durumlarda maddeciliğe⁷⁴⁰ kadar varılır. Bu dönemde Natüralizm yani bilgilerimizin yettiği ölçüde yalnızca bütüncül bir tabiatın mevcut olduğu ve bu tabiatın genel yasalara bağlı olduğu görüşü hakimdir. İnsan da bu felsefeye göre tamamen bu yasalara bağlıdır ve insanın bitki ve hayvandan yalnızca derece farkı bulunur. Bu da bizlerin, insanı diğer organizmalardan ayıran ruhsal töz hakkında hiçbir şey bilmediğimiz sonucuna götürür. Dolayısıyla insanın ulaşabileceği en yüksek bilgi seviyesi bu yasallık bilgisi ve bundan edinebileceği en büyük yararlanma, pratik ve kültürel anlamda olacaktır. Bu bağlamda bizlerin deha olarak adlandırdığı en gelişmiş zekânın yapabildiği şey yalnızca görünenlerin arasındaki ilişkileri kavramakla yetinmektir. Tüm bunlar ışığında iki ayrı sonuca ulaşılır; birincisi insanın özgür olmadığı ve tabiatın güdüleriyle tanımlanmış olduğu, bu nedenle heyecanlara, eğilimlere ve etkilere karşı savaşmanın anlamsız ve zararlı olduğudur. İkincisi ise insani eğilim olan ve tutkulara doğru yönde etki etmenin mümkün ve gerekli olduğudur. Örneğin; onları anlamsız ve yıkıcı aşırılıklardan korumak, toplumun ve cemaatin yararına kullanmak, genel mutluluk için en destekleyici yollara yönlendirmek gibi. Diğer yandan bütün canlıları ve insanı harekete geçiren yegâne şey egoizm, hayatta kalma içgüdü, mutluluk arayışı ve hazcılıktır. Burada da önemli olan bencilliğin ve hayatta kalma güdüsünün, aklın sınırları içinde tutulması, kendi mutluluğu için çabalamanın toplumun mutluluğuyla uyum içinde olmasının sağlanmasıdır.⁷⁴¹

Becker, Aydınlanma Dönemi filozoflarının yaptığı şeyin aslında Orta Çağ'dan devralınmış olan mirasın sekülerleştirilmesi⁷⁴² olduğunu söylemiştir. Buna örnek olarak Hristiyan inancında yer alan yaratılmış evren fikrini reddeden Aydınlanmacılar, evrenin ve doğanın kendi kendine işleyen bir mekanizma olduğu kavramını kabul

---

⁷⁴⁰ XVIII. yüzyılda maddecilik denildiğinde akla gelen isim Julien Offray de La Mettrie'dir. La Mettrie bu çağın dikkati çeken ilkelerinden biri olan eleştiriye büyük önem atfetmiş ve din karşısında da yer yer Spinozacılıkla yer yer de ateizmle birleşen bir tutum benimsemiştir. Bk. Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 55.

⁷⁴¹ Oscar Ewald, Fransız Aydınlanma Felsefesi, Çev. G. Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s. 26-27.

⁷⁴² Nihayetinde Aydınlanma Fransa'sında dinden arınma olarak tabir edebileceğimiz süreçte, dinin yerine konulmaya çalışılan unsurlardan biri natüralist maddeciliğin kurucusu D'Holbach'ın da ileri sürdüğü gibi Tanrı düşüncesinin yerine tesadüfî olaylar zinciriyle oluşmuş olan evren kavramı ve tabiat ideasıdır. Bk. Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 51, 57.

etmişlerdir. Hatta otorite kavramı da tamamen dışlanmamış yalnızca otorite figürü olarak İncil'in ve Kilise'ninki reddedilip yerine doğa ve aklın otoritesi konulmuştur. Dolayısıyla akıl, özgürlük ve doğa gibi bütün kavramların sekülerleşmesinden bahsetmek gerekir. Gay'e göre Aydınlanma, kavramların keşfi değildir ve daha önce var olan kavramların devrimci güçlerine bu devirde kavuştukları ileri sürülebilir.⁷⁴³

Şimdi Rousseau'nun fikirlerini, konumuz olan Fransa'nın Aydınlanma Dönemindeki tarihsel bağlamı çerçevesinde irdeleyebilmek amacıyla Aydınlanma'nın özellikle Fransa'daki gelişimine değinmek haklı bir gayret olacaktır. Fransız Aydınlanması, Aydınlanma Hareketi'nin genel özellikleri ile uyum içerisinde olan ve feodal sistemin kalbini temsil eden Roma-Katolik Kilisesi'ne ve mutlak monarşiye karşı yürütülen mücadeleden ilham almıştır. Bu hareketin Fransa'da ortaya çıkışı, iktidardaki Bourbon Hanedanı'ndan duyulan rahatsızlık ile paralel gelişim göstermiş ve Fransız Devrimi ile doruğa ulaşmıştır.⁷⁴⁴ Bu minvalde hatırlamak gerekir ki Fransız Aydınlanma teorisinin temelinde bilhassa İngiliz düşüncesine bağımlılık yatar ve Fransa her şeyden önce analitik ve mekanik Aydınlanma ilkesini benimsemiş ve onu geliştirmiş bir ülkedir. Bu ülkedeki Aydınlanma, İngiliz Felsefesi'yle yani duyumculuk, deneycilik, fenomenalizm ve pozitivizmle paralel ilerleme göstermiştir. Aslında Fransa'daki Aydınlanma Hareketi Locke'un düşünce dünyasına oldukça bağlı kalmış ve onu izlemiştir.⁷⁴⁵

Fransa'da üç farklı dönemden meydana gelen Aydınlanma; Fontenelle ile Erken Aydınlanma, filozofların dönemi olarak adlandırılan olgun ya da Yüksek Aydınlanma ve son olarak da fizyokratların dönemi olan Geç Aydınlanma şeklinde sınıflandırılabilir.⁷⁴⁶ Biraz daha açmak gerekirse Aydınlanma'nın Fransa'daki yolculuğunda üç evrimden ve bunu temsil eden üç kuşaktan bahsetmek gerekir. İlk kuşak hareketi, daha sonra ortaya çıkacak felsefi, epistemolojik, bilimsel ve siyasi meseleleri ortaya atmıştır. Örneğin; Newton bilimsel, Locke felsefi ve epistemolojik,

---

⁷⁴³ Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 18-19.

⁷⁴⁴ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, *Aydınlanma Felsefesi*, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 18.

⁷⁴⁵ Oscar Ewald, *Fransız Aydınlanma Felsefesi*, Çev. G. Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s. 20-22.

⁷⁴⁶ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 126-127.

Monstequieu siyasal sorunları tartışmış ve Voltaire, her konuda yeni düşünce biçiminin sözcülüğünü üstlenmiştir. İkinci kuşak, Aydınlanma'nın bir entelektüel atılım olarak kurumsallaşmasına katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda örneğin Fransız Ansiklopedistleri, düşünsel olarak kat edilen mesafenin toplumsal olarak da korunması için çaba göstermiştir. Üçüncü kuşak ise Aydınlanma'nın felsefi ve tarihsel çerçevede geleceğinin ne olacağına belirlenmesi için gayret göstermiştir. Hatta bu geleceğin teminat altına alınması isteği ile de ilerleme fikri oluşmuştur.⁷⁴⁷ Dolayısıyla kronolojik olarak bakıldığında Aydınlanma Hareketi dönemleri, 1750 yılına kadar süren başlangıç, on yıllık bir yoğunlaşma dönemi ve Ansiklopedi'yi yaratan ortak merkezden gelen esas hamle olarak sınıflandırılabilir. Yani hareketin orta çizgisinde önce Condillac, Voltaire ve d'Alembert gibi düşünürlerin fikirleri mevcut olup diğer yanda Diderot bütün motifleri temsil etmiş akabinde bir yanda Rousseau'nun görüşleri bir yanda da Materyalizm yer almıştır.⁷⁴⁸

Fransa'daki hareketin başlangıç aşamasındaki teoriler, Locke'un duyumcu bilgi kuramına dayanan, dünyaya dönük, maddeci bir evren görüşünü yansıtmış ve Descartes'm akılcılık geleneğinden kopma süreci başlamıştır. 1750'lerde başlamış olan ikinci aşamasında ise Morelly ve Rousseau'nun yayımlanmaya başlanan çalışmaları sayesinde üçüncü kastın alt katmanları da artık kamuoyunun önüne çıkmış ve hareketin gelişmesine katkı sağlamışlardır. Fransız Aydınlanması'nın yaygınlaşması; XVIII. yüzyılın ikinci yarısında 1751-1752 yıllarında yayımlanan "Ansiklopedi"ye ilaveten, 1756-1793 yıllarında yayımlanan "Journal Encyclopédique" gibi eserler ile 1635 yılında kurulmuş olan Académie Française (Fransız Akademisi) gibi kurumlar sayesinde ivme kazanmıştır. Hollanda ve İngiltere'ye sığınmış olan Aydınlanmacılar sayesinde Aydınlanma düşüncesini yaygınlaştırmak amacıyla birtakım el yazması eser Fransa'ya yasa dışı yollardan sokulmuştur.⁷⁴⁹

⁷⁴⁷ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 22.

⁷⁴⁸ Oscar Ewald, Fransız Aydınlanma Felsefesi, Çev. G. Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s. 163.

⁷⁴⁹ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 18, 23-24,30.

Fransız Aydınlanma Felsefesi, iki çeşit bakış açısını yansıtmaktadır. İlki; felsefi bir kesit olarak diğeri ise bir dönemin kesiti olarak irdelenebilir. Felsefi kesit olarak Fransız Aydınlanması, genel Aydınlanma'ya pek katkı sağlamamıştır ancak ülkede devrimin hazırlığını yaptığına şüphe yoktur ve devrime giden yolda düşünsel donanımı kazandırmış olduğu rahatlıkla söylenebilir. İlginç bir ayrıntı ise bu dönemin düşünürlerinin böyle bir devrimi amaçlayarak yola çıkmadıklarıdır. Elbette ki soyut olarak bütüncül bir düşünce çizgisinden bahsetmek mümkündür ama uygulamaya yönelik kültür hedefleri açısından bundan söz edilemez.⁷⁵⁰

Fransa'da Aydınlanma'nın gelişmesinde ilk belirgin adımı Pierre Boyle'un 1697'de Rotterdam'da yayınlanan "*Dictionnaire Historique et Critique*" adlı eseri atmıştır. Boyle, böylece eserinde ateizm savunusu yaparak Tanrı Tanımazların da saygın, onurlu insanlar olabileceklerini ifade ederek Aydınlanma adına ilk gelişme hareketini Fransa'ya taşımıştır. Diğer yandan Fransız Aydınlanması'na katkı sağlayan diğer çalışmalar, Bernard Le Bovier de Fontenelle, Turgot, Condorcet, Du Bos, Voltaire, Montesquieu, Diderot, Holbach, Helvétius, d'Alembert ve elbette Rousseau gibi kişilerin eserleri olmuştur. Bu kişilerden doğa bilimleri alanında La Mettrie, Mekanikçi Felsefe, insanbilimi, doğalcılık, maddecilik alanlarında ise Diderot, Helvétius ve Holbach eserler vermiştir.⁷⁵¹ Bütün bu önemli isimleri bir araya getiren; sekülerlik, insan merkezilik, kozmopolitlik ve bir dizi formdan oluşan özgürlük programları tasarlanmıştır. Hedeflenenler, keyfi iktidardan bağımsızlık, ticaret, birey yeteneklerinin geliştirilmesi, estetik, kendi yolunu çizme, ifade hürriyeti gibi meselelerde ilerleme sağlanması olmuştur.⁷⁵²

Fransız Aydınlanma Felsefesi'nde, üzerinde durulması gereken önemli unsurlardan biri maddecilik ve akılcılık akımıdır. Fransız maddeciliği olarak ortaya çıkan ve akabinde klasik burjuva felsefesinin doruk noktasını oluşturan Fransız Aydınlanma Hareketi bünyesindeki düşünürler, hiçbir dış otoriteyi tanımayan

---

⁷⁵⁰ Oscar Ewald, Fransız Aydınlanma Felsefesi, Çev. G. Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s. 161-163.

⁷⁵¹ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 19-30.

⁷⁵² Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 21.

devrimci kişiler olmuşlardır. Dolayısıyla bu dönemde din, doğa görüşü, toplum, devlet düzeni ve diğer her şey acımasız biçimde eleştirilmiştir. Bu eleştiri ve yargılama akıl süzgeci vasıtasıyla yapılmış ve akıl, yegâne ölçü olarak her şeye uygulanmıştır. Genel olarak Aydınlanma Hareketi içerisinde akıl ile burjuva felsefesinin ilişkisine binaen klasik burjuva felsefesinin tüm sistemlerinin akıl kavramına gönderme yaptığını söylemek mümkündür. Akıl, burada anlaşıldığı biçimiyle insanın geçmişin yozlaşmış kalıntılarından kurtulmasını sağlayan ve insana bunları eleştirme imkânı veren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde artık eşitlik ve insan hakları gibi kavramlar sayesinde batıl inanç, adaletsizlik, ayrıcalıklı uygulamalar ve baskının ortadan kaldırılacağı inancı hâkimdir. Siyasal alanda ise otoriteyi eleştiren aklın aynı zamanda söz konusu bu otoriteden kendi meşruiyetini türeten egemen güce de saldırdığını hatırlamak gerekir. Bu bağlamda da aklın karşısında duran feodal–kilise ideolojisine saldırmak bir zaruret olarak ortaya çıkmıştır. İnsan aklının tanrısal aklın bir parçası olması fikri ile özetlenebilecek aklın edilgenliği nosyonu karşısında burjuva felsefesinde yer alan akıl ögesi etken ve değiştirici bir akıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu akıl, var olanı eleştirmeye yarayan bir araç olarak doğa üzerinde egemenlik kurmak ve toplumu düzenlemeye yarayacak bir yeti olarak anlam kazanmıştır.⁷⁵³ Bu bağlamda da akıl kavramı; özlem duyulan, uğruna mücadele edilen ve başarılan her şeyin ifadesi olarak bu yüzyılın birleştiren ve merkeze konulan kavramı olmuştur.⁷⁵⁴ Dolayısıyla Aydınlanma Hareketi'nin en belirleyici özelliklerinden biri mutlak bir hümanizmle ve kendisi dışında başka hiçbir taraftan destek almayan aklın insanın davranışlarına rehberlik etmesi gereken yegâne unsur olduğu inancıyla beslenmesidir.⁷⁵⁵

Fransız Aydınlanması, genel olarak bütün Aydınlanma sürecinin erdem ve eksikliklerini açık biçimde ortaya koymuştur. Temel ilkesi olan özgürlük ve kendi kendini belirleme nosyonu, onun natüralizmi ile bir araya getirilemez. Eğer insan yalnızca doğaya ait bir varlıksa o zaman düzenleyerek, biçimleyerek, yön vererek

⁷⁵³ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 80-81, 82-83.

⁷⁵⁴ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 19.

⁷⁵⁵ Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 26.

kendini doğa olaylarının üstüne çıkarması mümkün değildir. Yani Aydınlanma'nın kendisi; derin, ruhsal, ahlaki ve dini bir temellendirmenin gerekliliğine işaret eder.⁷⁵⁶

XVIII. yüzyıldaki Fransız Aydınlanması'nı teşkil eden Fransız maddeciliği, din, tanrıbilim ile XVII. yüzyılın metafiziğine karşı yürüttüğü mücadeleyi açık biçimde sürdürmüştür.⁷⁵⁷ Fransız maddeciliği toplumsal yönden büyük önem taşır zira maddecilik öğretisi ile burjuva sınıfı arasında bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. Maddecilik ülkede önceleri tamamen aristokrat zümreye ait bir öğreti olarak varlığını sürdürmüşken bir süre sonra özündeki ilerici yön ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda da ülkedeki maddeciler yalnızca dinsel konulardaki değil dönemlerinde meydana gelen her türlü bilimsel gelişmeyi ve siyasal kurumu eleştirmişlerdir. Kuramlarının tanınmasını sağlamak için de “*Ansiklopedi*”yi⁷⁵⁸ yaratmışlardır. Dolayısıyla Fransa'daki genç nüfusun dünya görüşü bu yüzyılda artık aydınlanmış maddecilik ya da deizm haline gelmiştir.⁷⁵⁹ Fransız düşünürlerden D'Holbach, Helvétius, Condillac, La Mettrie gibi isimler de maddecilik ve duyumculuk çerçevesinde Fransız Aydınlanması'nın Locke'un felsefi ve epistemolojik ürünü olmasından dolayı birbirlerine benzer bir çizgide ilerlemişlerdir.⁷⁶⁰

Diğer yandan bu dönemde klasik burjuva düşüncesine yönelik bir eleştiri, akıl kavramının kullanımıyla ilişkili olarak getirilmiştir. Bu eleştiriye; feodal toplum düzeninden burjuva toplum düzenine geçişte bir sömürü düzeninden bir başkasına geçildiğinin saklanması amacıyla akıl kavramına başvurulduğudur. Benzer bir eleştiri, burjuvazinin kendi zümresinin haklarını insan hakları tanımı altında sunmasına da getirilmiştir. Zira burjuvazi, kendi sınıfsal menfaatlerini toplumun genelinin menfaatleri gibi sunmuş ve böylelikle de ekonomik gücünü hukukla pekiştirmek

---

⁷⁵⁶ Oscar Ewald, Fransız Aydınlanma Felsefesi, Çev. G. Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s. 164-165.

⁷⁵⁷ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 18.

⁷⁵⁸ Encyclopédie, Ou Dictionnaire Raisonné Des Sciences, Des Arts et Des Métiers (Bilimlerin, Sanatların ve Zanaatların Ansiklopedisi ya da Açıklayıcı Sözlüğü), ayrıntılı bilgi için bk. M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 29.

⁷⁵⁹ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 28.

⁷⁶⁰ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 55.

suretiyle siyasal düzeyde bu hukuku güvence altına almaya doğru bir adım atmıştır. Bu çerçevede siyasal kurtuluş ya da özgürlük, gerçekte insanın kurtuluşu olmamış, burjuvazinin insan hakları da aslında burjuvazinin insancıl olması olanaksız kendi haklarından başka bir şeyden ibaret olmamıştır.⁷⁶¹

Aydınlanma Hareketi içerisinde henüz siyasal bağımsızlığını sağlayamamış burjuvazinin ekonomik alanda aşama kaydettiği dönemde birey meselesi de önem kazanmıştır. Ancak şunu söylemek gerekir ki bu önem aslında Rönesans Felsefesi'nde ve Hümanizm Hareketi döneminde verilmeye başlanmış, Aydınlanma ile doruğa ulaşmıştır. Zira bu dönemde artık feodal toplum yapısı parçalanmaya başlamış, kapitalist meta üretimi yaygınlaşmış, bireyin feodalitenin kastçı yapısından kurtulma ihtiyacı doğmuş ve bireyin özerk, aklın kılavuzunda ilerleyen bir varlık olduğu görüşü önem kazanmıştır. Dolayısıyla birey artık bu dönemde akılla tüm geleneksel otoriteleri bertaraf edebilecek ve kendi kaderini tayin edebilecek bir yön çizmeye karar vermiştir. Bu bağlamda burjuvazi de bireyin doğa üzerinde akla dayalı bir hâkimiyet kurması arzusunda olduğundan kendi sınıfının arzu ve menfaatleri doğrultusunda bir toplum düzeni kurmaya girişmiştir. İşte böylelikle Aydınlanma Felsefesi, bireyi doğal bir varlık addetmiş ve onun hem burjuva menfaatlerine uygun hem de adil, yetkin, kusursuz ve insancıl bir toplum düzeni kurabileceğine inanmıştır.⁷⁶² Temel değer olarak bireyin mutluluğunu esas alan Aydınlanma, bu mutluluğun peşinde koşma hakkını siyasal alanın merkezine yerleştirmiştir. Dolayısıyla bu düşüncenin merkezinde, Descartes ve Locke'un ampirizmiyle desteklenen radikal bir bireycilik bulunur.⁷⁶³

Siyasal yönetim biçimlerine ilişkin olarak; Diderot, d'Holbach, Helvétius gibi isimlerin cumhuriyeti istemediği ancak buna rağmen Krallığı birçok surette gözden düşürmeye ve zayıflatmaya çalıştıkları ifade edilmektedir. Bu düşünürlerin yazılarından çıkan fikir genellikle milletin Kral'dan üstün olduğu yönündedir. Bu fikir

---

⁷⁶¹ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 84, 88-89.

⁷⁶² M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 76-77.

⁷⁶³ Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 30.

aslında cumhuriyetçi bir fikirdir. Dolayısıyla devrim öncesi dönemde Fransa’da cumhuriyet olarak dillendirilmeyen, ancak cumhuriyetin savunduğu değerlerden bazılarını benimsemek isteyen ve Kraliyet rejiminin bu yöne evrilmesini isteyen bir kesim mevcuttur.⁷⁶⁴ Diğer yandan Aydınlanma Hareketi’nin başlıca kuramlarından biri olan toplum sözleşmesini⁷⁶⁵ aslında ilk olarak Epikür ortaya koymuştur. Bu kuramın söz ettiği toplum ile devlet unsurlarının varlığı birbirleriyle eşit ve bağımsız olan bireylerin kendi aralarında yaptıkları bir sözleşmeye dayanır. Hatta bu bağlamda bir önceki bölümde incelediğimiz Hobbes, hayvanların bir arada yaşamalarını doğaya, insanların ise sözleşmeye borçlu olduğunu ifade etmiştir. Bu kuramın, burjuva zümresinin toplum ve devlet kuramlarının temel öğelerinden biri olmasının sebebi ise kapitalist meta üretiminin yaygınlaşması ve feodal düzenin dağılmaya başlamasıdır.⁷⁶⁶

Aydınlanma’nın diğer önemli siyasal kavramlarından biri olan insan hakları, her insanın hak ve özgürlüklerden eşit ölçüde pay alması ve faydalanması görüşüne dayanır. Rönesans ve hümanizmin insana erdemli biçimde ve insanlık onuruna layık şekilde varlığını sürdürme gayreti içinde olması önerisi ile insanın özüne uymayan ve insanlıktan uzak toplumsal düzenlere karşı durulması gibi görüşler, insanın eşitliği, özgürlüğü ve mutluluğunu sağlamayı öncelik haline getiren görüşlerle bir araya gelerek bütüncül bir siyasal görüş oluşturmuştur. Bu bağlamda burjuvazi de kendi ulusal kurtuluş savaşının sloganı haline gelen eşitlik, özgürlük, kardeşlik sloganlarını sonradan insan hakları normlarına dönüştürmüştür. Bu değerler günümüzde Fransa Cumhuriyeti’nin dayandığı temelleri anlatan ulusal slogan olarak hala kullanılmaktadır. Rousseau Fransa’sının siyasal görünümünü ele aldığımız bölümde bahsettiğimiz Amerikan Bağımsızlığı’nın Fransız Devrimi üzerindeki etkileri

---

⁷⁶⁴ Alphonse Aulard, Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi, Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi- 1789-1804, Cilt: 1, Çev. N. Poroy, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 23.

⁷⁶⁵ XVI. yüzyıldan itibaren Reform ve Rönesans hareketleriyle birlikte ortaya çıkan bilimsel, dinsel, ekonomik gelişim ve dönüşümler nedeniyle, toplum ve siyasal yapı bağlamında kuramsal bir temellendirme yapmak zarureti doğmuştur. Bu çerçevede de toplumsal yapıda meydana gelen ayrılık ve ayrıcalıkların sözleşme kuramı temelinde ifade edilmesi gerekmiş, mutlak bir yönetim gücü çerçevesinde toplum ile devletin bütünleştirilmesi amaçlanmıştır. Bk. Seyit Coşkun, “Jean-Jacques Rousseau”, Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon’dan Zizek’e (ed. A. Tunçel, K. Gülenç), s. 294-308, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 296.

⁷⁶⁶ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 72-73.

çerçevesinde yorumlanmak üzere Amerika'nın ilk eyalet devletlerinden Virginia'nın 1776 tarihinde kabul ettiği Haklar Yasası'nın, işte İngiliz Aydınlanmacıları ve Fransız Ansiklopedistleri'nin görüşlerinden etkilenerek kaleme alınmış olduğunu ilave etmek gerekir.⁷⁶⁷

Tıpkı önceki bölümlerde Machiavelli'nin işaret ettiği erdemlerin tarihsel dönem içerisindeki karşılıklarına kısaca değinmiş olduğumuz gibi XVIII. yüzyılda belli başlı erdem türlerinin de yeni anlamlar kazanmış olduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin; vicdan, yaradancılara ve Tanrı Tanımazlara yol gösteren ve dindarlığın yerini alan erdem haline gelmiştir. İnsan sevgisi, Hristiyan inanışının iyilik yapma geleneğinde bulunan ancak şimdi kamu yararına olan eserlerde ortaya çıkan hayırseverlik ifadesine karşılık gelmiştir. Mütevazilik erdemi, lükse ve savurganlığa karşı verilen savaş ve kişisel savurganlığın azaltılması çerçevesinde okunmuştur. Ölçülülük erdemi, orta yolun seçimi anlamına gelmiş ve bu yüzyılda hoşgörü - *Temperetia*- olarak yorumlanmıştır. Çalışkanlık erdemi, tembelliğin kötü bir huy olduğu ve mücadele edilmesi gereken bir tutum anlamına gelmiş, insanın boş zamanının olması ve içe bakış gibi duygu durumları küçümsemeye başlanmıştır. Bilgelik -*prudentia*- erdemi bilgisizliğe -*stultitia*'ya- karşı verilen mücadele çerçevesinde anlam kazanmıştır. Hoşgörü, dini anlayışın bir ifadesi olmuştur. Adalet -*justitia*- kavramı ise devlet alanında sorumluluk taşıyan herkesin tarafsızlıkla yükümlü olduğu anlamına gelmiştir. *Fortituda* yani diğer bir deyişle cesaret erdemi ise Aydınlanma davası için sorumluluk alma ve tepkilere razı gelme cesareti anlamını kazanmıştır. Buna ilaveten ana vatan, siyasi yurtseverlik, ulusal yurtseverlik, evrensel yurtseverlik, pedagojik yurtseverlik gibi kavramlar da ortaya çıkmıştır.⁷⁶⁸

Bu bölümün başlarında Aydınlanma Hareketi'ni tanımlarken değindiğimiz din felsefesi olan deizm, Hristiyanlığın temel ilke ve tarihine eleştiri getiren, akla dayalı bir doğal din fikrini ileri sürmüştür. Dinin ruhbilim kapsamında ve tarihsel olarak ele alınması sonucunda her iki yöntemin bir araya gelmesiyle doğal din kuramı

⁷⁶⁷ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 86-87.

⁷⁶⁸ Erdemler ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bk. Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 181-187.

oluşmuştur. Bu yüzyıla deist etki damgasını vurmuş ve Aydınlanmacıların çoğu da bu inancın mensubu olmuştur. Deizmin göndermede bulunduğu doğal din tanımı, Hristiyanlık öncesi doğal duruma atıfta bulunan bir dinden ziyade iç hakikate ve akla uygun düşen, topluma yararlı olan bir inancı simgeler. Din olgusunu, ruh biliminin inceleme alanı içinde addeden görüşün gelişmesi deizme katkı sağlamıştır.⁷⁶⁹ Aslında şunu da belirtmek gerekir ki Aydınlanmacıların karşı durduğu geleneksel Hristiyan Tanrısı, Newton'un dünya makinesinin yaratıcısı olamayacak kadar keyfi ve kaprisli bir tanrıdır. Ancak Aydınlanmacıların çoğu ateist olmalarına rağmen inançsızlığın halk için tehlike yaratacağı düşüncesiyle deist bir tanrı anlayışını benimsemişlerdir.⁷⁷⁰ Bu konuya ilerleyen bölümlerde Rousseau'dan bir alıntı ile de değineceğiz.

3.2. Jean-Jacques Rousseau'nun Hayatı ve Düşünceleri

28 Haziran 1712 yılında Cenevre'de doğan düşünür,⁷⁷¹ 16 yaşında Cenevre'deki evinden ayrılmış ve ömrünün sonuna kadar bir gezgin olarak yaşamını sürdürmüştür. Hayatının ilk yıllarında bir süre hem anne dediği hem de aşığı olduğu Madame de Warens'in yanına sığınmıştır. Bu kadının etkisiyle Protestanlıktan ayrılp⁷⁷² Katolikliğe geçmiştir. 1744 yılında Paris'e gelmiştir ve burada 30 yıl birlikte yaşayacağı ve her ne kadar bakımlarını üstlenmeyip onları kimsesiz çocuklar yurduna terk etmiş olsa da⁷⁷³ beş çocuk yaptığı Thérèse Le Vasseur ile tanışmıştır. 1756 yılında Paris'ten ayrılarak Montmorency'de bir kır evine yerleşmiştir. "*Émile*"⁷⁷⁴ eserinin çok sert tepkiyle karşılaşması üzerine Paris Parlamentosu, Hollanda'da yayımlanmış olan

⁷⁶⁹ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 90-91.

⁷⁷⁰ Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 126.

⁷⁷¹ Fransız bir ailenin çocuğu olan Rousseau'nun babası saatçidir ve dans dersleri de vermiştir. Annesi Suzanne ise Rousseau'yu doğururken hayatını kaybetmiştir. Rousseau bu olaydan söz ederken hayatının talihsizliklerle başlamış olduğunu ifade etmiştir. Bk. V. Gültekin, Rousseau, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 8.

⁷⁷² Rousseau'yu Madame de Warens'a gönderen kişinin Confignon köyünün papazı Pontverre olduğu, Rousseau'ya kapıyı ilk onun açtığı, misafir ettiği ve kendi mezhebine ilk onun çevirdiği de bazı kaynaklarda söylenmektedir. Bk. V. Gültekin, Rousseau, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 13.

⁷⁷³ Bazı görüşlere göre çocuklarının eğitimini dahi üstlenmemiş birinin *Émile* gibi Fransız eğitim tarihinin en önemli eserlerinden birini kaleme almış olması çok büyük bir çelişkidir. Bk. Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 268.

⁷⁷⁴ *L'Émile ou De l'Éducation*.

eserin yakılmasını ve Rousseau'nun tutuklanmasını istemiştir. Bunun üzerine düşünür İsviçre'ye kaçmış bu kez de hem Cenevre hem de Bern Cumhuriyet Meclisleri Rousseau'nun tutuklanması kararını almıştır.⁷⁷⁵ Düşünür, bunun sonucunda 1762 yılında adaletten kaçan bir kaçak haline gelmiştir. Prusya Kralı Frederick'in kendisine tanıdığı fırsat sayesinde Neuchatel yakınlarındaki Motiers'de geçici olarak barınmıştır. Daha sonra artık bir Cenevre vatandaşı olmadığından yurtsuz olarak bir kentten diğerine kaçmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde kendisine yardımcı olmaya çalışan düşünür David Hume, 1766'da onu İngiltere'ye davet etmiştir. Hume sayesinde İngiltere'de iki yıl kalmıştır.⁷⁷⁶ 1770'de Paris'e yerleşmiştir. Yaşamının son yıllarında insanlardan uzak bir hayatı tercih etmiş olan düşünür, 1778'de bir soylunun konuğu olarak Paris yakınındaki Ermenonville'deki bir köşke yerleşerek bu yerde 2 Temmuz 1778'de hayatını kaybetmiştir.⁷⁷⁷

Rousseau'nun hayatının dönüm noktalarından biri 1740'lı yılların ortalarında "Ansiklopedi" çevresiyle ve Akademi üyeleriyle tanışma fırsatı yakalamış olmasıdır. Bu çevrenin önde gelen isimlerinden Diderot ona "Ansiklopedi"nin müzikle ilgili maddelerini yazma görevi vermiştir. Rousseau daha sonra bir soylunun yanına kâtip olmuştur. Rousseau'nun yaşamının son yılları ise görüşleri nedeniyle sıkıntılı geçmiştir zira *Filozoflar* ile derin fikir farklılıkları yaşamıştır. Bilhassa da 1850'lerin ortalarından itibaren Diderot ve Voltaire gibi Aydınlanmacı dostlarıyla kavga etmeye başlamıştır. Bu ihtilaflar sebebiyle Aydınlanmacı dostları artık onu Aydınlanma ve ilerlemenin müttefiki olarak göremeyecekleri yönündeki endişelerini dile getirmişlerdir. Bu görüş karşılıklı olmuştur zira Rousseau da eski dostlarının ahlaki rahatlıklarını hoş görmemiştir.⁷⁷⁸

---

⁷⁷⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Jean-Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 569-571.

⁷⁷⁶ Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 269.

⁷⁷⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Jean-Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 569-571.

⁷⁷⁸ Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 268-269.

Rousseau hayatı boyunca atıldığı hiçbir meslekte, ilgilendiği bilim alanında veya öğretide ya da dinde kendisini rahat hissetmemiştir. Bir düşünür ve yazar olarak hayatını sürdürmeye karar verinceye dek oymacılık, vergi ve kadastro memurluğu, eğitimcilik, nota yazıcılığı,⁷⁷⁹ elçi sekreterliği, müzisyenlik, bestecilik gibi mesleklerde çalışmıştır.⁷⁸⁰

Rousseau, halkın içindeki küçük burjuva zümresinin cesur gayretlerini, devrim rüzgârının artık esmeye başladığı bir dönemde dile getirmiş bir düşünürdür.⁷⁸¹ Onun eserleri otobiyografik eserler, müzikle ilgili çalışmalar ve felsefi düşüncenin çeşitli alanlarıyla ilgili eserler olarak üç sınıfta toplanabilir.⁷⁸² Yapıtları arasında 1750 yılında yayımlanan “*Bilim ve Sanatlar Üzerine Düşünceler*”⁷⁸³, 1754 tarihli “*İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni ve Temelleri Üzerine Düşünceler*”, 1758 tarihli “*Yeni Héloïse*”, 1762 tarihli “*Émile*”⁷⁸⁴ ile 1762 tarihli “*Toplum Sözleşmesi*”⁷⁸⁵ yer almaktadır.⁷⁸⁶

Rousseau’nun dünyaca ünlü bir kişilik haline gelmesinde iki gelişme önem taşır. İlki; kâtipliğini yaptığı Madam Dupin’in onu Paris’in en ünlü kadınlarından olan

---

⁷⁷⁹ Paris’teki son yıllarında, nota kopyalama mesleği ile ilgili olarak Rousseau, “Doğduğum gün talihin bana uygun gördüğü konumun ne üstüne yükseldim ne de altına düştüm; bir emekçinin çocuğuyum ve ben de emekçiyim. On dört yaşımdan beri yaptığım şeyi yapıyorum.” demiştir. Bk. Leo Damrosch, Jean-Jacques Rousseau, Çev. Ö. Özköprülü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 475.

⁷⁸⁰ Ernst Cassirer, Rousseau, Kant, Goethe, Çev. M. Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 5.

⁷⁸¹ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 24.

⁷⁸² Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 269.

⁷⁸³ Bu eserde Rousseau, bilimsel bilginin artmasının veya sanatların ilerlemesinin insanoğlunda ahlaki ilerlemeyi veya iyileşmeyi sağlamadığını savunur. Bk. Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 270.

⁷⁸⁴ Bu eserde bir gencin yetiştirilme öyküsü anlatılmakta ve insanın doğası gereği iyi olduğu, sosyal hayatın onu kötüleştirdiği anlatılmaktadır. Bk. Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 270.

⁷⁸⁵ Eser dört bölümden oluşmaktadır ve pek çoklarına göre Rousseau’nun en önemli eseridir. İlk bölüm, meşru siyasal düzenin kurulması için gereken uygun zemin, ikinci bölüm böyle bir zeminin tesisinde egemenin kim olduğu ve işlevleri, üçüncü bölüm hükümetin görevleri ve son olarak da dinin işlevi ve adil bir toplum oluşturmak için gerekenler ele alınmıştır. Bk. Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 271.

⁷⁸⁶ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 24.

Madam d'Épinay ile tanıştirması ve ikincisi de “*Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*”⁷⁸⁷ adlı eseriyle Dijon Akademisi'nin düzenlediği yarışmayı kazanması olmuştur.⁷⁸⁸

Rousseau, pek çok konuda çok çeşitli eserler vermiştir. Bu eserlerinden öne çıkan bazı görüşlerine yer vermek gayretiyle önce Fransız Aydınlanması'nın belli başlı kuramlarından biri olan doğal hak kuramına değineceğiz. Rousseau, bu bağlamda geleneksel mutlak doğal hak anlayışına bağlı kalmış, başlangıçtaki doğal durumun özgürlük ile eşitliğin egemen olduğu “Altın Çağ” olduğunu savunmuştur. Ancak o, insanlığın gelişmesinin durdurulamaması sebebiyle bu ideal durumun ortadan kalkmış olduğunu ileri sürmüştür. İnsanların, ekonomik gücü olan kesimin siyasal güçlerini kötüye kullanmasını engellemek adına siyasal ve hukuksal bir düzeni kurmakta başarısız olmaları sonucunda Altın Çağ'ın son bulduğunu ifade etmiştir. Akabinde kendilerini olumsuz bir süreç içerisinde bulan insanlar, Rousseau'ya göre bu durumdan kurtulmak amacıyla akla dayalı siyasal-hukuksal düzene ulaşmanın yollarını aramışlardır. Yani Rousseau, tarihin iyiye ya da kötüye doğru düz bir ilerleme kaydetmediğini diyalektik bir ilerleme sergilediğini ortaya koymuştur.⁷⁸⁹

Diğer yandan Aydınlanmacılara göre insanın erginliğe erişmesi yani aklını kullanabilmesi ancak doğru bilgilerle donatılmış olmasıyla mümkündür ve bunu sağlamak için de eğitim bir araç olarak kullanılmalıdır. Toplumun ve onu oluşturan bireylerin iyiliği ya da kötülüğü doğuştan gelen bir özellik olmayıp verilen eğitimin niteliğiyle doğrudan ilişkilidir.⁷⁹⁰ Rousseau'nun insan doğasına ilişkin düşüncesi de onun; eğitim ve birtakım sosyal Reformlar yoluyla şekillenebilen, sınırsızca geliştirilebilen, beceri kazanabilen bir doğaya sahip olduğu yönündedir ve bu düşünce onu tam bir Aydınlanma düşünürü yapar. Rousseau, insanın doğasının iyiliksever, güler yüzlü ve yardımlaşma eğilimleri taşıdığı noktasında mutabıktır. Diğer yandan ona göre insanın; saldırgan, yıkıcı ve menfaatini kollayan eğilimleri ise uygarlığın

---

⁷⁸⁷ *Discours Sur les Sciences et les Arts*.

⁷⁸⁸ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 268.

⁷⁸⁹ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, *Aydınlanma Felsefesi*, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 66-67.

⁷⁹⁰ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Aydınlanma: Düşünceler Yumağı", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 530.

zararlı etkileri sonucunda oluşmuştur. Dolayısıyla Rousseau, aslında bu bakış açısıyla aynı zamanda bir Aydınlanma eleştirmenidir de.⁷⁹¹ Diğer yandan şunu da ifade etmek gerekir ki Rousseau insan doğasının bir tarifini hiçbir zaman yapmamıştır zira bunu yapması mümkün değildir. Bunun yerine bir dizi açıklayıcı yedek kavramı tarif etmiş ve benzer örneklerin ulaşılması imkânsız model ile arasındaki alakanın daima yetersiz kalacağına da farkında olmuştur.⁷⁹²

Rousseau yaşadığı çağın toplumundaki “yabancılaşma” hastalığına çare olarak “*Émile*” eserinde insan doğasını irdelemek istemiştir. Bu eserde amacı yabancılaşmanın kökenini keşfetmektir. Bu keşfin sonucunda da Wokler’in söylediği gibi, “...*Machiavelli’den farklı olarak, Rousseau, insan doğasının sonsuza dek değişime tabi olduğuna ve yozlaşmış olmakla beraber, en azından ilkesel olarak hala iyileşebileceğini*” işaret etmiştir.⁷⁹³

Rousseau’ya göre merhamet duygusu olmayan, bencil ve menfaatini kollayan ilişkilerden mütevellit bir durum ve bunun yol açtığı savaş hali, doğa durumuna⁷⁹⁴ değil de toplum durumuna atıfta bulunur. Toplumsal durum ise aklın ilerlemesi ve gelişiminin sonucunda ortaya çıkan ve temelinde mülkiyet fikrinin bulunduğu bir olgudur. Yani insanın ihtiyacından fazlasını mülkiyetine geçirmesi fikrinin ortaya çıkmasıyla birçok savaş ve ihtilaf da ortaya çıkmıştır.⁷⁹⁵

İnsanın ilk başlangıçta sosyal ve siyasal bir varlık olmadığı göz önünde bulundurulduğunda Rousseau doğal insanı toplumsal insan durumunda sahip olduğu şeylerin hepsinden yoksun olmasıyla tanımlar. Yani doğal insanın diğer hayvanlardan bir farkı yoktur; ormanda yiyecek bulmak için dolaşır, yalnızca kendisini korumak

---

⁷⁹¹ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 265.*

⁷⁹² Roberto Esposito, *Communitas–Topluluğun Kökeni ve Kaderi, Çev. O. Kartal, İstanbul, 2018, s. 78-79.*

⁷⁹³ Ahu Tunçel, “Özgün” Bir Yurttaşın Anatomisi Olarak *Émile*, *Özne Felsefe ve Bilim Yazıları- Rousseau*, 9(17), s. 85-101, *Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s. 99.*

⁷⁹⁴ Rousseau’da *Doğa Durumu* olarak ifade edilen kavram, toplumsuzluk, devletsizlik, tarihsizlik olarak ifade edilir. Bk. Roberto Esposito, *Communitas–Topluluğun Kökeni ve Kaderi, Çev. O. Kartal, İstanbul, 2018, s. 76.*

⁷⁹⁵ Seyit Coşkun, “Jean-Jacques Rousseau”, *Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon’dan Zizek’e* (ed. A. Tunçel, K. Gülenç), s. 294-308, *Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 298-299.*

güdüleriyle hareket eder. İnsan, gelecek kaygısı olmayan, ölüm korkusu nosyonuna sahip olmayan ve yalnızca acı hissinden sakınan bir varlıktır. Kaynak kıtlığının yarattığı rekabet haricinde durumlarda diğer insanlarla savaşmak için bir nedeni bulunmaz. Yalnızca kendi varlığından keyif alan doğal durumundaki insanın ben sevgisi ve de varlığını koruma arzusu ile diğer insanların acıları karşısında duyduğu merhamet duyguları insanın iki temel duygusunu oluşturur. Böyle bir insanın ahlaki nitelikleri ve erdemi de bulunmaz. Ancak Rousseau'ya göre bu, onun kötü olduğu anlamına da gelmez.⁷⁹⁶

Rousseau'nun, 1750 tarihli “*Sanatlar ve Bilimler Üzerine Risale*” eserindeki görüşleri nedeniyle Aydınlanma Felsefesi'ne ve ilerleme düşüncesine karşı duran bir düşünür olduğu ileri sürülmüştür. Eserde, Aydınlanma'nın temel fikirlerinden olan ilerleme ve iyimserlik gibi fikirlerin aksine bilim ve sanat gibi alanlardaki gelişmelerin, doğasında iyilik bulunan insanı bozduğu ve bütün ilerlemelerin sonucunda da toplumsal ahlakın çöktüğü ileri sürülmüştür. 1758 tarihli “*Eşitsizliğin Kökeni Üzerine*”⁷⁹⁷ eserinde de yine benzer biçimde insanların doğa durumunda⁷⁹⁸ eşit biçimde sürdürdükleri yaşamda kendilerini koruma güduları ve tesadüfi nedenlerle güç, statü ve zenginliğin eşitsiz dağılım gösterdiği bir duruma ve topluma evirilmekte olduklarını ileri sürer. Dolayısıyla Rousseau, medeni insanın ancak başkalarına zarar vererek varlığını sürdürdüğü öngörüsünde bulunmuştur.⁷⁹⁹

Diğer yandan Rousseau'nun düşüncelerinin tamamen orijinal, kendine ait düşünceler olduğu her zaman söylenemez. Zira sözleşme teorisi Orta Çağ'dan beri Avrupa'da varlığını sürdürmüş bir teoridir.⁸⁰⁰ Rousseau ise sıklıkla diğer toplum sözleşmesi düşünürlerinin yetersizliğinden bahsetmiş ve bu bağlamda kendisi, çok belirgin olmamakla birlikte, Fransız düşüncesindeki önemli gelenek ve tartışmalardan

---

⁷⁹⁶ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 275-278.*

⁷⁹⁷ *Discours Sur l'Origine et les Fondements de l'Inégalité Parmi les Hommes.*

⁷⁹⁸ Rousseau, doğa durumundaki insanı; doğal bir ben sevgisi, varlığını koruma duygusu ve diğer insanların acılarına duyarlı, merhamet hissine sahip, özgür ve yetkinleşebilir bir varlık olarak tanımlamıştır. Bk. Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 280.*

⁷⁹⁹ Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 46-47.*

⁸⁰⁰ S.J. Barnett, *Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 206.*

etkilenmiştir. Düşünür, bir halkçı anayasal cumhuriyet bünyesinde bir mutlakiyetçi egemenlik tasarlayarak iki karşıt Fransız siyasal düşüncesini bir araya getirmiştir.⁸⁰¹ Diğer yandan Rousseau, “*Toplum Sözleşmesi*” eserinde, medeniyetin siyasal alanda neden olduğu olumsuzlukların, aynı yasaların, “genel irade”⁸⁰² kavramı sayesinde toplumun bütün üyelerine uygulanması suretiyle azaltılabileceğini de ifade etmiştir.⁸⁰³ Toplum sözleşmesinin gerektiği gibi uygulanabilmesi için Rousseau, genel arzulara uymak istemeyenlerin toplum tarafından bunları yapmaya zorlanabilecekleri gibi belli başlı bazı taahhütleri içerdiğini ifade etmiştir.⁸⁰⁴

Rousseau’nun bazı söylemlerinde temel anlaşma olarak ifade ettiği toplum sözleşmesinin doğa durumunda insanlar arasında var olan eşitsizliği eşitlediği görüşünün temelinde sözleşmenin; doğal eşitsizliği bozmak yerine onun yerine geçtiği, doğanın insanlar arasında mevcut kıldığı eşitsizlik yerine daha ahlaki ve yasal bir eşitlik getirdiği, güç ya da zekâ açısından birbirleriyle eşit olmayabilecek insanların anlaşma ve yasal haklar sayesinde eşit olmalarını temin ettiği gibi fikirler yer alır. Rousseau, doğası gereği tek bir fikrin mutabakat gerektirdiğini ve bunun da, en gönüllü olarak yerine getirilen işlevin sivil birlik olması nedeniyle sosyal anlaşma olduğunu dile getirmiştir. Her insanın özgür doğması ve kendi kendisinin efendisi olması nedeniyle hiçbir kimsenin bir diğerini kendisine köle yapamayacağını, bir insan yavrusunun köle olarak doğmasına bir diğerinin karar vermesinin, onun bir insan olarak doğmadığına karar vermesi olacağını söylemiştir. Ona göre toplum sözleşmesinin parçası olmayı kabul etmeyen bireyler nedeniyle böylesi bir anlaşma değersiz addedilemez. Bu kişiler yalnızca anlaşmaya dâhil edilmemiş olurlar.⁸⁰⁵

---

⁸⁰¹ Iain Hampsher-Monk, *Modern Siyasal Düşünce Tarihi-Hobbes’tan Marx’a Büyük Siyasal Düşünürler*, Çev. N. Arat ve diğ. Say Yayınları, Ankara, 2004, s. 225.

⁸⁰² Rousseau, bu kavramı, bireyin otoriterliğin tesiri altına alınmasına karşı otomatik bir düzeltici olarak kullanmıştır. Buna ek olarak bireylere genel irade tarafından verilen her talimatın bizzat birey tarafından verildiği teminatı verildiğini öne sürer. Bk. Roberto Esposito, *Communitas–Topluluğun Kökeni ve Kaderi*, Çev. O. Kartal, İstanbul, 2018, s. 86.

⁸⁰³ Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 47.

⁸⁰⁴ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 17-18.

⁸⁰⁵ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 102-103.

Rousseau, toplum sözleşmesinin özünde yatanı açıklarken; nihayetinde her bireyin kendisini diğer herkese teslim etmesini, bunu yaparken de aslında kendisini kimseye vermemiş olmasını, diğerleriyle anlaşmaya varırken de üzerinde hak iddia edebileceği bir ortak bulunmadığından, her kaybettiğine eşit bir kazancının bulunmasını işaret etmiştir. Yani Rousseau'nun söz ettiği toplum sözleşmesinin özü, kendi cümleleriyle şöyle açıklanmıştır: “*Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünü bölünmez bir parçası kabul ederiz.*”⁸⁰⁶

1762 tarihli “*Toplum Sözleşmesi*” eseri devrimci bir etki yaratmıştır. Zira cumhuriyeti ideal yönetim biçimi olarak övgüye değer bulmuş ve yurttaş eşitliği düşüncesini ortaya atmıştır. Ayrıca *Volonte Générale* olarak ifade ettiği genel irade kavramının zümresel bir ilkeye değil bir kesinliğe atıfta bulunması gerektiğini ima etmiştir.⁸⁰⁷ Rousseau’ya göre doğa durumu bir eşitlik ve bağımsızlık durumudur. Doğa durumundaki insanın başka insanları yönetme hakkı olduğu iddia edilemez. Böyle bir iddiası olması durumunda kendisine başkaldıranlar olabileceğinden bu durumda güçlü olanın yönetme hakkından söz edilemez. Doğa durumundaki insan asosyal ve güçlü bir varlıktır.⁸⁰⁸ İnsanı doğal olarak iyi bir varlık olarak gören düşünür sözleşme öncesi insanlık durumunun insanın kendisini korumak için gösterdiği çabanın diğer insanlara en az zarar verdiği durumu gösterdiğini; bunun da barış ve insan türü için en elverişli durum olduğunu, herkes için eşit ve sınırsız bir negatif özgürlük ortamının karşılığı olduğunu ifade etmiştir.⁸⁰⁹

Toplum sözleşmesinin hangi şekilde oluşturulması gerektiği konusuna değinen Rousseau, bu bağlamda sosyal anlaşma olarak tabir ettiği kavramın çözüm getirmesi gereken temel sorunu şöyle dile getirmiştir: “*Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan*

---

⁸⁰⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 15.

⁸⁰⁷ Ulrich Im Hof, *Avrupa’da Aydınlanma*, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 161.

⁸⁰⁸ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 278-279.

⁸⁰⁹ Seyit Coşkun, “Jean-Jacques Rousseau”, *Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon’dan Zizek’e* (ed. A. Tunçel, K. Gülenç), s. 294-308, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 297.

*hem herkesle birleştigi halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun.*⁸¹⁰

Toplum sözleşmesi ile kurulan yapılardan bahseden Rousseau, oy verenlerin sayısı kadar tüzel ve kolektif bir yapının oluşturulduğunu, bir birlik haline geldiğini, ortak bir kimlik, yaşam ve hedef bulduğunu söylemiştir. Rousseau bireylerin bir araya toplanmasıyla meydana gelen bu kamusal yapının anlaşma sonrasında artık cumhuriyet ya da politik bütün adını aldığını, pasif olduğu zaman ise mensupları tarafından devlet (*état*) olarak anıldığını ifade etmiştir. Böylesi bir toplum sözleşmesi formülünde bireyin otoritelerle olan ilişkisine de değinen Rousseau, kamu ile bireyler arasında oluşturulan birlik anlaşmasının bir ortaklık olduğunu vurgulamış ve bu minvalde her bireyin bu ortaklık içerisinde egemen gücün bir üyesi olarak diğer bireylerle ve devletin de bir üyesi olarak onu yöneten güçle bir bağı oluşmuş olduğunu ileri sürmüştür.⁸¹¹

Toplum sözleşmesi modelinin teklik ve çokluk arasında menfaat birliği yarattığından bahseden Rousseau, bu görüşünü şu sözlerle dile getirmiştir:

*...Ama politik bütün ya da egemen varlık, varlığını sözleşmenin kutsallığından aldığı için kendini hiçbir zaman ilk sözleşmeye aykırı bir şey yapmaya (hatta bir başkasına karşı bile) zorlayamaz; örneğin, kendinden bir parçayı başkasına geçiremez ya da bir başka egemen varlığın buyruğu altına giremez. Varlığını borçlu olduğu sözleşmeyi saymamak, kendini yok etmek demektir; kendisi hiç olan bir şey ne yaratabilir ki? Hiç. Bu halk kalabalığı, böylece bir bütün halinde birleşti mi, artık üyelere birine saldıran bütüne saldırmış, bütüne saldıran da üyelere saldırmış olur. Böylece, ödevleri ve çıkarları sözleşmeyi yapan tarafları karşılıklı olarak yardımlaşmaya zorlar ve aynı insanların bu iki ilişkiye bağlı bütün çıkarlarını bu ilişkiye göre birleştirmeye çalışmaları gerekir...*⁸¹²

⁸¹⁰ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 14.

⁸¹¹ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 15-16.

⁸¹² Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 16-17.

Rousseau'nun 1754 tarihli “*İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı*” adlı eserinin Aydınlanma bünyesinde radikalleşmenin ilk işaretlerinden biri olarak görülmesi mümkündür. Rousseau, bazı görüşlere göre daha doğal, özgür ve adil bir dünya düşlemiş bir düşünürdür. Ancak kimilerine göre ise kafası karışmış bir idealisttir hatta tehlikeli bir radikaldir. Yer yer sosyalist olarak da damgalanmıştır. Rousseau'nun eşitlik üzerine yazdığı bu denemenin siyasi sonuçlar doğurması kendi kenti olan Cenevre'de ona taraftarlar edindirmiştir. Cenevre'de ortaya çıkan bu karışıklık, Kuzey Amerika ve Hollanda'daki insanlara da ilham vermiştir. Bu ilhamla bir süre sonra Masonların *Illuminaten* adında gizli bir topluluk oluşturması da telaşa sebep olmuştur. Zira bu topluluğun, yaşadıkları ülkelerde siyasi güç elde etme kararlılıkları ortaya çıkmıştır.⁸¹³ Rousseau, diğer dönemdaşları olan Aydınlanmacılar arasında cumhuriyetçi fikirleri açıkça dile getiren ilk düşünürdür. Diğer düşünürler Eski Rejim'in Reformasyonu yönünde eleştirilerde bulunurken o, bu talepleriyle devrime giden yolu açmış, radikal demokrasi geleneği ve tarihini başlatmıştır.⁸¹⁴ Zaten Aydınlanma Dönemi düşünürlerinin neredeyse tamamının mutabık kaldığı mesele eski ya da mevcut siyasal düzene yönelik eleştiri getirmektir. Bütün düşünürler bireylere barış, özgürlük, adalet getirecek ve toplumsal yaşamda refah sağlayacak siyasal iktidarların tesis edilmesini arzu etmiştir.⁸¹⁵

Rousseau, bireylerin özgürlüklerinden ödün vermeden bir devletin sağladığı avantajlardan yararlanıp yararlanamayacağı sorusuna odaklanmıştır. Böylesi bir durumun mümkün olduğunu, bunun kamu yararına olduğunu yani insanların kendi ortak menfaatleri için aralarında bir anlaşma ya da toplumsal sözleşme yapmak suretiyle bunun mümkün hale getirilebileceğini savunmuştur. Rousseau'nun kastettiği özgürlük, bireylerin doğal negatif özgürlüğü değil kendi önerdiği devlet modelinde var olan pozitif özgürlüktür. Zira böylesi bir özgürlüğün kendi önerdiği demokratik devlet tarafından güvence altına alınacağını ileri sürmüştür.⁸¹⁶

---

⁸¹³ Ulrich Im Hof, *Avrupa'da Aydınlanma*, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 216.

⁸¹⁴ Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 48.

⁸¹⁵ Ahmet Cevzici, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 36.

⁸¹⁶ Stephen Law, *Büyük Filozoflar- Tarihteki Büyük Düşünürlerin Yaşamları ve Fikirleri*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2014, s. 121, 124.

Öte yandan Aydınlanma Felsefesi'nde ortaya atılan bireyin menfaati meselesinde birey kavramı, bir tür veya bir zümrenin mensubu olan bireyin menfaati şeklinde yorumlanmıştır. Rousseau ise kendi özgürlüğünün bilincinde olan ve toplum ile devletin onun sahicilik arayışının önünde bir engel teşkil etmediği bir bireyden bahsetmiştir. Yani Rousseau'nun talebi, bireyin kendi varoluşunu ortadan kaldırmayacak bir toplumsal düzenin kurulması olmuştur.⁸¹⁷ Diğer yandan Rousseau, insanın aslında özgür olarak doğduğu, istediği gibi davranma hakkına sahip olduğu halde sivil toplumun zincirleri sebebiyle bunu yapamadığını da ileri sürmüştür.⁸¹⁸ Rousseau'ya göre devletin parçası olan bireylerin menfaatleri aynı zamanda devletin de çıkarlarıdır.⁸¹⁹ Ancak modern devlet, düşünürce göre yalnızca kendi mevcudiyetini muhafaza etmek ve bunun sonucunda da vatandaşlarının varlığını korumak amacını güder. Bu bağlamda modern sisteme de bir eleştiri getirmiş olan Rousseau, kaynakların sınırlı olması ancak buna karşın insanların istekleri ve arzularının sınırsız olması nedeniyle ortaya çıkan manzarada her durumda zenginlerin korunduğunu ve yoksulların baskılandığını ifade etmiştir. Bu noktada da yalnızca kendi varlığını sürdürme amacı taşıyan modern politika ve modern sistemin bir sonucu olarak iyi hayatın ortadan kalkması ile erdem kavramının ortadan kalkması gibi sorunlar meydana gelmiştir.⁸²⁰

Düşünür, "*Toplum Sözleşmesi*" eserinde genellikle doğrudan demokrasiyi desteklediği izlenimini vermiş gibi görünür ancak onun fikirleri bundan daha karmaşıktır. Demokratik bir egemeni desteklemesine karşın egemen ile yönetimi birbirinden ayırmak konusunda ısrarcı olmuştur. Bu bağlamda daha da karmaşık olan ise demokratik yönetimin olanaksız olduğunda ısrarcı olmasıdır.⁸²¹

---

⁸¹⁷ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 48-49.

⁸¹⁸ Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 265.

⁸¹⁹ Stephen Law, Büyük Filozoflar- Tarihteki Büyük Düşünürlerin Yaşamları ve Fikirleri, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2014, s. 123.

⁸²⁰ Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 265-266.

⁸²¹ Iain Hampsher-Monk, Modern Siyasal Düşünce Tarihi- Hobbes'tan Marx'a Büyük Siyasal Düşünürler, Çev. N. Arat ve diğ. Say Yayınları, Ankara, 2004, s. 240.

Rousseau genel irade kavramı ile herkesin iradesi olarak nitelendirdiği şeyi karşılaştırmış ve herkesin iradesinin her bireyin kendisi için iyi olduğunu düşündüğü şeylerin toplamı olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla belirli bir demokratik yönetim biçiminde genel iradenin başarısından söz edilebilirken bu yönetim altında hayatlarını idame ettiren bireylerin genel iradeye tabi olması ile ancak böylesi bir devlette yaşayanların elde edebileceği türde tüm avantajları elde edebileceklerini savunmuştur.⁸²²

Çağının gelişmelerinin sakıncalı sonuçları olabileceği düşüncesini savunan Rousseau'nun savları; bir yandan onun insanın geçmişteki mutlu ve özgür haline diğer yandan da geleceğin yönetimi altındaki tüm yurttaşların iradelerinin dikkate alındığı bir rejim ya da siyasal düzenin tesis edilmesine yöneliktir.⁸²³

Rousseau'nun önerdiği devlet modeli genel iradenin hâkim olduğu bir demokrasidir. Ancak her konuda her bireyin oyuna başvurulmuş bir doğrudan demokrasi uygulanabilir olmadığından bunun yerine modern demokrasilerin çoğunda görüldüğü üzere bir lider veya liderlerden oluşan ekiplerin belirli aralıklarla iktidara geldiği “seçilmiş aristokrasi” modelini önermiştir. Diğer yandan Rousseau elbette ki bu modelin beraberinde akıllara gelen sorunlara da çalışmalarında çözümler bulmaya çalışmıştır.⁸²⁴ Rousseau'nun önerdiği devlet modelinde, egemen devlet Aydınlanma Döneminin mutlak monarşisi değildir. Devleti halktan türeten Rousseau onu halk ile özdeşleştirir. Egemenlik halkındır, bu sebeple devlet de özü gereği demokratik bir

---

⁸²² Stephen Law, Büyük Filozoflar-Tarihteki Büyük Düşünürlerin Yaşamları ve Fikirleri, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2014, s. 121-122.

⁸²³ Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 266.

⁸²⁴ Rousseau bu noktada bir toplum mühendisliği önerisinde bulunmuştur. Örneğin; demokrasilerin önündeki engellerden bahseden düşünür, sınıf ve refah düzeyindeki eşitsizliklere gönderme yapmış ve bunların ortadan kaldırılması gerektiğini zira bu farklılıkların insanları kendi kişisel menfaatleri doğrultusunda oy vermeye sevk edeceğini ileri sürmüştür. Devletle uyum içerisinde yeni yurttaş yetiştirilmesinin gerekliliğinden bahsetmiş, dini sosyal bir bağ ve erdem destekleyici unsuru olarak görmüş ve mecburi olmasını savunmuştur. Ayrıca devletin resmi bir sansür mekanizmasını yürürlüğe koymasının gerektiğini de ilave etmiştir. Rousseau tüm bu önlemler sayesinde yurttaşların genel iradeye uygun oy kullanacaklarını savunmuştur. Bk. Stephen Law, Büyük Filozoflar-Tarihteki Büyük Düşünürlerin Yaşamları ve Fikirleri, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2014, s. 123-124.

özelliğe sahiptir.⁸²⁵ Diğer yandan demokratik bir yönetimi, sınırlı sayıdaki ve belirli büyüklükteki toplumlar için öngören Rousseau, geniş ve yoğun nüfusa sahip olan toplumlar için daha ziyade monarşi yönetim biçimini öngörmüştür.⁸²⁶

Rousseau'nun felsefesinde doğa-toplum karşıtlığı belirgin bir yer tutmuştur. Bu düşünceye göre toplum ve sosyal hayat tarafından bireylere dayatılan tekdüze davranış tarzı insanların görev ve yükümlülükleri ile beşerî doğanın temel ihtiyaçlarını ihmal etmelerine yol açmıştır. Bu da kibarlığa ve uzlaşmaya önem verilmesine rağmen bunların gerisinde kaba ve egoist düşüncelerin gizlenmiş olması ihtimalini gün yüzüne çıkarır. Yani görünüşün gerçekle hiçbir ilgisi kalmayacaktır.⁸²⁷

Rousseau, en başından beri toplum ile çelişkili bir ilişki içerisinde olmuştur. Zira onun topluma hizmet edebilmesi için toplumdaki uzak durması gerektir. Bu sebeple inzivaya çekilerek yurttaşların görevleri üzerine kafa yormuş ve böylece "*Toplum Sözleşmesi*" eserini kaleme alabilmiştir. Aynı biçimde *Émile* karakterinin toplumun dışında eğitilmesi talebinin ardında yatan fikir onun ancak bu şekilde gerçekten toplum için eğitilebileceğine inanması olmuştur.⁸²⁸ Rousseau'nun "*Émile*" ile "*Toplum Sözleşmesi*" eserleri arasında da bulunan ilginç bir bağlantıdan bahsetmek gerekir. Politika ile ahlak ve eğitim kavramlarının birbirinden ayıramayacağını ileri süren Rousseau, "*Émile*" eserinde yasa ve toplumu oldukları gibi kabul ederken eğitim yoluyla insanların ne kadar değiştirilebileceğini ortaya koymaya çalışmıştır. "*Toplum Sözleşmesi*" eserinde de bu kez tam tersini yapmış, insanları oldukları gibi kabul etmiş, devletin ve idarenin nasıl farklılaşabileceğini incelemeye çalışmıştır. Yani aslında insanın özgür bir varlık olarak varoluşunu güvence altına alacak koşulları, diğer insanların bireyin üzerindeki baskısına karşı bireyi koruyacak ve ekonomik-sosyal

---

⁸²⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Jean-Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 569.

⁸²⁶ Seyit Coşkun, "Jean-Jacques Rousseau", Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon'dan Zizek'e (ed. A. Tunçel, K. Gülenç), s.294-308, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 300.

⁸²⁷ Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 271.

⁸²⁸ Ernst Cassirer, Rousseau, Kant, Goethe, Çev. M. Tüzel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 10.

eşitsizliği siyasal eşitlik ile ve doğal özgürlüğün kaybını da daha yüksek bir özgürlükle telafi edecek önlemleri ortaya koymaya çalışmıştır.⁸²⁹

Rousseau'nun halka dayalı bir siyasal düzen fikrini benimsemiş olduğunu vurgulamıştı. Söz konusu bu yapının sürdürülebilir olması için yasama ile yürütme güçlerinin farklı makamlarda olması gerekliliğini savunmuştur. Halkın, yürütmenin tehlikeye girmesi durumunda müdahale edebilmesini işaret ederken bu denetimin nasıl ifa edileceği yönünde çok açık bir çözüm sunmamıştır. Dolayısıyla Rousseau'nun ortaya koyduğu fikirler arasında zorba bir yönetici karşısında halkın ne şekilde direneceği hususunda bir sav mevcut değildir.⁸³⁰ Kesin olan husus, Rousseau'nun toplum ile etkileşimi sıfırlanmış bir Robinson Crusoe'nun yaşamından *Émile*'in bile hoşlanmayacağını dile getirmiş olması münasebetiyle "*Émile*" eserinde, verilen negatif eğitimin, mevcut toplumsal yapının yapaylığının aşılmasına olanak veren daha üst bir siyasal toplumla desteklenmesi gerekliliğidir. İşte bu noktada Rousseau, siyasal toplum olarak öngördüğü teşekkülü "*Toplum Sözleşmesi*" eserinde tartışmıştır. Burada önemli olan unsur, Rousseau'nun insan ve yurttaş olma durumunun aslında birbirlerini tamamlayan unsurlar olduğu vurgusudur. Eserlerinde bireyi yoğurarak ve üzerine de siyasal düzeni kurarak devamını ve sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlamıştır. Doğal insanın doğa durumundaki özelliklerini toplumsal ilişkiler ağı içerisinde sürdürebilmek bir ikilem gibi görünse de birey-yurttaş denklemini kurmanın şart olduğunu görmüştür.⁸³¹

Rousseau sevmenin iki biçimini tanımlarken ise toplumsal alanda var olmasına rağmen kişiyi diğerleriyle olan ilişkisinden soyutlayarak ben merkezli bir varlığa dönüştüren yapay bir *amour propre* (özsaygı⁸³²) ve de insanın doğadaki tüm varlıklarla

---

⁸²⁹ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 284.

⁸³⁰ Ali Timuçin, "Rousseau'da Toplum Sorunları", *Özne Felsefe ve Bilim Yazıları-Rousseau*, 9(17), s. 77-83, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s. 82.

⁸³¹ Ahu Tunçel, "Özgün" Bir Yurttaşın Anatomisi Olarak *Émile*, *Özne Felsefe ve Bilim Yazıları-Rousseau*, 9(17), s. 85-101, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s. 99-100.

⁸³² İzzetinefis. Bk. Serpil Durğun, "Jean-Jacques Rousseau'da *Amour Propre* Kavramı", *Özne Felsefe ve Bilim Yazıları-Rousseau*, 9(17), s. 103-112, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s. 104-106.

paylaştığı ve merhametin kaynağındaki *amour de soi*⁸³³ (kendini sevmeye veya ben sevgisi) duygusundan bahsetmiştir.⁸³⁴

Yaşamı boyunca belli dönemlerde; Protestanlık, Kalvinizm, Katoliklik, Pietizm arasında gidip gelen Rousseau, bu durumun neden olduğu ve arada bir tekrarlayan bunalımını nihayet “*Savualı Rahibin Amentüsü*” eserinde çözmüştür. Tanrı Tanımazlığı ve çağın materyalist eğilimlerini reddeden Rousseau, yerleşik dinler ve vahiy yoluyla gelen dogmalar konusuna genel olarak pek değinmemiş hatta vahiylerin gereksiz olduğunu savunmuştur. Hristiyan dinine mensup olmaktan mutluluk duyduğunu söyleyen Rousseau’ya rağmen onun dinini aslında Aydınlanma’nın popüler inancı olan deizm olarak adlandıran kaynaklar da mevcuttur. Düşününün genel olarak sivil din kuramı; tıpkı Hobbes gibi dini bütünüyle siyasete tabi kılmak ve bu ikisi arasında sıkı bir birliktelik kurmak üzerine tasarlanmıştır. Devletin dini denetlemesi gerektiğini ancak bunu yaparken kişisel inanç ve fikirler konusunda devletin yetkili makam olmadığını ileri sürmüş ve Hristiyan devletini baş tacı etmek taraftarı olmadığını ortaya koymuştur.⁸³⁵

Özel mülkiyet konusuna da eserlerinde değinen Rousseau, bu kavramı her türlü kötülüğün kaynağı olarak gören bir tutum benimsemiştir. Özel mülkiyet, ona göre sivil toplumun oluşmasından sonra başlayan eşitsizlik ile gelen ve insan türünün deneyimlediği tüm sefaletlerin anasıdır. Doğa durumundaki insanlar, Rousseau’ya göre doğanın ve bahsettiği nimetlerin eşit oranda kullanımına sahip olduklarından özel mülkiyet kavramı mevcut olmamıştır. Ancak daha sonra doğal afetler nedeniyle ortaya çıkan, insanların birbirlerine yardımcı olması ihtiyacı, insanları toplumsallaşmaya itmiş ve bunun sonucunda da doğa durumu ve mutlak eşitlik ortadan kalkmıştır. Mülkiyet olgusunun ortaya çıkışıyla insanların zenginler ve yoksullar, önderler ve yurttaşlar olarak ayrıldığı ve köleliğin yayıldığı, birtakım yasanın yürürlüğe konulduğunun ancak bunların daha ziyade zenginlerin menfaatini kolladığını altını

---

⁸³³ N.J.H. Dent, Rousseau Sözlüğü, Çev. B. Gözkan, N. Ilgıçoğlu, A. Çitil, A. Kovanlıkaya, Sarmal Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 63.

⁸³⁴ Ahu Tunçel, “Özgün” Bir Yurttaşın Anatomisi Olarak Émile, Özne Felsefe ve Bilim Yazıları- Rousseau, 9(17), s. 85-101, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s. 89.

⁸³⁵ Maurice Barbier, Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset, Çev. Ö. Gözel, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 157-159.

çizen düşünür, bilim ve sanatların ilerleme kaydetmesinin ise insan yaşamını zenginleştirmekten ziyade bozup yozlaştırdığını ileri sürmüştür.⁸³⁶ Rousseau, bilim ve sanatlar alanındaki gelişmelerin insanın ihtiyaçlarına yanıt vermekten ziyade kibrin ve kendini beğenmişliğin bir ifadesi olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca bilginin hakikati gizlemeye yaradığını, onun insanlara gerçek amaçlarını saklayacak şekilde eylemlerini nasıl şekillendireceklerini öğrettiği dolayısıyla doğal insanın gerçekte iyi olduğu ancak uygar insanın hilekâr olduğunu savunmuştur.⁸³⁷

Sonuç olarak Aydınlanma filozofları siyaset konusunda çeşitli ve farklı görüşler ortaya koymuştur ancak birleştikleri yegâne düşünce halkın durumundan iktidarın sorumlu olduğudur. Yani “siyasal belirleyicilik” yaklaşımı çerçevesinde bir halkın özgür ve erdemli ya da köle ve yoz olmasının asıl sorumluluğunu siyasal iktidara yüklemişlerdir.⁸³⁸ Rousseau’nun siyaset felsefesi ise zaman içinde farklı eserlerinde farklı yönlerden ortaya konulmuştur. İlk iki “*Söylev*” eserinde düşünür, ahlaksızlığa, eşitsizliğe ve köleliğe dayanan modern siyasal sistemi ve bu sistemin içindeki yeni bireyi tasarlamaya başlamıştır. Daha sonra bu tasarımın eğitim ve etikle bağlantılı olan bireysel boyutunu “*Émile*” eserinde ele almıştır. Akabinde “*Toplum Sözleşmesi*” eserinde söz konusu bu mühendisliğin siyasal boyutunu irdemiştir. Rousseau, yepyeni ve tüm yurttaşları özgürleştirecek bir düzen yaratmak suretiyle toplumun düzenini ya da siyasal otoriteyi daha yüksek bir özgürlük vermek suretiyle meşrulaştırmak istemiştir.⁸³⁹

3.3 Rousseau’nun Siyasal Kuramının Fransa’daki Tarihsel Bağlam İle Etkileşimi

Rousseau’nun çalışmalarını kaleme aldığı dönemin Fransa’sındaki tarihsel bağlamda, küçük burjuvazi gelişmektedir ve tarih sahnesinde yerini sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. Egemen feodal güçlerin sömürsünün şiddetini artırdığı bir dönemde

---

⁸³⁶ Serpil Durğun, “Jean-Jacques Rousseau’da Amour Propre Kavramı”, *Özne Felsefe ve Bilim Yazıları- Rousseau*, 9(17), s. 103-112, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s. 107.

⁸³⁷ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 271-272.

⁸³⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Aydınlanma: Düşünceler Yumağı”, *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler* (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 532.

⁸³⁹ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 292.

bu grup tehdit altında varlığını sürdürmektedir.⁸⁴⁰ Önceki bölümlerde de ayrıntılı olarak ele almaya çalıştığımız bu çağda; doğa durumundaki insanı hayvandan ayıran temel niteliklerinden bahsederken onun irade özgürlüğüne ve kendi kendini yetiştirip, yetkinleşebilme özelliklerine atıfta bulunması nedeniyle Rousseau, tarihsel bağlamından ayrılan ve tersi yöne giden bir düşünür portresi çizer. Zira kendi gücünün farkında olan insanın özgür olduğuna dair bilinci, insan ruhunun tinselliğinin açık göstergesidir. Rousseau'nun bu tinsel ruh atfı, onun, kendisinden önceki Aydınlanma düşünürlerinin savunduğu materyalist ve mekanist insan yorumuna karşı çıktığını ortaya koymaktadır.⁸⁴¹ Rousseau'nun Aydınlanma'nın parçası iken ondan bağımsız olduğunu işaret eden bir diğer düşüncesi, West'in de ifade ettiği gibi Rönesans'tan itibaren hızlı bir gelişme kaydeden Aydınlanma'nın yanlı biçimde ön plana koyduğu akıl düşüncesinin karşısına duygu düşüncesini koyması ve bu kavramı savunmasıdır. Rousseau, modern dünya kültürü meselesini irdelemiş ve uygarlaşmanın kötülüklerini işaret etmiştir. Dolayısıyla düşünür, Aydınlanma'nın ve moderniteyi eleştirmeyenlerin evrenselci iddialarına muhalif bir çizgide olmuştur.⁸⁴²

Aydınlanma Döneminde burjuva sınıfı, toplumsal ve siyasal egemenliğini, mevcut feodal ve dinsel kurumlara yönelik eleştirilerle ussal temelde yeniden oluşturmaya çabalamıştır. Rousseau'nun işte bu toplumsal sözleşme kuramı üzerine düşüncelerini kaleme alması burjuva devrimi bağlamında çağının etkisinde kaldığını ortaya koymaktadır. Düşünür bu bağlamda döneminin burjuva toplum yapısı ve bireylerin yaşantısının açmazlarına değinmiş ve toplumda daha fazla eşitlik ile özgürlüğün sağlanması için yurttaş-birey ve siyasal yapının nasıl olması gerektiği üzerinde durmuştur. Rousseau'nun hedeflediği toplumsal oluşum, vatandaşlık erdemine ve eşit haklara sahip bireylerin oluşturduğu, toplum ile siyasal yapının örtüştüğü bir oluşumdur.⁸⁴³

---

⁸⁴⁰ M. Buhr, W. Schroeder, K. Barck, Aydınlanma Felsefesi, Çev. V. Atayman, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 24.

⁸⁴¹ Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 280.

⁸⁴² Serpil Durğun, "Jean-Jacques Rousseau'da Amour Propre Kavramı", Özne Felsefe ve Bilim Yazıları-Rousseau, 9(17), s. 103-112, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s. 103.

⁸⁴³ Seyit Coşkun, "Jean-Jacques Rousseau", Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon'dan Zizek'e (ed. A. Tunçel, K. Gülenç), s. 294-308, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 294-295.

Öte yandan Rousseau'nun görüşleri ile Jansenizm arasında birçok fark mevcut olmasına rağmen aralarındaki etkileşim de dikkati çekicidir. Roger Barny'nin de ifade ettiği gibi *Jansenist ve yurtsever kesim*, “*Toplum Sözleşmesi*” eseri için ilk ölçülebilir ve değer bilir kitleyi oluşturmuştur. 1775 tarihli “*Vatandaş İlmihali*”⁸⁴⁴ eserine *Jansenist* Guillaume-Joseph Saige, Rousseau'nun ilkelerini andığı bir giriş yapmış, egemen gücün yalnızca genel iradede bulunabileceğini, atılacak en mantıklı adımın tıpkı söz konusu eserde ifade edildiği gibi Sınıflar Meclisi'ne başvurmak olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda Rousseau, *Jansenistleri* 1760'lara kadar kendi Hristiyanlık vizyonunun yıkıcıları olan fanatikler olarak küçümsemiş olsa da kendisinin de 1772 yılında kaleme aldığı “*İtiraflar*”⁸⁴⁵ eserinde de görüleceği üzere *Jansenist* bir dönem geçirmiş olduğu bilinmektedir. Rousseau'nun *Jansenist* fikirlerden etkilenmiş olduğunu 1986 tarihli “*The General Will Before Rousseau*” eserinde Patrick Riley, Genel İrade kavramının “*Toplum Sözleşmesi*” eserinden çok daha önce *Jansenist* literatürde yaygın olduğunu ifade etmek suretiyle işaret etmiştir.⁸⁴⁶

Bir çağın içinde yaşayan düşünürün, içinde bulunduğu zamansal kesite uzaktan bakabilmesi, o çağa ayak uydurması ve ona şekil verebilmesi gerekir. Rousseau, bu bağlamda Aydınlanma Dönemi içerisinde, cesur fikirleri ile öne çıkan, yalnızlığı, karanlık dünyasındaki kurguları ve idealleriyle eski dünyanın paradigmasını yıkan, herkesin gittiği yönde değil de kendine münhasır bir yöne doğru ilerlemeyi seçen, uygar insan ile doğa durumundaki insan karşıtlığını gözler önüne seren önemli bir düşünürdür.⁸⁴⁷

Şimdi Rousseau'ya ayrılan kısmın bu son bölümünde, “*Toplum sözleşmesi*” ve “*İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*” eserlerinde Rousseau'nun kaleme aldığı görüşlerinin Aydınlanma Çağı ile tarihsel bağlam bakımından etkileşimini ortaya koymaya çalışacağız.

---

⁸⁴⁴ *Cathéchisme du Citoyen*.

⁸⁴⁵ *Confessions*.

⁸⁴⁶ S.J. Barnett, Aydınlanma ve Din – Modernite Mitleri, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 234-235.

⁸⁴⁷ Seval Yinilmez Akagündüz, “Uygarlığa Yüz Çeviren Düşünür: Jean-Jacques Rousseau”, *Özne Felsefe ve Bilim Yazıları- Rousseau*, 9(17), s. 113-125, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s. 114.

Öncelikle Rousseau, “*Toplum Sözleşmesi*” eserinin kaleme alınış sebebini açıkladığı eserin daha ilk satırlarında kendisinin bir kral veya yasa koyucu olmaması nedeniyle neler yapılması gerektiğini yazması gerektiğine karar verdiğini ifade etmiştir. Zira hükümdarın ne yapılması gerektiğini söylemekten ziyade vereceği tavsiyeleri zaten yapıyor olması gerektiğine dikkati çekmiştir.⁸⁴⁸ Şimdi sırasıyla görüşlerinin birçok Aydınlanma ilkesi ile olan etkileşimini Rousseau’nun ağzından atıflarla aşağıda derlemeye gayret edeceğiz.

Siyaset ile dinlerin ortak bir amacı olmadığını ancak ulusların ilk kuruluş dönemlerinde bu iki mefhumun da birbirlerinin işine yaradığını, birbirlerinin menfaatine yönelik olarak kullanıldığını söyleyen Rousseau’nun, Aydınlanma’nın en önemli ilkelerinden olan dinden kopuş ve sekülerlik ilkelerini destekleyen vurgusu “*Toplum Sözleşmesi*” eserinde aşağıdaki cümlesinde şöyle ifade edilmiştir: “...*Ama kilise devlet, kral da Papa olmadığı sürece kilise dışında kurtuluş yoktur diyen kimse, devletten kovulur. Böyle bir dogma, ancak bir din yönetiminde iyi olabilir. Ondan başkasıysa zararlıdır...*”⁸⁴⁹

Rousseau’nun yine aynı eserinde, antik örneklerle ortaya koymaya çalıştığı, toplumların tanrılarla olan ilişkileri ve teolojik sınırların aslında siyasi sınırları teşkil etmesi ile tanrılarının tekel altına alınmasına yönelik şöyle bir eleştirisi mevcuttur:

...Her politik toplumun başına bir tanrının konulmuş olması, ortaya ulus sayısı kadar tanrı çıkmasına yol açmıştır. Birbirine yabancı ve hemen her zaman düşman olan iki ulus, uzun süre aynı varlığı efendi olarak tanıyamamışlardır: Birbiriyle çarpışan iki ordu da aynı başın buyruğunda olamazlardı. Böylece ulus ayrılığından çoktanrıçılık doğdu, bundan da, aşağıda anlatılacağı üzere, dinsel ve toplumsal hoşgörüsüzlük doğdu ki, bunların ikisi de aynı kapıya çıkar. (...) Ama bugün türlü uluslardaki tanrılarının aynı olduğunu ileri süren derin bilgi çok gülünçtür; sanki

⁸⁴⁸ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 3.

⁸⁴⁹ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 135.

*Moloch, Saturn ve Chronos aynı tanrıymışlar, sanki Fenikelilerin Baal'i, Yunanlıların Zeus'u ve Latinlerin Jupiter'i aynı olabilirmiş ve sanki çeşitli adları olan düşsel varlıklar arasında ortak bir şey bulunabilirmiş!..*⁸⁵⁰

Din ile devlet işlerinin bir arada olması konusunda da görüşlerini kaleme alan Rousseau, Hristiyanlığın ilk yıllarında paganlara karşı verilen mücadelede bu dinin bir liderin idaresinde çok geçmeden dünyanın en vahşi despotizmine dönüştüğünü, başlarındaki prens ve sivil yasaların varlığından dolayı çifte gücün ve dolayısıyla da hükümet anlaşmazlığının Hristiyan devletlerde iyi siyaseti imkânsız kıldığını, halkın da hükümdarlarına mı yoksa rahiplerine mi itaat edecekleri konusunda muallâkta kaldığını hatırlatmıştır. Hristiyan ruhunun dünyaya egemen olmaya başladığını ifade eden Rousseau, kutsal kültün daima yerinde kaldığını, egemenden bağımsız olarak kendisiyle devlet yapısı arasında gerekli bir bağlantı olmadığını söylemiştir. Diğer yandan Hz. Muhammed'in mantıklı görüşleri olduğunu ileri süren Rousseau, onun siyasal sistemini iyi kurduğunu ve selefi olan halifelerin; Arapların, uygarlaştıktan ve yumuşadıktan, gevşedikten sonra korkaklaşarak barbarların saldırısına uğramaları dönemine kadar onun yönetim tarzını devam ettirdikleri müddetçe başarılı olduklarını ifade etmiştir.⁸⁵¹

İnanç meselesi konusunda Hobbes'un görüşlerini ve iki başlılığın çözümü için birlik önerisini destekleyen Rousseau, Hobbes'un bu önerilerine katılmakla birlikte Hristiyanlığın güçlü ruhunun bu sistemle uyuşmadığından ötürü din adamına yönelik ilginin her daim devlet ilgisinden daha güçlü olduğuna işaret etmiştir. Rousseau, temelinde din olmayan hiçbir devletin kurulmadığını, Hristiyanlık yasasının temelde devlete onu güçlendirerek iyilik yapmaktan ziyade onu zayıflatmak suretiyle zarar verdiğini ileri sürmüştür. Roma Hristiyanlığını da eleştiren Rousseau, sosyal birliği tahrip eden bu dinden bahsederken, "*Karma ve toplum yaşamına uymayan bir çeşit hukuk doğar ki, bunun adı yoktur.*" sözleriyle onu eleştirmiş ve bu din gibilerinin insana iki yasa, iki kural ve iki ülke verdiğini, onları aykırı görevlerle karşı karşıya

---

⁸⁵⁰ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 124-125.

⁸⁵¹ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 127-128.

bıraktığını ve hem dine hem de vatandaşlığına sadık kalmalarını olanaksız kıldığını ifade etmiştir. Buna karşın insan dini olarak işaret ettiği ve döneminin Hristiyanlığından değil de bundan tamamen farklı olduğunu ileri sürdüğü İncil dininden de bahseden Rousseau, söz konusu kutsal, yüce ve gerçek din sayesinde aynı Tanrı'nın çocukları olan insanların birbirlerini kardeş gördüklerini ve onları bir araya getiren toplumun, ölüm durumunda bile çözülmeyeceğini ifade etmiştir.⁸⁵²

Burada Aydınlanma'nın din meselesine bakışının Rousseau'nun görüşleriyle şu açıdan paralellik arz ettiğini ifade etmek gerekir; Aydınlanma her ne kadar zaman zaman dinin düşmanı olarak temsil edilmiş olsa da onu, batıl itikat, şevk, fanatizm ve doğaüstücülük gibi dinin çeşitli özelliklerine doğrultulmuş radikal bir eleştiri olarak ele almak gerekir. Böyle etkilerden arındırılmış saf bir dine ulaşılması yönündeki gayret Aydınlanma'ya, dine tamamen karşı çıkan bir görüşten çok daha uygun düşer. Diğer yandan ifade etmek gerekir ki bilhassa Hristiyanlık dini ve toplumda dinin konumuna ilişkin ihtilaf, Aydınlanma Döneminde merkezi öneme haiz konulardan olmuş ve Rousseau'nun da eserlerinde yer etmiştir.⁸⁵³

Örneğin; vatandaşların inançlı olması bu bağlamda Rousseau'nun toplum için desteklediği bir durumdur zira bu, insanın görevini sevmesini sağlar. Ancak herkesin istediği veya hoşuna giden görüşü benimseme özgürlüğü bulunmasına rağmen Egemenin bunları kavramak ya da kabul etmek zorunda olmadığını işaret eden düşünür, Egemenin öteki dünyada bir otoritesinin bulunmaması sebebiyle vatandaşlarının diğer yaşamda durumlarının ne olacağına Egemenin konusu olmadığını, ancak onların da bu hayatta iyi vatandaşlar olmaları gerektiğini belirtmiştir. Egemenin hiçbir bireyi inanç konusunda zorlayamayacağını ancak inanmayanları da devletten sürebileceğini, bunun insanın dinsiz olmasından dolayı değil de topluma uyum sağlamadığı, yasaları ve doğruluğu gerçekten sevemediği ve

---

⁸⁵² Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 128-130.

⁸⁵³ Stanford Encyclopedia of Philosophy, "Enlightenment", Fall 2017 Edition, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/enlightenment/>, Erişim tarihi: 8 Ekim 2018.

gerektiğinde ödevi için yaşamından vazgeçmediği için yapılabileceğinin altını çizmiştir.⁸⁵⁴

Avrupa'daki hükümdarların dini unvanlarla olan ilişkisine değinen düşünür, İngiltere kralları ve çarların kendilerini kiliselerinin başı yaptığını, bu sebeple bu iki ülkede de iki egemen gücün mevcut olduğu ancak bu unvanın onlara rahiplerin elde ettiği başarıyı getirmediğini ifade etmiştir. Bu unvanı almaları, Kilise'yi değişime uğratma veya gücünü sürdürme yönünde kendilerine bir fayda sağlamamıştır. Hükümdarlar Kilise'nin yasama gücü değil de yalnızca hükümdarları olarak kalmış, Hristiyan din adamları ise birlik içinde kalmaları sayesinde kendi ülkelerinde efendi ve yasa yapıcı olmayı sürdürmüşlerdir. Yani bu nedendir ki rahipler gerçek efendiler, krallar ise yalnızca onların vekilleridir. Rousseau bu bağlamda en güçlüünün sahip olduğu haklardan bahsederken hem gücün hem de sıkıntıların Tanrı tarafından verildiğini dolayısıyla da bir sıkıntı karşısında çare aramanın gerekli olduğunu, her güçlü olanın her şeye hakkı olmaması gerektiğini söylemiştir.⁸⁵⁵

Rousseau dinin toplumsal bağlamdaki faydalarından bahsettiği bir pasajında şöyle söylemektedir:

*...Egemen otoriteye, uyruklardan kaldırılan kutsal ve dokunulmaz bir nitelik vermek için Tanrı iradesinin işe karışması, kamunun rahatlığı ve huzuru bakımından çok gereklidir. Din, insanlara sadece bu iyiliği yapmış olsaydı bile, insanların dine, aşırılıklarına ve kötüye kullanılmasına rağmen, candan bağlanmaları ve onu benimsemeleri gerekirdi; çünkü din, bağnazlığıyla akıttığı kandan daha fazla kanın esirgenmesini sağlar...*⁸⁵⁶

---

⁸⁵⁴ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 133-134.

⁸⁵⁵ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 7, 128.

⁸⁵⁶ Jean-Jacques Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Çev. R. N. İleri, Say Yayınları, Ankara, 2016, s. 165.

Aydınlanma Çağı'nın temel ilkelerinden biri olan özgürlük kavramı konusunu Rousseau "*Toplum Sözleşmesi*" eserinin birinci bölümünde oldukça ayrıntılı olarak ele almıştır.

Bireylerin diğer eşitleri üzerinde otorite kuramaması ve sahip olabilecekleri güçlerin hak yaratmayacağı gerçeğinden hareketle insanlar arasında mevcut olan yasal otoritenin kaynağında anlaşmaların yattığını ifade etmiştir. Bu bağlamda ünlü düşünür Grotius'un ifadelerine başvuran düşünür, bir insanın özgürlüğünden vazgeçmek suretiyle bir başkasına köle olmayı kabul etmesi mümkün ise bir halkın da aynı şekilde hareket etmek suretiyle bir kralın tebaası olmayı kabul edebileceğini hatırlatmıştır. Ancak Rousseau, kendi özgürlüğünü krala teslim eden bir halkın elinde neyin kalacağını da sorgulamıştır. Bu bağlamda bir despotun yönetimi altındaki halka sivil sükûnet temin ettiğini ileri süren Rousseau, kralın hırsları ve ihtiraslarının ise savaflara sebep olduğunu ve bir de kralın atadığı diğer yöneticilerin halk üzerinde zulüm yapmaya başlaması durumunda olabilecekleri da sorgulamıştır. Rousseau'ya göre, tıpkı *Kyklop Mağarası'nda* hapsedilmiş olan Yunanlıların aslında hayvanlara parçalattırılacakları günü bekliyor olmaları gerçeğine benzer biçimde; bir yerde asayiş olması oradaki insanların mutlu oldukları anlamına gelmemektedir. Rousseau bir insanın kendisini bir başka insana hiçbir bedeli olmaksızın teslim etmesinin akıl almaz ve saçma bir şey olduğunu, bunu bir halkın yapmasının da aynı şekilde saçmalık olduğunu ileri sürmüştür. Hatta bunu yapan bir halkın, çılgın olabileceğini ve deliliğin de hiçbir hak kazandırmayacağını söylemiştir. Bu bağlamda bir insanın kendi haklarından feragat edebilmesi durumunda dahi özgür insanlar olarak doğan çocuklarının özgürlüklerinin yalnızca onlara ait olduğunu ifade eden Rousseau, bu sebeple bir hükümetin yasal hale gelebilmesi için halkın her kuşağının o hükümeti kabul ya da reddetme hakkına sahip olması gerektiğini vurgulamıştır.⁸⁵⁷ Bu bağlamda "*İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*" eserinde, Rousseau şöyle söylemiştir:

...Yalnız, kendilerini bu noktaya kadar aşağılatmaktan korkmamış olanların, sonraki kuşakları hangi hakla aynı yüz karasında uğrattıklarını ve yine bu ileriki

---

⁸⁵⁷ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 7-9.

*kuşaklar adına, kendi cömertliğine bağlı olmayan, yoklukları halinde hayatı ona layık olanlar için bile pahalı kılan mal ve nimetleri hangi hakla reddettiğini sormak ve araştırmak isterim...*⁸⁵⁸

Diğer yandan özgürlüğün, çocukların insan sıfatıyla doğadan aldıkları bir nimet olduğunu ve dolayısıyla ana ve babaların çocukları özgürlüklerinden yoksun bırakmaya hakları olmadığını altını çizmiştir. Bir kölenin çocuğunun da köle olarak doğacağını söyleyen hukukçuların, aslında bu şekilde, bir insanın insan olarak doğmayacağına karar vermekte olduklarını ileri sürmüştür.⁸⁵⁹

Özgürlüğün insan doğasındaki yeri konusuna ayrıntılı olarak değinen Rousseau, özgürlüğünden vazgeçen bireyin aslında insan olmayı reddettiği, insanlıktan ve insanların sahip olduğu haklardan, görevlerinden vazgeçtiğini söylemiştir. Bireyin böyle bir feragatinin insan doğasına uygun olmadığını, sonucunda da bir tarafın mutlak otoriteyi temsil ettiği yerde bireyin ise sınırsız itaati temsil etmesi sonucunda ortaya çıkacak anlaşmanın anlamsız ve aykırı olacağını ifade etmiştir. Düşünür, bir kölenin tüm haklarının otoriteye ait olduğu yerde, kölenin otoriteden zaten hiçbir hak talebinde bulunamayacağına dikkatleri çekmiştir. Rousseau'nun Aydınlanma'nın özgürlük ilkesi doğrultusunda Avrupa'dan verdiği tavsiye niteliğindeki örnek *Korsika*'dır. Rousseau akıllı yöneticilerin, Korsika'nın cesur halkının, özgürlüğünü yeniden kazanırken ve onu savunurken göstermiş olduğu azim ve değerlere bakarak kazanılan özgürlük ve söz konusu değerlerin ne şekilde muhafaza edileceğini halklarına öğretmesi gerektiğini işaret etmiştir.⁸⁶⁰

Rousseau'nun yasalar sisteminin tesis edilmesi önerisinin sonucunda erişmeyi beklediği iki genel amaç da Aydınlanma'nın temel ilkeleri olan özgürlük ve eşitliktir. Ancak yine de her iyi yasa sisteminin genel hedeflerinin ülkeden ülkeye, yerel koşullar ile halkın durumuna göre değiştirilmek durumunda olduğunu da eklemiştir. Yani

---

⁸⁵⁸ Jean-Jacques Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Çev. R. N. İleri, Say Yayınları, Ankara, 2016, s. 161-162.

⁸⁵⁹ Jean-Jacques Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Çev. R. N. İleri, Say Yayınları, Ankara, 2016, s. 162-163.

⁸⁶⁰ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9, 48.

herkes için ortak olan bazı ilkelere ilaveten her ülkenin ulusuna uygun belirli bazı uygulamalar olabileceğinden, bu ulusların yasalarını kendi koşullarına göre yapmaları gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanında devlet yapısını ya da tüzüğünü gerçekten sağlam ve uzun süre dayanıklı yapan şeyin, geleneklere ve göreneklere riayet edilmesi böylelikle doğal ilişkilerin yasalarla uyum içinde olmasını sağlamak olduğunu vurgulamıştır. Rousseau, bu bağlamda işlerin nasıl ters gideceğine ilişkin görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

...Ama yasacı amacında yanılır da, durumun özelliğinden doğan ilkedен başka bir ilkeyi benimserse; bu ilkelerden biri köleliği, öbürü özgürlüğü tutarsa, biri para pul çokluğuna, öbürü insan sayısına önem verirse, biri barışa, öbürü fetihlere yönelirse, o zaman yasaların yavaş yavaş gevşediği ve ana yapının bozulduğu görülür; devlet de yok olup gidinceye ya da değişinceye ve yenilmez doğa yeniden gücünü gösterinceye kadar kargaşalıktan yakasını kurtaramaz...⁸⁶¹

Devletin büyüklüğü ile oy veren vatandaşların sayısı ve özgürlük kavramları arasında kurduğu bağlantıyla dikkati çeken Rousseau, halkın nüfusunun artmasıyla hükümetin de iyi yönetebilmek için nüfusla orantılı olarak güçlenmesi gerektiğini ifade etmiş ve bu bağlamda görüşünü şöyle dile getirmiştir:

...İsterse halk yüz bin kişi olsun, uyrukların durumu yine de değişmez; her biri yine yasaların bütün gücünü taşır. Oysa uyrukların yüz binde bire düşen seçim oyu, yasaların kaleme alınmasını on kat daha az etkiler. Uyruk hep bir tek kaldığı için, egemen varlığın ilişkisi yurttaş sayısı ölçüsünde artar ve sonunda devlet ne kadar büyürse, özgürlük o kadar azalır...⁸⁶²

Yalnız Rousseau, özgürlüğün buna alışık olanlar için uygun ancak zayıf yapılı ve narin kişileri ezen bir unsur olduğunun altını çizmiş ve bu sebeple de yeni kurulan bir cumhuriyetin iyi kanunlara sahip olsa dahi belki de yeni yurttaşlar için elverişli

---

⁸⁶¹ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 50.

⁸⁶² Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 55.

olmayabileceği ya da yurttaşların söz konusu yönetim için uygun olmayabileceği gibi nedenlerle devletin daha kuruluşunda sarsılacağı ya da yıkılacağı endişesinden dolayı böyle bir ülkede yaşamak istemeyeceğini de ifade etmiştir.⁸⁶³

Rousseau, bir ülkede gerçekten özgürlükten bahsetmek isteniliyorsa o ülkede vatandaşların hiçbir şeyi parayla yapmayacağını, her şeyi kol gücüyle yapacağını söylemiştir. Hatta halkın görevden kaçınmak için ödeme yapmak bir yana, herhangi bir görev alabilmek adına ödeme yapmak isteyeceklerini ifade etmiştir.⁸⁶⁴

Bireycilik ilkesi tıpkı Rönesans devrinde olduğu gibi Aydınlanma Çağı'nda da önem arz eden kavramlardan biri olmuştur. Rousseau da bu minvalde siyasal alanda bireye verdiği önemi çeşitli eserlerinde dile getirmiştir. Bu bağlamda Rousseau, genel arzunun her zaman haklı olmasına ve halkın menfaatine yönelik olmasına rağmen her zaman doğru olduğu anlamına gelmeyeceğini söylemiştir. Zira genel arzu sadece ortak çıkarları göz önünde bulundururken her bireyin arzusu kendine göre değişkenlik gösterir; kişisel menfaatler için içine girer ve sonucunda genel arzu aslında bireysel arzuların toplamından oluşmuş olur. Fakat düşünür, bu arzulardan birbirini yok eden artı ve eksileri çıkarmamız durumunda genel arzunun bu farklılıkların bir toplamı olduğunu ifade etmiştir. Rousseau, toplumdaki gruplaşmaların genel amaç üzerindeki tesirinden bahsettiği bölümde, bir devlette insanların yeterince bilgilendirilmesi ve birbiriyle iletişime geçmeyip konuşmaması durumunda bireyler arasındaki küçük düşünce farklılıklarının her zaman genel amacı oluşturacağını ifade etmiş, bölünmeler ve gruplaşmalar olması durumunda ise büyük topluluktan kopuşların oluşacağını ve söz konusu bu grupların amaçlarının mensuplarının amaçlarına bağlı olarak genel amaca dönüşeceğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla düşünür, genel amacın ifade bulması için devlet içerisinde küçük toplumların bulunmaması gerektiğinin ve her vatandaşın kendi bireysel düşüncesini savunması gerektiğinin altını çizmiştir. Ancak eğer küçük grupların varlığı engellenemiyorsa Rousseau bu noktada Solon, Numa ve Servius'dan

---

⁸⁶³ Jean-Jacques Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Çev. R. N. İleri, Say Yayınları, Ankara, 2016, s. 67.

⁸⁶⁴ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 89.

örnek vermiş, onların yaptığı gibi bu grupların sayısının artırılmasını ve aralarındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması gerektiğini tavsiye etmiştir.⁸⁶⁵

Rousseau mükemmel bir yasama sisteminde birey ya da özel kişi isteğinin sıfır olması gerektiğini, hükümete ait olan birlik talebinin ikinci sırada kalması gerektiğini ve dolayısıyla da genel talebin veya egemenin talebinin daima kontrol altına alan taraf olması gerektiğini, yönlendirici unsur olması gerektiğini işaret etmiştir. Doğal düzene göre ise söz konusu bu farklı taleplerin bazılarının bir araya toplanırken oranlarına göre daha aktif hale geldiğini bu bağlamda da genel talebin daima en zayıf, birlik talebinin ikinci derece ve bireysel talebin hepsinden daha güçlü olduğunu ifade eden düşünür, sosyal sistemin istediğinin tam aksine hükümetteki her mensubun önce birey, sonra yönetici ve daha sonra ise yurttaş olduğunu söylemiştir.⁸⁶⁶

Rousseau, halkın egemenliğine verdiği önemi, Aydınlanma'nın bireycilik ilkesi temelinde okunabilecek şu görüşüyle açıkça dile getirmiştir:

*...Yukarıda ispatladığım şeyi burada da ispatlanmış sayıyorum: Yani devlet içinde yürürlükten kaldırılmayacak hiçbir temel yasa yoktur; toplum sözleşmesi bile geri alınabilir. Çünkü bütün yurttaşlar toplum sözleşmesini oybirliğiyle bozmak için toplanırlarsa, sözleşmenin yasaya uygun olarak bozulacağından kuşkuya düşülemez. Grotius bile, tek tek her kişinin üyesi bulunduğu devletten vazgeçebileceğini ve yurdundan ayrılarak doğal özgürlüğüne ve mallarına kavuşabileceğini söylüyor...*⁸⁶⁷

Aydınlanma'nın temel ilkelerinden olan ancak Rousseau'nun hakkındaki beyanları nedeniyle diğer çağdaşı düşünürlerce kendisine getirilen Aydınlanma Çağı'na uyum sağlamadığı eleştirisinin nedeni addedilen ilerleme ilkesine ilişkin olarak düşünür; ilerlemenin aslında geriletliğini, insan türünün ilerlemesinin, onu sürekli ilkel durumlarından uzaklaştırarak yeni bilgiler biriktirmesiyle bütün bilgilerin

---

⁸⁶⁵ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 26-28.

⁸⁶⁶ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 59.

⁸⁶⁷ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 97.

en önemlisini elde etme aracını giderek ortadan kaldırdığını ve dolayısıyla da insanı inceleme zorunluluğu ve onu tanıma olanağının dışına çıkmış olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶⁸

Aklın öncülüğü, akılcılık gibi terimlerle de ifade edilen ilke de Aydınlanma'nın başat ilkelerinden biridir. Bu bağlamda Rousseau'nun da birçok eserinde akılcılık vurgusu mevcuttur. Rousseau, "*İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*" eserinin ikinci bölümünde, eşitsizliğin kaynağı ve gelişimi ile siyasal toplumların kurulma aşamasını, kutsal ve dini birtakım dogmaların tesis ettiği tanrısal hukukun egemen otoriteye temin ettiği tasdiklemeye takılmadan, insan doğasındaki aklın öncülüğü ile çıkarılabildiği ölçüde anlatmaya gayret ettiğini ifade etmiştir. Rousseau bu bağlamda eşitsizlik kavramının temelinde, insanların yetenekleri ile insan aklının ilerlemesinin bulunduğunu ileri sürmüştür. Herkesin yararlanabileceği ve vazgeçilemeyecek olan hayat ve özgürlük kavramlarını aklın süzgecinden geçirerek ele alan Rousseau, hiçbir dünya malının bu iki kavramın yerini tutmayacağını, bunlardan birinden ne pahasına olursa olsun vazgeçmenin hem doğaya hem de akla aykırı ve bunları tahkir edici olacağını ifade etmiştir. Öte yandan Rousseau, insanların özgürlüklerini güvence altına aldığına inanarak zincirlerine koştukları vurgusunda bulunduğu pasajda, bunun nedeni olarak siyasi bir kuruluşun üstünlüklerini, yararlarını sezecek kadar akıllı olmalarına rağmen bunun getireceği tehlikeleri öngörecektir deneyime sahip olmadıklarını ifade etmiştir.⁸⁶⁹

Rousseau'nun "*Toplum Sözleşmesi*"nin üçüncü bölümünde hangi yönetim şekillerinin hangi ülkelere uygun olduğu konusunu tartıştığı bölümde, ülke nüfusları ile üzerinde yaşanılan toprağın büyüklüğünü, isyan olgusu ile karşılaştırmış ve akılcı çıkarımlarda bulunmuştur:

...Aynı nüfusa sahip halkın oturduğu yer ne denli büyük olursa, ayaklanmalar o kadar güç olur orada. Çünkü halk çabucak ve gizlice bir araya gelip bir çıkar yol

---

⁸⁶⁸ Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Çev. R. N. İleri, Say Yayınları, Ankara, 2016, s. 80.

⁸⁶⁹ Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Çev. R. N. İleri, Say Yayınları, Ankara, 2016, s. 153, 162, 175.

bulmaya çalışamaz; hükümet için tasarıları sezip önlemek, haberleşmeleri kesmek de her zaman işten bile değildir. Ama kalabalık bir ulusun bireyleri birbirlerine ne kadar yakın olurlarsa, hükümet de egemen varlığın hakkını o kadar güç çığneyebilir. Hükümdar, kendi danışma kurulunda ne kadar güvenle karar verirse, ayaklanmaları yöneten başlar da kendi odalarında o kadar güvenle düşünüp oylarlar. Hükümdarın askerleri karargahlarında ne kadar çabuk toplanırlarsa, halk da meydanlarda o kadar çabuk toplanır. Demek, zorba bir yönetimin üstünlüğünü sağlayan şey, uzaklardan etkide bulunmaktır. Kendine sağladığı dayanak noktaları sayesinde hükümetin gücü uzaklardan etkili olur, tıpkı kaldıracın gücü gibi. Halkın gücü ise, tam tersine, ancak toplaşmış bulunduğu zaman etkili olabilir: Yere sağınık olarak serpilen barutun etkisi gibi, ulusun gücü de yayıldıkça uçup gider, yok olur: Halkın nüfusu az olan memleketler de yine zorba yönetime en elverişli memleketlerdir: Yırtıcı hayvanlar ancak çöllerde hüküm sürerler...⁸⁷⁰

Rousseau'nun toplumun genel talebi konusunda getirdiği açıklamalar akılcılık temelinde okunabilir. Zira Rousseau, çok sayıda insanın bir araya gelerek kendilerini tek bir varlık olarak görmeleri ile yalnızca tek bir taleplerinin olacağını bunun da ortak korunma ve genel refah talebi olacağını ifade etmiştir. Böyle bir durumda ise düşünürüne göre; *"...Bu durumda devletin bütün kaynakları güçlü ve yalın; kuralları da açık ve durudur; birbirine girmiş, birbirine karşıt çıkarlar yoktur orada. Ortak yarar her yerde apaçıktır ve görülmek için sağduyudan başka bir şey istemez..."⁸⁷¹*

Rousseau bir toplumun yaşaması için gerekli olan koşulları yalnızca o toplumu oluşturan bireylerin düzenlemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunu nasıl yapacakları konusunda ise yine Aydınlanma'nın akılcılık ve aklın öncülüğü ilkesini işaret etmiştir. Zira genel arzu, Rousseau'ya her daim doğru yönü gösterecektir ancak onu yönlendirecek aklın her zaman aydınlanmamış olabileceğini söylemiştir. Düşünür bu konuda şöyle bir ifade kullanmıştır:

---

⁸⁷⁰ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 79.

⁸⁷¹ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 99.

...Genel isteme aradığı yolu göstermeli, onu özel istemlerin aldatıcı etkisinden korumalı, başka zamanlarda ve yerlerdeki olayları birbiriyle kıyaslatmalı, önündeki yararların çekiciliği ile uzak ve gizli kötülüklerin tehlikesini karşılaştırmalı. Tek tek kişiler iyiliği görürler, ama teperler onu. Halksa iyiyi ister, ama görmez. Hepsinin de yol gösterenlere gereksinimi vardır...⁸⁷²

Rousseau Aydınlanma'nın rasyonalizm ilkesi uyarınca şöyle devam etmiştir:

...Birini, istemini aklına uydurmaya zorlamalı, öbürüne de ne istediğini bilmesini öğretmeli. İşte o zaman halkın aydınlanması sonucu olarak politik bütünde akılla istem birleşir ve böylece taraflar elbirliği eder, politik bütün de gücünün en yüksek noktasına varır. Yasacıya olan gereksinim işte buradan gelir...⁸⁷³

Rousseau'nun bir diğer akılcılık ilkesine gönderme yapan görüşüne göre uluslar için en uygun toplum kurallarının bulunabilmesi için söz konusu o toplumu oluşturan bireylerin tüm gereksinimlerini öngörebilecek yüksek bir zekâya ihtiyaç duyulmaktadır. Rousseau, bu aklın, bizim doğamızı çok iyi bilmesi gerektiğini eklemiştir. Rousseau, bu konudaki fikirlerini dile getirdiği bu bölümde, Aydınlanma'nın sekülerlik ilkesi ile çelişecek biçimde, insanlara yönelik yasalar ortaya çıkaracak kişilerin tanrılar gibi olması gerektiğini söylemiştir. Hatta bu minvalde büyük kral ve prenslerin nadir olduğunu ancak büyük yasa yapıcıların onlardan da nadir olduğunu ilave etmiştir. Zira bir kral kendisinden önce tesis edilen uygulamaları takip etmek, uygulamak ve devamını sağlamak zorundayken yasa koyucu olan ise makineyi inşa eden mühendistir. Rousseau burada Montesquieu'nün şu sözlerini alıntılamıştır: "*Toplumların ilk günlerinde cumhuriyetin başları kurumları kurar, sonra da kurumlar başları yetiştirir.*"⁸⁷⁴

⁸⁷² Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 36-37.

⁸⁷³ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 37.

⁸⁷⁴ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 38.

Rousseau, toplumda nüfuzu olan ve söyledikleriyle onlara yön verebilen kişilerin önemi konusunda şu ifadeleri kullanmıştır: ulusları yönetenlerin her devirde, akıllarını ve tanrıların desteğini kullanmak suretiyle çeşitli önlemler alma yoluna gittiklerini ifade etmiştir. Ancak tanrıların ağzından konuşan ve onların yorumcusu olduklarını söyleyenlere inananlar olması durumunda bu kişiler artık herhangi birileri olmaktan çıkar. Bu kişiler kendilerine ilham geldiğini, bir tanrıyla gizlice konuştuklarını söyleyip halkı etkilemek adına yalan söyleyebilir ve adice yollara başvurabilir. Ancak bu gibi kimselerin etrafında yalnızca aptallar toplanacağını ileri süren Rousseau, bu kişilerin asla bir hükümet kuramayacağını ve yaptıkları acayip işlerin de onlarla beraber yok olup gideceğini savunmuştur. Zira Aydınlanma'nın akılcılık ilkesinin de işaret ettiği gibi bu gibi kişilerle kurulan bağlar geçici olacakken yalnızca akıl, sürdürülebilir bir bağ kurmaya imkân verecektir.⁸⁷⁵

Toplum sözleşmesinin özelliklerini betimlediği bölümde Rousseau, anlaşmanın üst olanla ast arasında değil de bütün ile onun her mensubu arasında yapıldığını, sosyal sözleşmeye dayandığı için yasal bir anlaşma özelliğine sahip olduğunu, Aydınlanma'nın eşitlik ilkesine uygun biçimde herkese eşit mesafede duran, her bireyi kapsayan bir anlaşma olduğunu ifade etmiştir. Anlaşmanın herkesin iyiliğini amaçladığından faydalı olduğunu, egemen ile vatandaş haklarının nereye kadar olduğu sorusunun cevabının vatandaşların kendileri ile diğerlerine taahhütlerinin sınırlarını sorgulamak ile aynı şey olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla egemenin bu anlaşma çerçevesinde vatandaşlara karşı davranışlarında farklı tutum sergilemesi mümkün değildir. Rousseau, vatandaşların toplum sözleşmesi uyarınca kendi durumlarının, eski durumlarından daha kötüye gitmeyeceğini ve bazı şeylerden vazgeçmek zorunda kalmayacaklarını anlayacaklarına olan inancını dile getirmiştir. Zira böylece insanlar aslında bazı şeylerden feragat etmek yerine avantajlı bir anlaşmaya taraf olmuş daha rahat ve güvenli bir yaşantıya kavuşmuştur. Doğal bağımsızlık yerine tam bir özgürlük kazanmış, kendisini korumak adına, onu tam olarak koruyabilecek devlet gücüne sığınmıştır.⁸⁷⁶

⁸⁷⁵ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 40-41.

⁸⁷⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 30-31.

Özgürlük, hoşgörü ve insan doğası kavramları çerçevesinde de irdelenebilecek olan bir husus olan ve Rousseau'nun sosyal sözleşmenin yararlarından bahsederken değindiği askerlik konusunda, vatandaşların devlete adadıkları hayatların devlet tarafından sürekli olarak korunduğunu ve devleti savunmak için insanların hayatlarını riske attıkları durumlarda aslında yalnızca devletten aldıklarını yerine koyuyor olduklarının farkında olduklarını ifade etmiştir. Zira devlet koruması altında olmadıklarını ve kendi başlarına yaşadıkları durumda insanların daha büyük tehditler altında kalacaklarının bilincinde olarak devleti savunduklarının altını çizmiştir. Düşünür, bu bağlamda başkalarına dayanarak hayatını koruma altına almak isteyen insanın gerektiği zaman o insanlar için hayatını riske atmaya hazır olması gerektiğini, kralın vatandaşlara ülkeleri için ölmeleri gerektiğini söylemesi durumunda o kişilerin o zamana dek o şartla güven içinde hayatını sürdürmüş olmalarından mütevellit bunu yapmaları gerektiğini vurgulamıştır. Rousseau, bu noktada, toplum sözleşmesi tarafı olan bireylerin hayatlarının artık onlara doğanın cömertçe bir ihsanı olmadığı, devletin bazı şartlarla verdiği bir ödülü olduğunu da eklemiştir.⁸⁷⁷

İnsan doğasının temel niteliklerinin zaman ve mekândan münezze olarak aynı kalacağı görüşü çerçevesinde ele alınabilecek bir konu olan, suçluların cezalandırılması bağlamında Rousseau, toplum sözleşmesine göre kişilerin, sosyal hakları ihlal etmek suretiyle ülkeleri için birer asi, hain olacakları, yasaların çiğnenmesi nedeniyle o ülkenin vatandaşı olmaktan çıkacakları ve hatta o ülkeye savaş açmış olacaklarını ifade etmiştir. Zira bu bakış açısından hareketle nasıl ki bir savaşta zafer kazanana düşmanı öldürme hakkı tanınır söz konusu kişiler de artık ahlak dışı birer insan, birer düşman addedilecektir. Islah mekanizmasından da bahseden Rousseau, kötülük yapan insanlardan, belirli koşullar altında ve zaman içerisinde iyi insana dönüştürülemeyecek insanın olmadığını, devletin bu kişileri tehlikesiz hale getirdikten sonra o kişileri öldürme hakkına sahip olmadığını ifade etmiştir. Bu

---

⁸⁷⁷ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 31.

sistemde devletin af mekanizmasını uygulaması da söz konusudur ancak bu yetki açık değildir ve bu tür olgular birer istisna niteliğine sahiptir.⁸⁷⁸

Bir devlette genel amacı ya da toplumun kolektif arzusunu ortaya koyan şeyin oyların çokluğundan ziyade oyları verenlerin ortak menfaatleri olduğunu ifade eden Rousseau, bu sistemde herkesin diğerlerinden istediği koşullara mutlak itaat ile yükümlü olduklarını savunmuştur. Böylece bu sistem hem adaleti sağlayan hem de menfaat eşitliğini sağlayan bir düzen oluşturur ve bu düzenin tarafsız, adil karakteri yönetimin kararları ile toplum menfaatlerinin ters düştüğü durumlarda ve özel bir meselenin tartışıldığı durumlarda yok olur.⁸⁷⁹ Öte yandan Rousseau'nun yasaların hedefleri konusunda söyledikleri Aydınlanma'nın evrensellik ilkesi ile paralellik göstermiştir zira düşünür bu konuda şöyle söylemiştir:

...Yasaların konusu geneldir dediğim zaman, şunu anlıyorum: Yasa yurttaşları bir bütün, davranışları da soyut olarak göz önüne alır; yoksa özel bir kişiyi ya da özel bir davranışı dikkate almaz. Böylece, yasa birtakım ayrıcalıklar kabul edebilir ama, adlarını belirterek kimseye ayrıcalık tanıyamaz. Yasa yurttaşları sınıflara ayırabilir, hatta bu sınıflara girme hakkı veren birtakım özellikler de gösterebilir ama, şu ya da bu kimseyi, isim söyleyerek, bu sınıflara sokamaz...⁸⁸⁰

Yasalar konusunda da tam bu noktada yasanın tanımını yaparken monarşi benzetmesi getiren Rousseau şu ifadeleri kullanmıştır: “...Yasa bin krallık yönetimi kurabilir, kral ve hanedan düzeni koyabilir ama, ne bir kral seçebilir ve ne de kral ailesi atayabilir. Kısaca, kişisel bir konuyla ilgili her türlü görev yasama yetkisi dışında kalır...”⁸⁸¹

---

⁸⁷⁸ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 31-33.

⁸⁷⁹ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 30.

⁸⁸⁰ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 35.

⁸⁸¹ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 35.

Dolayısıyla kim olursa olsun bir adamın, belirli bir konuda verdiği emrin yasa olmadığı hatta egemenin bile özel bir konuda verdiği buyruğun yasa değil de yalnızca bir kararname olduğunu ifade eden Rousseau, bu nedenle yönetim tarzından bağımsız olmak üzere yasalarla yönetilen her devlete cumhuriyet adını verdiğini zira yalnız bu sistemde önemli bir varlık olan halkın menfaatlerinin ön planda olacağını ve her yasal hükümetin cumhuriyetçi olduğunu ifade etmiştir.⁸⁸²

Rousseau, Aydınlanma'nın ampirizm ya da deneycilik ilkesi çerçevesinde okunabilecek şekilde, yasa koyucunun, yasaları çıkarmadan önce toplumun tepkisini ölçmesinin gerekliliğini savunmuştur. Rousseau bu minvalde şu sözleri sarf etmiştir:

...Nasıl, bir mimar büyük bir yapıya başlamadan önce, yapının ağırlığına dayanıp dayanamayacağını anlamak için toprağı inceler ve sondalarsa, bilge bir yasacı da, aslında iyi birtakım yasaları kaleme almadan önce, bunları halkın hoş karşılayıp karşılamayacağını araştırır...⁸⁸³

Rousseau, doğal insanı tanıyabilmek için hangi deneylerin yapılması gerektiği ve toplumda bu deneyleri hangi araçlarla yapmak gerektiği sorusunu dile getirmiş ve kendi sorusunu şöyle yanıtlamıştır:

...Ben bu meseleyi çözümlenmeye girişmekten uzağım; ama büyük filozofların bu deneyleri yönetmeye pek yeterli olmayacakları, güçlü hükümdarların da bu deneyleri yapacak kadar yeterli olmadıkları cevabını vermeye cesaret edecek kadar bu sorun üzerinde düşünmüş olduğumu sanıyorum. Bu öyle bir yarışmadır ki başarıya ulaşmak için bu iki yönde gerekli sebat olmadan daha doğrusu gerekli bilgi ve iyi niyet birbirini izlemedikçe katılmak akıl karı değildir.⁸⁸⁴

---

⁸⁸² Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 36.

⁸⁸³ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 41.

⁸⁸⁴ Jean-Jacques Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Çev. R. N. İleri, Say Yayınları, Ankara, 2016, s. 81.

Rousseau, insan doğasının değişip değişmediğine ilişkin çok tartışılan Aydınlanma kavramına gönderme yaptığı pasajda, insanların çoğunun gençliklerinde uysal olduklarını ancak yaşlandıkça düzeliş doğru yola girmelerinin zorlaştığına dikkati çekmiştir. Rousseau insan doğasının bu özelliğinin halklar için de geçerli olduğunu zira adetlerin yerleştiğini, önyargıların kökleştiğini, bunların düzeltilmesine yönelik girişimlerin boşuna olacağını ve aksine tehlikeli bir hale gelebileceğini söylemiştir. Rousseau, bu minvalde devletlerin tarihlerinde yaşanan bazı krizlerin halk üzerinde tesiri bulunduğunu ve bu dönemlerde şiddet ve devrimlerin yaşandığını devletlerin de iç savaşlarla zarar görmesine rağmen küllerinden yeniden doğduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda halkların olgunluğa ulaşması her zaman kolaylıkla oluşan bir durum değildir ve böyle bir beklenti içerisinde girilmemesi gereklidir çünkü bazı halklar en baştan itibaren disiplinli ve uysal olabilirken bazılarıysa çok uzun bir süre geçmesine rağmen disipline alışamaz. Yani insan doğasının değişmez karakterine gönderme yaptığı bir önermesinde Rousseau, bir nevi toplum mühendisliğinin her zaman işe yaramayacağını ve tüm halkların olgunlaşmasını beklemenin beyhude olduğunu ifade etmiştir. Bu konuda bir örnek de veren düşünür, Rusya İmparatorluğu'nun Avrupa'yı fethetmek isteyeceğini ancak kendisinin fethedileceğini hatta Rusların komşusu olan Tatarların kaçamayacakları bir devrim deneyimlemek suretiyle Avrupalıların efendileri olacağını ileri sürmüştür. Öte yandan insanların güç sahibi otoriteler karşısında boyun eğmesinin ve sahip olduğu teslimiyet duygusunun bir ihtiyaçtan kaynaklandığını ifade eden Rousseau, insanların bunu isteyerek yapmadığını, bunun bir sağduyu hareketi olduğunu ve bir görev olarak anlaşılması gerektiğini söylemiştir.⁸⁸⁵

Aydınlanma'nın hoşgörü ilkesi olan ve diğer toplumların Avrupa Hristiyan toplumlarından aşağı olmadığı gibi görüşlere de yer veren ilkeden hareketle Rousseau da "*Toplum Sözleşmesi*" eserinin birçok yerinde gerek Antik toplumlara gerekse de dünya üzerindeki Avrupa dışında farklı coğrafyalarda yaşayan birçok ulusun durumuna atıflarda bulunmuştur. Örneğin; aristokrasi yönetim biçimini kaleme aldığı bölümde Kuzey Amerika vahşilerinin şu anda dahi kendilerini bu yönetim biçimi ile

---

⁸⁸⁵ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 6-7, 41-43.

yönettiklerini ve sahip oldukları yönetimin de mükemmel olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda ilk toplumların da *“kendilerini aristokrasi ile yönettiklerini, gençlerin bu yönetimlerde hiç sorgulamaksızın boyun eğdiklerini ve emirleri yerine getirdiklerini”* ifade etmiştir.⁸⁸⁶

Aydınlanma'nın bilimsellik ilkesi uyarınca Rousseau, coğrafi bölgeler ve olaylar ile siyaset arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır. Örneğin; her iklimde, o bölgenin iklimine uygun hükümet şekillerinin hüküm sürmesine neden olan doğal nedenlerden, söz konusu bölgede nasıl insanların yaşamaları gerektiğinden bahsetmiştir. Rousseau, bu bağlamda verdiği örneklerde, kurak topraklarda yetiştirilen ürünlerin, çalışma ve gayretlerin karşılığını vermediğini dolayısıyla söz konusu çorak toprakların ekimsiz ve boş kalmamasına dikkat edilmesi gerektiğini veya buralara vahşilerin yerleştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Benzer şekilde insanların yalnızca yaşamlarını idame ettirecek kadar ürün elde edebildikleri topraklarda, uygarlıktan nasibini almamış insanların bulunması gerektiğini, bu bölgelerde toplum düzeninin tesis edilmesinin olanaksız olduğunu ifade etmiştir. Son olarak insanların çalışmaları sonucunda elde ettikleri artık ürünlerin orta miktarda olduğu toprakların özgür insanlara ev sahipliği yapmaya elverişli olduğunu, toprağın bol ve verimli olduğu az çalışmaya rağmen bol ürün elde edilen toprakların, artık ürünün kralın lüksü için ayrılmasından dolayı monarşi yönetimleri için uygun olduğunu işaret etmiştir.⁸⁸⁷

Rousseau, politik yapının ilkelerinden bahsederken Aydınlanma'nın bilimsellik ilkesi ve olguların deneyselliğe dayanması hususu çerçevesinde okunabilecek bir benzetme yapmıştır. Siyasal hayatın temel prensibinin egemen otoritesine dayandığını açıklarken yasama gücünün devletin kalbi, yürütme gücünün ise bütün parçaları hareket ettiren beyin olduğundan söz etmiştir. Beynin felç olabileceğini ancak bireyin bu şekilde aptal kalsa dahi yine de yaşayabileceğini, ancak kalbin durması durumunda canlının da hayatını kaybedeceğini ifade etmiştir.⁸⁸⁸

---

⁸⁸⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 65.

⁸⁸⁷ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 75-76.

⁸⁸⁸ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 85.

Rousseau içinde yaşadığı dönemdeki mevcut siyasi görünüme yönelik birtakım eleştiriler getirmiştir. Bu eleştiriler, devam eden savaşlara, Avrupa'daki hükümet biçimlerine ve siyasi rejimlere yönelik eleştiriler, güçler ayrılığı ilkesi, mülkiyet hakkı ve yayılcı imparatorluklara ilişkin eleştiriler, yasama hakkının halka ait olması ve anarşi uyarısı, halkın egemenliği, monarşi karşıtlığı gibi hususları kapsamaktadır.

Öncelikle savaşlar konusuna değinen Rousseau, ilkel toplumlarda yeterince ilişki kurulmadığından kolay kolay savaş ve barış koşullarının ortaya çıkmadığına değinmiş, insanların bu sebeple birbirlerine düşman olmadıklarını belirtmiştir. Bu bağlamda genel olarak savaşların veya insanın insanla olan savaşının, mülkiyet kavramının olmadığı doğal hallerde ve sosyal devletlerde meydana gelmeyeceğinin altını çizmiştir. Fransa Kralı IX. Louis'nin çıkardığı ve *Tanrı Barışı* tarafından sona erdirilen özel savaşların kötü bir sistem olan feodalizmin olumsuz sonuçlarına dayandığının altını çizen Rousseau, bunun bütün iyi politikalara ve doğal haklar ilkelerine aykırı olduğunu söylemiştir. Savaşların insanlar arasında değil devletler arasında meydana gelen bir ilişki olduğunu ifade eden Rousseau, bireylerin insanlar yahut vatandaşlar olarak birbirlerine düşman olmadıklarını yalnızca askerler olarak ülkelerini savunmak gayesiyle birbirleriyle savaştıklarına dikkati çekmiştir. Zaten birbirlerine benzemeyen, farklı türdeki şeyler arasında doğaldır ki gerçek bir ilişki bulunamaz. Savaşlar bağlamında ileri sürdüğü görüşleri arasında dikkati çeken bir diğer görüşü bir savaşta esir düşen kişiyi, hayatını kurtarmak için esareti kabul etmeye zorlamanın haksızlık olduğu, galip gelenin böyle bir hakka sahip olamayacağı, bunun saçma ve anlamsız olduğudur. Yine savaşlar bağlamında bir insanın bir başkasına ya da başkalarına, onlarla kendisinin tamamen lehine bir anlaşma yapacağı, o anlaşmayı istediği kadar yürürlükte tutacağı ve karşı tarafın da bunu kabul edeceğini söylemesinin büyük saçmalık olduğunu ilave etmiştir. Son olarak savaş ya da barış ilanı hükümlerinin işi değildir bunlar yasa oluşturmazlar, sadece bir yasanın uygulamasıdır.⁸⁸⁹

---

⁸⁸⁹ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 25, 9-11.

Despotizm konusunda “*Toplum Sözleşmesi*” eserinde çeşitli eleştirilerde bulunan Rousseau, aslında belki de despot rejimlerin kırılmasına göndermede bulunduğu bir görüşünde; bir kalabalığı hâkimiyeti altına almak ile bir toplumu yönetmek arasında bir fark olduğunu söylemiştir. Zira Rousseau, bir insanın bireyleri esir alması ve köleleştirmesi durumunda o insanın yöneten ve o kişilerin de bir halk olmayacağını, efendi ile köle ilişkisinden bahsedebileceğini söylemiştir. Bunun sebebi olarak söz konusu kalabalıkta henüz bir kamusal yararın veya politik bütünlüğün bulunmayışını göstermiştir. Dolayısıyla böyle bir kişinin menfaatlerinin yalnızca özel menfaatler olduğundan mütevellit bu kişinin hayatını kaybetmesi ile söz konusu oluşumun da dağılacağı ve yok olacağını vurgulamıştır.⁸⁹⁰ Despot veya zorba yöneticiler ile uyrukların ilişkisini ele aldığı bir pasajında Rousseau, insanların kendi mülkiyetlerini kaybetmeleri bir yana despotun kendilerine öz mülkiyetlerinin bir bölümünü vermesini iyilik kabul edecek hale gelmelerini şu sözlerle dile getirmiştir:

...Zorbalığın istek üzerine istemli olarak kurulduğu savında ne sağlamlık ne de doğruluk bulunur; taraflardan yalnız birini yüküm altına sokan, her şeyi sadece bir tarafa koyan, öteki tarafa hiçbir şey yüklemeyen, sadece yükümlü tarafın zararına işleyen bir anlaşmanın geçerliliğini göstermek güç olacaktır. Bu iğrenç sistem bugün bile bilge ve iyi kralların, özellikle Fransa krallarının sistemi olmaktan çıkmıştır...⁸⁹¹

Rousseau, “*İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*” eserinin ikinci bölümünde, despotizmin kargaşa ve düzensizliklerin içinden dirildiğini, devletin bütün iyi ve sağlam unsurlarını yutmak suretiyle nihayetinde kanunları ve halkı ezme, cumhuriyetin yıkıntıları üzerine kurulmayı başarma özelliğinden de bahsetmiştir.⁸⁹²

Rousseau, dile getirdiği birçok yönetim şekli arasında demokrasi yanlısı olduğunu eserlerinde sıkça ifade etmiştir. Örneğin; neden ılımlı bir demokratik

---

⁸⁹⁰ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 12.

⁸⁹¹ Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Çev. R. N. İleri, Say Yayınları, Ankara, 2016, s. 160-161.

⁸⁹² Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Çev. R. N. İleri, Say Yayınları, Ankara, 2016, s. 171.

hükümet ile yönetilen bir ülkede dünyaya gelmek istediğini açıkladığı bir pasajında, bütün eylemlerin yalnızca ortak mutluluğu hedeflemesi için hükümdarın ve halkın aynı ve tek bir menfaatinin olması gerektiğini bunun da ancak halk ile hükümdarın aynı kişi olması durumunda gerçekleşebileceğini işaret etmiştir.⁸⁹³ Rousseau çoğunluğun isteklerinin kabul olacağı bir demokrasiyi şu sözlerle savunmuştur:

...Gerçekte, daha önceden yapılmış bir sözleşme olmasaydı – seçim oybirliğiyle yapılmadıkça- azınlık için çoğunluğun seçtiğine katlanmak zorunluluğu nerede kalırdı? Başlarına bir efendiyi getirmek isteyen yüz kişinin, böyle birisini istemeyen on kişi adına oy vermeye ne hakkı olurdu? Oylarda çoğunluğa hak tanıyan yasa, sözleşme ile meydana gelmiştir ve hiç değilse bir defa için oybirliğini gerekli kılar...⁸⁹⁴

Rousseau, demokrasinin uygulanabilirliği konusunda “Toplum Sözleşmesi” eserinde şöyle bir görüş ortaya atmıştır:

...Sözcüğü tam anlamında alırsak, diyebiliriz ki, gerçek demokrasi hiçbir zaman var olmamıştır ve olmayacaktır. Çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesi doğal düzene aykırıdır. Kamu işleriyle uğraşmak için halkın ara vermeden toplanması düşünülemez ve bu iş için yönetim biçimi değişmeden komisyonlar kurulamayacağı da kolayca anlaşılır...⁸⁹⁵

Demokratik hükümetlerin iç savaş veya ülke içinde karmaşa gibi tehlikeler ve riskler barındırdığına dikkati çeken Rousseau, bunun sebebinin bu tür yönetimlerle yönetilen devletlerde yönetim değişikliği konusunda sürekli bir eğilimin olduğunu veya bu tür hükümetlerin iktidarlarını sürdürmek amacıyla daha dikkatli olma ihtiyacında olduklarını söylemiştir. Bu bağlamda Kont Palatine’in Polonya Diyet Kurultayı’nda dile getirdiği görüşe atıfta bulunan düşünür, onun ‘*malo periculosam*

---

⁸⁹³ Jean-Jacques Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Çev. R. N. İleri, Say Yayınları, Ankara, 2016, s. 66-67.

⁸⁹⁴ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 13.

⁸⁹⁵ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 63.

libertatem quam quietum servitium' sözünü aktarmıştır.⁸⁹⁶ Demokrasinin avantajlarından bahsettiği bir pasajda Rousseau, İngiliz Parlamentosu'nda bazı hallerde Avam Kamarası'nın bazı konuların daha iyi görüşülebilmesi amacıyla büyük bir kurultay halini aldığını ve böylelikle kendisi egemen kurulken birden basit bir komisyon haline dönüştüğünü ve burada alınan kararları Avam Kamarası olarak kendisine rapor ettiğini söylemiştir. Bu mekanizma sayesinde bir isim altında alınan kararlar bir diğer isim altında yeniden incelenme fırsatı bulurlar.⁸⁹⁷

Rousseau'nun aristokrasi yönetim biçiminin lehine görüş bildirdiği ve aristokrasinin avantajlarından bahsettiği bölümde doğal, seçilir ve miras yoluyla nesillere aktarılan olmak üzere üç çeşit aristokrasinin bulunduğundan bahsetmiştir. Üyelerinin seçimle geldiği aristokrasi yönetim türünde devlet memurlarının seçimle geldiğini ve sayılarının az olduğunu böylelikle bu sayede sağlanan dürüstlük, anlayış, deneyim ve üstünlük avantajlarıyla kazanılan halk takdirinin akıllı hükümetin diğer garantilerini oluşturduğunu söylemiştir. Öte yandan bu tür yönetim biçiminde toplantıların daha kolay yapıldığını, yapılacak işlerin daha iyi tartışıldığını, daha düzenli ve iyi çalışılması suretiyle tamamlandığını ve devletin bilinmeyen ya da sevilmeyen bir kalabalık yerine saygın senatörler tarafından daha iyi desteklendiğinden bahsetmiştir. Dolayısıyla kendi menfaatlerinden ziyade halkın çıkarları için çalışacaklarının garanti altına alınması durumunda çok sayıda insanın en akıllı insanlar tarafından yönetilmesinin en iyi ve doğal yöntem olduğunu ancak bunun gerçekleşebilmesi için ulusun büyük olmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Aristokrasinin talep ettiği erdemler, eşitliğin bozulmaması için zenginlerin ılımlı, fakirlerin mutlu olmalarıdır. Zira bu tür hükümetlerde varlık bakımından bir eşitsizlik var ise bu durumun zenginleri kayırmak amacıyla değil kamu yönetimine tüm zamanını verebilecek insanlara bu işlerin verilmesini sağlamak amacıyla savunulabilir olduğunu ileri sürmüştür.⁸⁹⁸

---

⁸⁹⁶ "Tehlikeli özgürlüğü kölece rahatlığa değişmem." Bk. Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 64.

⁸⁹⁷ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 95.

⁸⁹⁸ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 65-66.

Rousseau'nun, temsili demokrasiye yönelik ve insanların bu tip sistemler içerisindeki kölelik durumuna ilişkin eleştirisi ilgi çekicidir. Rousseau'nun siyasal temsil konusundaki görüşü, temsilin devreye girmesiyle devletin çöküşünün başlaması anlamına geleceği yönündedir. Bu minvalde düşünür temsil mekanizmasını eleştirmiş; kendisi çalışmaksızın ve tembellik etmek suretiyle bir savaş çıktığında halkın cepheye gitmediğini, paralı asker tuttuğunu benzer şekilde de bir toplantı yapılması gerektiğinde ise yine kendisi yerine temsilciler seçtiğini sonunda bu durum askerlerin ülkelerini esir almasına ve temsilcilerin de onu satmasına neden olduğunu söylemiştir. Egemenlik, Rousseau'ya göre devredilememesi nedeniyle temsil de edilemez bir husustur. Dolayısıyla halkın geçici işlerinin görevlileri olan vekillerinin onun temsilcisi olmadığı ve olamayacağı konusunda ısrarcıdır. Temsilcilik fikrinin modern bir fikir olduğunu söyleyen Rousseau, eski cumhuriyetlerde ve monarşilerde dahi halkların asla temsilci kullanmadığını, temsilci sözcüğünün anlamının bile bilinmediğini ifade etmiştir.⁸⁹⁹ Yine temsil meselesi bağlamında Rousseau, “*İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*” eserinde de görüşünü şöyle dile getirmiştir: “*Doğacağım yeri seçecek durumda olsaydım, (...) herkes kendi yaptığı işi yapmak üzere başkalarını görevlendirmek zorunda olmadığı bir toplumu (...) seçerdim.*”⁹⁰⁰

Rousseau insanların kendilerini temsil etmek üzere siyasal yaşamda temsili tayin etmelerine yönelik eleştirisini şu sözlerle dile getirmiştir:

...Siz ey zamanımızın halkları! Size gelince, köleleriniz yoktur ama, asıl sizler kölesiniz; kölelerin özgürlüğünü kendi özgürlüklerinizle ödüyorsunuz. Birini öbürüne üstün tutmaktan istediğiniz kadar övünün, bence bu insanlık duygusu değil, korkaklıktır daha çok. Bütün bunlardan ne herkes köle olmalıdır, ne de kölelik hakkı yerinde bir şeydir demek istiyorum. Bunun tersini ispatlamıştım daha önce. Ben burada yalnız kendilerini özgür sanan zamanımız halklarının niçin temsilcileri bulunduğunu ve eski halklarınsa niçin bulunmadığını anlatmak istiyorum. Ne olursa

---

⁸⁹⁹ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 89-91.

⁹⁰⁰ Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Çev. R. N. İleri, Say Yayınları, Ankara, 2016, s. 66.

*olsun, bir ulus kendine temsilciler seçer seçmez, özgürlüğünü de, varlığını da yitirmiş olur...*⁹⁰¹

Rousseau, monarşi yönetimlerine ilişkin “*Toplum Sözleşmesi*” eserinde devletin başında kolektif bir varlık yerine bir bireyin olduğunu, burada kralı meydana getiren ahlaki birliğin aynı zamanda fiziksel bir birlik olduğunu ve dolayısıyla diğer yönetim türlerinde yasalarla bir araya getirilen yapının monarşilerde doğal olarak tek bir kişide toplandığını ifade etmiştir. Bu modelde halkın istekleri, kralın istekleri, devletin kamu gücü ve hükümetin gücü bir arada tek bir kişide vücut bulur. Bu yönetim biçiminde her şeyin aynı sonuca ulaşmak yönünde hareket ettiğini ancak bu sonucun asla halkın mutluluğu olmadığını ifade eden Rousseau, kralı betimlerken de şöyle bir benzetme yapmıştır:

*“...Kıyıda rahat rahat oturup bir gemiyi zahmetsizce çekiveren Arkhimedes, bence çalışma odasından geniş ülkelerini yöneten, kendisi kıpırdamaz görünüp her şeyi hareket ettiren usta bir monarka benzer...”*⁹⁰²

Rousseau, kralların arzu ve isteklerini dile getirdiği bölümde, Aydınlanma'nın temel ilkelerinden olan ve insan doğasının her daim aynı kaldığına ilişkin teoriyi haklı çıkarırcasına bireylerin normal vatandaş yahut kral olmaları fark etmeksizin makam sahibi olduklarındaki tutum ve davranışlara değinmiştir. Örneğin; kralların kendilerine kayıtsız şartsız itaat beklediğini, halkın onlara yaklaşmasalar da sevgi ve saygı göstermesi beklentisinde oldukları gibi. Ancak Rousseau, halkın sevgisiyle elde edilen gücün en büyük güç olduğunu belirtse de bu gücün şartlı olduğunu, güvenilemeyeceğini ve kralları mutlu etmeye hiçbir zaman yetmeyeceğini de vurgulamıştır. Diğer yandan kralların aslında halklarının zayıf, sefil, kötü durumda ve kendilerine direnemeyecek durumda olmasını istediklerine de dikkati çekmiştir. Monarşi hakkında Rousseau'nun görüşü, bu yönetim biçiminin yalnızca büyük devletler için uygun olduğu yönündedir. Kamu yönetimi alanında idareci olan birey

---

⁹⁰¹ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 92.

⁹⁰² Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 67.

sayısının artmasıyla kral ile vatandaşlar arasındaki ilişkilerin birbirine yaklaştığından ve iki taraf arasında eşitliğe yaklaşıldığından bahsetmiştir. Tıpkı bu aynı sebeple demokrasilerde söz konusu ilişki arasındaki bağın birlik veya mutlak eşitlik olduğunu da hatırlatmıştır. Dolayısıyla Rousseau'ya göre kral ile halk arasında oldukça büyük bir mesafe vardır. Rousseau işte bu noktada asillerin varoluş nedenini meşrulaştırabilecek bir görüş ortaya atmıştır. Devlette eksik olan bu bağın tesis edilebilmesi için aracı kişilerin, düzenlemelerin ve asillerin devreye girmesi gerektiğine dikkati çekmiştir. Ancak elbette ki bu tür sınıf farklılıkları yaratan durumların ise küçük devletlerde meydana geldiği taktirde o devlet için yıkılış anlamına geleceğini de eklemiştir. Monarşilerde devlet yönetiminde yer alan insanların nitelikleri ve liyakat kavramı hakkında da görüşünü beyan eden Rousseau, bir cumhuriyette aydınlanmamış, bilgili ve yetenekli olmayan insanların en yüksek pozisyonlara yükselemeyeceğini ancak monarşilerde de ise üst makamlara yükselen kişilerin çoğu zaman önemsiz, aptalca hareket eden, düzenbaz, entrikacı, çeşitli oyunlar oynayan kimseler olabileceğini ve zaman içinde beceriksizliklerinin ortaya çıkacağını söylemiştir. Dolayısıyla monarşilerde kralın yardımcıları arasında değerli insanlar olmasının her zaman kolay rastlanılan bir şey olmadığına ancak cumhuriyetlerde ise hükümetlerin başında aptal adamın pek bulunmadığına da vurgu yapmıştır.⁹⁰³

Monarşiyle yönetilen devletlerin iyi bir yönetime sahip olabilmesi için halkın nüfusunun ve toprak büyüklüğünün, kralın yetenekleriyle orantılı olması gerektiğini söyleyen Rousseau, zira kralının halkın çıkarlarını değil de kendi amaçlarını gözeterek hareket etmesi durumunda kralı için fazla küçük olan devletlerin kötü yönetilebileceğini işaret etmiştir. Bir devletin topraklarının, başındaki kralın yönetimine, gücüne, yeteneklerine göre büyüyüp küçüleceğini söyleyen Rousseau, bir senatörün yetilerinin ise süreklilik temin etmesinden dolayı devletin sorun yaşamadan sınırlarını koruyabileceğini ve bu yolla sınırlarının sürekliliğini sağlayabileceğini vurgulamıştır. Aynı süreklilik devlet yönetimi için de geçerli bir mesele olup monarşi rejimlerinde; devletin başındaki kişinin ölmesi durumunda yönetimin kesintiye

---

⁹⁰³ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 67-69.

uğramaması için bir diğer krala duyulan ihtiyaç, bu kez taht kavgaları ve mücadeleler şeklinde olumsuz sonuçlar veya yeni gelen kralın hükümdarsız dönemden bile daha kötü bir düzensizlik ortamı yaratması gibi sonuçlar doğurabilir. Rousseau saltanatların ortaya çıkışındaki, “ne olursa olsun ama devletin başında mutlaka biri olsun” düşüncesini eleştirmiş, kralların ölümü halinde ortaya çıkan ihtilafların, kavgaların ve olumsuzlukların engellenmesine yönelik olarak bir tahta çıkma dizisinin tesis edilmiş olduğunu, ülkede bu yolla sağlanacak sükûnetin iyi bir yönetime tercih edilmiş olduğunu ve insanların da böylelikle iyi krallar seçmek yerine zaman zaman çocuk kralları, doğaya aykırı yaratıkları veya aptalları ülkenin başında görmeye razı geldiğinin altını çizmiştir. Monarşinin olumsuz özelliklerinden bahsederken Rousseau, özgür ülkelerde kamu avantajı için her şeyin kullanılmasına karşın monarşilerde kamu gücüyle bireylerin güçlerinin etkileşim içinde bulunduğunu, birinin zayıflamasının diğerinin güçlenmesi anlamına geldiğini söylemiştir. Nihayetinde Rousseau’ya göre hükümet halkı yönetirken mutlu etmek yerine onu despot biçimde yönetecektir. Monarşilerde ne kuranın ne de oyla seçimin yapıldığını hatırlatan Rousseau, kralın tek yönetici olmasından mütevellit yardımcılarını da yalnızca kendisinin seçebileceğini dile getirmiştir. Hatta bu bağlamda yapılması teklif edilen bir değişikliğin hükümet şeklinin değiştirilmesi anlamına gelecek kadar önemli olduğunu, Saint-Pierre Başrahibi’nin Fransa Kralı konseylerinin artırılmasını ve üyelerinin oylamayla seçilmelerini teklif ettiği sırada aslında bir nevi böyle bir teklif yapmakta olduğunu fark etmediğine işaret etmiştir.⁹⁰⁴

Rousseau’nun diktatörlük hakkındaki görüşleri de ilgi çekicidir. Rousseau, bütün hükümetin bir tek kişinin emrinde olması durumunda hem özel hem de birlik taleplerinin bir araya toplanacağını ve bu bağlamda da en aktif hükümetin tek adam hükümeti olduğunu söylemiştir. Gerektiği hallerde, yani kamu düzeninin bozulacağı tehlikesi ile karşı karşıya kalındığında, ülke varlığının tehdit altında olduğu durumlar haricinde yasaların kutsal gücü asla ortadan kaldırılmamalıdır diyen düşünür, böylesi nadir durumlarla karşı karşıya kalındığında ise kamu güvenliğinin onu en çok hak edene verilmesine yönelik özel bir yasa yapılmış olduğunu belirtmiştir. Böyle

---

⁹⁰⁴ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 69-70, 75, 106.

tehlikeler karşısında şayet hükümet eylemlerini artırmak yeterli bir çare olacaksa gücün bir ya da iki hükümet üyesine verilebileceğini söyleyen Rousseau, tehlikenin büyük olması ve yasaların onları koruma noktasında yeterli olmaması durumunda oldukça güçlü bir yöneticinin tayin edileceğini ve o yöneticinin tüm yasaları geçici olarak yürürlükten kaldırarak egemen otoritesini askıya alacağını ifade etmiştir. Aslında böyle bir durumda toplumun ortak talebinin ve ilk arzusunun devletin korunması olduğu hususunda mutabakat olduğundan yasama gücünün belirli bir süre askıya alınmasının, yasama gücünün iptal edilmesi anlamına gelmediğini işaret etmiştir.⁹⁰⁵

Rousseau, önceleri eleştirel yaklaştığını ifade ettiği bu mesele konusunda yine Roma'dan örnekler vererek şöyle söylemiştir:

...İşte, ilk zamanlarda diktatörlüğe gelişigüzel başvurulmasını kinayışım, kötüye kullanılmak değil, belki ayağa düşürmek tehlikesindedir. (...) Senato bir diktatör seçecek yerde, bütün yetkisini consul'lara bırakmakla yetindi: Öyle ki, Cicero etkili iş görmek için, önemli bir noktada bu yetkiyi aşmak zorunda kaldı ve önceleri birtakım sevinç gösterileri davranışını onayladıysa da, sonradan yasalara aykırı olarak dökülen yurttaş kanlarının hesabı soruldu ondan, hem de haklı olarak; oysa bir diktatörden böyle bir hesap sorulduğu olmazdı...⁹⁰⁶

Düşünürün İngiltere'deki siyasal yapıya yönelik eleştirileri de dönemin gerçeklerini yansıtmaktadır. Rousseau, karma hükümet yapılarına değindiği bölümde hükümdarın emrinde çeşitli yöneticilerin bulunduğu, yönetim gücünün dağılımında her zaman büyükten küçüğe doğru giden bir sınıflandırmanın olmayabileceği, bazı durumlarda daha fazla sayıda insanın daha az sayıda bazen de daha az sayıda insanın daha fazla insanın emrinde olabileceğini söylemiştir. Bu bağlamda düşünür İngiltere'deki hükümete atıfta bulunarak; tıpkı İngiltere'de olduğu gibi bütünü meydana getiren tarafların birbirlerine bağlıyken ya da her bölümün otoritesi bağımsız

⁹⁰⁵ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 59, 119-120.

⁹⁰⁶ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 121.

ancak ama Lehistan'daki gibi mükemmel değilken, dağılımın eşit olacağını ifade etmiştir. Ancak bunun kötü olduğunu zira hükümette birliğin sağlanamayacağını da eklemiştir. Rousseau'nun İngiliz sistemini eleştirdiği bir diğer nokta, orada halkın kendisini özgür addetmesine rağmen yanıldığı, söz konusu halkın yalnızca Parlamento mensuplarını seçme işlemi sırasında özgür olduğudur. Parlamento üyeleri seçildikten sonra, kaybedilene dek kullanılan bu kısa süreli özgürlük halkın onu kaybetmeyi hak ettiğini gösterir.⁹⁰⁷

Rousseau, “*Toplum Sözleşmesi*”nin, İngiltere'deki siyasi yapının XVII. yüzyıldaki durumuna ithaf ettiğini düşündüren bir bölümünde İngiltere'nin Kral'ın yetkilerini sınırlayan parlamenter yönetim yapısını şöyle eleştirmiştir:

*...Son olarak, hükümdar egemen varlığın isteminden daha etkin bir isteme sahip olursa, bu özel isteme uymak için kendi eli altında bulunan kamu gücünü kullanırsa ve bundan da biri hakka, biri de olaylara dayanan iki egemen varlık doğarsa, o zaman toplumsal birlik ortadan kalkar ve politik bütün dağılıp gider...*⁹⁰⁸

Rousseau, güçler ayrılığı ilkesinden bahsettiği bölümde vatandaşların başkalarından destek almaksızın yalnız başlarına hareket edememesi ve toplumu oluşturan bütünün sözleşme sonrası elde ettiği kaynaklarının bireylerin kaynaklarının toplamına eşit veya onlardan büyük olması durumunda yasa koyucunun zirvede olduğunu işaret etmiştir. Yasa koyucu, Rousseau'ya göre insan toplumu ile ortak hiçbir yanı olmayan bireysel ve üstün bir çalışma merkezi olarak tabir edilmiştir. Bu tanım uyarınca da insanları kontrol edebilen yapılar yasaları kontrol altında tutamamalı ve yasaları kontrol edebilen yapılar da insanları kontrol edememelidir. Düşünür bu bağlamda bazı örnekler de vermiştir. Örneğin; Yunan kentlerinin büyük bölümünün yasalarını yabancılara yaptırdıklarını, modern İtalyan cumhuriyetlerinden bazılarının onları örnek aldığını, memleketi Cenevre'nin bu örneği izlediğini ve faydasını gördüğünü, Roma'nın ise en refah içinde olduğu dönemde yasama yetkisini ve

⁹⁰⁷ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 73, 90.

⁹⁰⁸ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 57.

yönetim gücünü aynı ellere vermesi nedeniyle yıkılmanın eşiğine geldiğini söylemiştir. Dolayısıyla Rousseau'ya göre yasa yapıcılara yönetme hakkı verilmemesi gerekir.⁹⁰⁹

Rousseau'ya göre bütün halklar için geçerli olmak üzere onları birbirleri aleyhine harekete geçirebilecek ve komşu halklara karşı büyüme arzusu duymalarına neden olacak merkezden uzaklaştırıcı bir güç mevcuttur. Hatta bu bağlamda tarihte, mevcudiyetlerini sürdürebilmek adına yapılarına, yasalarına fetih yapmayı zorunlu olarak koyan ve gücü büyümek için kaçınılmazın kullanan devletler olduğunu söyleyen Rousseau, yayılmacı imparatorluk siyasetine yönelik bu eleştirisini dile getirirken bu politikanın sonucunun kaçınılmaz olarak bu devletlerin düşüşlerini de getirdiğine dikkati çekmiştir. Devlet yönetimi ile mesafeler arasında da ilişki kuran Rousseau, uzun mesafelerin yönetimi daha zorlaştırdığını ve mesafelerin uzamasıyla bir devletin yönetiminin gittikçe ağırlaştığını ifade etmiştir. Öncelikle her kentin halkının kendisinin seçtiği bir yönetimi varken, her bölgenin yine halkın masrafını karşıladığı bir yönetime sahip olması, daha sonra sancaklar, valilikler, satraplıklar ve genel valilikler gibi sistemlere geçildikçe halkın karşılamak durumunda kaldığı masrafların da arttığını söyleyen Rousseau, yerel yönetimlerin getirdiği mali yükü hatırlatmış, santralizasyonun halkın omuzlarındaki vergi yükünü hafifleteceğini ileri sürmüş, halktan tüm bu farklı yerel yönetimler için para toplanmasına karşın tek bir idareye kavuşmasının masrafları böylelikle kısacağını savunmuştur.⁹¹⁰

Yasama gücünün yalnızca halka ait olduğunu söyleyen Rousseau, yönetim gücünün ise yasama gücü yahut egemen olarak halkın geneline verilemeyeceğini ifade etmiştir. Bu noktada hükümetin vatandaşlarla egemen arasında ortak iletişimi sağlamak üzere kurulmuş bir aracı yapı olduğunu hem yasaların uygulanmasından hem de sivil ve siyasal özgürlüğün devamından sorumlu olduğunu vurgulamıştır. Hükümetin halka vereceği emirleri; egemenden, hükümandan aldığını belirten Rousseau, egemenin yönetime el atması, yöneticinin yasa koyması ya da vatandaşın

---

⁹⁰⁹ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 38-39.

⁹¹⁰ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 43-45.

yasalara itaat etmek istememesi durumunda düzenin bozulacağı ve devletin çökeceğinin, anarşinin baş göstereceğinin altını çizmiştir.⁹¹¹

Rousseau'nun halkın egemenliği vurgusu uyarınca okunabilecek bir pasajında; egemen otoritesinin kendi varlığını sürdürmeye devam etmesi, kimi örneklerle teşvik ettiği bir görüş olmuştur. Hükümetin gücü ne kadar fazla olursa egemenin kendisini o kadar sık göstermesi gerektiğini söyleyen düşünür, Roma halkından örnek vererek insanların birkaç haftada bir toplandığını hatta bazen birkaç kez bir araya geldiğini ve bu toplantılarda yalnızca egemenin haklarını değil hükümet haklarının bir kısmını da uygulama fırsatı yakaladığını; bazı konular hakkında görüşüldüğünü, kararlar alındığını, tıpkı idareciler kadar bir araya geldiklerini belirtmiştir. Bu örneğe ilaveten eski ulusların tarihlerine baktığımızda Makedonya ve Franklar gibi monarşi yönetimleriyle yönetilen en eski hükümetlerde bile benzer konseylerin bulunduğunu söylemiştir. Ona göre halkın egemen yapı olarak yasal toplantı düzenlemesi ile hükümetin yasal yetkisi ve otoritesi düşecek ve en basit vatandaş bile artık kutsal ve dokunulmaz hale gelecektir. Zira artık temsil edilen halkın karşısında temsil edenlerin hükmü kalmayacaktır. Bu nedendir ki halk toplantıları her daim yöneticileri korkutmuştur. Zayıf davranan ve kolay hayatı özgürlükten daha çok seven halkların yaşadığı kentler yok olmaya mahkumdur.⁹¹² Rousseau egemenliğin halka ait olduğu konusundaki keskin görüşünü aşağıdaki pasajda açık biçimde ifade etmiştir:

*...Demek, halk babadan oğula geçen bir hükümet kurduğu zaman (bu, ister kral soyuna bağlı monarşik bir sınıf olsun, ister bir sınıf yurttaşa bağlı aristokratik bir hükümet olsun), kendini bağlamış olmaz; yönetime sadece geçici bir biçim vermiş olur, o kadar. Gerçi bu değişiklikler her zaman tehlikelidir; genel yarara aykırı bir durum olmadıkça da kurulu bir hükümete dokunulmamalıdır. Ama bu sakınma bir hukuk kuralı değil, bir politika ilkesidir. Devlet askerlik gücünü generallerin eline bırakmak zorunda olmadığı gibi, sivil gücü de başkanlarına bırakmak zorunda değildir...*⁹¹³

⁹¹¹ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 54-55.

⁹¹² Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 86-89.

⁹¹³ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 95-96.

Cumhuriyet ve erdemleri konusuna da değinen düşünür, bir cumhuriyette gerekli olan erdemlerden bahsederken bir devlette eşit hakların dağıtımı ve otoritenin de uzun süreli olarak tesis edilebilmesi için halkın kendisi ve refah seviyesi konusunda eşitlik sağlanmış olması gerektiğine dikkati çekmiştir. Lüksün ya çok az ya da hiç olmaması gerektiğini söyleyen düşünür zira lüks düşkünlüğünün zengini gereğinden fazla aşırı mülkiyet, fakiri ise hırs ve açgözlülük nedeniyle bozacağını, ülkenin kibire kapılıp güç kaybetmesine neden olacağını ifade etmiştir.⁹¹⁴

Bir toplum içerisinde yaşayan bireylerin her birinin mülk sahibi olmak istediğini belirten Rousseau, ancak yapılan işin doğasını değiştirmenin beraberinde sahip olmayı getirmeyeceğini, mülk sahibinin egemen olarak kalacağını söylemiştir. Zira devlet, yapılan sosyal anlaşma çerçevesinde vatandaşlarıyla ilgili olan her şeyin sahibidir. Bu bağlamda ilk işgal edenin hakkı ise yalnızca mülk sahipliği kabul edildikten sonra gerçek halini alır. Rousseau, bu hakkın suistimal edilmesinden duyduğu endişeyi de dile getirmiş ve bir yerde yaşayanları kovarak geriye dönüşlerini engelleyecek kadar güçlü olmanın o kişiye oraya yerleşme hakkı verip vermeyeceği sorusunu dile getirmiştir. İlk işgalci hakkına sahip olmak için gerekli olan koşulları Rousseau şu şekilde saymıştır:

*...Genel olarak, bir toprak parçası üzerinde ilk oturma hakkı tanımak için aşağıdaki koşulların bulunması gerekir: Önce, bu toprakta o zamana kadar kimsenin oturmamış olması, sonra bir kimsenin yalnız geçimine yetecek kadar yer tutmuş olması; son olarak da bu toprağın boş bir törenle değil, (yasal kanıt bulunmadığı zaman başkasının saymak zorunda olduğu tek sahiplik belirtisi olan) çalışma ve ekip biçmeyle elde tutulmuş olması gerekir...*⁹¹⁵

Rousseau, Aydınlanma Çağı'nda monarşilerin yavaş yavaş hâkimiyetlerini kaybetmeye başlaması ve ulus devlet fikrinin yükselmeye başlaması süreci ile paralel

⁹¹⁴ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 63.

⁹¹⁵ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 20.

olarak okunabilecek bir pasajında; ulus devlet olmanın bir imparatorluk topraklarına hükmetmekten daha elverişli olduğuna değindiği bir bölümde kendilerini dünya imparatoru addeden İran, İskit veya Makedonya krallarının aksine kendi zamanında yaşayan kralların akıllıca davrandığını ve kendilerini Fransa, İspanya ya da İngiltere kralları olarak adlandırdıklarını böylece belirli bir bölgeye hâkim olarak orada yaşayan halklara da hâkim olduklarına inandıklarını söylemiştir.⁹¹⁶

Rousseau, gerçek mülkiyetin topluma ait olduğunu savunduğu bölümde mülk sahipleri ile sahip oldukları mülkler arasındaki ilişkiye değinirken mülk sahiplerinin kamu mallarının emanetçileri addedildikleri, kendi mülklerinin yabancılara karşı devlet yönetimi tarafından korunacağını düşündüklerini, sahip oldukları her şeyi devlete bırakmaktan imtina etmediklerinden bahsetmiştir. Hatta her bireyin kendi toprağı üzerindeki hakkının toplumun o toprak üzerindeki hakkından fazla olmadığına işaret eden Rousseau, bunun zaruri olduğunu zira bu yaklaşım olmaksızın ne toplumsal bağlarda sağlamlık ne de egemenin faaliyetlerinde gerçek bir gücün bulunacağını ileri sürmüştür.⁹¹⁷ Öte yandan Rönesans düşünürlerinin hümanist bakış açısıyla donatılmış antikite özlemine paylaştığı Rousseau'nun bu konudaki eğilimi, "*Toplum Sözleşmesi*" eserinde sıklıkla Roma tarihi ve Roma'nın siyasal yapısına ilişkin verdiği örneklerle gözlemlenmektedir. Kendisi de zaten eserin son bölümünde, "*Dünyanın en özgür ve güçlü ulusunun yüksek devlet gücünü nasıl kullandığını araştırırken uygulamaya çalıştığım kurallar bunlardır.*"⁹¹⁸ ifadesini kullanmıştır.

4. Sonuç

Orta Çağ ve Rönesans Dönemlerinin sonunda dünyayı tanımak için akıldan başka bir otoriteye gerek olmadığını savunan bir düşünce biçimi ortaya çıkmış olmasına rağmen bu düşünce biçiminin pozitif inançlara karşı tutumu o dönemde henüz mücadele etmek veya reddetmek şeklinde bir forma bürünmemiştir. Bu

---

⁹¹⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 20-21.

⁹¹⁷ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 21.

⁹¹⁸ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 107.

düşünce, önce ilgi alanının hatlarını belirginleştirmek istemiştir. Bu kapsamda inanç ve akla dair gerçekler bir noktada örtüşecektir. İnanca yönelik olarak gösterilen samimi veya formalite icabı saygı karşılığında inancın düşünme sürecine karışmaması istenmiştir. Aklın, bilginin kökü olarak güçlendirilmesini temel alan bu akım, on sekizinci ve XIX. yüzyılın sınır çizgisinde zirve yapmış ve etkileri zamanımıza kadar sürmüştür.⁹¹⁹ İşte bu akım yani Aydınlanma, XVIII. yüzyılda bireylerin deneyimleyip meydana getirdiği bir süreç, bu süreçte meydana gelen faaliyetler bütünüdür. Bu faaliyetler ise akıllı ve eleştirel sorgulamayı temel alan bir felsefenin önce batıl inançlar, birtakım hurafeler, din ve metafiziğe yönelik olarak eleştiri veya reddetme şeklinde uygulanması sonra da bütün bilim alanlarına uygulanması ile oluşmuş etkinliklerdir.⁹²⁰

Aydınlanma'nın nasıl yorumlanacağına ilişkin başlıca iki yaklaşımdan bahsedilebilir. İlki Cassirer'in Aydınlanma'yı modernliğin kaynağı olarak yorumlanan idealar bütünü olarak ele alan yaklaşım ve ikinci yaklaşım olarak onu, Fransız Devrimi ve sonraki gelişmelerle patlak veren totaliteryen hareketlerin zemini olarak ele alan yaklaşımdır. Ancak her ne şekilde tanımlanmaya çalışılırsa çalışılsın Aydınlanma'nın felsefi ve toplumsal alanda sebep olduğu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda bu dönemin kendine özgü bir çağ olduğu ve kendinden önceki dönemlerle kıyaslandığında büyük bir dönüşümü ve değişimi ifade ettiği kuşku götürmeyecektir.⁹²¹ Örneğin; Fransa'daki Aydınlanma Döneminin önemli kazanımlarından biri her ne kadar kurumsal zemin elverişsiz ve kararsız olsa da insanlık idealinin birçok kimse tarafından üstün tutulması ve bunun ilan edilmesidir.⁹²²

Fransız Devrimi öncesinde Cumhuriyet⁹²³ sözcüğü bir yana bu kavrama atıfta bulunan bir düşünce dahi dile getirilmemiştir. Dolayısıyla cumhuriyetçi

---

⁹¹⁹ Oscar Ewald, Fransız Aydınlanma Felsefesi, Çev. G. Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s. 9.

⁹²⁰ Ahmet Cevizci, Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 12.

⁹²¹ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 15, 18.

⁹²² Oscar Ewald, Fransız Aydınlanma Felsefesi, Çev. G. Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s. 28.

⁹²³ Fransa Akademisinin cumhuriyet kavramını; bir çokluk tarafından idare edilen bir devlet şeklinde açıkladığı ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Alphonse Aulard, Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi, Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi- 1789-1804, Cilt:1, Çev. N. Poroy, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 19.

adedilebilecek bir taraftar grubu da mevcut olmamıştır. Ayrıca Fransa'daki siyasal rejimin tüm sorunlarına rağmen monarşi bu yüzyılda birleştirici bir unsur addedilmiş ve revaçta olmuştur. Benzer bir durum Hobbes dönemi İngiltere'sini incelerken de karşımıza çıkmıştır. Ayrıca Fransa'da halkın nazarında kral, feodalite ve mahalli idarelerin karşısında duran, halkını bütün soylu kesime karşı savunan ve ona destek çıkan bir kudret olarak görülmüştür. Siyasal alanda özellikle de XV. Louis'nin döneminde halkın hoşnutsuzluğu monarşi rejimine karşı değildir. Fransız toplumu Krallığı muhafaza etmek konusunda mutabık kalmıştır ancak kralın gücünü tanzim etme yöntemi konusunda ayrı düşmüştür. Aslında yönetim biçiminin monarşi olarak kalmasını isteyen halk, kralı emrinde görev yapan feodalite yanlısı memurlardan kurtarmayı arzu etmiştir. Nihai amaç, kralın tüm kudretini milletin müdafaası için feodalite yanlıları aleyhine kullanmasıdır. Fransa'nın millet olması temennisinin arkasında yatan itici güçler, kralın yetkilerinin bahsedilen biçimde sınırlandırılması, soylular ile feodalitenin hâkimiyetine son verilmesidir. Dolayısıyla Fransa'da aslında devrim öncesindeki süreçte cumhuriyeti tesis etmek üzere yola çıkılmamıştır. Ancak işlerin olağan akışı içerisinde sonunda başa gelen yönetim biçimi Cumhuriyet olmuştur.⁹²⁴

Fransız Aydınlanması'na katkıda bulunan düşünürlerin neredeyse tamamı, içinde buldukları çağın yeni bir çağ olduğunu düşünen ve Avrupa'nın eski barbar ve Karanlık Çağ'dan nihayet çıkmakta olduğuna inanan entelektüellerdir. Bu kişiler, aydınlığa çıkış sürecini ellerinden geldiğince hızlandırmak amacıyla neredeyse bir parti disipliniyle hareket etmişlerdir. Bu noktada da mevcut devlet veya siyasal sistemle; Kilise'ye karşı tutum sergileyen bireyler olarak sağ kanadı, sol kanadı ve bir merkez yaklaşımı olan bir siyasal partinin mensupları gibi davranmışlardır. Kendilerinden önceki neslin düşüncelerinden ilham alan Aydınlanmacılar, bilhassa Descartes, Newton, Locke, Bayle gibi XVII. yüzyılın düşünürlerinin görüşlerini din, siyaset, eğitim gibi alanlara ilaveten her alana uygulamaya ve yaygınlaştırmaya gayret etmişlerdir. Tarihsel dönemin tüm engellemelerine rağmen Fransız Aydınlanma filozofları, mücadelelerini, kitaplarının sansürleneceğini, yakılacağını, hapse

---

⁹²⁴ Alphonse Aulard, Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi, Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi- 1789-1804, Cilt: 1, Çev. Nazım Poroy, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 15-18.

gireceklerini bilerek sürdürmüşlerdir. Zira bu kişiler, yalnızca Fransızlar için değil herkes için kurmak istedikleri düzenin tüm insanlık için her açıdan iyi olacağından emin olarak yollarında ilerlemişlerdir.⁹²⁵

Bu bağlamda yaşadığı dönemin koşulları Jean-Jacques Rousseau'nun siyaset felsefesini beş noktada özellikle belirlemiştir: Birincisi; Kilise'nin hayatın her alanında hegemonyasının Aydınlanma'nın aklın öncülüğü ilkesi temelinde sorgulanmaya başlandığı bir çağ olan XVIII. yüzyılda Rousseau'nun, *Eski Rejim* ile uzlaşımın sona ermesini sağlayan düşünür olduğu ileri sürülmektedir. “*Toplum Sözleşmesi*” eserinde, “ortak arzu” veya “genel irade” olarak adlandırılan kavram ile Fransız Devrimi'ne giden yolda cesaret aşılamış, demokratik geleneğin kuvvetlenmesine katkıda bulunmuş olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu yönüyle düşünür Kilise'nin iradesi ile hareket eden toplumun, artık kendi iradesi ile hareket etmesi gerektiği yönündeki görüşleri ile çağının gelişmeleriyle uyumlu ve Aydınlanma'nın sekülerizm, dinden kopuş gibi ilkeleriyle uygunluk içerisinde tavsiyeler kaleme almıştır.⁹²⁶ Ancak her ne kadar Rousseau din adamlarının siyasi ve toplumsal rolünün sınırlandırılması gerektiğini savunmuş olsa da onun bağnazlığa karşı duruşunun sebebi inançla değil tamamen siyasi olarak açıklanabilir. Çünkü Rousseau'ya göre tutucu bir vatandaş inançsız değil bozguncu addedilir. Bireylerin, inanç konusunda baskı göremeyecekleri ancak inançlarının içinde yaşadıkları toplumu ve devleti ilgilendiren sonuçları açısından sorumlu tutulabileceklerini ifade etmiştir. Rousseau'nun bu anlamda yarı seküler bir görüşü benimsediği görülmektedir.⁹²⁷ Bu bağlamda da pragmatist bir yaklaşımla dini diğer Aydınlanma düşünürleri gibi tamamen dışarıda bırakmamış ancak siyasal açıdan fayda sağladığı müddetçe önemli görülmesinin gerekliliğini işaret etmiştir.

İkincisi; her ne kadar kendisini Aydınlanma karşıtı bir düşünür olarak görse de XVIII. yüzyılın başında dünyaya gelen ve neredeyse bütün XVIII. yüzyılı

---

⁹²⁵ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 124, 126.

⁹²⁶ Alev Alathı, *Batı'ya Yön Veren Metinler III*, Aydınlanma/Burjuva Yüzyılı/Bilim Çağının Zaferi (1650-1800), Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 1114.

⁹²⁷ Özgüç Orhan, “Jean-Jacques Rousseau'da Sivil Din Kavramı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(3), s. 1-35, 2013, s. 1, 3, 5.

deneyimleyen Rousseau, kendisinden sonra gelen düşünürler için bir Aydınlanma düşünürüdür. Zira Rousseau'nun aklı kullanmayı eleştirdiği ve bu sebeple Aydınlanma çizgisinin dışına düştüğü yönündeki eleştiriler doğrultusunda, düşünürün aklı kullanmayı eleştirmede, yalnızca aklın doğasını ve sınırlarını çeşitli bağlamlarda tartışmış olduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin ahlaki ve dini ilkeler gibi bazı meselelere karışması açısından aklın rolünün bulunmaması gerektiğini ifade etmiştir. Yani aklın, tanrının varlığının ispatlanması gibi bir alanda kullanılmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁹²⁸ Bu yönüyle düşünür, Aydınlanma'nın bir numaralı özelliği olan akla her zaman vurgu yapmıştır ve akıl yetisini yaşamının her alanında ve anında etkin olarak kullanmıştır.⁹²⁹

Rousseau'nun Aydınlanma karşıtı fikirler olarak gördüğü ve karşı çıktığı birçok fikir aslında yalnızca sorgulanabilir olduğu için dahi ve sorgulandıkları için dahi Aydınlanma'nın parçasıdır. Örneğin; Rousseau'nun Aydınlanma'nın uygar insana ulaşma ideasını sorgulaması, Aydınlanma'nın ilkelerinden olan sorgulama ve akla başvurma, evrensellik, bireycilik mefhumlarını kullanmasıyla mümkün olmuştur. Onun akla, bilim ve sanatlara, uygarlaşmaya, insanın kendine yabancılaşması gibi meselelere muhalifmiş gibi yorumlanan yaklaşımı aslında bu mefhumların birey ve toplum üzerindeki sonuçlarına muhalif duruşu ile çoğu zaman karıştırılmıştır.⁹³⁰ Öte yandan Aydınlanma kuramları dışına çıktığı ileri sürülen tek düşünür Rousseau da değildir. Rousseau'nun genel Aydınlanma hareketi kuramı dışarısına düştüğü bağlam idealizm çizgisidir ve Rousseau'nun haricinde örneğin; La Mettrie ve Helvétius'daki Natürizm de Aydınlanma'nın düşünsel çizgilerinin kısmen dışarısına çıktıkları zeminlerdendir. Dolayısıyla Rousseau'nun temel düşüncesinin, hem şimdiye kadar izlenmiş düşünsel ilerleyişe bir tepki hem de bu ilerleyişin tamamlanması olarak

---

⁹²⁸ N.J.H. Dent, Rousseau Sözlüğü, Çev. B. Gözkan, N. Ilgıçoğlu, A. Çitil, A. Kovanlıkaya, Sarmal Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 59-60.

⁹²⁹ Seval Yınılmez Akagündüz, "Uygarlığa Yüz Çeviren Düşünür: Jean-Jacques Rousseau", Özne Felsefe ve Bilim Yazıları- Rousseau, 9 (17), s. 113-125, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s. 115-116.

⁹³⁰ Seval Yınılmez Akagündüz, "Uygarlığa Yüz Çeviren Düşünür: Jean-Jacques Rousseau", Özne Felsefe ve Bilim Yazıları- Rousseau, 9 (17), s. 113-125, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s. 122, 124.

görülebileceği ileri sürülebilir.⁹³¹ Uygarlaşmaya ve insanın kendine yabancılaşmasına karşı çıkması örneğinde de görüleceği gibi Rousseau'nun döneminin öne çıkan fikirlerine yönelik olarak muhalif bir tutum olarak gördüğü kendi tutumu aslında onun eleştirel akılı kullanması ve madalyonun diğer tarafına ışık tutmasıyla açıklanabilir. Düşünceleri eleştirel akıl süzgecinden geçirmek bile onun Aydınlanmacı olduğunu göstermektedir.⁹³²

Üçüncüsü; Aydınlanma'nın bireycilik nosyonu çerçevesinde yorumlanabilecek biçimde bireyin eğitilmesi konusunda “*Émile*” eserinde siyasal konularda ise “*Toplum Sözleşmesi*” eserinde de ifade ettiği gibi Rousseau, Aydınlanma'nın birey üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması suretiyle Aydınlanma'nın yalnızca olumlu tesirlerine ulaşılması arzusunu dile getirerek aslında diğer Aydınlanma düşünürlerinden daha da fazla Aydınlanmacı bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹³³ Bilebileceğimiz tüm bilgi ve eylemlerin başlama noktasının birey olması inancından yola çıkıldığında Rousseau'da göze çarpan ve gençlerin yetiştirilmesi ile eğitilmesine yapılan vurgu, Aydınlanma'nın Fransa'daki bir grup temsilcisi olan Filozofların “*Ansiklopedi*” ile muhtemelen ulaşmaya çalıştığı kitleye yönelik hazırlanan içerikler ile benzer bir amaç taşır. Diğer yandan Rousseau'nun Aydınlanma'nın burjuva birey kimliğine yönelik eleştirisinin sebebi bu kimliğin yalnızca mülkiyet konusunda sahip olduğu konum değil bu konumun da şekillendirdiği siyasal kültürden kaynaklanmaktadır. Söz konusu kültür ve kimlik, Rousseau'nun hem “*Toplum Sözleşmesi*” eserinde ifade ettiği toplumsal sorumluluklarının bilincinde olan “vatandaş” ile hem de “*Émile*” eserinde tarif ettiği iç uyumunu yakalamış olarak toplumda var olabilen “doğal” insanla çelişir.⁹³⁴

---

⁹³¹ Oscar Ewald, Fransız Aydınlanma Felsefesi, Çev. G. Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s. 28-29.

⁹³² Seval Yınilmez Akagündüz, “Uygarlığa Yüz Çeviren Düşünür: Jean-Jacques Rousseau”, Özne Felsefe ve Bilim Yazıları-Rousseau, 9(17), s. 113-125, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s. 122.

⁹³³ Oscar Ewald, Fransız Aydınlanma Felsefesi, Çev. G. Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013, s. 28-29.

⁹³⁴ Özgüç Orhan, “Jean-Jacques Rousseau'da Sivil Din Kavramı”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 68(3), s.1-35, 2013, s. 33.

Dördüncüsü; “*Toplum Sözleşmesi*” eserinde kurguladığı toplum yasaları ile kurumları, kendisinin büyük hayranlık duyduğu antik kent devletlerdekine benzer bir ahlakı sürdürmek üzere tasarlanmıştır.⁹³⁵ Dolayısıyla ahlak kavramı bağlamında Rousseau’nun bilim ve sanatlara muhalif duruşu bunların insanı yozlaştırması ve bozması nedeniyledir. Aslında düşünür, Aydınlanma’nın başat ilkelerinden olan ilerleme ve bilhassa da bu alanlardaki ilerlemeye muhalif değildir. Rousseau Aydınlanma’nın bireylere ve topluma kazandırdıkları ile sebep olduğu kötü gidişata ışık tutması ve insanlığı koruyarak eski ahlaklı dönemlerine geri dönmesini sağlayacak olan unsur olarak doğayı işaret etmesi ile Aydınlanma’nın koşulsuz şartsız iyiyi temin edeceğine inanan dönemin düşünürlerinden ayrılmıştır.⁹³⁶

Beşincisi ve son olarak; Rousseau’ya yöneltile sistemler oluşu, düşüncelerinin birbiriyle çeliştiği iddiası, yapıtlarının bir bütün oluşturmadığı anlamına gelmemektedir. Düşünürün farklı temalara sahip bütün eserleri, aynı mesele üzerine kafa yordüğünü gösterir ki bu da siyaset ya da siyasal toplum sorunsalıdır. Mehmet Ali Ağaoğulları’nın işaret ettiği gibi eserlerinde yer yer sanatları ve bilimlerini sorgulayan, eşitsizliğin nereden kaynaklandığı üzerine yoğunlaşan, eğitim alanında bir pedagoji metodu öneren düşünür, bütün bu düşüncelerini siyaset anlayışı ile bağlantılı olarak ortaya koymuştur.⁹³⁷ Rousseau’nun yaşamı boyunca kaleme aldığı eserlerde düşünce çizgisinin zaman geçtikçe değişime uğraması da döneminin ilerleme fikrine yaptığı vurgu ile uyum içerisindedir. Zira Akagündüz’ün de değindiği gibi uygarlaşmaya başlangıçta karşı çıkan Rousseau’nun “*Toplum Sözleşmesi*” eserini yazdığı dönemde bunu artık bir zaruret ve kaçınılmaz unsur olarak görmesi çözüm olarak da doğal yaşamın avantajlarıyla uygar yaşamın avantajlarını örtüştürmeyi önermesi bunun güzel bir örneğidir.⁹³⁸ Rousseau, bu yönüyle, kimi zaman yer yer

---

⁹³⁵ Iain Hampsher-Monk, *Modern Siyasal Düşünce Tarihi*, Hobbes’tan Marx’a Büyük Siyasal Düşünürler, Çev. N. Arat ve diğ., Say Yayınları, Ankara, 2004, s. 243.

⁹³⁶ Seval Yınılmez Akagündüz, “Uygarlığa Yüz Çeviren Düşünür: Jean-Jacques Rousseau”, *Özne Felsefe ve Bilim Yazıları- Rousseau*, 9 (17), s. 113-125, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s. 123-124.

⁹³⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Jean-Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor", *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (ed. M. A. Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 571.

⁹³⁸ Seval Yınılmez Akagündüz, “Uygarlığa Yüz Çeviren Düşünür: Jean-Jacques Rousseau”, *Özne Felsefe ve Bilim Yazıları- Rousseau*, 9(17), s. 113-125, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012, s. 121.

çağdaşlarıyla mutabık kalmasa da ve aykırı fikirleriyle bütünden ayrılmış gibi görünse de Aydınlanma Çağı'nın ve Felsefesi'nin başat temsilcilerinden biri olmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, giriş bölümünde de belirtildiği üzere XVI. yüzyıl İtalya'sındaki tarihsel bağlamın, Niccolò Machiavelli'nin siyaset konusundaki fikirleri üzerindeki etkisini, ardından XVII. yüzyıl İngiltere'sindeki tarihsel bağlamın Thomas Hobbes'un fikirleri üzerindeki etkisini son olarak da XVIII. yüzyıl Fransa'sındaki tarihsel bağlamın Jean-Jacques Rousseau'nun fikirleri üzerindeki etkisini tartışmaktır.

Bu doğrultuda önce mevcut çalışma üç ana bölüme ayrıldı ve ardından her döneme ilişkin söz konusu ülkelerdeki siyasal, iktisadi, toplumsal ve dini bağlam ele alındıktan sonra sırasıyla Machiavelli, Hobbes ve Rousseau'nun hayatı ile bu düşünürlerin siyaset üzerine görüşlerinin ilgili ülkelerdeki tarihsel bağlam ile etkileşimi incelenmeye çalışıldı.

Çalışmanın ilk bölümünde Rönesans ile Machiavelli bağlantısı üzerine düşünmek amacıyla ilk olarak düşünürün hayat öyküsü, İtalya'nın genel durumuna ilişkin düşünceleri ile siyasal düşüncesinin söz konusu bağlamdaki görünümünü ele aldık. Daha sonra da Rönesans Dönemi Avrupa'sının Machiavelli'nin düşünce dünyası üzerindeki etkisini tartışmayı denedik.

Bu bağlamda vardığımız sonuç; Machiavelli'nin Medici hanedanı ile olan ilişkisinin, onun siyasal alanda uygulanmak üzere Rönesans hümanizminin tüm özelliklerini barındıran bir siyaset teorisi yaratmasına vesile olduğudur. Diğer yandan Machiavelli ile Rönesans veya hümanizmin yakın ilişkisinin birçok düşünür tarafından da dile getirilmiş olduğu işaret edilmiştir. Machiavelli ile Rönesans Döneminde Antik Roma'ya özlem temelli eğilimlerin ilişkisi ele alındığında düşünürün siyaset kuramının İtalya'da dönemin koşullarına uygun pratik çözümler sunduğu görülmüştür. Machiavelli'nin eserlerindeki tavsiyelerini bizzat geçmişteki olaylar üzerinden betimlemeyi seçmiş bir düşünür olduğu ve tarihten çıkan derslerden ilham almış olduğu göze çarpmıştır. Machiavelli, aslında doğrudan bir Rönesans tesiri olan Antik

Roma'ya duyduğu hayranlık ve özlem ile İtalya'nın Roma'nın mirasçısı olduğu düşüncesi üzerinde temellenen milli duygularını ve gönlünde yatan birleşik İtalya hayalini dile getirmiştir. Machiavelli'nin, günümüzde yaşayan modern insanın taleplerinden daha farklı şeylerin izinde olmadığı, günümüzde *Makyavelizm* olarak adlandırılan tutumun, uygulanması veya benimsenmesi için özel bir çaba gerektiren davranışlar olmadığı ve modern insan doğasından farklı birtakım özelliklere de gönderme yapmadığı sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Erken Modernite ve Bilim Devrimi ile Hobbes bağlantısı üzerine düşünmek amacıyla ilk olarak düşünürün hayat öyküsü, İngiltere'nin genel durumuna ilişkin düşünceleri ve siyasal düşüncesinin söz konusu bağlamdaki görünümünü ele aldık. Daha sonra söz konusu dönemde İngiltere'nin Hobbes'un düşünce dünyası üzerindeki etkisini tartışmayı denedik.

Bu bağlamda vardığımız sonuç; Hobbes'un, yaşadığı yüzyılda monarşi rejiminin genel kabul görmüş bir yönetim biçimi olması nedeniyle kendisinin de monarşi yanlısı bir tutum sergilemiş olduğudur. İngiltere'de dinin siyaset üzerindeki etkisinin ve ülkenin dini anlamdaki bölünmüşlüğü'nün Parlamento ile monarşi arasındaki çatışmayı körüklemesi nedeniyle Hobbes'un birçok eserinde bu konuya oldukça fazla yer vermiş olduğu dikkati çekmiştir. Ünvan sahibi soylular ile düşünür birlikteliğinin dönemin yaygın pratiği olması nedeniyle Hobbes'un kendi hamileri sayesinde siyasal yaşama ilişkin gözlemlerini daha yakından yapabilmiş olduğu ve eserlerini kaleme alabilmiş olduğu kanısına varılmıştır. Kimi kaynaklarda siyasal oportünizm ya da gereklilik olarak yer alan kavramların önceki yüzyıllarda örneğin Machiavelli gibi düşünürler tarafından savunulmuş olmasına benzer biçimde Hobbes'un da tek bir siyasetçiye veya devlet biçimine değil de dönemi için en uygun olan yöneticiye ve devlet biçimine atıfta bulunmuş olduğu ileri sürülmüştür. Son olarak da Modernitenin önde gelen kavramlarından olan Mekanikçi Felsefe'nin etkilerini eserlerinin birçoğunda görmek mümkün olmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; Aydınlanma ile Rousseau bağlantısı üzerine düşünmek amacıyla ilk olarak düşünürün hayat öyküsü, Fransa'nın genel durumuna

ilişkin düşünceleri ve siyasal düşüncesinin söz konusu bağlamdaki görünümünü ele aldık. Daha sonra Aydınlanma Dönemi Fransa'sının Rousseau'nun düşünce dünyası üzerindeki etkisini tartışmayı denedik.

Bu bağlamda vardığımız sonuç; aralarında Rousseau'nun da bulunduğu ve kendilerinden önceki neslin düşüncelerinden ilham alan Aydınlanmacıların bilhassa Descartes, Newton, Locke, Bayle gibi XVII. yüzyılın düşünürlerinin görüşlerini din, siyaset, eğitim gibi alanlara ilaveten her alana uygulamaya ve yaygınlaştırmaya gayret etmiş olduklarıdır. Hayatın her alanındaki Kilise hegemonyasının Aydınlanma'nın aklın öncülüğü ilkesi temelinde sorgulanmaya başlandığı bir çağ olan XVIII. yüzyılda Rousseau'nun, Eski Rejim ile uzlaşının sona ermesini sağlayan bir düşünür olduğu savunulmuştur. Rousseau'nun dine pragmatist yaklaşarak onu diğer Aydınlanma düşünürleri gibi tamamen dışarıda bırakmamış olduğu ancak siyasal açıdan fayda sağladığı müddetçe önemli görülmesinin gerekliliğini işaret etmiş olduğu ileri sürülmüştür. Rousseau'nun aklı kullanmayı eleştirdiği ve bu sebeple Aydınlanma çizgisinin dışına düştüğü yönündeki eleştirilere rağmen düşünürün aklı kullanmayı eleştirmediği yalnızca aklın doğasını ve sınırlarını çeşitli bağlamlarda tartışmış olduğu belirtilmiştir. Düşünürün kurguladığı toplum yasaları ile kurumlarının kendisinin büyük hayranlık duyduğu antik kent devletlerdekine benzer bir ahlakı sürdürmek üzere tasarlanmış olduğu görülmüştür. Rousseau'nun Aydınlanma'nın bireylere ve topluma kazandırdıkları ile sebep olduğu kötü gidişata ışık tutması ve insanlığı koruyarak eski ahlaklı dönemlerine geri dönmelerini sağlayacak olan unsur olarak doğayı işaret etmiş olduğu anlaşılmıştır. Uygarlaşmaya başlangıçta karşı çıkan Rousseau'nun "*Toplum Sözleşmesi*" eserini yazdığı dönemde, bunu, artık bir zaruret ve kaçınılmaz unsur addetmesi çözüm olarak da doğal yaşamın avantajlarıyla uygar yaşamın avantajlarını örtüşürmeyi önerdiği ileri sürülmüştür.

Farklı siyasal düşünürler birbirlerinden oldukça farklı eserler verebilirler ancak belirli ortak noktaları bulunur. Bu ortak noktalardan biri genellikle devleti mevcut haliyle ele alıp incelemek ve temel meselelere eleştiri getirip önerilerde bulunmaktır. Her düşünürün ülkesinin yönetimi ve toplumun düzeninin tesis edilmesine yönelik

kendisince doğru kabul ettiği farklı yaklaşımları olabilir.⁹³⁹ Aynı şey kavramlar için de geçerlidir. Immanuel Wallerstein da kavramların ancak kendi zamanlarının bağlamı içerisinde anlaşılabilir olduğunu ifade etmiştir.⁹⁴⁰ Düşünürler, devletler ve toplumlar özelinde barışın nasıl tesis edileceği, devlet ve birey güvenliğinin nasıl sağlanacağı, maddi kurtuluşa nasıl erişileceği gibi konularda beyan ettikleri fikirlerini pratik yaşamlarından çıkarırlar.⁹⁴¹

Düşünürlerin eserlerdeki bu farklılıkları yaratan tam olarak nedir? Öncelikle tüm düşünürler için içinde yaşadıkları dönemin gereklilikleri ve koşullarının düşünce dünyaları üzerine belirgin bir etkisi olduğunu söylemek gerekir. Örneğin; Fransız düşünürler saraya ve baskıcı yönetim sistemlerine şiddetle karşı çıkarken gerektiği zaman ve durumda reformları hayata geçirebilmek için olabildiğince hızlı ve etkili biçimde hareket etmeyi sağlayacak bir despotizmin yanında yer almışlardır.⁹⁴² Bugün birçok siyasal düşünürün de benzer biçimde toplumun nabzını tutan ve zaman içinde değişen koşullara paralel olarak toplumun değişen talepleri ve istekleriyle uyum içinde olma çabasında olduğu görülmektedir. Diğer yandan tarihsel bir bağlamın bilinmesi için ortaya çıkan bir başka gereklilik hali de düşünürlerin fikirlerini daha iyi anlayabilmemiz ve ne söylemek istediğini idrak edebilmemizin dışında, insana dair deneyimlerin ve toplumsal ilişkilerin dünyasına da girebilmektir.⁹⁴³

Yalnızca gereklilik hali ile sınırlanamayacak bir başka etmen düşünürlerin kişisel olarak kendi dönemlerinde deneyimlediklerinin görüşleri üzerindeki etkisidir. Yani bir düşünür, yaşadığı dönemin tarihsel bağlamından kaçınılmaz olarak etkilenecektir. Örneğin; Michel Foucault, “*Güzel Tehlike*” eserinde verdiği mülakatta bu hususa değinerek bir yazardan söz ettiğinde; bu kişinin yaşam öyküsü, yaşadığı

---

⁹³⁹ Ellen Meiksins Wood, *Yurttaşlardan Lordlara*, Çev. O. Köymen, Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. İstanbul, 2013, s. 14.

⁹⁴⁰ Immanuel Wallerstein, *Dünya sistemleri Analizi: Bir Giriş*, Çev. E. Abadoğlu, Nuri Ersoy, Bgst Yayınları, İstanbul, 2014, s. 15-16.

⁹⁴¹ Ellen Meiksins Wood, *Yurttaşlardan Lordlara*, Çev. O. Köymen, Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 2013, s. 14.

⁹⁴² Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2008, s. 125.

⁹⁴³ Ellen Meiksins Wood, *Yurttaşlardan Lordlara*, Çev. O. Köymen, Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. İstanbul, 2013, s. 26.

dönemdeki toplumsal ve kültürel bağlam, içine doğduğu bilgi alanına değinmeye gayret gösterdiğini vurgulamış ve böylece bu etkileşime işaret etmiştir.⁹⁴⁴

Gerek Machiavelli gerek Hobbes gerekse Rousseau olsun bu üç düşünür de zaman zaman siyasal otoritenin yanında yer almış, zaman zaman uzaklaşmış, sürgüne yollanmış, adeta bir kanun kaçağı gibi ülkeden ülkeye yer değiştirmiş, zaman zaman krala ve prene methiyeler kaleme almıştır. Yazdıklarından hareketle Machiavelli, Hobbes veya Rousseau için çağlarının siyasal rejimlerinin ve dolayısıyla da toplumlarının iyi hali için o anda gerekli olduğuna inandıkları siyasal yaklaşımları benimseyen düşünürler oldukları söylenebilir. Baktığımızda her üçü de pragmatist, idealist ve aynı zamanda reformist olmuştur. Machiavelli Prens'e ülke yönetimi için tavsiyelerde bulunurken Orta Çağ düşünürlerinin aksi yönde fikirlerini dile getirmiş, bireysel pragmatizmi ve fırsatçılığı ön planda tutmuştur. Hobbes ise Avrupa'nın yaşadığı köklü Reform Hareketi'nin bir uzantısını deneyimlemekte olan İngiltere'de, Aristoteles'in savlarına karşı birtakım fikirlerin filizlendiği Modernite rüzgârından payını almıştır. Hobbes, "Ruh" kavramına yönelik bakış açısıyla Tanrı inancına yönelik olarak veya Mekanikçi Felsefe'den etkilenerek bireysel güçlerin birleştirilmesi ile egemen gücün oluşturulması savının doğal sonucu olan toplum sözleşmesi kavramlarıyla adeta büyük bir Reformist olarak hareket etmiştir. Aynı şekilde Rousseau da Aydınlanma Çağı'nı yaşayan ve monarşilerin varlıklarını güçlü biçimde sürdürdüğü bir çağda döneminin aykırı düşünürü olarak algılanmasına ve kendisini böyle addetmesine rağmen Fransız Devrimi'ne giden yola ışık tutarak aslında tam bir Aydınlanma düşünürü vasfını layıkıyla üstlenmiştir. Bir başka örnek, Fransa'da 1792 yılında kurulacak olan Cumhuriyet'in mimarları olarak bilinen Robespierre, Saint-Just, Vergniaud, Danton, Brissot, Collot S'Herbois gibi *Convention Meclisi*'nin en tanınan üyeleri bile devrim öncesinde hükümdar yanlısı olmuşlardır. Hatta aralarında Rousseau'nun da bulunduğu Montesquieu, Voltaire, D'Argenson, Diderot, d'Holbach, Helvetius, Mably, Turgot gibi isimlerin devrim öncesi dönemde Fransızlara Cumhuriyet'i değil de tam aksine hükümdarlığın devamını önermesi de benzer bir örnektir. Dolayısıyla aslında bu durum fikirlerin değişebileceğinin,

---

⁹⁴⁴ Claude Bonnefoy, Michel Foucault- Güzel Tehlike, Çev. S. Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 28.

insanların zaman içinde siyasal ve sosyal bağlamların etkisinde kalabileceğinin ve gerekli olanın yanında yer alabileceğinin örneğidir.⁹⁴⁵

Hiçbir düşünür bağlamdan bağımsız ya da bağlama kayıtsız kalamayacaktır. Hatta bu doğrultuda bazı düşünürler yaşamları ile varoluşlarının eserlerine nüfuz etmesiyle veya ikisinin bir araya gelmesiyle anılırlar. Yani bu düşünürler, yaşamlarıyla düşünceleri arasındaki mesafesizlikle tanınırlar. Bu yüzden bu kişilerin düşünceleri hakkında tartışmak hayatlarının izleri olmaksızın imkânsızdır.⁹⁴⁶ Filozofların bağlamdan bağımsız olarak ele alınması onların tam olarak kavranamaması sorununu yaratacaktır. Bunun nedeni ise tarihin daima birbirine bağımlı ve etkileşim içerisinde olan çok katmanlı bir yapı arz etmesidir.⁹⁴⁷

İncelediğimiz üç döneme de katkı sağlayan düşünürlerin hangi ülkede düşüncelerini kaleme aldıkları büyük önem arz eder.⁹⁴⁸ Zira siyasal alanda görüşlerini kaleme alan düşünürler yalnızca felsefi geleneklerini yansıtmakla kalmamış aynı zamanda siyasal yaşamın önlerine getirdiği meselelerde görüşlerini dile getirmişlerdir. Bu sebeple bu düşünürlerin söylemleri, büyük ölçüde, karşı karşıya kaldıkları bu siyasi problemlerin farklılığı nedeniyle değişiklik arz eder.⁹⁴⁹ Düşünürlerin siyasal düşüncelerini dile getirirkenki motivasyonu çoğunlukla kendi çağına adanmışlık hissiyatı ile ifade edilebilir. Örneğin; düşünürün yaşadığı dönemden bağımsız olamayacağını bilhassa Aydınlanma Dönemi düşünürlerinin Aydınlanma Felsefesi'nin öznesi olmasından da anlayabiliyoruz. Bu kimseler toplumsal güç odaklarından bağımsız olmamışlar ancak elbette ki birer kimlik ve kişilik olarak da var olmuşlardır. Dolayısıyla bu kişiler, kendi düşüncesiyle yaşadığı toplumun kaderi

---

⁹⁴⁵ Alphonse Aulard, Fransa İnkılâbının Siyasi Tarihi, Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi- 1789-1804, Cilt: 1, Çev. N. Poroy, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 12,14.

⁹⁴⁶ Engin Ümer, Walter Benjamin'de Tipler, İmge ve Deneyim, SineFilozofi Dergisi, 2 (4), s. 25-55, 2017, s. 27,49.

⁹⁴⁷ S.J. Barnett, Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri, Çev. H. Emektar, Hece Yayınları, Ankara, 2017, s. 223.

⁹⁴⁸ Ulrich Im Hof, Avrupa'da Aydınlanma, Çev. Ş. Sunar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 231.

⁹⁴⁹ Ellen Meiksins Wood, Yurttaşlardan Lordlara, Çev. O. Köymen, Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 2013, s. 25.

arasında bir ilişki olması gerektiğini düşünen ve bu yönde bir adanmışlık içinde olan entelektüel kişilerdir.⁹⁵⁰

Temel argümanlarımızın ikincisi ise bağlamın önemi hususundadır. Tarihte yeni bir dönemin anlaşılabilmesi için öncelikle söz konusu yeninin aslında kendisinden önce gelen eskinin bir eleştirisi olduğunun idrak edilmesi gerekir. Immanuel Wallerstein, bu bağlamda, yeni perspektiflerin en iyi şekilde anlaşılabilmesi için bunların daha eski perspektiflere bir protesto mahiyetinde algılanması gerektiğini söylemiştir. Zira o, yeni bir bakış açısının; geleneksel bakış açısının ve çok daha fazla kabul gören perspektifin yetersiz olduğunu ya da bizi yanlış yönlendirdiğini hatta gerçekliği anlamak önünde engel oluşturduğunu savunur. Wallerstein, yeni sanılan birçok fikrin aslında yüzyıllar öncesinde başkaları tarafından da söylenmiş olduğuna dikkati çeker. Sonuç olarak yeni bir bakış açısından söz ederken aslında hepimiz belli bir bakış açısına ait fikirlerin kabulüne dünyanın ilk kez hazır olduğu veya bu kabule olanak sağlayacak biçimde bu düşüncelerin sunumunun değiştirilerek bizlere gösterildiğini söyleyebiliriz.⁹⁵¹ Dolayısıyla bu bağlamda mevcut çalışmada sözünü ettiğimiz birbirini izleyen çağlar, felsefi akımlar, düşünürler ve tarihi olaylar için de geçerli olmak üzere; bunların her birisi daha önceki argümanlar ve eleştiriler üzerine inşa edilmiş ve bir çağa özgü hiçbir bakış açısı bütünüyle yeni olmamıştır.

Bu doğrultuda tarihsel bağlam neden önem arz eder? Yani bir düşünürün görüşlerini anlayabilmemiz için neden söz konusu tarihsel bağlamı incelememiz gereklidir? Belli bir döneme ait hikâye anlatıcılarının deneyimi aktarma işini becerebilen ustalar olduğundan söz edilir. Bizim de çalışmamızın konusunu oluşturan söz konusu üç düşünürün hikâye anlatıcısı addedilebileceğini ileri sürebiliriz. Zira bu kişilerin varlıkları topluluğun varoluşu açısından değer taşır. Kant'ın "ortak duyu" düşüncesi doğrultusunda söz konusu hikâye anlatıcıları, hâlihazırda toplumdaki diğer bireylerle benzer şeyleri düşündüklerinden diğerlerinin de kendileri gibi düşünebileceği bilgisine ve yargısına önceden sahiptir. Dolayısıyla hikâye anlatıcıları, yaşanan deneyimi aktarmak suretiyle, bir topluluğun bir arada olma özelliğini sağlayan

---

⁹⁵⁰ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 44-45,105.

⁹⁵¹ Immanuel Wallerstein, Dünya sistemleri Analizi: Bir Giriş, Çev. E. Abadoğlu, Nuri Ersoy, Bgst Yayınları, İstanbul, 2014, s. 15-16.

imkânı sunarlar. İşte bu bağlamda hikâye anlatıcısının anlattıkları bilgilendirici ve öğüt veren bir niteliğe sahiptir ve hep üzerine eklenecek bir şeyler vardır.⁹⁵² Tıpkı Machiavelli'nin fikirlerine Hobbes'un yaptığı atıflar ve onunkilere de Rousseau'nun yaptığı atıflar gibi. Bu bağlamda her üç düşünür de kendilerinden önceki çağlara ait düşünürlerin fikirlerini eleştirmiş, düzeltmiş veya tamamlamıştır. Buna en iyi örneklerden biri, her bilim adamının çalışmalarını kendisinden önce yapılmış olan çalışmalar üzerine inşa etmesidir.⁹⁵³ Bu doğrultuda Aydınlanma'nın ünlü düşünürlerinden Condorcet de Antik toplumlar, Yunanlar, Orta Çağ ve Rönesans'tan Aydınlanma'ya ve Fransa özeline kadar gelen bir tablo taslağı hazırlamıştır. Bu taslakta her bir dönem için bilginin ve insan aklının aldığı formları tartışmıştır. Göze çarpan sonuç, her bir dönemin daha önceki dönemin birikimini taşıdığıdır. Elbette bu geçiş deneyimlenirken bir önceki kusurlar ve eksiklikler de giderilmiştir.⁹⁵⁴

Bu doğrultuda karşımıza tarihsel empati olarak adlandırılan kavram çıkacaktır. İdealist Felsefe kapsamındaki tarih yazıcılığında evrensel kanunlar ve genellemeler geçmişteki olayları açıklamak için kullanılmaz zira her tarihsel olay kendi bağlam ve koşulları içerisinde incelenir. Bunu yaparken de belli bir dönemde yaşamış insanların düşünceleri, inançları, güdüleri, tutum ve değer yargıları incelenmek suretiyle tarihsel olaylar onların gözüyle anlaşılmalı çalışılır. Tarihsel empati ile; söz konusu tarihsel bağlam, koşullar ve kronoloji hakkında bilgi sahibi olunup günümüzün değer yargılarından uzak kalınması koşuluyla farklı kaynak ve görüşlerin analizi yapılır. Dolayısıyla tarihsel empati, geçmişteki insanların içinde buldukları durumu nasıl algıladıklarını anlamaya çalışmaktır.⁹⁵⁵ Biz de bu çalışmada ilkin tarihsel bağlamı ardından da söz konusu bağlamın düşünürün görüşleri üzerindeki etkileşimini ortaya koymak suretiyle tarihsel empatiye uygun şekilde hareket etmeye çalıştık.

---

⁹⁵² Engin Ümer, Walter Benjamin'de Tipler, İmge ve Deneyim, SineFilozofi Dergisi, 2 (4), s. 25-55, 2017, s. 35.

⁹⁵³ Toby E. Huff, Modern Bilimin Doğuşu ve Yükselişi, İslam Dünyası, Çin ve Batı, Çev. İ. Kalaycıoğulları, E. Tağman, A. Yetmen, Epos Yayınları, Ankara, 2010, s. 657.

⁹⁵⁴ Ahmet Çiğdem, Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 44-45,105.

⁹⁵⁵ Kaya Yılmaz, Funda Koca, "Tarihsel Empati Üzerine Nitel Bir Araştırma: Tarih Öğretmenlerinin Algı, Görüş ve Deneyimlerinin İncelenmesi", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (3), s. 855-879, 2012, s. 858.

Son olarak, bir düşünürün toplumsal veya zümresel konumuna bakarak düşünceleri hakkında her zaman net bir kanıya sahip olunamaz. Unutulmaması gereken husus, bir düşünürün karşısına çıkan ve ilgilendiği meselelerin belirli tarihsel koşullarda karşısına çıktığıdır. Dolayısıyla bu bağlamda siyaset konusunda düşünüp yazan kuramcıların yazdıklarını anlamak için önce söz konusu soruları idrak etmemiz gerektiğini yani farklı tarihsel bağlamların, farklı siyasi, felsefi, toplumsal baskıları ve gerginlikleri de içine alan soruları gündeme getirdiğini kabul etmemiz gerekir. Örneğin; belirli bir dönemde bir ülkede meydana gelen münferit ideolojik olaylar, o dönemin düşünürleri hakkında bizlere elbette bir şeyler söyleyecektir. Fakat unutmamak gerekir ki bu düşünürlerin dünyasını şekillendiren daha geniş tarihsel süreçler mevcuttur ve şayet bu kişileri bu süreçler içerisinde konumlandırıp incelemesek büyük kuramcılar ile kısa ömürlü siyaset üzerine yazı yazan yazarları birbirine karıştırmış oluruz.⁹⁵⁶

---

⁹⁵⁶ Ellen Meiksins Wood, Yurttaşlardan Lordlara, Çev. O. Köymen, Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 2013, s. 23-24.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, M. A. (2015). Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları), İstanbul. İletişim Yayınları.

Ağaoğulları, M. A. (2015). Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları) içinde "Jean-Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor", İstanbul. İletişim Yayınları.

Ağaoğulları, M. A. (2015). Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (ed. M. A. Ağaoğulları) içinde "Aydınlanma: Düşünceler Yumağı", İstanbul. İletişim Yayınları.

Akagündüz, S. Y. (2012, Kasım Rousseau). Uygarlığa Yüz Çeviren Düşünür: Jean Jacques Rousseau. Özne Felsefe ve Bilim Yazıları, Yıl: 9, Sayı: 17, 113-125, Konya, Çizgi Kitabevi.

Alatlı, A. (2016a). Batı'ya Yön Veren Metinler II, Rönesans/Protestan Reformu/Erken Modern Dönem/Bilim Çağı (1350-1650). İstanbul. Alfa Yayınları.

Alatlı, A. (2016b). Batı'ya Yön Veren Metinler III, Aydınlanma Burjuva Yüzyılı/Bilim Çağının Zaferi (1650-1800). İstanbul. Alfa Yayınları.

Atabay, M. (2015). Aydınlanma Çağı ve Avrupa. Ankara. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Aulard, A. (2011). Fransa İnkılâbının Siyasi Tarihi Demokrasinin ve Cumhuriyet'in Kaynakları ve Gelişmesi, 1789-1804 (Cilt 1) (N. Poroy, Çev.) Ankara. Türk Tarih Kurumu.

Barbier, M. (1999). Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset (Ö. Gözel. Çev.) İstanbul. Kaknüs Yayınları.

Barnett, S. J. (2017). Aydınlanma ve Din-Modernite Mitleri (H. Emektar, Çev.) Ankara. Hece Yayınları.

Barrow, M. (2013). Project Britain, British life and culture, timeline of the kings and queens of Britain, The Stuarts... Erişim tarihi: 5 Şubat 2018, <http://projectbritain.com/monarchy/stuarts.html>

Berlin, I. (2014). Güncelliğe Karşı Machiavelli'nin Özgünlüğü. Felsefe Logos, Yıl 18, Sayı 54, 91-119, İstanbul. Fesatoder Yayınları.

- Black, J. (2017). Kısa İngiltere Tarihi (E. Duru, Çev.) İstanbul. Say Yayınları.
- Bloch, E. (2010). Rönesans Felsefesi (H. Portakal, Çev.) İstanbul. Cem Yayınevi.
- Bonnefoy, C. (2016). Michel Foucault-Güzel Tehlike (S. Kılıç, Çev.) İstanbul. Metis Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). Devlet Üzerine, Collège de France Dersleri (1989-1992) (A. Sümer, Çev.) İstanbul. İletişim Yayınları.
- Michael J. Braddick, "The Rise of the Fiscal State", A Companion to Stuart Britain (ed. B. Coward), Blackwell Publishing, Cornwall, 2003, s. 69.
- Buhr, M., Schroeder, W., Barck, K. (2006). Aydınlanma Felsefesi (V. Atayman, Çev.) İstanbul. Yenihayat Yayıncılık.
- Burckhardt, J. (2013). İtalya'da Rönesans Kültürü (B.S. Baykal, Çev.) İstanbul: Okuyanlar Yayınları.
- Burke, P. (2016). Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler (U. Abacı, Çev.) İstanbul. İslık Yayınları.
- Cassirer, E. (2017). Rousseau, Kant, Goethe (M. Tüzel, Çev.) İstanbul. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Cevizci, A. (2016). 17. Yüzyıl Felsefesi. İstanbul. Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2008). Aydınlanma Felsefesi Tarihi, Bursa. Asa Kitabevi
- Ceylan, B. Zamanın Tutsaklığında Milliyetçiliği Vareden Sadakat... Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, https://www.academia.edu/3597273/Milliyet%C3%A7ilik_De%C4%9Ferlendirmesi?auto=download
- Chaunu, P. (2000). Aydınlanma Çağı, Avrupa Uygarlığı (M. A. Kılıçbay, Çev.) İzmir. Dokuz Eylül Yayınları.
- Coffey, J. (2006). John Goodwin and The Puritan Revolution : Religion and Intellectual Change in 17th Century England. Woodbridge. The Boydell Press.
- Copleston, F. (1998). Felsefe Tarihi Hobbes-Locke, Çağdaş Felsefe Cilt :5 Bölüm a (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul. İdea Yayınevi.
- Copleston, F. (2010). Felsefe Tarihi Descartes, Modern Felsefe Cilt: 4 Bölüm a (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul. İdea Yayınevi (İlk baskı 1986)
- Coşkun, S. (2014). Jean-Jacques Rousseau. Tunçel ve Gülenç (Ed.), Siyaset Felsefesi Tarihi Platon'dan Zizek'e içinde (s. 298-299). Ankara. Doğu Batı Yayınları

- Coward, B. (2003). A companion to Stuart Britain. Cornwall. Blackwell Publishing.
- Coward, B. (2012). The Stuart Age: England, 1603-1714 Fourth Edition. New York. Routledge.
- Croce, B. (2014). Machiavelli ve Vico: Politika ve Ahlak. Felsefe Logos, Yıl 18, Sayı 54, 51-55, İstanbul. Fesatoder Yayınları.
- Çiğdem, A. (1997). Aydınlanma Düşüncesi. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Damrosch, L. (2017). Jean-Jacques Rousseau (Ö. Özköprülü, Çev.) İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Davies, N. (2011). Avrupa Tarihi (E. Topçugil, K. Emiroğlu, S. Kaya, B. Çığman, Çev.) Ankara. İmge Kitabevi Yayınları.
- Demircan, A. (2007). Tarih Üzerine Bazı Düşünceler, Milet ve Nihal, 4 (3), s. 69-89.
- Dent, N. J. H. (1991). Rousseau Sözlüğü (B. Gözkan, N. Ilgıcioğlu, A. Çitil, A. Kovanlıkaya, Çev.) İstanbul. Sarmal Yayıncılık.
- Dreyfus, F. (2014). Bürokrasinin İcadı, Fransa, Büyük Britanya ve ABD’de Devlete Hizmet Etmek 18-20. Yüzyıl (I. Ergüden, Çev.) İstanbul. İletişim Yayınları.
- Duiker, W. J., Spielvogel, J. J. (2010). World History. Boston. Wadsworth Publishing, Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, <http://eduln.org/14627.pdf>.
- Durğun, S. (2012, Kasım Rousseau). Jean-Jacques Rousseau’da Amour Propre Kavramı. Özne Felsefe ve Bilim Yazıları, Yıl: 9, Sayı: 17, 104-106. Konya. Çizgi Kitabevi.
- Durkheim, É. (2012). Hobbes Üzerine (M. Odabaş, Çev.) İstanbul. Alfa Yayınları.
- Ekinci, E. B. (1996). Machiavelli ve Hukuk Tarihindeki Yeri. Hukuk Araştırmaları. İstanbul. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. Cilt: 10, Sayı: 1-3, 213-252. Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, <http://www.ekrembugraekinci.com/pdfs/MACHIAVELLI.pdf>
- Encyclopedia Britannica... Erişim tarihi: 12 Mayıs 2018, <https://www.britannica.com/>
- Enlightenment. (2010). The Stanford Encyclopedia of Philosophy içinde. Stanford : The Stanford Encyclopedia of Philosophy... Erişim tarihi: 18 Eylül 2018, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/enlightenment/>
- Enotes... Erişim tarihi: 10 Ekim 2018, <https://www.enotes.com/homework-help/how-does-machiavellian-theory-impact-our-society-427907>

Erbaş, A. (2016). Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi. Ankara. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Erözden, O. (2012). Makyavelizm, Hikmet-i Hükümet ve Modern Devlet. Cemal Bali Akal (Ed.), Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite içinde, (s. 63-80). Ankara : Dost Kitabevi Yayınları.

Esposito, R. (2018). Communitas–Topluluğun Kökeni ve Kaderi (O. Kartal, Çev.) İstanbul. İletişim Yayınları.

Ewald, O. (2013). Fransız Aydınlanma Felsefesi (G. Aytaç. Çev.) Ankara. Doğu Batı Yayınları.

Gilbert, B. (n.d.). Renaissance and Reformation. Carrie A Full-Text Electronic Library, Donated E-Books Under European University Institute. Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/gilbert/

Goody, J. (2010). Rönesanslar (B. Tırnakçı, Çev.) İstanbul. İş Bankası Kültür Yayınları.

Gribbin, J. (2017). Bilim Tarihi. (B. Gönülşen, Çev.) İstanbul. Alfa Yayıncılık.

Gül, F., Ünal, Ş. M. (2015). Modern Özne ve Modern Düzen Algısının Uzamı Olarak Kent, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 20, s. 70-77.

Gültekin, V. (2001). Rousseau. İstanbul. Kastaş Yayınevi.

Hale, J. R. (1997). The Thames and Hudson Dictionary of The Italian Renaissance, Londra. Thames and Hudson Ltd.

Hampsher-Monk, I. (2004). Modern Siyasal Düşünce Tarihi, Hobbes'tan Marx'a Büyük Siyasal Düşünürler (N. Arat ve diğ., Çev.) Ankara. Say Yayınları.

Hill, C. (2016). İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714 (U. Kocabaşoğlu, Çev.) İstanbul. İletişim Yayınları.

Hobbes, T. (2014). Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri (C. D. Zarakolu, Çev.) İstanbul. Belge Yayınları.

Hobbes, T. (2017). Leviathan (S. Lim, Çev.) İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.

Hof, U.I. (2017). Avrupa'da Aydınlanma (Ş. Sunar, Çev.) İstanbul. Literatür Yayıncılık.

Huff, T. E. (2010). Modern Bilimin Doğuşu ve Yükselişi, İslam Dünyası, Çin ve Batı (İ. Kalaycıoğulları, E. Tağman, A. Yetmen, Çev.) Ankara. Epos Yayınları.

Imago Mundi, La rivalité des Guelfes et des Gibelins, Le XIIIe s., Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, <http://www.cosmovisions.com/hist-Florence-Guelfes-Gibelins.htm>

Imago Mundi, L'histoire de Florence, Florence au temps des Médici... Erişim tarihi: 25 Kasım 2015, <http://www.cosmovisions.com/hist-Florence-Medicis.htm>.

Internet Encyclopedia of Philosophy (IEP), Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, <http://www.iep.utm.edu/renaissa/>

İngiltere Parlamentosu Arşivi web sitesi... Erişim tarihi: 18 Eylül 2018, <https://www.parliament.uk/business/publications/parliamentary-archives/>

İrğat, M. (2016). Tarihin Yeniden İnşası : İbn Haldun'un Tarihe Eleştirel, Bilimsel ve Felsefî Yaklaşımı, International Journal of Social Science, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı 42, s. 481-491.

Kadlecová, M. (2014). England and The Promotion of Trade in 16th and 17th Centuries, West Bohemian Historical Review (WBHR). 02, 13-28. <https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/11025/15538/1/Kadlecova.pdf>, Erişim tarihi: 5 Şubat 2018.

Karaböcek, C. (2014). Her Dem Yeni Machiavelli. Felsefe Logos, Yıl 18, Sayı 54, s. 121-128.

Karlı, M.R. Niccolò Machiavelli'nin Hayatı Ve Düşünceleri Üzerine Kısa Bir İnceleme... Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, http://www.academia.edu/1201585/Niccol%C3%B2_Machiavelli_nin_Hayat%C4%B1_ve_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceleri_%C3%9Czerine_K%C4%B1sa_Bir_%C4%B0nceleme

Kayapınar, A. (2006). İbn Haldun'un Asabiyet Kavramı : Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım, İslâm Araştırmaları Dergisi, Sayı 15, s. 83-114.

Kulak, Ö. (2014). Thomas Hobbes. Tunçel ve Gülenç (Ed.), Siyaset Felsefesi Tarihi Platon'dan Zizek'e içinde (s. 217-235). Ankara : Doğu Batı Yayınları.

Kütükoğlu, M. S. (1998). Tarih Araştırmalarında Usul, İstanbul. Kubbealtı Neşriyatı.

La Repubblica Gazetesi Sözlüğü, Erişim tarihi: 17 Nisan 2017, <https://dizionario.repubblica.it/>

Lambert, T. A brief history of Italy, A World History Encyclopedia... Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, <http://www.localhistories.org/italy.html>

Law, S. (2014). Büyük Filozoflar, Tarihteki Büyük Düşünürlerin Yaşamları ve Fikirleri. (F. Çakır, Çev.) İstanbul. İnkılâp Kitabevi.

Lee, S.J. (2015). Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789 (E. Demirel, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Lindberg, C. (2014). Avrupa'da Reform Tarihi (Ö. U Hoşafçı, Çev.) İstanbul. İnkılâp Yayınları.

Maccines, A. I. (2003). A Companion to Stuart Britain (ed. B. Coward) içinde "The Multiple Kingdoms of Britain and Ireland: The 'British Problem'" Cornwall. Blackwell Publishing.

Machiavelli, N. (2008a). Askerlik Sanatı (N. Güvenç, Çev.) İstanbul. Anahtar Kitaplar.

Machiavelli, N. (2008b). Siyaset Üzerine Konuşmalar (H. Zengin, Çev.) İstanbul. Dergâh Yayınları.

Machiavelli, N. (2009). Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler (A. Tolga, Çev.) Ankara. Say Yayınları.

Machiavelli, N. (2015). Prens (K. Atakay, Çev.) İstanbul. Can Sanat Yayınları.

McNeill, W. H. (2008). Dünya Tarihi (A. Şenel, Çev.) Ankara. İmge Kitabevi Yayınları.

Martinich, A. P. (2013). Thomas Hobbes (A. Terzi, Çev.) İstanbul. Türkiye İş Bankası Yayınları.

Nadel, G. H. (1964). Philosophy of History Before Historicism, History and Theory, 3 (3), s. 291-315.

Nangonová, S. (2008). British History and Culture, University of Ostrava, Complementary text to The UK 2006 : A Course in British Realia... Erişim tarihi: 5 Şubat 2018, http://www1.osu.cz/~valoskova/stud_opora_Stella.pdf

Nauert, C. G. (2011). Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü (B. Tırnakçı, Çev.) İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Orhan, Ö. (2013). Jean-Jacques Rousseau'da Sivil Din Kavramı. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 68, No. 3, s. 1-35.

Oxford Dictionaries... Erişim tarihi: 5 Şubat 2018, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/omnipresence>

Öztürk, A. (2014). Machiavelli'nin Tarih Anlayışı. Felsefe Logos, Yıl 18, Sayı 54, s. 35-49. İstanbul. Fesatoder Yayınları.

Pater, W. (2006). Rönesans (A. Aydoğan, Çev.) İstanbul. İz Yayıncılık.

Peacey, J. News, Politics and People 1603-1714, State Papers Online Part III–1509-1714, Gale Cengage Learning... Erişim tarihi: 5 Şubat 2018, <http://gale.cengage.co.uk/images/Peacey%20News%20Politics%20People.pdf>

Poggi, G. (2016). Devlet/Doğası, Gelişimi ve Geleceği (A. Babacan, Çev.) İstanbul. Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Price, R. (2016). Fransa'nın Kısa Tarihi (Ö. Akpınar, Çev.) İstanbul. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Reşad Bey, A. (2018). Fransa Büyük İhtilali Tarihi. İstanbul. Ötüken Neşriyat. Kılınç, E. (Ed.).

Roberts, R. S. (1962). The Personnel and Practice of Medicine in Tudor and Stuart England: Part I. The Provinces. Cambridge Journals Medical History, Medical History. 6, no. 4, s. 363–382.

Roberts, J. M. (2015). Avrupa Tarihi (F. Aytuna, Çev.) İstanbul. İnkılâp Yayınları.

Rossi, P. (2009). Modern Bilimin Doğuşu (N. Domaniç, Çev.) İstanbul. Literatür Yayınları.

Rousseau, J. J. (2012). Toplum Sözleşmesi, (V. Günyol, Çev.) İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rousseau, J. J. (2016). İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı (R. N. İleri, Çev.) Ankara. Say Yayınları.

Santillana, G. D. (2012). Seçme Metinlerle Rönesans Filozofları (İ. Yıldız-A. Gelmez, Çev.) Ankara. Dipnot Yayınları.

Sarasohn, L. T. (1999, Aralık). Thomas Hobbes and The Duke of Newcastle, A Study in The Mutuality of Patronage Before The Establishment of The Royal Society, Isis—A Journal of the History of Science Society, Volume 90, Number 4, s. 715-737.

Satıcı, M. (2015). Ahlak-Politika İlişkisi Açısından Machiavelli'nin Politika Teorisi. Felsefe ve sosyal Bilimler Dergisi, 113-130. Erişim tarihi: 5 Mart 2017, <http://www.flssdergisi.com/sayi20/115-132.pdf>

Shapin, S. (1996). The Scientific Revolution, Chicago. The University of Chicago Press.

Skinner, Q. (2014). Machiavelli Düşüncesinin Ustaları (C. Atilla, Çev.) İstanbul. Altın Kitaplar Yayınevi.

Skinner, Q. (2016). Modern Siyasal Düşüncesinin Temelleri, Cilt 2. Reform (E. Buğdaylılar, B. Yıldırım, Çev.) Ankara : Phoenix Yayınevi.

Skinner, Q. (2018). Hobbes ve Cumhuriyetçi Özgürlük, (A. E. Zeybekoğlu, Çev.) Ankara. Dost Kitabevi Yayınları.

Stroud, A. (1999). Stuart England. Londra. Routledge.

Swatland, A. (1996). The House of Lords in the Reign of Charles II. Cambridge : Cambridge University Press.

Tanilli, S. (2017). Yüzyılların Gerçeği ve Mirası : Cilt 4. 18. Yüzyıl. Aydınlanma ve Devrim. İstanbul. Türkiye İş Bankası Yayınları.

Taşkın & Becermen (2013). Felsefe Tarihi II, Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi, Ankara. Sentez Yayıncılık.

Timuçin, A. (2012, Kasım). Rousseau'da Toplum Sorunları. Özne Felsefe ve Bilim Yazıları, Yıl: 9, Sayı: 17, s. 77-83, Konya. Çizgi Kitabevi.

Touchard, J. (2015). Siyasal Düşünceler Tarihi (İ. Yerguz, Çev.) İstanbul. Işık Yayınları.

Tremblay, J. M. (2002, 12 Şubat). Nicolas Machiavel, Histoire de Florence, Extraits. Collections: Classiques des Sciences Sociales, les Auteurs Classiques. Université du Québec à Chicoutimi... Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, http://classiques.uqac.ca/classiques/machiavel_nicolas/histoire_de_florence/histoire_de_florence.pdf

Tuck, R. (2016). Hobbes (N. Öрге, Çev.) Ankara. Dost Kitabevi.

Tunçel, A. (2012, Kasım). “Özgün” Bir Yurttaşın Anatomisi Olarak Emile. Özne Felsefe ve Bilim Yazıları, s. 85-101.

Tunçel, A. (2014). Uyum'suz Bir Cumhuriyetçi: Machiavelli. Felsefe Logos, Yıl 18, Sayı 54, s. 35-49.

Tunçel A. ve Gülenç K. (2014). Machiavelli. Siyaset Felsefesi Tarihi Platon'dan Zizek'e (s.134-164). Ankara. Doğu Batı Yayınları.

University of Kent, Ders Modülleri, Religion and Society in Seventeenth-Century England... Erişim tarihi: 6 Şubat 2018, <https://www.kent.ac.uk/courses/modules/module/HI874>

Ümer, E. (2017). Walter Benjamin'de Tipler, İmge ve Deneyim. SineFilozofi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, s. 27-49.

Wallerstein, I. (2014). Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giri (E. Abadoğlu, N. Ersoy. Çev.) İstanbul. Bgst Yayınları.

Westfall, R. S. (2015). *Modern Bilimin Oluşumu* (İ. H. Duru, Çev.) İstanbul. Alfa Yayıncılık.

Wheeler, L. K. Niccolò Machiavelli and "The Prince"... Erişim tarihi: 23 Şubat 2017, <https://web.cn.edu/kwheeler/machiavelli.html>

Wiesner-Hanks, M. E. (2017). *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789* (H. Çalışkan, Çev.) İstanbul. Türkiye İş Bankası Yayınları.

Wikipedia... tr.wikipedia.org

Wood, E. M. (2013). *Yurttaşlardan Lordlara* (O. Köymen, Çev.) İstanbul. Yordam Kitap Basım ve Yayın Tic. Ltd. Şti.

Wootton, D. (1994). *Machiavelli, Selected Political Writings, (The Prince-Selections from the Discourses-Letter to Vettori)*. Indiana. Hackett Publishing Company, Inc.

Wrightson, K. (2005). *English Society 1580-1680*, Londra. Routledge.

Vanzo, A. (2016, Nisan). Empiricism and Rationalism in Nineteenth-Century Histories of Philosophy. *Journal of The History of Ideas*, 77 (2), s. 253-282.

Yalçiner, R. (2016, Aralık). Cumhuriyetçilik: Bir Aktüalite Ontolojisi. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 49, Sayı 4, s. 1-35.

Yılmaz, K., Koca, F. (2012). Tarihsel Empati Üzerine Nitel Bir Araştırma: Tarih Öğretmenlerinin Algı, Görüş ve Deneyimlerinin İncelenmesi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (3), s. 855-879.

Yılmaz, L. (2012). Machiavelli Galiba Büyük Bir Şaka. Cemal Bali Akal (Ed.), *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite İçinde* (s. 43-50). Ankara. Dost Kitabevi Yayınları.

Zelyüt, S. (2012). *Dört Adalı, Hobbes-Locke, Berkeley-Hume*. Ankara. Doğubatı Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyisim, İsim : Belen Alan, Nazlı
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 19.04.1980-ANKARA
Medeni Hali : Evli
Telefon Numarası : 0538 435 02 04
E-posta : nazli.belen@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Çankaya Üniversitesi / Uluslararası Ticaret ve Finansman	2011
İkinci Üniversite	Anadolu Üniversitesi / Dış Ticaret	2013
Lisans	Hacettepe Üniversitesi / Fransızca Mütercim-Tercümanlık	2001
Lise	TED Ankara Koleji	1997
Lise	L'Athénée Royal d'Uccle 1	1995

İŞ DENEYİMİ

Yıl	Yer	Pozisyon
2013- Halen	T.C. Cumhurbaşkanlığı / İletişim Başkanlığı	Basın ve Enformasyon Personeli
May 2012- Mayıs 2013	TK Toplantı Konferans Çevirmenliği	Konferans Çevirmeni (Simültane, Ardıl Tercüman)
Mayıs 2011- Ocak 2012	Biem İlaç	Dış İlişkiler ve İş Geliştirme Uzmanı

Nisan 2007-Mart 2011	Biomeks İlaç	Uluslararası Ticaret ve İş Geliştirme Direktörü
Aralık 2001-Nisan 2007	Biomeks İlaç	İthalat Operasyon Sorumlusu
Mayıs 2002-Haziran 2002	Türkiye Elektrik Kurumu (TEK), Özelleştirme Projesi (Dünya Bankası – Price Waterhouse Coopers Proje Ofisi)	Proje Çevirmeni

YABANCI DİL

İleri seviye İngilizce:

- TOEFL IBT 2015: 108/120
- TOEFL IBT 2012: 106/120
- TOEFL IBT 2008: 111/120

İleri seviye Fransızca:

- YDS 2018: A

Orta seviye İtalyanca

İngilizce-Fransızca-Türkçe simültane konferans çevirmeni ve yeminli çevirmen